

85430

**BALKANLARDA KİLİSE MÜCADELELERİ
(XIX.YY-XX.YY)**

Hazırlayan: Süheyla YENİDÜNYA

Danışman: Prof. Dr. İlker ALP

**Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih
Anabilim Dalı İçin Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak
Hazırlanmıştır.**

85430

**Edirne
Trakya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ekim 1999**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Tez Veri Giriş Formu

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No: **Konu Kodu:** **Üniv. Kodu:**

***Not: bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.**

Tez yazarının

Soyadı: YENİDÜNYA

Adı: SÜHEYLA

**Tezin Türkçe Adı: BALKANLARDA KİLİSE MÜCADELELERİ (XIX.yy
-XX.yy.)**

**Tezin Yabancı Dildeki Adı: THE STRUGGLES OF CHURCHS AT THE
BALKAN(XIXth -XXth)**

Tezin Yapıldığı

Üniversite: TRAKYA

Enstitü: SOSYAL BİLİMLER

Yılı: 1999

Diğer Kuruluşları:

Tezin Türü:

1. Yüksek Lisans

Dili: TÜRKÇE

2. Doktora

Sayfa Sayısı:160

3. Tıpta Uzmanlık

Referans Sayısı: 187

4. Sanatta Yeterlilik

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Prof. Dr.

Adı: İlker

Soyadı: ALP

Ünvanı:

Adı:

Soyadı:

Türkçe Anahtar Kelimeler:

1.ORTODOKS

2.GAYRİMÜSLİM

3. PATRİK

4. BULGAR

5.ULAH

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1.ORTHODOX

2.NON-MÜSLİM

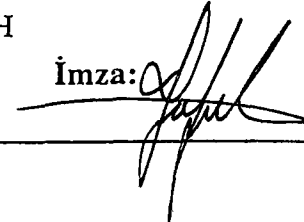
3.PATRİCOS

4.BULGARIAN

5.WLACH

Tarih:

İmza:

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında, YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Başkan:

Prof. Dr. İlker ALP

Üye: YARD. DOÇ. DR. Emin KAZAY

Üye: Yrd. Doç. Dr. Şenol GELİK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

...../...../19...

Doç. Dr. Cevat CELEP
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	V
ÖZET	VI
SUMMARY.....	VII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA BALKANLARIN GENEL DURUMU

A. ETNİK DURUM VE DİNİ YAPI.....	5
B. SİYASİ OLUŞUMLAR	13
1. Yunanistan Devleti'nin Kuruluşu	13
2. Sırbistan Devleti'nin Kuruluşu.....	21
3. Romanya Devleti'nin Kuruluşu	28
4. Bulgaristan Devleti'nin Kuruluşu.....	36
5. Makedonya Meselesi	40
a. Tarihi İddialar	
b. Nüfus	42
c. Siyasi Süreç	49

II. BÖLÜM

MİLLİ KİLİSELERİN TEŞEKKÜLÜ

A. BULGAR KİLİSESİ.....	54
-------------------------	----

1. Bulgarlarda Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı	54
a. Osmanlı İdaresinin Zayıflaması	54
b. Rus Etkisi	55
c. Eğitim	57
ca. Bulgar Din Adamlarının Rolü	58
cb. Bulgar Tacirlerinin Rolü	60
2. Bulgar Eksarhanesi'nin Kuruluşu	63
a. Bulgarların Katolikliğe Geçmesi	65
b. Eksarhane'nin Kuruluşu	69
c. Bulgar Eksarhlık Fermanı.....	73
d. Yabancı Devletlerin Tepkileri.....	76
B. ULAH KİLİSESİ	78
C. SIRP KİLİSESİ	80

III. BÖLÜM

KİLİSELER ARASI MÜCADELELER

B. FENER RUM PATRİKHANESİ İLE BULGAR KİLİSESİ	
ARASINDAKİ MÜCADELE.....	85
1. Mücadelede Din Adamlarının Rolü.....	85
a. Mezhep ve Milliyet Değiştirme	86
b. Kilise Kullanımı.....	89
c. Eğitim	92
2. Rum Çetelerinin Faaliyetleri	93
a. Katliamlar.....	94
b. Yangın.....	101
3. Mücadelede Sırpların Durumu	106
B. FENER RUM PATRİKHANESİ İLE ULAHLAR ARASINDAKİ	

MÜCADELE.....	108
1. Din Adamlarının Rolü.....	109
a. Mezhep ve Milliyet Değiştirme.....	109
b. Kilise Kullanımı.....	113
c. Eğitim.....	114
2.Rum Çetelerinin Faaliyetleri.....	118
a. Katliamlar.....	118
b. Yangın.....	124

IV. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN KİLİSE MÜCADELELERİNDE İZLEDİĞİ SİYASET

A. OSMANLI DEVLETİNDE CEMAAT YAPISI.....	127
B. YABANCI DEVLETLERİN ETKİLERİ	131
C. İTTİHAT VE TERAKKİ İKTİDARINA KADAR İZLENEN SİYASET	131
1. Mücadeleyi Önlemek İçin Alınan Tedbirler.....	135
a. Askeri Tedbirler.....	135
b. Münavebe Usulü Kilise Kullanımı.....	138
c. İkna- Cemaat Liderlerini Etkileme.....	140
d. Tahrip Edilen Bölgeleri Yeniden Şenlendirme	143
D. İTTİHAT VE TERAKKİ DÖNEMİ.....	144
SONUÇ	151
KAYNAKÇA.....	153
İNDEKS.....	161
EKLER	164

ÖNSÖZ

Balkanlar stratejik konumu açısından tarih boyunca dünyanın en sancılı bölgelerinden biri olmuştur. Her yönden gelen kavimlerin uğrak yeri olması nedeniyle sık sık istilaya uğramış ve bölgede uzun süre hakimiyet kurmak oldukça zorlaşmıştır. Coğrafi olarak dağlık bir bölge olması da bunda başka bir etkidir. Balkanlarda huzur ortamının sağlanması ise Osmanlı hakimiyeti ile başlamıştır. Osmanlı Devletinin bölgeye hakim olduğu altı yüz yıl boyunca buradaki unsurlar güven içerisinde yaşamışlar ve kendi varlıklarını bozulmadan koruyabilmişlerdir. XVII. yüzyıldan başlayarak Osmanlı Devleti'nin tüm topraklarında olduğu gibi bu bölgede de otoritesini yavaş yavaş kaybetmesi Balkanları tekrar kaynayan bir kazan haline getirmiştir. XIX. ve XX. yüzyıllarda ise milliyetçilik akımlarının tüm Balkan uluslarını sarması Osmanlı'nın bölgeden çekilmesini hızlandırmıştır.

Bu doğrultuda bizim konumuz XIX. ve XX. yüzyıllarda Balkan milletlerinin Fener Rum Patrikhanesine karşı verdikleri varolma savaşıdır. XIX. yüzyıla kadar Ortodoks cemaatinin tek merkezi olan Fener Rum Patrikhanesi'nde bu yüzyıldan sonra çözümler meydana gelmiştir. Çalışmamızda bu çözümlenin sebepleri, Balkan milletlerinin kendi milli kiliselerini kurmak için verdikleri mücadeleler, Patrikhane'nin çeteler ve din adamları vasıtasıyla yaptığı baskılar, yabancı devletlerin takındıkları tutum, Osmanlı Devleti'nin izlediği siyaset üzerinde durulmuştur. Balkan milletlerinin önceleri sadece Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı giriştikleri dini mücadelenin daha sonra nasıl Osmanlı aleyhine döndüğünü ve Osmanlı Devleti'nin son dönemde izlediği hatalı politika sonucunda Balkanların elimizden nasıl çıktığına değinilmiştir.

Çalışmamızda temel kaynak olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler kullanılmıştır. Balkanların yaklaşık 600 yıl kadar Osmanlı hakimiyeti altında kalması bu sonucu doğurmuştur. Bununla birlikte olayların cereyan ettiği dönemde birinci elden yazılmış olan az sayıda kaynağa da ulaşılmış ve günümüz çalışmalarından da yararlanılmıştır.

Çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen danışmanım sayın Prof. Dr. İlker ALP'e, tezin şekillenmesinde ve arşiv belgelerin kullanımında çok büyük yardımları bulunan hocalarım sayın Yrd. Doç. Dr. İbrahim SEZGİN ve Yrd. Doç. Dr. Şenol ÇELİK'e kaynak tesbiti sırasında yol gösterici olan hocam Bülent ATALAY'a ve değerli arkadaşım Abdullah KILIÇ'a ve emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Süheyla YENİDÜNYA

KISALTMALAR

A.MTZ	:	Eyaleti Mümtaze Kalemi
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BOA TFR A.	:	Rumeli Müffetişliği Askeri Evrak
BOA TFR KS	:	Rumeli Müffetişliği Kosova Evrakı
BOATFR .MN	:	Rumeli Müffetişliği Manastır Evrakı
BOATFR SL	:	Rumeli Müffetişliği Selanik Evrakı
BOATFR ŞKT	:	Rumeli Müffetişliği Şikayetnameler
BOA UM	:	Rumeli Müffetişliği Umumi Evrakı
BOA PRK UM	:	Rumeli Müffetişliği Parekende Evrak
BOA Y MTV	:	Yıldız Mütenevvi Tasnifi
BOA Y.A. HUS	:	Yıldız Hususi Tasnifi
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
İ.A.	:	İslam Ansiklopedisi
İ. Bulgaristan	:	İrade-i Bulgaristan
K. Evvel	:	Kanun-ı Evvel
K. Sani	:	Kanun-ı Sani
MHM.	:	Mühimme Defteri
T. Evvel	:	Teşrin-i Evvel
T. Sani	:	Teşrin-i Sani

ÖZET

Coğrafi konumu itibariyle Balkanlar, tarihi devirlerden beri önemli bir geçiş noktası olmuştur. Bundan dolayı tarih boyunca, çeşitli milletler buralara gelip yerleşmişler ve hakimiyet kurmak için çalışmışlardır.

Osmanlılar'da öncelikle genişleme sahası olarak, Bizans'ı seçmiş ve bu çerçevede Balkanlar'a yönelik fetihlerde bulunmuşlardır.

Osmanlılar'ın Balkanlar'a geçtiği dönemlerde Bizans, Bulgar, Sırp ve Rumen devletleri Balkanlar'da hüküm sürmekteydi. Osmanlı Devleti takip ettiği siyaset ile bu devletleri hakimiyeti altına almış ve bu süre içerisinde Balkanlar'ı adaletle yönetmiştir.

Milliyetçilik rüzgarları ile Batılı devletler ve Rusya'nın kışkırtmaları sonucunda başlayan çete ve isyan faaliyetleri, Balkanları huzursuz bir ortama itmiştir. Balkanlarda Fener Rum Patrikhanesi'nin sürdürmüş olduğu asimile politikası çeşitli mücadelelere neden olmuştur. Bundan dolayı, Rum-Sırp-Bulgar ve Ulahlar arasında pek çok çatışma, çekişme ve başka olaylar yaşanmıştır.

İttihat ve Terakki Partisi'nin hazırladığı Kilise Nizamnamesi ile bu milletler arasında birlik sağlanmış ancak bunun sonucunda Balkanlar Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır.

SUMMARY

Related to its geographic situation Balkans have been an important passing point since ages. Because of this reason during historical periods peoples of various nations have come and situated there.

Also Ottomans chose Byzantium as a growing area and parallel to this they prepared for conquering activities.

In the period Ottomans entered Balkans. Byzans, Bulgarian, Serb and Greek governments had been ruling over in Balkans. Ottomans with the help of their policy took them under their management and ruled over these with justice.

As a result Nationalism movements and provocations of European countries and Russia rebels started and there were a restless atmosphere in Balkans.

Representation of Balkans from the point of religion caused various struggles and fights took place among Serbs, Bulgarians, Greek people and Rumens.

These struggles partly ended by the church management rules that were formed by İttihad and Terakki.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, tarihte Roma İmparatorluğu'ndan sonra dini toleransın en çok görüldüğü üstelik bu toleransın, zamana ve hükümdarın kişiliğine bağlı olmaksızın, kurumsallaştığı bir devlettir. Cemaatlerin sadece dini değil iktisadi, adli ve maarife ilişkin işleri kendine bırakılmış hatta ruhani liderler ve kurumlara rütbe imtiyazlar bahşedilmiştir¹.

Osmanlı hakimiyeti altındaki topraklarda çeşitli din ve mezheplerin çok sayıda tabileri bulunmaktaydı. Herkes bir dini topluluğa üye olmak suretiyle Osmanlı yönetimi içerisinde statüsünü belirlemiş oluyordu. Bu örgütlenme yalnız dini işler bakımından değil, aynı zamanda sosyal ve idari hizmetlerin yürütülmesi yönünden de gerekiyordu. Böylece din ve mezhep esasına dayalı sosyal ve idari yapı ortaya çıkıyordu. Bu sistemde ırkların yerini büyük ölçüde dini inanışlar almıştı. Bazende ırklar dini inanışlarla adeta bütünleşmiş gibiydi².

Bu sistem ile gayri müslimlere din ve özel hukuk işlerinde büyük ölçüde müsamaha gösterilirken bir yandan da müslümanlardan ayrılmaları sağlanarak toplumdaki dini hassasiyet korunmuş oluyordu. Böylece müslümanlar ile gayri müslimler yanyana, aynı devletin hükümrانlığı altında, fakat farklı hukuk düzenlerine tabi olarak yaşadılar. Bu sistemin temelinde sadece dini ve hukuki gelenekler olmayıp, aynı toplumda yaşayan farklı grupların tasnif edilerek hüvviyetlerini belirlemenin pratik yararı da yatıyordu³.

Osmanlı hakimiyetinin, Güney Balkanlardaki ahali üzerinde olumsuz tesirleri olduğu ve onların millet şeklinde teşekküllerini engellediği, Osmanlı fetihlerinin, Balkanlardaki unsurların Avrupa kültür ve medeniyetine katılmalarını yavaşlattığı görüşü de Osmanlı arşivleri kaynaklarının ışığı altında yapılan çalışmalar sonucunda neticesiz kalmıştır. Her ne kadar Balkanlardaki Osmanlı Fetihleri yerli unsurların iskanlarında önemli değişmelere yol açıyorsa da onların benliklerini de muhafaza etmelerini sağlamıştır. Mesala Rum ve Slavların yoğun dini, etnik ve kültürel baskıları altındaki Arnavutlar islamiyeti büyük ölçüde kabul ederek etnik yapılarını koruyabilmişlerdir. Slavlaşma ve Rumlaşma süreçleri kesilmiştir. Yine Ulah ve Rumlar'ında, Slavlaşması engellenmiş Katolik Macar ve Latin baskısına set

¹İlber Ortaylı (1995): *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul s. 136.

² Bilal Eryılmaz (1996): *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebanın Yönetimi*, İstanbul s.58

³ Gülnihal Bozkurt (1996): *Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara, TTK, s. 9-10.

çekilmiştir⁴. Böylece Osmanlı idaresinin iyice yerleşmesi ile İslamî hukûk çerçevesinde uygulanan adalet sistemi ve sağlam merkezi idare Balkan milletlerinin varlıklarını korumalarını başka bir deyişle Balkan milletler mozayığının muhafazasını temin etmiştir(XV. yüzyılda Balkanların dini yapısı için Bkz. Ek: I). Hatta imtiyaz tanınan kiliseler bilahare Osmanlı idaresine karşı direnişi düzenleyen merkezler haline geldiği bilinen bir gerçektir.

Osmanlı İmparatorluğu XV. yüzyıl ortalarına doğru Ortodoks kilisesine bağlı halkların devleti olmuştu. Kendisi dışında Rusya Çarlığı Ortodokslar'ın bağlı olduğu II. devletti. Durum böyle olunca da bu büyük cemaati yönetmek için devletin çıkarlarını ön planda tutmak şartıyla farklı siyasetler uygulanmıştır. II. Mehmet bilinçli olarak, Ortodoks milletini tek elden yönetilmesi taraftarıydı. Fatih, boş bulunan patriklik makamına kendi dinlerine ve geleneklerine göre bir patrik seçmelerini emretti. Şehirdeki Rum din adamları kendi dinlerine ve geleneklerine uygun olarak Georgios Scholarius'u "Gennedios" ünvanıyla patrik olarak seçtiler. Fatih Rum Ortodokslar'ının dini şefi olarak Roma katoliklerinin amansız düşmanı olan Gennedios'un memuriyetini onaylayarak onun kendisinden önceki patriklerin yetkilerine sahip olduğunu, ayrıca Rumlar'ın davalarının eskisi gibi Ruhani Meclis'te görülebileceğini bu hakkın kendi destek ve güvencesinde olduğunu belirtir bir ferman yayınladı⁵. Havariyun kilisesini de patriğe verdi. Sonradan patriğin müracaatı üzerine St. Vierge de Pamma Cristos kilisesi Patrikhane kilisesi oldu. Bu kilise Rumeli, Anadolu, Mısır, Suriye, Filistin ve Rus Ortodokslar'ının ruhani ve idari merkezi haline getirildi.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettikten sonra yukarıda sözünü ettiğimiz tüm ortodoks kiliselerini Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlaması Balkanlar'da Patrikhane'nin mutlak hakimiyet kurmasına neden olmuştur⁶. Rum din adamları Patrikhane'den aldıkları güçle Balkanlı milletleri Rumlaştırmak ve bu suretle Bizans İmparatorluğu'nu ihya etmek için görevlerini kötüye kullanmaktan çekinmemişlerdir. Rum olmayan ortodoks halkı, Patrikhane'nin tabiyetine geçmeleri için zaman zaman aforozla tehdit etmişler zaman zaman da kurdukları çeteler vasıtasıyla öldürterek gözdağı vermişlerdir⁷. Bunun yanısıra anadilleri ile eğitim ve ibadet yapmalarını da

⁴Osmanlı Medeniyeti ve Tarihi (1994): C. I, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul, s. 16.

⁵ Kritovulos (1328): *Tarih-i Sultan Mehmed Hân- ı Sâni*, İstanbul s. 111

⁶ Stanford Shaw (1992): *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. I, İstanbul, s.215.

⁷ 5 Ağustos 1903 tarihli arzıhal, BOA, *TFR I A.*, 10/952; 8 Temmuz 1907 tarihli arzıhal, BOA, *TFR I SL*, 150/14916.

engellemişleridir⁸. Patrikhane'nin bu faaliyetleri karşısında Bulgarlar, Sırlar ve Ulahlarda boş durmamıştır. Patrikhane'nin kendilerini, asimile etmek için kullandığı taktikleri kullanarak ona cevap vermişlerdir⁹. Balkanlı milletlerin Patrikhane'ye karşı verdikleri bu mücadelelerin yanı sıra kendi aralarında da aynı sebeplerden dolayı sürtüşmelerin olduğu göze çarpmaktadır¹⁰.

Balkanlı milletlerin hem Patrikhane ile hem de birbirleriyle yapmış oldukları bu mücadeleler Balkanları kan gölüne çevirmiştir. Osmanlı Devleti dini anlamda bu kargaşayı durdurabilmek için 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nı 1856 yılında da Islahat Fermanı'nı ilan etmiştir. Bununla da yetinmeyerek Patrikhane'nin asimilasyon politikasına son verebilmek ve her fırsatta, Balkanlarda'ki bu mücadeleleri sebep göstererek, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışan Rusya'nın müdahalesini en aza indirebilmek için, 1870 tarihinde Bulgar kilisesinin kurulmasına müsaade etmiştir. Ancak Bulgar kilisesinin kurulması mücadeleleri yatıştıracağı yerde daha da artmasına sebep olmuştur.

Bulgar Kilisesi kurulduktan sonra Balkanlı Milletlerin Patrikhane'ye karşı verdikleri varolma savaşı kimlik değiştirmiş ve bütün oklarını Osmanlı Devleti üzerine çevirmelerine neden olmuştur. Özellikle Fransız İnkılabı'nın¹¹ etkisi ile yavaş yavaş milliyetçilik ile tanışan ve yukarıda da bahsedildiği gibi 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'ndan yararlanan bu devletler, Rusya'nın ve Avrupa devletlerinin de yardımını alarak teker teker bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bununla birlikte Balkanlardaki ortodoksların birbirlerine karşı sürdürdükleri dini ve milli savaşı iyi değerlendiren II. Abdülhamit Osmanlı Devleti'nin bir müddet daha Balkanları elinde tutmasını sağlamıştır. Ancak II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi¹² 1911 yılında Kiliseler Kanunu çıkartarak bu milletlerin uzun yıllardan beri çözemedikleri ve bu yüzden birbirlerine hasım oldukları kilise ve mektepler sorununu sözde halletmiştir. Ancak bu kanunla Balkanlarda

⁸ 5 Ağustos 1903 tarihli Sadrazam Mehmet Ferit Paşa tarafından Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen tahrirat, BOA, *TFR I A* , 10/952; 30 Kasım 1904 tarihli belge de bu husus üzerine kaleme alınmıştır. Boziç, Petagan, Rondonir, Pilvari karyeleri ahalipleri tarafından Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen tahrirat, BOA, *TFR I ŞKT*, 56/5510; 1 Ağustos 1904 tarihli Vodine'ye tabi dört Bulgar köyü adına Manastır Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen arzıhal BOA, *TFR I ŞKT*, 47/4698.

⁹ 3 Şubat 1904 tarihli Filorina Rum Metropolit tarafından Selanik Müfettişliğine gönderilen tahrir, BOA, *TFR I MN* , 3/58.

¹⁰ Manastır Bulgar Metropolit vekili tarafından 29 Nisan 1907 tarihinde Selanik Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen tahrirat BOA *TFR I MN* 124/12367.

¹¹ Sabri Sürgevil (1997): "Çağdaşlaşma Sürecinde Milliyetçilik Kısılcacında Balkanlar" *Tarih ve Milliyetçilik I. Ulusal Tarih Kongresi*, Mersin, s. 273-279

¹² Abdurrahman Şeref Efendi (1996): *II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, Türk Tarih Kurumu, (haz. Bayram Kodaman, Mehmet Ali Ünal), Ankara, s. 19-21.

sağlanmaya çalışılan İttihad-ı Anasır Osmanlı Devleti'nin aleyhinde işlemiş ve Balkanlı milletler aralarında ittifak kurmuşlardır. Bu birliğin sonucunda ise 1911-1912 Balkan savaşları ile Balkanlar elimizden çıkmıştır.

I. BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA BALKANLARIN GENEL DURUMU

A. ETNİK DURUM VE DİNİ YAPI

Balkan Yarımadası Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan doğal bir köprüdür. Bu konumundan dolayı dünya tarihini etkileyen büyük göçlerin güzergahında yer almıştır ve iki kıta arasındaki göç dalgalarının her biri Balkan Yarımadası'nın etnik yapısını değiştirmiştir. Ancak Yarımada'nın dağlık bir yapıya sahip olması, büyük kitleler halinde gelen toplulukların, kısa bir sürede, bu dağ silsileleri arasında birbirlerinden ayrılmalarına ve kopmalarına neden olmuştur¹³. Bölgeye yeni gelen yabancı kitleler, bu suretle yerli halk ile karışmışlar ve zaman içerisinde onların arasında eriyip gitmişlerdir. Dağ silsileleri arasında sıkışıp kalan toplulukların birbirleri ile iletişim kuramamaları hemen hemen her bölgede ayrı bir dil, din ve kültürel yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bugün Balkanlarda var olan ülkelerin her biri; tek bir dile, dine ve kültüre sahip olduklarını iddia etsede yukarıda açıklanan beşeri coğrafyadan dolayı hiç bir zaman bu birliği sağlayamamışlardır. 21. yüzyıla gireceğimiz bu günlerde Balkanlarda sürekli meydana gelen karışıklıklar ise bunun en güzel ispatıdır.

Adanın bilinen en eski sakinleri Keltler İllirler ve Traklardır¹⁴. Buraya zamanla Makedonyalılar, Grekler, Romalılar, Bizanslılar, Romenler, Slavlar yerleşmişlerdir. Bunun dışında IV. yüzyılda Attila Hunları, VI. yüzyılda Avarlar, VII.yüzyılda (Ogurlar), IX. yüzyılda Macarlar, IX-XI. yüzyıllarda Peçenekler, Kıpçaklar (Kumanlar) ve Uzlar ve XV. yüzyılda Osmanlılar gibi Türk boyları da yarımadaya kısmen yada tamamen sahip olmuşlardır¹⁵.

Ulahlar VII. yüzyılda vukubulan Slav isyanından önce Ortaçağ boyunca Balkanlarda yaşamışlardır. Balkanların en eski halkı olan Trakların Dac koluna mensupturlar¹⁶. Roma İmparatoru Traianus'un 101-104 yılları arasında yaptığı

¹³Besim Darkot (1979):, "Balkan" maddesi, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C.II, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Ankara, s. 282.

¹⁴ Kemal Karpat (1992): "Balkan" maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. V, İstanbul, s.32.

¹⁵İlker Alp(1998): "Balkan Yarımadasındaki Gelişmeler" *Askeri Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE), Ankara, s. 2.

¹⁶Mihail Guboğlu(1981): Romen Ulusunun Eski Türk Kavimleri İle İlişkileri Hakkında" *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (11-15 Ekim 1976)*, C.II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 752-753.

seferler sonucunda Dac toprakları Roma hakimiyetine girmiştir. Buralara imparatorluğun çeşitli yerlerinden gelmiş olan muhacirleri yerleştirilmiştir. İşte Osmanlı döneminde Ulah veya Ulag diye geçen ve bugün Rumen olarak bildiğimiz milletin ataları Daclar ve Romalar'ın kaynaşmasından meydana gelmiştir. Rumen milleti adını ve lisanını Daclarla yapılan savaşın galibi olan Roma imparatorluğundan almıştır. Ancak bugünkü anladığımız manada Rumen milleti VI. ve VII. asırlarda eski ahalinin Slavlarla lisan ve kültür bakımından ilişkiye girmesi ve X. XI. asırlarda ise bunların siyasi etkileri altına girmeleriyle oluşmuştur. Bizans, Bulgar ve Sırp egemenliklerini altında kalmalarına karşın Latin kökenli lisanların korumuşlar ve Roma kültürüne bağlı kalmışlardır. Romanya'da ilk Ortodoks metropolitlikleri ise Nicolea Alexandru zamanında (1352-1364) Curten de Argeş Ortodoks Metropolitliği'nin kurulmasıyla müesseseseleşmiş ve bu suretle VIII-IX. yüzyıllardan itibaren Ulahlar arasında yayılmaya başlayan ortodoksluk resmen kabul edilmiştir. Eski Slavca ise ayin dili olarak benimsenmiştir.

Slavlar ise VI. asrın ikinci yarısından itibaren Bulgarlar ve Avarlar ile birlikte Balkanlara akınlar yapmaya başladılar. Zaman içerisinde Tuna'nın kuzeyinde birçok bölgeyi hakimiyetleri altına alarak buralara yerleştiler. Bizans İmparatoru Heraklios'un (610-641) Avarları yenilgiye uğratması üzerine Avar hakimiyetinden kurtulan Sırp Balkan Yarımadası'nın güneydoğu kısımlarına doğru yayıldılar¹⁷. Bu suretle Heraklios zamanında Sırp'ların Balkanlara yerleşmesi sona ermiştir¹⁸. VIII. asır boyunca buranın yerli halkı olan İlliryalı ve Trakyalı halk ile Romalı sakinler, muhacir Slavlarla kaynaşarak erimeğe başladılar ve nihayetinde Karadeniz ile Sava nehirleri arasında tamamen Slavca konuşan kapalı bir alan oluştu¹⁹.

Slavlar aile ve kabile yapılarında çok belirgin olan ferdiyetçilik anlayışlarını uzun süre devam ettirmişlerdir. Ancak bölgede hakim olan yabancı kavimlerin merkezi yönetimleri, zaman içerisinde Sırp'larada yansımıştır. Nihayetinde sürekli mücadele içerisinde bulunan Slav kavimleri birbirleriyle kaynaşmış ve bu suretle büyük bir Slav birliği meydana gelmiştir. Ancak tam anlamıyla bağımsız bir Sırp devleti'nin kuruluşu XII. yüzyılda gerçekleşmiştir. O vakite kadar her bir Sırp kabilesinin lideri (Jupan), memleketi ve iktidarı elde etmek için, Balkan Yarımadası üzerindeki üç büyük rakibin -Bizanslılar, Frankların ve Bulgarların- müttefiki olarak birbirleri ile mücadele etmişlerdir.

¹⁷Georges Castellan (1995): *Balkanların Tarihi*, (çev. Ayşegül Yaman Başbuğ) İstanbul, s.38.

¹⁸Ostrogorski (1995): *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara, s.97.

¹⁹ A. Hajek (1988), "Sırbistan" mad. *İslam Ansiklopedisi*, C. 10, Ankara, s. 558-559.

Raşka jupanı Stephan Nemanya (1171-1196) iktidarı sırasında Sırp'ların uzun yıllardan beri hayalini kurdukları Sırp birliği tesis edilmiş ve Bizans, Sırp topraklarından atılmıştır. Nemanya, zaman zaman Bulgarlar'la zaman zaman da Macarlar ile ittifak yaparak Sırbistan, Dalmaçya ve Karadağ toprakları üzerinde kendi krallığını kurmuştur. Bu suretle güçlü bir siyasi teşkilat kuran Nemanya, Sırp'ların arasında Methodios ve Kiril kardeşlerin başarılı misyonerlik faaliyetleri sonucunda daha 867-874 yılları arasında yayılmaya başlayan ortodoksluğu, devletin resmi dini haline getirmiştir²⁰. Nemanya iktidarda iken Ras'ın kuzeyinde muhteşem Studenica manzumesi ve Athos'ta Chilandar manastırı ve bunlara ait vakıflar kurarak ortodoksluğun müesseseleşmesini sağlamıştır.

Namanya'nın büyük oğlu Sava ise Sırbistan'ın ilk büyük din alimi olmuş ve Sırbistan Milli kilisesini de teşkilatlandırmıştır. Onun resmi makamı olan Jiça manastırı ile Sırp krallarının taç giydikleri kiliseyi kardeşi Stephan yaptırmıştır. Stephan 1217 tarihinde Roma kilisesi tarafından takdis edilerek krallık tacını giymiş ve tarihte ilk taç giyen Sırp Kralı ünvanını almıştır²¹. Ancak bu sıralarda Bizans İmparatorluğu'nda meydana gelen taht değişikliği, Stephan'ın Roma baskısından kurtularak Sırbistan Kilisesi'ni bağımsızlaştırmasında büyük etkisi olmuştur. İstanbul'da kurulan Latin hakimiyetinden sonra varlığını İznik'te sürdüren Bizans, Grek Ortodokluğunun da merkezi olarak kabul edilmiştir. Sava, Sırbistan Kilisesi'nin bağlı olduğu Okhrida başpiskoposluğunu atlayarak İznik ile temasa geçti. 1219 yılında Sırbistan'ın autokephal (bağımsız) piskoposu sıfatıyla İznik Patriği tarafından takdis edilmiştir²². Bu suretle Sırbistan Kilisesi bağımsızlığına kavuşmuştur.

Kilise bakımından bağımsızlık elde etmek, genç Sırp Krallığı için büyük bir kazanç olduğu gibi İznik Devleti'nin de prestijini yükseltmiştir. İznik Patriği Sırbistan'ın ilk başpiskoposunu takdis ederek Sırbistan Kilisesi'nin bağımsızlığını onaylamış ancak bunun karşılığında dualarda kendi adının birinci sırada zikredilmesi şartını getirmiştir. Bu suretle İznik Patriği'nin üstünlük haklarının tanınması İznik İmparatorluğu'nun nüfuz ve itibar bakımından yükseldiğini göstermekteydi. sonuç olarak Sırp Milli Kilisesi uzun yıllar Fener Patrikhanesi'nin gölgesi altında varlığını devam ettirmiş 1459 yılında ise Türkler tarafından tamamen Patrikhane'ye bağlanmıştır.

²⁰ Hajek (1988): s. 569.

²¹ Georg Castellan (1995): s. 42-43.

²² Ostrogorski (1995): s. 253.

Bulgarlar ise M.S. 370 yılında büyük kavimler göçünün etkisiyle Hunlar ile birlikte Tuna boylarına yerleşmişlerdir²³. Bulgarlar ilk önce 7. yüzyılda Balkanlara gelen Ulahlar ve daha sonra Slavlar ile birleşmişlerdir. Asparuh liderliğindeki bu birlik kısa sürede Trakya'da ilerlediği gibi Bizans Devleti'ni de vergiye bağlamayı başarmıştır²⁴. Ancak Slav-Blgar birliğinin başında Bulgar lider Asparuh'un bulunmasına rağmen Bulgarlar Slav kültürünün etkisi altına girmişler ve kısa bir süre içerisinde kimliklerini kaybetmişlerdir.

Bizansla ilişki içerisinde bulunan Bulgarlar arasında Slav kültüründe etkisiyle Hıristiyanlık yavaş yavaş dikkat çekmeye başlamıştır. Özellikle Kostantinos ve Methodios kardeşlerin ortaya koydukları Slav yazısı yani Glagolitik alfabe ve daha sonra bu alfabeden yararlanılarak İncil'in Slavcaya çevrilmesi bu ilgiyi büsbütün artırmıştır.

I. Bulgar Krallığının kurucusu olan Asparuh ve ondan sonra yönetime geçen oğulları Malamir Han (832-837) ve Persiyan Han (837-852) halkın arasında Hıristiyanlığın yayılmasına şiddetle tepki göstererek halkı cezalandırma yoluna gitmişlerdir²⁵. Malamir Han "Hıristiyan" olduğu için kardeşi Ernavut'u ve onunla birlikte bir çok kişiyi öldürtmüştür. Fakat tüm bu kısıtlamalara ve yasaklara rağmen Bulgarlar arasında Hıristiyanlık hızla yayılmaya devam etmiştir Bulgarların etnik ve dini yapısında bu büyük çalkantılar yaşanmaktayken komşu devlet Moravya'da da Hıristiyanlığa geçme çalışmaları başlamıştır. Bulgarları kendisi için büyük bir tehlike olarak gören Moravya hükümdarı bu suretle Bulgarlara karşı Bizans ile ittifak yapmış ve hıristiyanlığı öğretmeleri için Kiril ve Methodios kardeşleri göndermesini istemiştir.²⁶

Böylece Moravya'nın da Hıristiyan olması ile Bulgarlar Hıristiyan olan iki devlet arasında kalıyordu. Üstelik Bulgar Devleti'nin yükselmesi için idari ve kültürel açıdan daha sağlam temellere oturması gerekiyordu. Ayrıca bu sebeplerin dışında Bulgar tahtında bulunan Boris (852-888)'in Bulgar Bolarlarını ezerek kendi hükümetini kuvvetlendirmek ve idaresi altında bulunan, ekserisi Hıristiyan olan halkın itaatini tam olarak sağlamak amacıyla atalarından daha farklı bir siyaset izlemesi, Bulgarları Hıristiyanlığa daha da yakınlaştırmıştır²⁷.

²³ Ana Britanicca (): C. 5 s. 593

²⁴ Nazif Kuyucuklu (1993): "Bulgaristan (Osmanlı Öncesi Dönem)" mad., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 6, s. 395.

²⁵ O. Nuri Peremeci (tarihsiz), *Tuna Buoyu Tarihi*, s.37.

²⁶ *Meydan Laurusse* (): C.9, s. 620.

²⁷ O. Nuri Peremeci: s. 40.

Boris Hıristiyanlığa daha hoşgörü ile bakıyordu. Yukarıda belirttiğimiz isteklerinin de günden güne ağır basması ile Hıristiyanlığa geçmeye karar verdi. Ancak başvurusunu Bizans'a değil Frank ruhanilerine yaptı. Bulgarların Roma tesiriyle hıristiyanlığı kabul etmesi ve dolayısıyla Roma'nın Bizans'ın içişlerine karışması ihtimalinin belirmesi, Bizans İmparatoru Mihail'i rahatsız etmiştir. Bulgarlar'ın Franklara elçi gönderdiği sırada Bizans ordusunun Bulgar sınırlarında, donanmasının ise Bulgar kıyı şeridinde gövde gösterisi yapması Borisin kararında hızlı bir değişikliğe neden olmuştur. Bizans İmparatoru'nun mükemmel bir zamanlama ile yaptığı bu güç gösterisi amacına ulaşmış ve Boris Bizans'ın gözetiminde Hıristiyanlığa geçmeye karar vermek zorunda kalmıştır. Üstelik Papa'nın Bulgaristan'da bağımsız bir patrik bulunmasına da izin vermemesi, Boris'in Bizans'a dönüşünü çabuklaştırmıştır²⁸. 864* yılında Bulgar Devleti Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiş ve Boris ise kendisinin vaftiz babalığını yapan Bizans İmparatoru Mihail'in adını almıştır²⁹. Görüldüğü üzere Bulgarlar'ın Hıristiyanlığa geçişinde Boris'in izlediği politikanın önemli rolü olmuştur ancak gerçek zafer -Slavlar'ın hıristiyanlaşmasında da görüldüğü gibi - misyonerlik faaliyetlerini başarıyla yürüten Kostantinos ve Methodios kardeşler, Patrik Photios ve Çeasar Bardas'ın olmuştur³⁰.

Bulgar Devleti resmen Hıristiyanlığa geçince, Boris'in hakimiyetini kırmak isteyen Bulgar Bolarları henüz Hıristiyanlığa geçmemiş olan Bulgarları kullanmaya başladılar ve ülkede yer yer isyan hareketleri çıktı. Boris bu isyan hareketlerini kanlı bir surette bastırarak, 52 Bulgar Bolarını ortadan kaldırmış ve çocuklarını dahi öldürterek daha sonra intikam için vuku bulacak isyan hareketlerini de önlemiştir. Böylece Bulgar halkının bir kısmı da Boris'in zorlamasıyla Hıristiyanlığa geçmiş oldu³¹.

Bulgar Devleti Hıristiyanlığı kabul etmekle, kendi içerisinde birliği ve kültürel inkişafı sağlama yönünde büyük bir adım atmış oldu. Ancak Bizans Devleti'ne bağlı olarak Hıristiyanlığa geçmek Bulgarlar'ın istediklerini elde etmelerini sağlayamadı. Çünkü Bizans Devleti'nin maksadı Bulgar Kilisesi'ni bir Grek piskoposunun idaresinde İstanbul Patrikliği'ne bağlamak idi. Boris-Mikail ise genç kilisesi için bir Bulgar Patriği idaresinde tam bir bağımsızlık elde etme gayreti içerisindeydi. Boris bu isteğini gerçekleştirmek için Bizans'a karşı Roma'yı silah

²⁸ *Ana Britanicca* (.....): C. 5, s.93.

* Peremeci Bulgarların Hıristiyanlığı resmen kabul edişlerinin 865 yılında olduğunu belirtmektedir. Ancak Ostrogorski; Zlatarski, Waillant ve M. Lasaris'e dayanarak bu tarihi 864 olarak vermektedir.

²⁹ Ostrogorski (1995): s. 215.

³⁰ Ostrogorski (1995);, s. 214.

³¹ Peremeci: s.41

olarak kullanmıştır. Nihayetinde Boris'in bu çalışmaları sonuç vermiş ve istediği şartlarda Patrikhane'ye bağlanmıştır. Bulgarların Bizans tarafına geçişinin mükafatı olarak Ignatios tarafından Bulgaristan için bir başpiskopos ve bir kaç piskopos takdis edildi. Hatta Bulgar başpiskoposu bütün dünyevî ve ruhanî erkân arasında 16. dereceye sahip olup, hemen patriğin Synkellos'undan sonra gelmekteydi. Böylelikle Boris Hıristiyanlığa geçtiği andan itibaren tek isteği olan "Bağımsız Bulgar Kilisesi" yolunda bir adım daha atarak bir nevi muhtariyetlik elde etmiş oluyordu.

Bulgar Çarı Kolayan'ın (1197-1207) Devletini hukuken kabul ettirme isteği, Roma ile Bizans arasında yeniden Bulgar Kilisesi meselesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çarlığın kurucusu olan Assen'in kendi tayin ettiği Bulgar Patriği elinden taç giymiş olması devletin varlığına hukukî açıdan gölge düşürmekteydi. Hıristiyan bir devletin hukuken tanınması için tacın ya Roma ya da İstanbul tarafından tevcih edilmesi gerekiyordu.

Bizans'a karşı büyük başarılar elde eden Kolayan, devletin kendisine düşman olan ve çözümlenme sürecine giren Bizans tarafından değil de Roma tarafından tanınmasını istiyordu. Bu suretle Roma, İstanbul'da Latin hakimiyetinden çok kısa bir süre önce Sırplar'dan sonra Bulgarları da nufuzu altına almayı başardı. Böylelikle Balkanlar'ın büyük bir bölümünde söz sahibi oldu. Antlaşmanın son perdesi ise İstanbul'un Latinlerin eline geçmesinden sonra oynandı ve 7 Kasım 1204 tarihinde papa III. Innocentius tarafından Tırnova'ya gönderilen bir kardinal Bulgar başpiskoposu Basileios'u Bulgaristan Prima'sı olarak takdis etti ve bu suretle Bulgar kilisesi Roma'ya bağlanmış oldu³².

1204 yılında Bizansta başlayan Latin hakimiyeti, 1282 yılında Palaiologos hanedanından Mikhail VIII.'in siyasi dehası sonucunda yıkılmış ve bu suretle Bizansın üzerinde 20 yıl süren fırtına bulutları dağılmış ve Bizans küçük bir devlet olarak yeniden kurulmuştur. Bu olumlu gelişme ise Mikhail VIII.'den sonra tahta geçen II. Andrinikos zamanında tersine döndü. Devlet mekanizması çökmeye başladı. Devlet gittikçe küçülürken Patrikhane ise gittikçe büyüyordu. Günden güne küçülmekte olan devlet arazisi ile Patrikhane'nin etki alanı arasındaki fark gözle görülebilir bir hal almıştı. Devlet çürüyüp giderken İstanbul patrikliği ortodoks dünyanın merkez noktası olarak kalmakta ve Bizans'ın kaybettiği Anadolu ve Balkan ülkelerinde Kafkasya ve Rusya'da kendisine tabi metropolitlik ve başpiskoposluklara sahip bulunmaktaydı.

Nitekim bu gücünün farkında bulunan kilise, Latin hakimiyeti sırasında, Patrikhane'den ayrılarak Papalığa bağlanan Bulgar Kilisesi'ni elde etmek için

³² Ostrogorski (1995): s. 493.

çalışmalara başladı. V. İonnes'in iktidarı ele almasından sonra İstanbul patriklik makamına Kallistos geçmişti. Kallistos Patrikhane'nin haklarını her zaman korumaya kararlı koyu bir muhafazakar idi. Bu doğrultuda hareket eden patrik 1352 sonbaharı ile 1354 ilkbaharı arasında yaklaşık iki yıllık bir zaman harcayarak Bulgar Kilisesi'ni tekrar İstanbul Patrikhanesi'ne bağlamayı başardı³³. Artık Tırnova'da İstanbul Patriği'nin adı, kilise dualarından önce zikir olunmaya başlanmıştı. Böylece Bulgar Kilisesi 1800'lü yıllara kadar İstanbul Patrikhane'sine sıkı sıkıya bağlanacak hatta Patrikhane' tarafından yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı.

Balkanlara göçeden milletlerin kurmuş oldukları bu devletler nedeniyle Bizans'ın Balkanlar üzerindeki hakimiyeti zaman içerisinde zayıflamaya başlamıştır. Bununla birlikte Balkanlardaki Bizans varlığı aşağı yukarı 900'den 1204'e kadar devam etmiş, IV. Haçlı Seferi sırasında İstanbul'u işgal eden Latinler (1204-1261) bu hakimiyetin son bulmasına neden olmuşlardır. Her ne kadar Yarım asırdan uzun bir süre İznik'te oturan Bizans İmparatorlarından VIII. Paleologos³⁴ (1259-1282) İstanbulu tekrar ele geçirmiş ise de Balkanlarda Haçlı kumandanları tarafından kurulmuş olan çeşitli feodal devletlere karşı bir şey yapamamış ve böylece Frank, Katalan ve Germen unsurlar buralarda yerleşip kalmışlardır.

Bizans Devleti'nde bu iç karışıklıklar yaşanırken Türkler, 1354 yılında Gelibolu üzerinden Balkan yarımadasına geçerek 1361 yılında senesinde Edirne'yi fethettikten sonra başta üç küçük Bulgar krallığı olmak üzere feodal devletleri yıkıp Balkanları süratle ele geçirmeye başlamışlardır³⁵. 1389 Kosova Meydan savaşı ile Sırbistan Türk hakimiyetine geçmiştir. 1453 yılında İstanbul'un fethi ve 1463 yılında Bosna'nın fethi ile Osmanlı idaresi İtalya sınırına kadar götürülmüş ve 1521 tarihinde Belgrad'ın zapt edilmesiyle Osmanlı hakimiyeti Kuzey Dalmaçya Kuzeybatı Hırvatistan ve Slovenya sınırlarına kadar dayanmıştır. Bu bölgeler daha sonra sırasıyla Macaristan ve Hapsburg idarelerine geçmiş ve durumlarını II. Dünya Savaşı'na kadar korumuşlardır.

Balkan Yarımadası'nın Osmanlı hakimiyetine bu kadar çabuk girmesi ve bu hakimiyetin yıllarca ciddi bir muhalefetle karşılaşmadan devam etmesi siyasi, sosyal ve kültürel sebeplere dayanmaktadır. Zira Osmanlı idaresi Bizans ve Haçlıların getirdiği feodal toprak rejimini ortadan kaldırarak araziyi miri esaslar dahilinde

³³Castellan (1995): s. 38.

³⁴ Şerif Baştav (1989): *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 19-20.

³⁵ Feridun Dirimtekin (1973): "Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeli'ye Geçiş ve Yerleşimleri, VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (25-29 Eylül 1970), Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 570-580.

işletmeye koymuştur. Bu toprak rejiminde, toprak, uç beyleri ve sipahiler eliyle devlet kontrolü altında işletilmiş ve bu şekilde köylünün yükü hafifletilmiştir. Efendisinin tarlasında ücretsiz işçi olarak çalışmak zorunda olan Ortodoks hristiyan köylüsü yeni toprak rejimi sayesinde bu yükten kurtarılmış yalnız vergi vermekle mükellef tutulmuştur. Osmanlı idaresinin Balkanlara yerleşmesi gerçek bir sosyal İnkılap meydana getirmiş ve ortodoks hristiyanlar Katoliklik ile eşit gördükleri feodolizimden Osmanlı sayesinde kurtulabilmişlerdir. Osmanlı idaresi tüm Balkan yarımadasına siyasi ve ticari bir bütünlük kazandırmış ayrıca bölgeye "Pax Ottomanica" (Osmanlı Barışı) olarak bilinen 200 yıllık bir barış süreci getirmiştir.

Bu uygun şartlar altında Balkanlar XV. ve XVII. yüzyıllarda ekonomik bakımdan çok gelişmiş zirai üretim artmış bir çok yeni kasaba ve köy kurulmuştur. Zirai gelişmenin bir diğer sebebi XV. ve XVI. yüzyıllarda Balkanlara yerleşen Türk göçmenleridir. Bugün Bulgaristan olarak bilinen bölge ile Trakya ve Makedonya'ya iskan edilen Anadolu menşeli Türk göçmenler bu bölgeyi kısa sürede canlandırmışlardır³⁶. Genellikle ziraate elverişsiz bölgelere yerleştirilen Türk göçmenler buraları kısa bir sürede ekip biçmeye müsait bir hale getirmişlerdir. Ziraat ve ticaretle kazandıkları maddi varlık sayesinde Balkanlarda yeni bir medeniyet geliştirmişlerdir.

XIX. yüzyılda ise Balkanları etkisi altına alan milliyetçilik akımları Osmanlı idaresine karşı isyanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlk ayaklanmalar Avusturya'nın desteğini alan Sırlarda görülmüştür (1804) Sırların isyanını İngilterenin manevi desteğine sahip 1821 Yunan ihtilali takip etmiş ve bunun sonucunda Yunanistan 1829 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. 1878 yılına kadar Balkanların büyük bir kısmı Osmanlı hakimiyetinde kalmaya devam etmiştir. Müslümanların çok sayıda öldürülmeleri ve sürülmeleriyle neticelenen 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonucunda Balkanların büyük bir kısmı Makedonya ve Trakya hariç Osmanlı idaresinden çıkmıştır. 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile Sırbistan Romanya ve Karadağ tam istiklal kazanmış Bulgaristan ise muhtariyet elde etmiştir.

³⁶ M. Münir Aktepe (1953): XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, s. 300.

B. SİYASİ OLUŞUMLAR

1. Yunanistan Devleti'nin Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Rumlar diğer Balkanlı milletlerden farklı olarak çok geniş bir coğrafya'ya yayılmışlardır. Bununla birlikte en yoğun olarak Mora Tesalya ve Ege adalarında yaşamışlardır³⁷.

Fatih'in İstanbul'u fethetmesiyle birlikte, Rumlar, diğer gayri müslim unsurlara göre daha fazla imtiyaza sahip olmuşlardır. Fetih'ten sonra Patrikhane'nin yapısına dokunulmamış hatta Bizans imparatorluğu'ndan, daha fazla itibar gösterilmiştir. Fatih Gennadios'u Gnadyüs³⁸ ünvanıyla Patrikhane'nin başına getirdiği gibi tüm Ortodoks Patrikhanelerini de buraya bağlayarak İstanbul'u Dünya Ortodoksluğu'nun merkezi yapmıştır³⁹. Ortodoks dünyasının tek hakimi haline gelen Patrikhane tüm Balkan Ortodokslar'ı üzerinde baskı kurmuştur. Bu süreç içerisinde Balkanlar'daki tüm piskoposluklar Rum din adamlarının eline geçmiş ve ayin dilleri bile Rumca'ya çevrilmiştir. Rum köylüsünün mülkiyet hakkına sahip olması zaman içerisinde zenginleşmelerini sağlamış ve Patrikhane'nin de yardımıyla da rahat bir yaşam sürmüşlerdir.

Kıyı bölgelerinde yaşayan Rumlar'ın durumu ise köylülere göre her zaman daha iyi olmuştur. Deniz ticaretiyle uğraşan bu Rumlar, 1792-1815 tarihleri arasında Avrupa'da vuku bulan Koalisyon Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasından yararlanarak gemilerine Osmanlı Bayrağı çekmişler ve bu suretle Avrupa Devletleri ve Rusya ile serbestçe ticaret yapmışlardır⁴⁰. Bu durum ise onları kısa bir süre sonra Akdeniz ticaretinin hakimi haline getirmiştir. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın Osmanlı bünyesi'ndeki Ortodokslar üzerinde söz hakkı elde etmesinden sonra ise Rumlar, gemilerine Rus bayrağı çekmeye başlamışlardır. Böylece Ruslar'ın himayesine giren Rumlar bir nevi "Çifte Vatandaşlık" statüsüne kavuşmuşlardır. 600 ticaret gemisine sahip olan Rumlar bu himaye sayesinde Güney Rusya'dan Batı Avrupa'ya hatta İngiltere'ye kadar ticaret yapmışlardır. Ticaretteki bu başarıları onları kısa bir sürede İmparatorluk içerisindeki unsurlar arasında maddi açıdan da birinci sıraya çıkartmıştır⁴¹.

³⁷ Enver Ziya Karal (1988): *Osmanlı Tarihi*, C.V, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 107.

³⁸ Süreyya Şahin (1996): *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, s. 52-53.

³⁹ Ahmet Cevdet Paşa (1984): *Tarih-i Cevdet*, C. VI, Üçdal Basımevi, (sad. Dündar Günday), İstanbul, s. 2688.

⁴⁰ Rıfat Uçarol (1985): *Siyasi Tarih*, Filiz Yayınevi, İstanbul, s. 100.

⁴¹ Karal (1988): C.V, s.108.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumlara ayrıcalık sağlayan bir diğer özellik ise Devletin önemli makamlarında kendilerine yer verilmesidir. İstanbul'daki Fenerli Rum aileleri, 1669-1821 yılları arasında Divan-ı Hümâyün Tercümanlığı'nı ellerinde tutmuşlardır. Bu konumları sayesinde önemli bürokratlarla işbirliği içerisine giren Rumlar, 1711-1821 yılları arasında da Eflak ve Boğdan beylerinin kendi işlerinden atanmasını sağlamış ve böylelikle idarede de sözsahibi olmuşlardır⁴². Bu suretle Rumlar, hem maddi hem dini hem de idari açıdan imparatorluğun en imtiyazlı milleti haline gelmişlerdir. Yukarıda adı geçen makamlarda bulunan Rumlar, devlete uzun süre bağlı kalmışlardır. Ancak bu sadakatleri İstanbul'daki iktidarın gücüyle sağlanmıştır. Osmanlı imparatorluğu'nun XVII. yüzyılın başından itibaren idari, mali, askeri konularda içerisine düştüğü büyük sıkıntılar XIX. yüzyılda had safhaya ulaşmıştır. Bu güç kaybedişin sonucunda da İmparatorluk içerisindeki gayrimüslim unsurlar arasında ilk önce Rumlar'ın ayaklanmışır.

Rumlar'ın arasında milliyetçilik duygusu XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren yayılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'ni içeriden yıkararak topraklarını elde etmek isteyen Rusya ve Avusturya Devletleri ise bunda en büyük rolü oynamışlardır. Ruslar bu politikaları doğrultusunda, 1768-1774 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Mora ve çevresindeki adaları işgal etmişler ve buradaki Rum halkı devlete karşı ayaklandırmışlardır. Savaş sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti içerisindeki tüm Ortodokslar'ın hamiliğini üstlenen Rusya bu tür hareketlerini meşru bir zemine oturtma fırsatını da bulmuştur⁴³. Nitekim Rusya ve Avusturya 1787-1792 yılları arasında bir ittifak kurarak, amacı Bizans İmparatorluğu'nu ihya etmek olan "Grek Projesi"ni hayata geçirmeye çalışmışlar ancak bunda başarılı olamamışlardır. Osmanlı Devleti'nin Balkan komşuları olan bu devletlerin yanı sıra Fransa da Rumlardaki milliyetçiliğin uyanmasında etkili olmuştur. Fransız İhtilali'den sonra yayılan ulusçuluk akımı Napolyon'un 7 adayı ele geçirmesinden sonra Rumları etkilemiş ve hızla taraftar toplamıştır. Fransa'nın 7 adadan çekilmesinden sonra yerini alan Ruslar Fransa'nın bıraktığı yerden devam etmiş ve Rumlar'ın ayaklanmalarında etkili olmuştur⁴⁴.

Milliyetçilik fikrinin Rum halkı arasında hızla yayılmasının bir diğer sebebi ise Rum aydınlarıdır. Avrupa ve Akdeniz ticaretinde önemli rol oynayan Rumlar, elde ettikleri zenginlik sayesinde, bir süre sonra buralarda yayılan fikri akımlarla da ilgilenmeye başlamışlardır. Bu suretle milliyetçilik Osmanlı Devleti içerisinde ilk defa

⁴²Ahmet Cevdet Paşa (1984): s. 2689.

⁴³ Ahmet Cevdet Paşa (1984): s.2692-2694.

⁴⁴ Uçarol (1985): s. 103.

Rumlar tarafından kabul edilmiştir. Avrupa'daki uygun ortamdan yararlanmak isteyen Rum tarihçi, yazar ve şairleri çeşitli çalışmalarla Avrupa'da adlarını duyurmaya ve bu suretle eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmaya çalışmışlardır⁴⁵.

Rum aydınlar, Rum halkını, bir yandan okullar ve Patrikhane vasıtasıyla devlet aleyhine teşkilatlandırırken bir yandan da yürüttükleri propagandalar sayesinde Avrupa Devletlerini yanlarına çekmişlerdir. Bu amaçla Yunan davasını işleyen gazete ve dergiler çıkartmışlar ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde Hellen Dostluk Cemiyetleri kurmuşlardır. Rumlar bu faaliyetleri ile kısa bir sürede amaçlarına ulaşmışlardır Rönesans hareketleriyle birlikte Yunan kültürünü yeniden inceleyen Avrupalı aydınlarda oluşan Yunan hayranlığıda bunda etkili olmuştur. Byron, Goethe, Victor Hugo gibi aydınların bu etki altında Rumları desteklemek için kaleme aldıkları yazılar, Avrupa'da, Türkler aleyhinde kamuoyu oluşmasını sağlamıştır. Bu suretle Yunanistan'ın bağımsızlığını kendilerine mal etmeğe çalışan Avrupa Devletleri'nin verdiği destek Rumları cesaretlendirmiştir⁴⁶.

Avrupa'da Rum hayranlığı oluşturmak için 1814 tarihinde Odesa'da kurulan Etnik-i Etarya cemiyeti ise bununla yetinmemiş ve Yunan isyanın yönetildiği merkez haline gelmiştir. Cemiyet Nikolas Skouphas, Emmanuel Ksanthos, Anastosyon Çakolof isimli ikisi Rum biri Bulgar olmak üzere üç kişi tarafından kurulmuştur. Görünürdeki amacı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyan toplumları eğitmek olan cemiyet, gerçekte ise İstanbul başkent olmak üzere Bizans imparatorluğunu yeniden tesis etmek istemiştir. Cemiyetin başkanlığını ise aslen Korfu'lu olan ve Rusya'ya yerleşerek önemli devlet makamlarında görev yapan Capo d'Istria üstlenmiştir. Ancak fiili olarak cemiyetin lideri, Rus Çar'ının harp danışmanlığını da yapan Aleksandr İpsilanti idi⁴⁷. Rusya'nın da desteğini alan cemiyet kısa sürede İstanbul, Sakız, Misolongi, Bükreş, Yaş, Yanya, Triyeste gibi şehirlerde şubelerini açmıştır. Cemiyet güçlendikçe, amaçları daha belirginleşmiş, Mora'da bir Yunan Devleti kurma yönünde kesin bir hedef saptanmıştır: Çekirdek devleti kurduktan sonra Orta Yunanistan, Batı Trakya, Selanik, Ege adaları, Oniki ada, Girit, Batı Anadolu ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a katmak suretiyle İstanbul'u da ele geçirip Bizans İmparatorluğu'nu kurarak Megolo İdea (Büyük İdeal)'yı gerçekleştirmek için çalışmalarda bulunulması kararlaştırılmıştır.

⁴⁵ Fahir Armaoğlu (1997): 19. *Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.167-168.

⁴⁶ Karal (1988): C. V, s. 109.

⁴⁷ Ahmet Cevdet Paşa (1984): *Tarih-i Cevdet*, C. 6, (sadeleştiren Uğur Günday), İstanbul, s.2711-2716.

Etniki Eteryaya yaptığı çalışmalar sayesinde hem içeride hem de Avrupa'da isyan için uygun zemini hazırlamıştır. Ancak Tepedelenli Ali Paşa tarafından tam bu sıralarda çıkartılan isyan, Rumlar'ın harekete geçişini hızlandırmıştır. Parlak bir geçmişi olan Tepedelenli Ali Paşa Rumlardaki ihtilal hazırlıklarının farkına vararak gerekli tedbirlerin alınmıştır. Vali durumu Bâb-ı âli'ye de bildirmiştir. Ancak o sırada II. Mahmud'un mühürdarı olan Halet Efendi'nin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Uzun süreden beri Ali Paşa'dan hediye alamayan ve bu yüzden de ona kızgınlık duyan Halet Efendi gelen haberlerin yanlış olduğu konusunda Padişahı ikna etmeyi başarmıştır. Bunun üzerine II. Mahmut'un Ali Paşa'dan vezirlik ve valilik rütbesini alması Ali Paşa'nın isyanına sebep olmuştur. Hatta Ali Paşa isyanını başarıya ulaştırabilmek için Rumlar'ında kendisine katılmasını istemiştir⁴⁸ II. Mahmut isyan eden eski valinin üzerine Hurşit Paşa'yı göndermiş ve böylelikle iki Türk kuvveti birbirine düşmüştür. Ali Paşa'nın bu suretle bertaraf edilmesi ile Rumlar'ın önünde isyanı başlatmak için hiç bir engel kalmamıştır.

Rum isyanı ilk olarak beklenildiğinin aksine Mora yerine Eflak ve Boğdan'da başlatılmıştır. İsyanın liderlerinden olan Aleksandr İpsilanti isyan için Rusya'nın batı sınırındaki Memleketeyn Beyliklerini seçmiş ve bu suretle Rusya'nın yardımını sağlamaya çalışmıştır⁴⁹. İpsilanti bu amaçla 6 Mart 1821 tarihinde Bükreş'e girerek isyanı resmen başlatmıştır. Ancak sonuç İpsilanti'nin istediği gibi olmamış ve Rusya'dan beklediği destek gelmemiştir. O sıralarda Avrupa'daki İtalyan İhtilallerini sonuçlandırmak için "Dörtlü İttifak" üyeleri tarafından yapılan "Laibach Kongresi"ne katılan Rusya bu konuda Metternich'in muhalefetiyle karşılaşmıştır. Metternich, Laibach Kongresi'nin bu tür anlaşmazlıkları çözmek üzere toplandığını ve İpsilanti'nin isyanı durdurması hususunda Rus Çarı tarafından uyarılmasını istemiştir. Bunun üzerine Rusya isyana açık destek vermekten vazgeçmiştir.

İpsilanti'nin isyanı Eflak ve Boğdan'da başlatmasının bir diğer sebebi ise Romen, Bulgar ve Sırlardan yardım görmektir. Ancak 1711-1821 yılları arasında Fenerli Rum Beyleri'nin, Memleketeyn Prenslükleri'nde ki kötü idaresi yerli halkta Rumlara karşı bir nefret uyandırmış ve bu yüzden Rum isyanına destek vermemişlerdir⁵⁰. Rum din adamlarının faaliyetleri sonucunda kültürleri tamamen kaybolmaya yüz tutmuş olan Bulgarlar ve Sırlar'da İpsilanti'yi desteklememişlerdir. Bununla birlikte ayaklanmanın ilk günlerinde Boğdan Prensi Sturdza İpsilanti'nin yanında yer almış ancak daha sonra çekilmiştir. Rumen liderlerden Vladimirescu'da

⁴⁸ Mustafa Nuri Paşa (1987): *Netayic ül Vukuat*, C. III-IV, (Neşet Çağatay), Ankara , s. 251.

⁴⁹ Armaoğlu (1997): s. 169-170.

⁵⁰ Ahmet Cevdet Paşa (1984): C. VI, s. 2745-2748; Karal (1988): C. V, s.112.

Sturdza ile aynı yolu takip etmiş ancak İpsilanti tarafından öldürülmüştür. Bu ise Memleketeyn'de Rumlara karşı duyulan nefreti daha çok attırmıştır.

Görüldüğü üzere İpsilanti çok ince planlar sonucunda Eflak ve Boğdan'da isyanı başlatmış ancak sonuç istediği gibi olmamıştır. Bu koşullar altında Türk kuvvetleri ile karşılaşan İpsilanti fazla bir direniş göstermeden kaçmak zorunda kalmıştır. Bu suretle Rum isyanının ilk etabı Osmanlı Devleti'nin başarısıyla sonuçlanmıştır⁵¹.

Eflak ve Boğdan'daki isyan bu şekilde bastırılırken, Mora'da da aynı anda Aleksandr İpsilantin'in kardeşi olan Dimitri İpsilanti ve Prens Kantakuzen tarafından çıkartılan isyan ise hızla yayılmıştır. Patros Piskoposu Germanos gibi bir çok Rum din adamı köy köy dolaşarak, Rum halkı isyan etmeye teşvik etmişler ve bunda da başarılı olmuşlardır. Rum din adamlarının da bu faaliyetleri sonucunda isyan milli ve dini bir karakter almıştır. Ada da bulunan Türkler, Rumların katliamlarından kaçarak kalelere sığınmışlardır. Ancak yardım gelmemesinden dolayı bu kalelerin hepsi teker teker Rumlar'ın eline geçmiştir. 6 Nisan 1821 tarihinde başlayan isyan nihayetinde Ege adalarına da sıçramış ve bu suretle Ege'de Türk Yunan hakimiyet mücadelesi başlamıştır.

Memleketeyn Prensikleri ile Mora'da aynı anda başlayan isyanın, Ege adalarına kadar yayılması, İstanbul'un büyük tepkisine yol açmıştır. II. Mahmut bu isyanlar sonucunda tüm Rumlar'ın cezalandırılmasını emrettiyse de vezirlerin telkinleri sonucunda bundan vazgeçmiş ve sadece isyanda suçlu olanların cezalandırılmasına karar verilmiştir. Bu arada Rum Patriği Gregoryos, Rusya'nın da desteğinin çekildiğini görünce isyana katılanları aforoz etmiştir. Ancak Patriğin bu son manevrası işe yaramamış ve isyanda rolü olduğu anlaşılacak resmi elbiseleri ile idam edilmiştir⁵². İsyana destek veren bir çok Rum metropolitinin akibeti de böyle olmuştur. İsyanı en başından beri destekleyen ve Tepedelenli isyanının çıkmasına neden olan Halet Efendi ise ilk önce Konya'ya sürülmüş daha sonra ise öldürülmüştür⁵³. Bu sırada Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanını bastırması olan Hurşit Paşa emrindeki kuvvetler ile birlikte Mora üzerine gönderilmiştir. İsyana bu aşamada ne Rusya ne de Avrupalı Devletler müdahale etmemiş, çarpışmalar Türk ve Yunan kuvvetleri arasında sürmüştür. Rusya Patrik Gregorius'un asılmasından sonra Küçük Kaynarca Antlaşması'nı bahane ederek olaya katılmaya çalışmış ancak İngiltere ve

⁵¹ N. Iorga (1948): *Osmanlı Tarihi*, Ankara üniversitesi Yayınları, (Çev. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara, s. 249-251.

⁵²Şahin (1996): s. 192-199.

⁵³ N. Iorga (1948): s. 294.

Fransa tarafından bu hareketinin Laihbach Konferansı hükümlerine uygun olmayacağı hususunda uyarılmıştır. İsyanın ilk aşamasında Ruslardan bekledikleri desteği göremeyen Rumların, devletlerini hiç bir tarafın himayesine girmeyerek kurmak istemeleri sonucunda Rusya Bâb-ı âli ile anlaşma yoluna gitmiştir.

Avrupa Devletleri ise her ne kadar Ekim 1822 yılında toplanan Verono Kongresi'nde Yunanistan leyhine karar almayarak tarafsız görünmeye çalışsada kamuoyları Yunanistanı desteklemiştir. Çünkü Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında bu savaş Hıristiyan Müslüman çatışması olarak değerlendirilmiştir. Yunanistan'ı desteklemek amacıyla yardım cemiyetleri kurulmuş ve bu cemiyetler vasıtasıyla gönüllüler Yunanistan birliklerine katılmaya başlamıştır⁵⁴. Rumlar bir yandan Türkler ile silahlı çatışmalarını devam ettirirken bir yanda da teşkilatlarını kurmaya çalışmışlardır. 1 Ocak 1822 tarihinde Epir'de toplanarak bağımsızlıklarını ilan etmişler ve beş kişiden oluşan bir hükümet kurmuşlardır. Hükümetin başına Fenerli Rum beylerinden Mavrokordato getirilmiş ve Dimitri İpsilanti başkanlığında 59 üyeden oluşan bir seneto da kurulmuştur.

Osmanlı Devleti bu süre içerisinde isyanı bastırmak için büyük gayret sarfetmiş ancak başarılı olamamıştır. Eski özelliklerini yitiren yeniçeriler ve çok az sayıda olan milis kuvvetleri ile isyanın bastırılmayacağını anlayan devlet, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Mehmet Ali Paşa ise Girit ve Mora valiliklerinin kendisine verilmesi şartıyla yardım etmeyi kabul etmiştir. İsteği kabul edilince de oğlu İbrahim Paşa'yı Mora üzerine göndermiştir⁵⁵. Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa usûllerine göre yetişmiş olan ordusu ve donanması 26 Şubat 1825 tarihinde Mora'ya giderek Osmanlı Devleti'nin dört yıldan beri bastıramadığı isyanı kontrol altına almıştır. 1827 tarihinde Mora'da yeniden Türk hakimiyeti tesis edilmiş ise de Avrupalı devletlerinin ve Rusya'nın işe karışması ile durum uluslararası platforma taşınmıştır.

Avrupa devletlerinin isyanın başlangıcından itibaren takip ettikleri tarafsızlık politikasının değişmesindeki en büyük sebep, Rusya'da meydana gelen taht değişikliğidir. Metternich'in kontrol altında tuttuğu Çar Aleksandr'ın ölmesiyle yerine geçen I. Nikola, ilk iş olarak Mora meselesine el atmıştır⁵⁶. Savaşçı bir karaktere sahip olan I. Nikola Mora isyanının Mehmet Ali Paşa tarafından bastırılmasını hazmedemediği gibi, adı geçen valinin Girit ve Mora'yı ele geçirerek Doğu Akdeniz'de hakim olmasını da Rusya açısından tehlikeli görmüştür. Bu doğrultuda

⁵⁴ Karal (1988): C.V, s.114

⁵⁵ Ahmet Cevdet Paşa (1984): s. 2894.

⁵⁶ Uçarol (1985): s.108.

Osmanlı Devletine (Mart 1826) bir ulti­matom göndererek Bükreş Antlaşması'nın şartlarının uygulanmasını istemiştir. İsyanı bastırmak üzere olan Osmanlı Devleti ise Rusya ile yeni bir anlaşmazlığa düşmemek için görüşmeyi kabul etmiştir. Nihayetinde Ekim 1826 tarihinde Akkerman Antlaşması imzalanmıştır. Ancak Sırbistan'ın muhtariyeti, Memleketeyn prensliklerine yerli bey atanması, Rus ticaret gemilerine yeni imtiyazlar tanınması ve Bükreş Antlaşması'nın aynen uygulanması gibi hükümler aşırı antlaşmada Yunanistan'la ilgili hiç bir maddeye yer verilmemiştir. Bu da Rusya'nın, ulti­matomu, Osmanlı Devleti'nin zayıf durumundan yararlanarak bir takım imtiyazlar elde etmek üzere gönderdiğini ortaya koymaktadır.

Ruslar'ın bu son atağı İngilizleri de telaşa sevk etmiştir. Doğu Akdeniz gibi bölgeleri için çok önemli bir bölgenin Rusya hakimiyetine girmesi fikrinden vazgeçemedikleri gibi bölgenin Mehmet Ali Paşa gibi güçlü bir Osmanlı Paşa'sının kontrolüne geçmesinden de rahatsızlık duymuşlardır. İngiltere bunların yerine kolayca kontrol altında tutabileceği zayıf bir Yunan Devleti'nin kurulmasını kendi çıkarları doğrultusunda görerek Rusya'nın bu yönde yaptığı teklifi kabul etmiştir. Bunun üzerine İngiltere ve Rusya arasında 4 Nisan 1827 tarihinde imzalanan Saint Petersburg protokolü'nde, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı muhtar bir devlet haline getirilmesi ve bütün Türklerin Yunanistan'dan çıkartılması kararlaştırılmıştır. Böylelikle bağımsız bir Yunanistan'ın kurulması için Rusya ve İngiltere tarafından ilk adım atılmıştır. Protokol; Avusturya, Prusya ve Fransa'ya bildirilmiştir. Ancak Avusturya ve Prusya, protokolü, milliyetçilik akımının Rusya'nın bir başarısı olarak gördüklerinden kabul etmemişlerdir⁵⁷. Fransa ise 1805 tarihinde kendisine karşı kurulmuş olan Kutsal Birliğin parçalanmaya yüz tuttuğunu anlamış ve bunu önlemek için protokola katılma kararı vermiştir.

Bu gelişmelere sonucunda Londra da İngiltere Rusya ve Fransa arasında görüşmeler başlamış ve 6 Temmuz 1827 tarihinde Londra Muahedesi imzalanmıştır. Muahede de Saint Petersburg Antlaşması'nın, Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmesi denetlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu protokolü kabul etmesi halinde isyancılar ile İstanbul arasında imzalanacak bir müteakeden sonra Yunanistan'ın kurulmasını ararlaşmışlardır. Osmanlı Devleti'nin bu şartları kabul etmemiş halinde ise asilere yardım etmeyi ve Osmanlı Devletini yola getirmek için baskı altında tutacaklarını antlaşma metnine ilave etmişlerdir.

Osmanlı Devleti ise Londra Protokolü ile kendi işlerine müdahale edildiğini düşünerek adı geçen protokolü tanımamıştır. Bunun üzerine müttefik filoları, Türkiye ve Mısır donanmalarının yattığı Navarin'i kuşatmışlardır. İbrahim Paşa'nın adayı

⁵⁷ Armaoğlu (1997): s. 179.

boşaltmasını istemişler ancak bu istekleri kabul edilmeyince Navarin'deki Osmanlı gemilerini yakarak imha etmişlerdir (20 Kasım 1827)⁵⁸. Osmanlı Devleti bir savaş olmadığı halde donanmasını imha eden müttefiklerden tazminat istemiştir. Ancak müttefik devletlerin İstanbul elçileri olayı Türk kaptanlarına yüklemek istemişler fakat bu yöndeki ifadeleri reddedilince İstanbul'u terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu suretle Osmanlı Devleti ile Rusya, İngiltere ve Fransa arasındaki siyasi bağlar kesilmiştir. Fransa ve İngiltere Osmanlı ile bir savaşa niyetli olmadığından Mora'nın tasfiyesi için bir anlaşmaya varmışlardır. İngilizler adada bulunan İbrahim Paşa ve ordusunu Mısır'a taşımak üzere gemiler göndermiştir. Fransa ise 30.000 kişilik bir kuvvet ile adayı geçici olarak işgal etmiştir.

Londra Protokolü'ne imza atan Rusya ise bunu yeni bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Rusya bu olaylar esnasında müttefik devletlere amcının sadece Osmanlı Devleti'ne Londra Protokolünü kabul ettirmek olduğunu bildirerek Avrupa'nın tarafsızlığını sağlamıştı. Aynı zamanda İran ile yapmakta olduğu savaşı kazanıp güneydoğu sınırlarını da kontrol altına almıştır. Türkler'le yapılan her savaşı kutsal bir görev olarak kabul eden Rusya, halkının da desteğini alarak Osmanlı Devleti'ne savaş açmakta tereddüt etmemiştir⁵⁹.

Osmanlı Devleti ise ne maddi ne de askeri açıdan bu savaşa hazır değildi. Ancak Mora'da kurulacak Yunanistan Devleti'nin, bünyesinde barındırdığı diğer milletlere örnek teşkil etmesi ihtimalini de gözardı edemezdi. Bu şartlar altında başlayan savaş, Ruslar'ın lehinde devam etmiş ve nihayetinde Ruslar'ın Edirne'ye girmesiyle Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmıştır. Rusya Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklıklara, İngiltere ve Fransa'nın savaş aleyhtarı muhalefeti de eklenince Çar I. Nikola Osmanlı Devleti'nin barış teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Edirne'de barış görüşmeleri başlamış ve 14 Eylül 1829 tarihinde "Edirne Antlaşması" imzalanmıştır. Antlaşma metninde yer alan "Osmanlı Devleti 4 Nisan 1826'da Yunan probleminin çözülmesi hususunda İngiltere ve Rusya arasında imzalanmış olan Saint Petersburg protokolünü kabul edecektir" ifadesiyle Yunanistan Devleti'nin kuruluşunu kabul etmiştir⁶⁰.

Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki bu Antlaşma'nın her iki devlet tarafından onaylanmasından sonra İngiltere'nin girişimleriyle Yunanistan Devleti'nin kurulması ve sınırlarının çizilmesi için 22 Mart 1829 tarihinde bir konfrans

⁵⁸ Karal (1988): C.V, s.118.

⁵⁹ Iorga (1948):, s. 347-348.

⁶⁰ Erim (1953):*Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, C I, s. 284.

toplanmıştır. Konfrans'ta alınan kararlar doğrultusunda Yunanistan Devleti 1830 tarihinde resmen kurulmuştur.

2. Sırbistan Devleti'nin Kuruluşu

Fatih Sultan Mehmet tarafından 20 Haziran 1459 tarihinde Semendere'nin ele geçirilmesiyle Sırp ülkesi Osmanlı topraklarına katılmıştır⁶¹. Sırp halkı da diğer Balkan milletleri gibi dinî, ictimâî ve medenî meselelerini kendi gelenek ve görenekleri doğrultusunda çözmeye imtiyazına sahip olmuştur. Belgrat Paşası ile yerli halk arasındaki münasebetlerin şekli ise kanunnameler ve gelenekler ile tesbit edilmiştir. Genellikle tarımla uğraşan Sırplar'ın XVII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı idare sistemi içerisinde bir eyalet olarak yönetilen Sırbistan'da asayiş ve güven içerisinde yaşadıkları bu huzur ortamı XVIII. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Sırplar'da devlete karşı yavaş yavaş ayaklanmalar başlamıştır. Bunda Fransız İhtilali'nin yanısıra bu dönemde Avusturya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Sırbistan topraklarının savaş alanı olarak kullanılması da etkili olmuştur. Avusturya ve Rusya'nın bu savaşlar esnasında, Sırplar da dahil olmak üzere bütün Balkanlı milletler üzerinde Osmanlı Devleti aleyhinde yürüttükleri propagandalar da bu süreci hızlandırmıştır. Kısa bir süre içerisinde buradaki güven ve huzur ortamı bozulmaya başlamıştır. Sırplar'ın bir çoğu Avusturya ve Rusya'nın yörüngesine girmiştir. Özellikle bölgede kısa süren Avusturya hakimiyeti esnasında Avusturya askerleri ve yöneticileri, Sırplarla sıkı ilişkiler kurmuşlardır. Sırplar Avusturya ordusuna asker olarak katılmışlar ve subaylığa kadar yükselmişlerdir. Avusturya, Sırplar'ı sadece asker olarak eğitmekle yetinmemiş, Karlofça'da bulunan Sırp Patrikhanesi'nin yardımıyla fikri yapılarının da hazırlanmasında etkili olmuş ve Sırplar'ın bağımsızlık sürecine girmelerini sağlamıştır.

Bütün bunların yanısıra Osmanlı Devleti'nin o sıralar içinde bulunduğu durum Sırplar'ın bağımsızlıklarını kazanmaları için elverişli bir ortam sağlamıştır. XVIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde Rumeli'de âyânların ve dağlı eşkiyaların sözü geçer olmuştur. Bu dönemde vuku bulan Osmanlı Avusturya savaşının 1792 tarihinde Yaş Antlaşmasıyla sona ermesi üzerine "dayı" adı verilen yeniçeri liderleri başıboş kalarak kendi hakimiyetlerini kurmaya çalışmışlardır. Bunlar tımar ve zeamet dahilinde bulunan Sırbistan köylerini çiftlik yapıp hasılatın pay aldıkları gibi ağır

⁶¹ Selahattin Tansel (1971): *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, İstanbul, s. 131-132

vergilerde toplamaya başlamışlardır⁶². Devletin uzun süren uğraşları boşuna çıkmış ne dayıları ne de Pazvantoğlu⁶³ gibi asileri durdurmayı başaramamıştır. Devletin bu asilerle Antlaşmaya varması Sırlar'ın gözünde otoritesini zayıflatmıştır. Bunun yanı sıra Sırbistan'daki tımar ve mukataat sahiplerinin belirli gelirlerden de yoksun kalması Sırları isyana hazır hale getirmiştir.

Dayıların günden güne şiddetini artırdıkları baskılar gayri müslimlerin olduğu gibi Türklerin de canını yakmaya başlamıştır. Hatta Türkler dağınık olarak yaşadıkları yerlerden kaçarak kale merkezlerine toplanmışlardır. Nihayetinde Türk ve Sırp ileri gelenlerinden oluşan bir heyet İstanbul'a giderek Padişah III. Selim'in huzuruna çıkmışlar ve durumlarını arz etmişlerdir. III. Selim şikayet konusu olan huzursuzlukların giderilmesi için gerekli emirleri vermiştir. 1793, 1794, 1796 yıllarında üç ferman çıkartarak yeniçerilerin sancaklara yerleşmesini yasaklamış, hıristiyan halkın kendilerini korumaları için silah taşımalarına izin vermiştir. Ancak III. Selim'in sorunu çözmek için aldığı bu tedbirler uzun vadede Sırp knezlerinin güçlenmelerini ve milis kuvvetlerinin kurulmalarına zemin hazırladığı gibi kısa vade de dayıların hiddetlenmelerine neden olmuştur. Heyetin padişahı ziyaretine kızan ve elde ettikleri imtiyazlardan rahatsız olan dayılar, buna 72 Sırp ileri gelenini öldürerek cevap vermişlerdir. Sırlar bu olay sonucunda bekledikleri fırsatı yakalamışlar ve 4 Şubat 1804 tarihinde sözde yeniçerilere karşı silahlı harekete başlamışlardır.

Sırlar ilk iş olarak "Skopçina" adı verilen bir meclis kurmuşlardır. Başlatıkları isyana lider olarak da Avusturya Ordusu'nda, Osmanlılara karşı savaşan ve asıl adı Georg Petroviç olan Kara Yorgi'yi seçmişlerdir. Kara Yorgi'nin yanı sıra Kateç, Vaso, Carapic gibi Sırp ileri gelenleri de liderliğe soyunmuşlar ancak Kara Yorgi Mayıs 1804 yılında başkumandan seçilerek bunların arasından sıyrılmayı başarmıştır.

Kara Yorgi dağınık olarak bulunan Sırp milislerini teşkilatlandırmıştır. Kendisine katılmak istemeyen Sırp köylülerini de Osmanlı Devleti'ne isyan etmediğini asıl amacının padişaha karşı ayaklanan dayıları hizaya getirmek olduğunu ve kendisinin bu işe memur edildiğini söyleyerek yanına çekmiştir. İsyanın başlamasından iki yıl önce 1802 yılında Belgrad muhafızı Mustafa Paşa'nın⁶⁴ dayılar tarafından öldürülmesi, Kara Yorgiyi bu sözleri söylemekte haklı kılmıştır. Her yerde "Mustafa Paşa'yı öldüren dayılara padişah gücenip onların terbiyesini Sırlara havale etti. Buna dair ferman geldi diyerek" Sırları ayaklandırmayı başarmıştır.

⁶² Ahmet Cevdet Paşa (1984): s..2328-2329.

⁶³ Iorga (1948): s. 122-124.

⁶⁴ Iorga (1948): s.156

Sırp lider emrindeki kuvvetler ile birlikte dayılara karşı harekete geçerek yandaşlarını öldürmeye başlamıştır. Bu durum karşısında paniğe kapılan dayılar Bosna ve Rumeli taraflarına adamlar gönderek yardım istemişlerdir. Bunun üzerine Saraybosna'da asker yazımına başlanmıştır. Kara Yorgi de boş durmayarak Saraybosna ileri gelenlerine müracaat etmiş "Sırpı asi değildir. Dayılar padişahın bir vezirini öldürmüş olduğundan onun intikamını almak isterler asi olan Belgradlıdır" diyerek asker yazımını durdurmuştur⁶⁵.

Belgrad önlerinde dayılara karşı verilen mücadele devam ederken, Sırp ileri gelenleri de bir yandan Osmanlı Devleti ile temasa geçmişlerdir. Papaz Zemun 10 Mayıs 1804 tarihinde sonuçsuz da olsa Osmanlı ile bir anlaşma yapmayı başarmıştır. Buna göre Sırp dayıların ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaklar, karşılığında da devlet tarafından genel af ilan edilecek, dini ve ticari serbestiyet tanınacaktır. Avusturya ise Sırp'ın Osmanlı'dan daha fazla istekte bulunmaları için tavsiyelerde bulunmaktaydı. Ajanlarının yardımıyla Sırp'ın Osmanlı hakimiyetinden tamamen ayrılması için çalışmalarını hızlandırmışlardı. Avusturya'nın amacı 1718'den 1739 yılına kadar parlayıp sönen "Königreich Serbien " yani "Sırp Dirilişi"ni yeniden canlandırmaktı.

Bu tehlikelerin farkına varan III. Selim dayıları ortadan kaldırmak ve eski huzur ortamını sağlayarak Sırp'ın bağıllığını yeniden kazanmak için Bosnalı Bekir Paşa'yı Belgrad'a gönderdi. Ancak Bekir Paşa'nın Belgrad'a yollanması Sırplara yardıma geldiği şeklinde yorumlanmış ve Sırp'ın isyan hareketine meşruluk kazandırmıştır. Kara Yorgi, emrindeki kuvvetler ile Bekir Paşa'ya katılmış ve dayıların yakalanmasına yardım etmiştir. Bu suretle Belgrad'ta tekrar devletin otoritesi tesis edilmiştir ⁶⁶.

Dayıların çıkardığı isyanın bu şekilde bastırılmasından sonra dağılması gereken Sırp çeteleri, Belgrad'ın önünden ayrılmayarak asıl amaçlarını yavaş yavaş belli etmeye başlamışlardır. Sırp asiler dağılmak için bir takım şartlar ileri sürmüşlerdir Bunların arasında Belgrad Muhafızı olan Osmanlı Paşası'nın maiyetinde bir Sırp temsilci ve kale muhafızları arasında 1500 Sırp bulunması; genel af ilan edilmesi, birikmiş vergilerin alınmaması, yeniçerilerin cezalandırılması için yapılan harekatta harcanmış olan paraların hükümet tarafından ödenmesi, kiliselerin tamiri ve buralarda çan çalıp haç konulması gibi maddeler yer almaktaydı.

Devlet tarafından bu istekleri rededilen Sırp'ın çıkarmış oldukları ikinci isyanın amacı ilkinden çok farklıdır. Sırp'ın yegane isteği tam bir bağımsızlık ve

⁶⁵ Ahmet Cevdet Paşa (1984): s.2329.

⁶⁶ Iorga (1948): s.157.

Sırp Devleti'nin yeniden kurulmasıydı. Toplanan Sırp Milli Meclisi, Kara Yorgi'yi başknez seçerek, Sırbistan Devleti kuruluncaya kadar Osmanlı Devleti ile mücadele etmeye karar vermiştir⁶⁷. Belgrat'a Sırp isyanını bastırmak üzere gönderilen Hafız Paşa'nın İvankovaç'taki (Ağustos 1805) yenilgisi üzerine ihtilalciler ile Osmanlı Devleti arasında bir sulh akdedilmiştir. Buna göre Sırp'ların muhtariyeti korunmuş ve Sırp kaleleri terkedilmiştir. Buna karşılık Sırp'lar yıllık belli bir miktarda vergi vermeyi ve Belgrat'taki kalede 150 Osmanlı askerinin kalmasını kabul etmişlerdir. Fransa ile savaşa girmiş olan Rusya'dan bekledikleri desteği göremeyen Sırp'lar, pek hoşnut olmadıkları bu anlaşmayı kabul etmişlerdir. Ancak Rusya 1806 yılında Osmanlı Devleti ile yeniden savaşa başlamış ve hemen Sırp'ların yanında yer almıştır. Böylelikle Sırp'lar ile Osmanlılar arasında yapılan anlaşma da bozulmuştur.

Sırp'ların başlatmış oldukları bu yeni isyandan en az Osmanlı kadar Avusturya da rahatsız olmuştur. Çünkü Rusya'nın Sırbistan'ı himayesi altına alarak Balkanlar'ın içlerine kadar sokulması fikri, Avusturya için büyük bir tehlike oluşturmuştur. Avusturya, Rusya'nın bu ilerleyişini durdurabilmek için bir Sırp Devleti'nin kurulmasına karşı çıkmıştır. Buda Sırbistan konusunu Avusturya ve Rusya anlaşmazlığı haline getirmiştir. Ancak Sırp isyanı Avusturya'nın karşı olmasına ve Osmanlı Devleti'nin müdahalelerine rağmen sürmüştür. Kara Yorgi 1807 yılında Belgrat'ı ele geçirerek içindeki Türkleri katletmiştir. Aralık 1808 tarihinde ise kendini bütün Sırp'ların kralı ilan etmiştir.

Sırbistan'daki bu durum Osmanlı ile Rusya arasında yapılan 1812 Bükreş Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise tüm dikkatini Napolyon Bonapart'a çeviren Rusya, son rolünü Bükreş Antlaşması'nda oynamış ve Antlaşma'nın 8. maddesi ile Sırbistan'a muhtariyet kapısını açmayı başarmıştır⁶⁸. Bu maddeye göre Osmanlı Devleti, Sırp'lara "şevkatle" muammele edecek, çıkarttıkları ayaklanma dolayısı ile Sırp'lara genel af ilan edecek, ayaklanma sırasında Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'da yapmış olduğu istihkamlar yıkılacak ve nihayet "Umuru Dahiliyeleri"nin kendi taraflarından idaresi sağlanacaktır. Kara Yorgi'nin Bükreş Antlaşması'nın bu maddesine dayanarak bağımsızlık isteklerinde bulunması üzerine Osmanlı Devleti, Rusya'nın, Bonapart ile uğraşmasından yararlanmış ve Sırp'ların üstüne Hurşit Paşa'yı göndermiştir. Hurşit Paşa karşısında Kara Yorgi kuvvetleri yenilgiye uğramış ve 7 Ekim 1813 tarihinde Belgrad yeniden Osmanlı

⁶⁷ Karal (1988): C. V s.

⁶⁸ Erim (1953): s.251.

topraklarına katılmıştır. Kara Yorgi ve Sırp isyanında rol oynayan bir çok önemli şahıs Basebrabya'ya kaçmıştır⁶⁹.

Kara Yorgi'nin bu yenilgisinden sonra Sırp'ların başına Miloş Obranoviç geçmiş ve Sırbistan'da Obranoviç hakimiyeti başlamıştır. Obranoviç, 1814 yılında toplanan Viyana Kongresi'ne bir heyet göndererek bağımsız Sırbistan'ın kurulması için Avrupalı devletlerden destek istemiştir. Ancak Kongre'ye başkanlık yapan Avusturya başkanı Metternich, yanı başında bağımsız bir Sırbistan istemediğinden onların bu isteklerini dikkate almamış ve Sırp'ların bu girişimleri başarısız olmuştur.

Bu yolla bir şey elde edemeyeceklerini anlayan Sırp'lar, Obrenoviç liderliğinde yeni bir isyan hazırlığına başlamışlardır. Bu aşamada Obrenoviç tüm Sırp ileri gelenlerini bir kilisede toplayarak şu konuşmayı yapmıştır: " Zalimlere savaş! Ben buraya sizin aranızda vatan kurtarmaya veya onunla birlikte ölmeye geldim" Bu suretle Sırp isyanı da başlamıştır. Ancak Obranoviç, Kara Yorgi'den daha ihtiyatlı davranarak meseleleri diplomasiyle çözme yoluna gitmiştir. Bu arada Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'da başgösteren yeni isyan hareketini bastırmak için Hurşit Paşa'yı bölgeye yollaması Obranoviç'in anlaşma yoluna gitmesine neden olmuştur. Miloş Obranoviç 1815 yılında İstanbul'a bir heyet göndererek anlaşma talebinde bulunmuştur. Aslında Sırp'lar'dan gelen bu teklif Osmanlı Devleti'nin de çıkarlarına uygun düşmüştür. Zira bu sıralarda Avrupa'da Bonapart tehlikesinin kalkması, Rusya'nın eski gücüne kavuşmasını sağlamıştı. 1812 tarihinde en sıkışık anında bile Sırbistan'a yardım eden Rusya'nın bu halde Sırbistan'ın yanında yer alacağını kestirmek pek de güç olmasa gerekti. Bu yüzden Osmanlı Devleti de Sırbistan'dan gelen anlaşma teklifine olumlu yaklaşarak Miloş Obranoviç'in başknezliğini Osmanlı egemenliğinde kalması şartı ile tanımıştır. Ayrıca başknezin yanında bir Halk Kurulu "Narodno Kancelarija" oluşturulmasına karar verilmiştir. 1816 yılına kadar çıkan 7 fermanla knezlerin statüsü, vergi, gümrük, ticaret gibi konulara açıklık getirilmiştir. Bu fermanlara göre Sırp'lar vergiyi padişah adına olmak kaydıyla toplayabilecek, knezlerini kendileri seçebilecek ve başknez Belgrat Paşası'nın yanında bir temsilci bulundurabilecektir⁷⁰.

Başknezlik ünvanı ile birlikte bu yetkileri de alan Miloş Obrenoviç 13 Haziran 1817 tarihinde Sırbistan'a gizlice girmeye çalışan Kara Yorgi'yi yakalatıp öldürtmüş ve bu suretle Sırbistan'ın tek hakimi haline gelmiştir⁷¹. Miloş bundan sonra tüm

⁶⁹ Ahmet Cevdet Paşa (1984): C.V. s. 2520-2521.

⁷⁰Castellan (1995): s. 262-263.

⁷¹ Iorga (1948): s.222-223.

gayretini özerk bir Sırbistan kurmak için sarf etmiş ve bu konuda da her zaman olduğu gibi en büyük destekçisi Rusya olmuştur.

7 Ekim 1826 tarihinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Bükreş Antlaşması'na açıklık getirmek üzere Akkerman Mukavelenamesi imzalanmıştır. Mukavelename'nin 5. maddesi Sırplar'a ait olduğu gibi buna ek olarak da "Sırbistana Dair Senet" ismini taşıyan bir senet de imzalanmıştır.

Bu senete göre Sırplar din ve mezhep işlerini idarelerinde serbest olacaklardır. Bâb-ı âli'ye vermekle yükümlü oldukları vergiyi tek elde toplayabileceklerdir. Bunun yanı sıra müslümanlara ait mal ve mülkleri idare etme hakkına sahip olup, kendi namlarına hastahaneler, okullar ve matbaalar açabileceklerdir. Garnizonların dışında ki tüm Türkler Sırbistan'ı terk edecektir⁷². Sırlara tanınan bu hakların yanı sıra Rusya Bükreş Antlaşması'nın Sırplar ile ilgili 8. maddesinin uygulanmasında gözcü olma statüsünü de kazanmıştır. Bu senet ile Sırbistan, Osmanlının iç meselesi olmaktan çıkmış uluslararası bir mesele haline gelmiştir. 1828 yılında Navarin'de, Osmanlı Donanması'nın yakılması üzerine patlak veren Osmanlı-Rus Savaşı, Sırbistan'ın muhtariyetini biraz geciktirmekle beraber 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile son bulmuş ve bu antlaşmada da Sırbistan'ın hakları bir kez daha güvence altına alınmıştır. Bu suretle Rusya'nın himayesinde Sırbistan "Muhtariyeti" onaylanmıştır.

12 Aralık 1830 tarihinde Belgrat'ta okunan Hatt-ı Şerif ile Sırbistan'ın Muhtariyeti resmîlik kazanmıştır. Miloş fermanın kendisine teslim edilmesinden sonra bir Türk ağasına " Bu kere bütün Sırbistan'a tenbih eyledim. Bu ana kadar Sırbistan'a zulüm ve taaddi edenlere daimi surette dua etsinler. Eğerçi onların ol derecelerde zulüm ve taadiyatı olmamış ve senin gibi reyanı muhafaza eylemiş olsalardı Sırbistan halkı hiç bir zaman isyan etmeyip reyalıktan kurtulup bu veçhile imtiyaz ve serbestliğe nail olamazdı" diyerek Sırp isyanın ve bunun sonucunda verilen muhtariyetin başlıca sebebi olarak bozulmuş Türk idaresini göstermiştir.

Miloş 1830 yılında kendisine verilen fermanında "ülkeyi bir konsey ve meclis ile yönetme" ilkesini hiç bir zaman uygulamamıştır. Sergilediği sert ve zalim idare de kısa sürde Sırp halkının büyük bir kısmının nefretine yol açmıştır. 1835 yılında başını Kara Yorgi ailesinin çektiği Miloş muhalifleri bir anayasa "Ustav" ile başknezin selahiyetlerini kısıtlamaya çalışmışlardır. Ancak bu kadar önemli bir konuda harekete girişmeleri Rusya'yı rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Bâb-ı âli, bir Hatt-ı Hümayun ile Miloş'un yetkilerini tahdit ve kontrol edecek meclisler kurulmasını sağlamıştır. Meclisteki çoğunluğun muhaliflerden oluşması nedeniyle Miloş bunlarla yaptığı

⁷² Erim (1953): s.273.

mücadeleye daha fazla dayanamamış ve istifa ederek 1839 yılında Eflak'a çekilmiştir. Yerine geçen oğlu Mihail'de üstlendiği görevi fazla sürdürememiş ve kısa bir süre sonra o da memleketini terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine meclis tarafından Kara Yorgi ailesinden Aleksandr Kara Yorgi başknez olarak seçilmiştir(1842).

Bu sırada Avrupa'da yeniden esmeye başlayan milliyetçilik rüzgarları kısa bir sürede Sırlar'ı da sarmıştır. 1848 Avrupa ihtilali esnasında Macaristan'ın idaresinde bulunan Sırlar da ayaklanmış ve Sırbistan'dan giden gönüllüler, Macarlar'a karşı savaşarak soydaşlarının Macaristan hakimiyetine girmelerini engellemeye çalışmışlardır. Bu olay kısa bir süre de olsa Sırlar'ın dikkatini Osmanlı üzerinden Avrupa'ya yöneltmiş ve Osmanlı ilk defa bu konuda rahat bir nefes almıştır.

Osmanlı Devleti'nin bu konudaki rahatlığı çok kısa sürmüş ve Kırım Savaş'ından sonra imzalanan Paris Antlaşması ile Sırbistan meselesi yeniden gündeme gelmiştir. Rusya'nın Sırbistan üzerindeki himayesinden rahatsız olan Avrupalı devletler Antlaşma'nın 28. ve 29. maddeleri ile Sırbistan'ı ortak garantileri altına almışlardır. Bu suretle Sırbistan tam bağımsızlığa giden yolda bir adım daha ilerlemiştir.

Uluslararası arenada bu gelişmeler olurken, Sırbistan'ın iç yönetiminde de bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. 1858 yılında meclis tarafından babadan oğula geçmek kaydıyla Miloş Obrenoviç yeniden başknez seçilmiştir⁷³. 1860 yılında idareye geçen Mihail babası zamanında alınan başknezliğin babadan oğula geçme esasının Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti ise bu kararı onaylamayarak Mihail'i sadece seçilmiş bir lider olarak görmüştür. Bu durum ise Sırbistan ile Osmanlı Devleti'nin yeniden aralarının açılmalarına neden olmuştur.

Bu doğrultuda Sırlar Türklerin Sırbistan'ı terketmelerini istediklerinden 1861yılı başlarından itibaren Türklere karşı düşmanca hareketlerini arttırmışlardır. 1862 yılında çatışmalar esnasında bir Sırp gencinin öldürülmesi üzerine kavgalar önlenemez boyutlara ulaşmıştır. Bunun üzerine 1862 Ağustos'unda İstanbul'da Devletlerarası bir konferans toplanarak konu yine uluslararası bir sorun halini almıştır. Sırbistan'daki Türk kaleleri hakkında İngiltere, Fransa, Prusya ve Osmanlı Devleti arasında İstanbul Protokolü imzalanmıştır. Buna göre Osmanlı Devleti, Belgrat'ın Sava, Vidin, Varoş ve İstanbul kapıları da dahil olmak üzere bir çok kalelerden geri çekilme kararı almış ve 20 Mart 1867 tarihinde Osmanlı Devleti, Sırbistan'daki Belgrat'ta dahil olmak üzere tüm kalelerden çekilmiştir. Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinin devam ettiğini belli etmek üzere de Belgrat'taki Sırp Bayrağı'nın yanına Türk Bayrağı'nın da çekilmesi kararlaştırılmıştır ve bu suretle Osmanlı Devleti fiili

⁷³Ahmet Cevdet Paşa (1991): *Tezâkir 1-12*, (haz. Cavid Baysun) Ankara, TTK, s. 74-75.

olarak bir toprağını daha kaybetmiştir⁷⁴. Ancak Sırbistan şeklede olsa 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır.

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nin sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'nın 34.- 42. maddeleri ile Sırbistan tam bağımsızlığa kavuşmuştur. Sırbistan bu Antlaşma ile Niş ve Piro'tu topraklarına katmış, Metoviçe'yi ise Osmanlı Devleti'ne terk etmiştir⁷⁵. Böylelikle Sırlar'ın 1804 yılında başlattıkları ayaklanma 74 yıl sonra tam bağımsızlıkla sonuçlanmıştır.

3. Romanya Devleti'nin Kuruluşu

Eflak (Vlaşya) 1417⁷⁶ tarihinde Boğdan (Moldavya) ise 1484⁷⁷ tarihinde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı Devleti ile bu beyliklerin ilişkileri önceleri "ahidnameler" ile düzenlenmiştir. Ancak daha sonraki süreçte Romenlere tanınan imtiyazların köklü bir hale gelmesini sağlayan nizamnameler ve Hatt-ı Humayunlar⁷⁸ yayınlanmış ve bu suretle Eflak ve Boğdan Osmanlı idari sistemi içerisinde "Ayrıcalıklı Statü" ye kavuşmuştur⁷⁹ Bu durum ise Osmanlı litarütünde "Memleketeyn" olarak geçen beyliklerin iç yönetimlerinde serbest kalmalarına, dolayısıyla da Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinin bu topraklar üzerinde zayıf olmasına neden olmuştur. Beylikler kendilerine verilen imtiyazlar sayesinde dini, içtimai ve siyasi teşkilatlarını korumuşlardır. Her iki memleketinin de beyleri yerli aristokrat ailelerinden seçilmiştir⁸⁰. Ancak XVII. yüzyılda Balkanlar'da etkili olan Rus propagandası yerli voyvodaların hem Ruslarla hem de diğer devletler ile Osmanlı Devleti aleyhinde görüşmelerde bulunmalarına sebep olmuştur. Bu suretle Osmanlı

⁷⁴ Ahmet Lütfi Efendi Tarihi (1989): C. XI., (haz. Münir Aktepe), Ankara, s. 41-42.

⁷⁵ Karal (1988): CVII., s. 41-42.

⁷⁶ Kemal Karpat (1992): "Eflak" mad. *DİA*, C. 10 İstanbul, s.467; C.C. Giurescu (1973): "Sur les Relations Entre le Pueple Roumain et L'Empire Ottoman a travers les siecles", *VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (25-29 Eylül 1970)*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 590-595.

⁷⁷ Abdülkadir Özcan(1992): "Boğdan" mad., *DİA*, C. VI, İstanbul, s. 269.

⁷⁸ Mustafa Ali Hikmet(1994): Romanya'da Yayınlanan Belgeler Külliyyâtında Osmanlı Tarihine ve Türk-Romen Münasebetlerine Dair Malumat Hakkında Bazı Mülahazalar", *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (5-9 Eylül 1990)*, C. III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 958-959.

⁷⁹ Mustafa Ali Mehmet, "Romanya'da yayınlanan Belgelere göre 77/78 Osmanlı Rus Savaşı'ndan Önce Türk Romen İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", *Uluslararası Mithat Paşa Semineri*", S. 86, Ankara TTK, s 71; Ayrıca XVI. Asır Türk Romen ilişkileri için bakınız: Mihai Maxım (1973): XVI. Asrın II. Yarısında Eflak Buğdan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı İktisadi ve Mali mükellefiyetleri Hakkında Bazı Düşünceler", *VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (25-29 Eylül 1970)*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 553-566.

⁸⁰ Beylerin atamaları hakkında geniş bilgi için bakınız: Mehmet Ali Ekrem (1993): *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 211-214.

Devleti yerli voyvadaların hakimiyetine son vererek, Fenerli Rum ailelerinden seçtikleri beyleri yönetime getirmişlerdir*. Ancak Rum voyvadalar da rahat durmayarak Avusturya ve Rusya ile işbirliği yapmışlardır. Osmanlı Devleti ise bunu önleyebilmek için sık sık voyvodo değiştirmek zorunda kalmış ve 1716-1821 yılları arasında Eflak'ta otuzyeddi Boğdan'da otuzüç voyvada değişmiştir⁸¹.

Memleketeyn'in iç yapısında bu tür değişiklikler meydana gelirken, Rusya da Eflak ve Boğdan üzerindeki planlarını hayata geçirmek için çalışmalarına hız vermiştir. Karadeniz kıyılarına genişleme ve Balkanlara inme projesini hayata geçirebilmek için Eflak ve Boğdan'ı bir basamak olarak görmüştür. Bu ise Rusya nezdinde Eflak ve Boğdan beyliklerinin önemini bir kat daha artırmıştır.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Eflak ve Boğdan üzerindeki emellerini açığa vurmuştur. Nihayetinde bu iki beylik Osmanlı Devleti ve Rusya arasında bir tampon bölge haline gelmiştir. Rusya bu tamponu yıkmak için 1800'lü yılların başından itibaren hummâlı bir uğraş içerisine girmiştir. Rusya, 1805 yılı içerisinde meydana gelen Osmanlı Rus ittifakının daha görüşmeleri aşamasında, Eflak ve Boğdan'a prens atanırken kendi onayının da alınmasını istemiştir. Osmanlı Devleti ise Rusya'nın bu isteğini kabul etmemiş ve sonuçta iki devlet arasında 1806-1812 tarihleri arasında süren bir savaş çıkmıştır. 16 Mayıs 1812 tarihinde bu savaşa son veren Bükreş Antlaşması'na göre Rusya, Eflak ve Boğdan'dan askerlerini çekmiş fakat Baserabya'yı ele geçirmiştir. Rusya'nın beylikler üzerindeki bu etkileri, 1848 Avrupa ihtilalleri ile birleşince huzursuzluklar başgöstermiş ve iki beylik arasında birleşme eğilimleri doğmuştur.

İki beyliği birleştirmek isteyenler ihtilalin sağladığı uygun ortamdan da yararlanarak harekete geçmişlerdir⁸². Bu hareketin başında ise 1835-1846 yılları arasında Fransada eğitim gören ve bu yüzden kendilerine "Fransız Koleji Grubu" adı verilen C. Rosetti, Nicole Kretzulescu, Aleksandr İon Cuza ve geleceğin prensi Nical Balcescu bulunmaktaydı. Ancak aynı anda başlatılan bu hareket Eflak ve Boğdan'da farklı sonuçlar vermiştir. Boğdan'da Aleksandr Cuza, Kogalnicu gibi aydınların desteğini alan halk, bir dilekçe hazırlayarak prens Sturdza'ya⁸³ takdim etmişlerdir.

* Fenerli ailelerin Romanya üzerindeki hakimiyetinin sonuçları Romen Patrikhanesi başlığı altında ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

⁸¹ Yunan asıllı voyvodaların azli hakkındaki örnekler için bakınız: Ahmed Vasıf Efendi (1978): *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, (yay. Mücteba İlgürel), İstanbul, s. 42, 61, 210, 372, 380, 381.

⁸² Florescu Radu (1978): *The Romanian Impact Upon The Ottoman Tanzimat*, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 6-7, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 213.

⁸³ Sturdza'nın beyliğe atanması hakkında bakınız: Iorga (1948): s. 283.

Hareketi başlatanlar ne beylik üzerinde koruyucu rolünü oynayan Rusya'yı ne de hakimiyeti altında buldukları Osmanlı Devleti'ni kızdırmak istemediklerinden Eflak ile birleşme isteklerini dilekçede belirtmemişlerdir. Dilekçede yer alan hususlar, insan hak ve özgürlükleri, meclise karşı sorumlu bir hükümet, askeri bir yapılanma ve sansürün kaldırılması gibi tamamen Fransız İhtilalinin etkisi ile hazırlanmış görüntüsünü vermektedir⁸⁴. Fakat buna rağmen Prens Sturdza'nın tepkisi oldukça sert olmuştur. Bir çok gösterici yakalanarak hapsedilmiş ve Cuza'nın da dahil olduğu ele başları sürgüne gönderilmişlerdir. Sturdza bu suretle isyanı bastırmıştır.

Boğdan'da sükût-u hayale uğrayan Devrimciler Eflak'ta büyük bir zafer kazanmışlardır. Balcescu, Brçianu, Rosetti gibi ihtilalcilerin, halkın yanı sıra liberal toprak beylerinin de desteklerini almaları başarıya ulaşmalarını sağlamıştır. Bükreş'te bir Devrim Komitesi kuran ihtilalciler 9 Haziran'da "Islaz Bildirisi" ni okuyarak isyan hareketini başlatmışlardır. Bildiride yabancı korumacılığının kaldırılması, prensin bir meclis tarafından seçilmesi gibi hususlara değinilmiştir. İsyân hareketi iki gün içerisinde bütün başkenti sarmış ve sonunda Prens Bibescu ihtilalcilerin isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Yerini ihtilalcilerinde bulunduğu bir hükümete bırakarak istifa etmiştir.

Rusya ise beyliklerde meydana gelen bu değişikliklerden en az Osmanlı Devleti kadar rahatsız olmuştur. Tam sınırında yer alan iki beyliğin birleşmek üzere bir ihtilal gerçekleştirmeleri Rusya'nın Romenler'e karşı cephe almasına neden olmuştur. Rusya bu hoşnutsuzluğunu Eflak Başkonsolosunu geri çekerek göstermiş ve hemen akabinde Eflak'ta kurulan geçici hükümete karşı savaş açmıştır. Rusya bu hareketine meşruiyet kazandırabilmek için Osmanlı Devleti'nin de kendisi ile birlikte hareket etmesini istemiştir. Eflak ise Rusya hakimiyetine girmektense Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmayı daha uygun görmüş ve bu doğrultu da Osmanlı'dan yardım istemiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti ile Rusya'yı bir kez daha karşı karşıya getirmiştir. Nitekim Rusya'nın kısa bir süre sonra Boğdan Prensi Strudza'nın daveti üzerine Boğdan'a asker çıkartması Osmanlı Devleti'nin de Eflak'a girmesine neden olmuştur⁸⁵. Osmanlı Devleti Eflakta ihtilalciler tarafından kurulmuş olan geçici hükümete son vermiş ve buraya bir kaymakam atamıştır. Ancak her iki tarafta sorunun daha fazla uzamasına izin vermeyerek 1 Mayıs 1849 tarihinde Memleketeyn hakkında Balta Limanı Sözleşmesi'ni imzalamışlardır⁸⁶. Bu antlaşmaya göre:

⁸⁴ Andrei Otetea (1970):, *The History of The Romanian People*, Bucharest, s. 380.

⁸⁵ Cevdet Paşa (1991): *Tezakir 1-12* , s. 12.

⁸⁶ Karal (1988): C. VI, s. 48

1. Eflak ve Buğdan beyleri, eskiden olduğu gibi padişah tarafından atanacak ve görev süreleri yedi yıl olacaktır.

2. Meclisler dağıtılacak, yerine ülkenin ileri gelenlerinden meydana gelecek bir divan kurulacaktır.

3. Ülkenin yönetimiyle ilgili kurullar yeniden düzenlenecek, yapılacak değişikliği Rusya ile Osmanlı Devleti'nin onaylama hakkı olacaktır.

4. Eflak Boğdan'da düzen sağlanıncaya kadar, Osmanlılar ve Ruslar burayı 25.000 ile 35.000 kişilik kuvvetlele ortaklaşa işgal altında tutacaklar ancak durum düzeldikten sonra bu kuvvetler geri çekelecektir.

5. Bu sözleşmedeki koşulların uygulanması için Osmanlı Devleti ve Rusya, Eflak-Boğdan'a Beyler ile aynı hak ve yetkilere sahip birer komiser göndereceklerdir⁸⁷.

Görüldüğü üzere 1848 ihtilallerinin arkasından gelen bu büyük kriz Osmanlı Devleti tarafından diplomatik yollarla çözüme kavuşturulmuştur. Ancak bu antlaşma ile Rusya'nın 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan beri peşinde olduğu Eflak ve Boğdan yönetimine ortaklığı kabul edilmiştir⁸⁸. Bu da Rusya'nın Karadeniz'in kuzeyinde hakimiyetini güçlendirmesine, Osmanlı Devleti'nin ise Eflak ve Boğdan üzerindeki egemenlik haklarının zayıflamasına yolaçmıştır.

Balta Limanı Antlaşması'nda altı yıl sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında patlak veren 1854 Kırım Savaşı Avusturya'nın, Memleketeyn Meselesi'ne karışmasına neden olmuştur. Avusturya, sözde Rusya'nın Eflak ve Boğdan Beyliklerindeki emellerine son vermek için savaş boyunca geçici olarak beylikleri işgal etmiştir. Bu sırada Memleketeyn'de, eğitim için Fransa'ya giden gençler vasıtasıyla ulusçuluk akımı rağbet görmüş ve istiklal için halkta kıpırdanmalar başlamıştır. Kırım Savaşı'na nihayet veren Paris Antlaşması'nda, Avrupalı Devletlerin, Eflak Boğdan meselesini ele almaları ise bağımsızlık yolunda gidilen süreci hızlandırmıştır. Paris Kongresi'ne katılan Devletler, Rusya'nın Eflak ve Boğdan üzerindeki etkisini kırabilmek için antlaşma metnine 23.- 27. ve 122. maddeleri ilave etmişlerdir⁸⁹. Bu maddelere göre Eflak ve Boğdan'da Osmanlı hükümranlılığı devam etmiş ancak beylikler işlerinde serbestiyet kazanmışlardır. Bununla birlikte Eflak ve Boğdan kendi idare şekillerini diledikleri gibi seçme hakkına sahip olmamışlardır. Her iki beyliğin de bu yöndeki düşünceleri ilk önce kendi kurdukları divanlarda tartışılacak daha sonra ise garantör devletlerin onayına sunulacaktır. Özel komisyon tekliflerinin

⁸⁷ Iorga (1948): s..417.

⁸⁸ Uçarol (1985): s. 145.

⁸⁹ Karal (1988): C.VI, s.49.

de Antlaşma Devletleri tarafından incelenerek bir konvansiyon şeklinde imzalanması ve padişah tarafından bir Hatt-ı Hümayun ile yürürlüğe konması gerekmektedir.

Görüldüğü üzere 1856 Paris Antlaşması ile Eflak ve Boğdan meselesinin siyasî ve hukûkî durumu devletlerarası bir şekil almış bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin, Memleketeyn üzerindeki hakları ise yılda belli bir miktar vergi almak ve bu beyliklerin iç idaresinde, Antlaşma Devletlerinin alacakları ortak kararı tasdik etmek gibi bir formaliteyle sınırlanmış oluyordu.

Antlaşma gereği Avusturya gecikmeli de olsa 1857 yılında beyliklerdeki askerlerin geri çekmiştir⁹⁰. Böylece iki beyliğin birleşmesi için son engelde ortadan kalkmıştır. Antlaşmayı imzalayan her bir devletin, Eflak ve Boğdan üzerinde kendilerine ait tasarılarını bulunması ise iki beyliğin birleşmesine farklı tepkilerde bulunmalarına yol açmıştır.

İki beyliğin birleşmesini destekleyen devletlerin başında Fransa gelmiştir. III. Napoleon'un Avrupa'da Fransa'nın siyasi gücünü arttırma düşüncesinin yanı sıra Fransız kamuoyunda hem İslamî esaslara dayanan Osmanlı Devleti'ne hem de Ortodoks olan Rusya'ya karşı düşmanca duyguların varolması bunda en büyük amildir. Fransız aydınlar bunun yanısıra, yapısı milliyetçilik prensibine dayanmayan Avusturya için de aynı duyguları beslemekte idi. Kamuoyu'nun desteğini alan III. Napoleon'un Avrupa'daki milliyetçi oluşumlara sahip çıkmasının asıl nedeni ise hem Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nu zayıflatmak hem de Rusya'nın batı sınırında millî devletler kurmak suretiyle Doğu Avrupa yolunu Ruslara kapatmaktır⁹¹. Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz gibi 1848 ihtilalinden önce Fransaya eğitim için giden Eflak ve Boğdanlı geçlerin iki beyliğin birleşmesi için yürüttükleri propaganda da bu siyasetin izlenmesinde etkili olmuştur. Bütün bu faktörler III. Napolyon'un Eflak ve Boğdan'ın birleşmesi için hararetli bir çalışma içerisine girmesine neden olmuştur.

Fransa'ya bu konuda en büyük desteği ise bu sıralarda aralarında problemleri çözülmüş olan Rusya vermiştir. Rusya'nın siyasi çıkarlarının Asya'da İngiltere ile ve Balkanlar'da Avusturya ile çarpışması Fransaya verilen bu desteği zaruri hale getirmiştir. Ayrıca Balkanlar'da tam bir Rus hakimiyeti kurulamadığı takdirde küçük devletlerin kurulmasını, tarihi politikası çerçevesinde uygun gören Rusya, "Romanya Birliği"ni desteklemiştir⁹².

Fransa ve Rusya, birliği desteklerken Avusturya ve İngiltere bu birliğe karşı çıkmıştır. Avusturya'nın en büyük endişesi Osmanlı Devleti idaresi altında bir birlik

⁹⁰ Iorga (1948): s. 498.

⁹¹ Iorga (1948): s. 496.

⁹² Armaoğlu (1997): s. 261.

kuran Rumenlerin Avusturya içerisindeki soydaşlarını da bu birlik içerisine çekmeleri idi. Bu ise imparatorluğun bünyesinde bulunan diğer milletlere de sirayet ederek imparatorluğu parçalanmaya kadar götürebilirdi. Avusturya, bu yüzden kendi sınırına çok yakın bir yerde milli bir devletin kurulması fikrinden rahatsızlık duymaktaydı⁹³.

İngiltere ise bu dönemde müstemlekelerine ağırlık verdiği için Avrupada ne genişlemek ne de var olan otoritesini kaybetmek istemiyordu. Bu yüzden Avrupa'daki tüm devletlere karşı bir denge politikası izlemekteydi. Aynı zamanda Avrupa'daki herhangi bir devletin tüm kontrolü elinde bulundurması, İngiltere için bir tehlike oluşturacağından, Rusya'nın Balkanların içine kadar sokulması pek hoşuna gitmiyordu. İngiltere Rus ilerlemesini durdurmak için Eflak ve Boğdan'da milli bir devlet kurulması yerine, bu beyliklerin eskisi gibi Osmanlı hakimiyetinde kalması gerektiğini düşünmekteydi. Ayrıca Eflak ve Boğdan'ın Fransa himayesinde birleşmesi Avrupa'da Fransız nüfuzunu arttıracığı gibi diğer milletlere de örnek teşkil edecekti. Bu ise Avrupa'daki dengeyi tamamen sarsacaktı. İşte tüm bu sebepler, İngiltere Osmanlı yanlısı bir tavır sergilemesine yol açmıştır.

Osmanlı Devleti ise Eflak ve Boğdan'ın birleşmesini Balkanlarda diğer milletlere örnek teşkil etmesi bakımından istememiştir. Ancak bunun altında maddi kayıptan çok siyasi sebepler yatmaktadır. Çünkü 1830 yılından beri Osmanlı Devleti'nin beylikler üzerindeki hakimiyeti her yıl verdikleri vergiyle sınırlı kalmıştır. 1856 Paris Antlaşması ile de memleketeyn Avrupalı Devletlerin garantisi altına alınmıştır. Bu nedenle iki beyliğin birleştirilmesi İmparatorluk için büyük bir maddi kayıp oluşturmayacaktı. Ancak bu birliğin Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'ın aynı prensipten yola çıkarak harekete geçmeleri tehlikesini doğurmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin tüm itirazlarına karşı Fransa ve yandaşlarının çabalarıyla birlik fikri oldukça güç kazanmıştır.

Paris Antlaşması'nın Eflak'a ait olan 22.-27.⁹⁴ maddelerine göre beyliklerde seçim ile yürütücü divanların oluşturulması gerekmekteydi. 23. maddeye göre ise seçimler antlaşmayı imzalayan Devletlerin oluşturacakları bir komisyon nezdinde yapılacaktı. Ancak Avusturya'nın beylikleri 1857 yılında boşaltması komisyonun buraya gidişlerini geçiktirmiştir. Mart 1857 yılında Avusturya'nın beylikleri boşaltması üzerine komisyon Bükreş'e gitmiş ve 1857 Haziranın da divan seçimleri yapılmıştır. Ancak seçim Boğdan'da, Fransa'nın istediği şekilde sonuçlanmamış ve

⁹³ Uçarol (1985): s. 176.

⁹⁴ Erim (1953): 350-351.

birleşme aleyhtarları kazanmıştır⁹⁵. Fransa ve Rusya Boğdan Kaymakamı'nın sahte listeler hazırlamak suretiyle birliğe taraftar olanları seçime katmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu suretle birleşme taraftarları seçimlerin yenilenmesi hususunda baskıya başlamışlardır. Fransa 5 Ağustos'ta İstanbul elçisi Thouvenel'i Bâb-ı âli görüşmeye göndermiştir⁹⁶. Büyükelçi seçimlerin yenilenmemesi halinde Fransa'nın Osmanlı Devleti ile tüm siyasi ilişkisini keseceğini ve Rusya'nın da aynı yolu takip edeceğini bildirmiştir⁹⁷. III. Napolyon bununla da yetinmeyerek İngiltere ile görüşmelere başlamış hatta Osmanlı Devleti'ni aralarında paylaşmak için teklifte bulunmuştur. Ancak İngiltere Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygılı olduğunu bildirmiştir. Fransa'ya karşı bu şekilde tepki gösteren İngiltere bir yandan da Hindistan'da sipahilerin ayaklanmalarıyla uğraşmaktaydı. Bu yüzden ne Orta Asya'ya tam anlamıyla yerleşmiş olan Rusya'ya ne de onun desteklediği Fransa'ya karşı tam cephe alamamıştır ve Osmanlı İmparatorluğu'na da destek verememiştir⁹⁸.

İngiltere'den de umudunu kesen Osmanlı Devleti sonunda baskılara dayanamayarak seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir. Seçimler 19 Eylül 1857 tarihinde Boğdan'da, 26 Eylül 1857'de de Eflak'ta yeniden yapılmış ve bu sefer birleşme taraftarları kazanmıştır. 8 Ekim 1857 tarihinde her iki eyalette de yapılan divan toplantıları sonucunda iki beyliğin "Romanya" adı altında birleşmesi ve bu birliğin başına da Avrupa hükümdar ailelerinden bir prensin getirilmesi kararı alınmıştır.

Osmanlı Devleti Paris Antlaşması hükümlerine aykırı olan bu karara itiraz ederek konunun uluslararası bir konferansta görüşülmesini istemiştir. Bu doğrultuda 22 Mayıs 1858 tarihinde Paris'te toplanan konfrans sonucunda 18 Ağustos 1858 tarihinde Paris Konvansiyonu imzalanmıştır. Buna göre: İki eyalet Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında kalmak şartıyla "Eflak ve Boğdan Birleşik Beylikleri" (Pirincipautes Unies de Moldavie et Vlachie) adını almıştır⁹⁹. Her iki beyliğin de ayrı birer meclisi ve beyleri bulunacaktır. Beyleri bu meclisler seçecektir. Eflak Osmanlı Devleti'ne yılda 2.5 milyon kuruş, Boğdan ise yılda 1.5 milyon kuruş vergi verecektir. Bunun yanısıra iki eyaletinde ortak bir ordusu olacaktır. Yine iki beyliğin

⁹⁵Ali Fuat Türkgeldi (1987): *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye*, C. I, Türk Tarih Kurumu, (yayına haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara, s. 185.

⁹⁶Iorga (1948): s. 497.

⁹⁷Cevdet Paşa (1991): *Tezakir 13-20*, s. 25.

⁹⁸Türkgeldi (1987): s. 190-192.

⁹⁹Otetea (1970): s. 377-378.

ortak sorunlarını çözmek üzere bir "Merkezi Komisyon" (Commission Centrale) kurulmasına karar verilmiştir¹⁰⁰.

Görüldüğü üzere Paris Konferansı'nda birleşme tam olarak gerçekleşmemiş ancak bu yolda önemli bir adım atılmıştır. Kararlar doğrultusunda Boğdan'da 17 Ocak 1859 tarihinde Albay Aleksandr Couza voyvoda seçilmiştir. Birleşme taraftarlarının yaptığı baskı üzerine Eflak'ta, 5 Şubat'ta Couza'yı voyvodalığa seçilmiştir. Bu suretle Eflak ve Boğdan Couza'nın şahsiyeti altında birleşmiştir¹⁰¹. Bu birleşmeyi kabul etmeyen Osmanlı Devleti'nin isteği üzerine 1859 yılında Paris'te bir toplantı daha düzenlenmiştir. Ancak bu toplantıda Avusturya'nın da desteğini kaybeden Osmanlı Devleti hiç bir sonuç elde edememiş ve sonuç olarak Sonuçta Paris'te, Couza'nın her iki eyaletinde voyvodası olması kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti bu karara karşı çıkamayarak 24 Eylül 1859 tarihinde yayınladığı ferman ile Couza'yı her iki eyaletin de beyi olarak tanıdığını ilan etmiştir. Bu suretle Eflak ve Boğdan'nın birliği fiili olarak da gerçekleşmiştir. Prens Couza memuriyetini tasdik ettirdikten sonra bir beyanneme yayınlamıştır ve beyannamede şu ifadeler yer almıştır: "Ey Romanyalılar; ittihad tamam oldu. Romanya milliyeti teessüs etti. Bütün ümitlerinizi bir prence rabt etmişiniz; işte intihab eylediğiniz prens de size bir Romanya bahşediyor. Yaşasın Romanya"¹⁰².

Couza 1 Mayıs 1861 tarihinde ise Osmanlı Devleti ile diğer devletlere gönderdiği bir muhtıra ile Eflak ve Boğdan Meclislerini de birleştirilmelerini istemiştir¹⁰³. Osmanlı Devleti diğer Devletlerin baskı sonucunda bu isteği de kabul etmek zorunda kalmış ve 2 Aralık 1861 tarihli fermanla iki meclisin birleşmesine izin vermiştir. Birleşik Devletlerin ilk ortak meclisleri, 5 Şubat 1862 tarihinde ilk defa toplanmış ve bu suretle Romanya Prensliği kurulmuştur. Couza'nın meydana gelen bir takım olaylardan dolayı istifa etmesi üzerine 1866 yılında Hohenzollern hanedanından Karal, Prens seçilmiş ve İstanbul'a gelerek padişaha bağlılığını bildirmiştir. Bu suretle Karal yönetimindeki Romanya Prensliği 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır. 1878 Berlin Antlaşması ile diğer Balkan Devletleri gibi Romanya da tam bağımsızlığına kavuşmuştur.

¹⁰⁰ Ahmet Lütfi Efendi Tarihi (1989): , C. XI. s. 54.

¹⁰¹ Cevdet Paşa (1991): *Tezakir 13-20*, s. 75

¹⁰² Türkgeldi (1987): s. 209.

¹⁰³ Radu (1978): s.235.

4. Bulgaristan Devleti'nin Kuruluşu

1396 yılında Yıldırım Beyazıd'ın oğlu Süleyman Şah'ın Tırnova'yı almasıyla Bulgaristan krallığına son verilmiş ve Bulgaristan toprakları Osmanlı devleti idare sisteminde bir eyalet olarak idare edilmeye başlanmıştır¹⁰⁴. Din ve mezhep işleri bakımından Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanan Bulgarlar'ın kültür yapılarına dokunulmamıştır. Yöneticiler ile halk arasındaki ilişkiler ise kanunnameler ile tesbit edilmiştir.

Balkanların dağlık kesimlerinde yaşayan (genellikle hayvancılık ile tarımla uğraşan) Bulgarlar, ancak XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren tanınmaya başlamıştır. Bu dönemde Filoloji ile uğraşan dil bilginleri, Bulgar dilinin mevcut olduğunu bilmiyorlardı. Seyyahlar ise Balkanlarda yaşayan topluluklar hakkında bilgi verirken sadece Türklerden ve Rumlardan bahsetmekteydiler. Ruslar ise kendileriyle aynı mezhepten olan ve çok yakın bir dil taşıyan Bulgarlar'ı ancak 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi esnasında tanımışlar ve büyük bir şaşkınlık yaşamışlardı. Bulgarlar bütün bu unutulmuşluğa rağmen XIX. yüzyıldan itibaren büyük bir milli kalkınma yaşadılar. Bunun altında ise Osmanlı İdaresinin bozulması, Fener Patrikhanesi'nin soygunculuğu* ve Rumlaştırma yolundaki çalışmaları, Sırbistan ve Rusya'nın tahrikleri yatmaktaydı.

Bulgarlarda isyan hareketleri XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanmıştır. Ancak bu isyanlar genellikle üç beş eşkiyanın bir araya gelerek oluşturdukları "hayduk" ismi verilen çeteler tarafından çıkarıldığından, süratle bastırılmış ve devlete bir zararı olmamıştır¹⁰⁵. XIX. yüzyıla gelindiğinde özellikle müslüman idarecilerin devlete başkaldırmaları gayrimüslimler için de örnek teşkil etmiştir. İsyandar Rusya'dan da yardım alarak planlı ve düzenli bir şekilde yapılmaya başlanmış ve Osmanlı Devleti'nin bunları bastırmada yetersiz kalması sonucunda da amacına ulaşmıştır.

İlk isyan hareketi 1810 yılında Ruslar'ın Sırp isyanına yardımı esnasında meydana gelmiştir. Düzensiz olan Bulgar haydutlarının bir çoğu da Rus ordusuna katılmış ve Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmıştır. 1821 Yunan isyanında da Bulgarların bir kısmı isyan çıkartmaya çalışmışlar ancak elebaşlarının yakalanmasıyla bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır. 1828-1829 Osmanlı Rus savaşı sırasında aynı

¹⁰⁴ Yusuf Halaçoğlu (1992): "Bulgaristan" (Osmanlı Dönemi) mad. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. VI., İstanbul, s. 399.

* Bu konu bulgar Milli kilisesinin teşekkülü incelenirken ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

¹⁰⁵ Engelhart (1328): *Türkiye ve Tanzimat*, İstanbul, s. 323.

senaryo bir kez daha tekrarlanmıştır. Hatta Rus ordusunda yüzbaşılığa kadar yükselmiş bir Bulgar olan Mamarçef, emrindeki Bulgar gönüllüleri ile birlikte Edirne'deki Bulgarlar'ı isyan için teşkilatlandırmaya çalışmıştır. Bir yandan da Kuzey Bulgaristan'da temsilciler seçilerek Rus komutanlarına gönderilmiş ve bunların vasıtasıyla Rusların Bulgaristan'ı terketmemeleri istenmiştir¹⁰⁶. Ancak Ruslar Osmanlı Devleti'yle 1829 yılında Edirne Antlaşması'nı imzaladıklarından Bulgarların bu isteğini geri çevirmişlerdir.

Küçük çaptaki bu isyan hareketlerinden en önemlisi 1841 yılında Leskofça ve Niş vilayetlerinde çıkan isyandır¹⁰⁷. Burada yaşayan Bulgarlar vergilerin ağırlığından ve idarecilerin kendilerine kötü davrandığını ileri sürerek bu hareketi başlatmışlardır. İsyân yerel kuvvetlerle bastırılmaya çalışılmış fakat giderek büyümesi üzerine çevre vilayetlerden de takviye gönderilmiştir. Bu suretle isyan bastırılmış fakat Rusya'nın müdahalesi engellenememiştir. Rusya Bulgarlar'a kötü davranıldığını ileri sürerek bir memur göndermek istemiş ve onu Fransa ile Avusturya takip etmiştir. Böylece isyan siyasi bir karakter kazanmıştır. Avrupa'nın ve Rusya'nın kendilerini desteklediklerini gören Bulgarlar bundan sonra sürekli Bâb-ı âli'den şikayete başlamışlardır. Tanzimat Fermanı'nın da yer alan hükümlerin kendileri için de uygulanmasını istemişlerdir. Bu sırada Eflak Boğdan'da ve muhtar Sırbistan Beyliği'nde kurulmuş olan komiteler; Bulgarlar arasında isyan havasını estirmeye devam ettirmişlerdir. Ruslar ise Bulgarların bütün bu hareketlerini her vasıta ile desteklemişlerdir. Bu doğrultuda 1867 yılında tamamen Rusya'nın himayesi altında bir isyan daha çıkartmışlardır. Osmanlı Devleti tarafından büyük güçlüklerle olsa bu isyan bastırılmış ve bu tarihten sonra Bulgar isyanlarını üzerinde daha büyük bir önemle durulmuştur (Çünkü buralarda yaşayan müslüman ahali büyük bir çoğunluğu teşkil etmekteydi ve her isyan hareketinde en büyük zarara onlar uğramaktaydı. Bu arada Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki askeri kuvvetlerinin merkezleri Bulgaristan toprakları içerisinde bulunmaktaydı. Bulgaristan'ın İstanbul'a olan yakınlığı da göz önünde bulundurulduğunda burada çıkan isyanlar Osmanlı Devleti için çok büyük bir tehlike yaratmaktaydı).

Osmanlı Devleti'nin bu tarihten itibaren Bulgar isyanları hakkındaki düşünceleri değiştiği gibi Rusya'nın siyasetinde de bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Ancak Ruslar, Paris Antlaşması ile Balkanlar üzerindeki ağırlıklarını kaybetmişler ve bunun üzerine izlemiş oldukları siyaseti değiştirmişlerdir. Balkanlardaki bu yeni politikaları doğrultusunda, Bulgarlar arasında kültür ve eğitim

¹⁰⁶ Engelhart (1328): s. 224.

¹⁰⁷ Karal (1988): C. VII, s. 88.

çalışmalarına ağırlık vermeye başlamışlardır. Bunun yanısıra Islahat Fermanı'nın din ve mezhep hürriyetine ilişkin maddelerinden de yararlanarak 1870 yılında müstakil Bulgar Kilisesi'nin kurulmasını sağlayarak Bulgarların Osmanlı Devleti'nden kopuş süresini hızlandırmışlardır.¹⁰⁸

Bulgarları istiklale götüren en büyük isyan hareketi 1876 yılında gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti isyanın hazırlık aşamasında Bulgarlardaki hareketliliğin farkına varmış ancak Rus elçisi İgnatief'in etkisinden kurtulamayan Mahmut Nedim Paşa gerekli tedbirleri alamamıştır. Rusya bundan da faydalanarak Osmanlı Devleti'nin Bulgar asilerine müsamahalı davranmasını sağlarken bir yandan da topraklarında Bulgarları teşkilatlandırmıştır. Nitekim 1875 Rusya'nın Filibe ve Rusçuk konsoloslarının yardımıyla kurulan ihtilal cemiyetleri ortaya çıkarıldı. Ancak İgnatief'in dediğinden çıkamayan Mahmut Nedim Paşa ihtilalcileri serbest bıraktığı gibi Bulgarları sıkı bir takip altında tutan Edirne Valisi Hurşit Paşa gibi Osmanlı memurlarını da görevden aldı. böylelikle Bulgarların istediği uygun ortamda sadrazam tarafından hazırlanmış oldu¹⁰⁹.

1876 yılının Nisan ayında başlayan isyan hızla yayılmaya başladı. Türk köyleri basılıp içerisindeki Türkler katledildi. Yerel kuvvetler asilerle başedemediğinden Bâb-ı âli'den destek kuvvet gönderilmesini istemişler ancak hala İgnatief'in sözünü dinleyen Mahmut Nedim Paşa gerekli yardımı göndermemiştir. Bu ise asilerin daha cesaretlenmesine ve katliamlarını arttırmalarına neden olmuştur.

İsyanın Sofya taraflarına doğru yayılması üzerine Bâb-ı âli tarafından olayın büyüklüğü anlaşılmış ve 18 bin kişilik bir kuvvet gönderilmiştir. Yerel kuvvetlerin de bu birliğe katılması ile şiddetli bir mukavemetten sonra bastırılabilmiştir. Bu isyan'ın hemen arkasından gerçekleşen ve tarihe Selanik Vukuatı olarak geçen bir olay ise meseleyi devletlerarası boyuta taşımıştır. Bir Bulgar kızının, Türk bir gençle evlenmek üzere müslüman olacağı sırada kaçırılması müslüman halkta büyük bir galeyana yol açmıştır. Meydana gelen çatışmalar esnasında Fransız ve Alman konsolosları öldürüldü. Bunun üzerine Fransa, Almanya, Rusya, İtalya ve Avusturya Selanik önlerine donanmalarını göndermişlerdir¹¹⁰.

Osmanlı Devleti ise meselenin daha da büyümemesi için konsolosları öldürenleri yakalatıp idam ettirdi. Ancak Rus elçisi Gorçakof, bu durumu çok iyi değerlendirerek olayı bir müslüman-hıristiyan çatışması haline getirmeye çalıştı. Bu doğruluda Almanya'ya giden Gorçakof, Berlin'de, Avusturya ve Alman yetkilileri ile

¹⁰⁸ Iorga (1948): s. 562-563.

¹⁰⁹ Mahmut Celaleddin Paşa (1983): *Mirat-ı Hakikat*, (yay. İsmet Miroğlu), İstanbul, s.64.

¹¹⁰ Tahsin Uzer(1979): *Makedonya Eşkiyalık Tarihi*, Ankara, s. 109.

gözüştü Bu görüşmeler sırasında Gorçakov tarafından Avusturya, Almanya ve Rusya arasında var olan ve Üç imparatorlar Ligi olarak adlandırılan ittifakın korunması üzerinde de durdu¹¹¹. Yapılan görüşmelerin nihayetinde Berlin Memorandumu ortaya çıkmıştır. Memorandum, asilerle Osmanlı Devleti'nin barış yapması, ayaklanma dolayısıyla meydana gelen zararların Osmanlı Devleti tarafından tazmini, ıslahat gerçekleşene kadar gayrimüslimlerin silah taşınması ve ıslahatın bu üç devletin oluşturacağı komisyonların gözetiminde yapılması gibi maddeleri içermekteydi¹¹². İngiltere ransa ve İtalya'ya da bir Ültimatom şeklinde gönderilen memoranduma İngiltere şiddetle karşı çıkmış, Fransız ve İtalyanlar da onu takip etmiştir. İngiltere, Üç İmparator Ligi'ni oluşturan devletlerin kendisini bu şekilde dışlamalarına kızmış ve Osmanlı Devleti'ni desteklediğini göstermek için de Çanakkale önlerine donanmasını göndermiştir.

Memorandumu imzalayan devletler İngiltere'nin bu muhalefetiyle karşılaşınca belgeyi, Osmanlı Devleti'ne tebliğ etmekten vazgeçmişlerdir. Bundan kısa bir süre sonra 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı patlak vermiştir. 1875'ten itibaren Balkanlar'da meydana gelen karışıklar, Avrupa diplomasisinin işe karışması ve en nihayetinde Rusların Panslavist propagandaları sonucunda meydana gelen bu savaş Rusya'nın zaferi ile sonuçlanmış ve 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefonos Antlaşması imzalanmıştır¹¹³. Rusya Berlin Memorandumu ile gerçekleştiremediği Bulgaristan'a ait düşüncelerini, bu antlaşma ile hayata geçirmiştir.

Antlaşmanın en önemli maddesi olan 6. madde tamamıyla Bulgaristan'a aittir¹¹⁴. Bu maddeye göre Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı bir Bulgaristan Prenslığı kuruluyordu. Bu prensliğin sınırları kuzeyde Tuna'ya, doğuda Karadeniz'e, güneyde Ege Denizi'ne ve Batıda Arnavutluk'a dayanmaktaydı. Yani Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya, Bulgaristan'ın sınırları içerisinde yer alıyordu.(Bkz. Ek II) Rusya böylece Balkanları tam anlamıyla ele geçirmiş bulunuyordu. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere ve Avusturya'nın şiddetli muhalefeti, Ayastefonos Antlaşması'nı "Mukaddemat-ı Sulhiyye" (Geçici Barış Antlaşması) şekline sokmuştur. İngiltere ve Avusturya'nın baskıları sonucunda nihai barış, Berlin'de yapılan görüşmeler sonucunda 30 Mayıs 1878 tarihinde iki memorandum ve 31 Mayıs

¹¹¹ Engelhart (1328): s. 3451-342.

¹¹² Mahmut Celaleddin Paşa (1983): s. 155-156.

¹¹³ Engelhart (1328): s.369-370

¹¹⁴ Erim (1953): s. 390

1878 tarihinde 1 memorandum olmak üzere imzalandı. 1 Numaralı momerandum¹¹⁵ esas itibarıyla Bulgaristan'a ait hükümleri içermekteydi.

Berlin Antlaşması Ayestefonos Antlaşması'nın bir çok maddesini tadil etmiştir¹¹⁶ Buna göre Ayastefonos Antlaşması ile oldukça geniş sınırları olan Bulgaristan küçültülmüş ve Bulgaristan Ege Denizi ile Makedonya'dan uzak tutulmuştur. Aynı zamanda Bulgaristan'ın içinde Slav olmayan unsur bulundurulmaması kararlaştırılmıştır. Ayrıca küçülen Bulgaristan kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılıyor ve her birine de ayrı birer statü veriliyordu. Neticede Berlin Antlaşması ile Bulgar Prensiği kurulmuş oldu.(Bkz. Ek:III)

Tamamen Rusya'nın desteği ile kurulan Bulgaristan Prensiği Ayestofonos Antlaşması ile sınırları çizilen Büyük Bulgaristan Devleti'ni hiç bir zaman unutmadı. Bu tarihten sonra tüm dikkatlerini Bulgaristan'ın bağımsızlığı ve Makedonya'nın kendilerine ilhak edilmesine verdiler. 1885 yılında Doğu Rumeli'yi kendilerine ilhak etmekle Rusya'nın desteğini kaybetmelerine rağmen bu çabalarından asla vazgeçemediler¹¹⁷. Bulgaristan, II. Meşruyetin ilanından yararlanarak 5 Ekim 1908 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş ve böylece Osmanlı Devleti, Balkanlardaki son kalesini de kaybetmiştir.

Makedonya Meselesi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşadığı en büyük krizlerden birisi temelinde kiliseler arası mücadelelerin yattığı, Makedonya Meselesi'dir. Makedonya, güneyde Ege Denizi'nin kuzeybatı kıyılarından, kuzeyde Vardar Nehri'nin orta kısımlarına; doğuda Marta nehrinden, batıda Tesalya ve Şar Dağı'na kadar olan sahayı kaplamaktadır¹¹⁸. Esasen Makedonya bir coğrafi bölge değildir. Osmanlı Devleti'nin Rumeli-i Şahane olarak adlandırdığı Manastır, Selanik, Kosova vilayetleri ile bağımsız Drama ve Serez sancaklarına Avrupa Devletleri tarafından 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Makedonya denilmiştir¹¹⁹. Adı geçen antlaşma ile bağımsızlık yolunda önemli bir adım atmış olan Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan ile bağımsızlığını daha 1830 yılında kazanan Yunanistan devletlerinin herbiri

¹¹⁵ Erim (1953): s.404.

¹¹⁶ Engelhart (1328): s. 371-373.

¹¹⁷ Yusuf Hikmet Bayur (1991): *Türk İnkılap Tarihi*, C. III, Ankara, s. 113-114.

¹¹⁸ Tevfik Temelkuran (1972): Makedonya Meselesi'ne Dair Bir Lahiya", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 147.

¹¹⁹Gül Tokay (1999), *Makedonya Sorunu Jön Türk ihtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, İstanbul, s. 32; İsmail Hami Danişmen (1955): *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, CIV, İstanbul s.344.

Makedonya'yı kendi topraklarına katmak istemiştir. Adı geçen devletlerin bu istekleri birkaç sebepten kaynaklanmıştır. Makedonya Tuna Nehri'ni Ege Denizi'ne bağlayan Vardar Ovası ile aynı deniz ile Sofya'yı bağlayan Struma ovasına sahipti. Ohri, Manastır, Florina şehirleri ile de Adriyatik ve Ege Denizi'ni birbirine bağlamaktaydı. Selanik Şehri ise tüm bu yolların kesiştiği bir noktada bulunmaktaydı ve limanı da önemli bir ticaret merkezi idi¹²⁰. Bu suretle Makedonya Balkan Devletleri'nin denize açılmasında tek yolu oluşturuyordu. Bu ise Makedonya'yı kaynayan bir kazan haline getirmişti.

Makedonya'yı ele geçirmek isteyen Balkanlı Devletler bu isteklerini iki temel noktaya dayandırmaktaydılar. Bunlardan birincisi Makedonya ile tarihi bağları olduklarını ileri sürmeleri, diğeri ise bölgedeki nüfus çoğunluklarının kendilerinde olduğunu iddia etmeleridir.

a. Tarihi İdialar:

Yunanistan Makedonya'yı kendi geçmişinin bir parçası olarak görmekteydi. Makedonya üzerindeki varlıkları Büyük İskender ile başlamış ve Bizans ile devam etmişti. Bizans döneminde Rum din adamlarının faaliyetleri ile Makedonya'da Ortodoksluk yayılmıştı. Makedonya ile aralarında bu gibi tarihi bağların olduğunu savunan Rumlar Yunanistan kurulduktan sonra da Bizans İmparatorluğu'nu ihya etmek için harekete geçmişler ve Makedonya'yı da başlangıç olarak kabul etmişlerdir¹²¹.

Sırp'lar ise XIV. yüzyılda Stephan Duşan tarafından kurulan Sırp İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde bulunan Makedonya'nın kendilerine ait olması gerektiği fikrini savunmaktaydılar. Ancak Adriyatik Denizi'ne inmeleri İtalyanlar tarafından engellenen Sırp'ların asıl amacı Makedonya vasıtasıyla Ege Denizi'ne inebilmektir¹²².

Bulgarlar ise tarihi bağlılıklarını Krum, Omurtag zamanında kurulan ve Çar Simeon zamanında en parlak dönemini yaşayan Bulgar Çarlığı ile açıklıyorlardı¹²³. Aynı zamanda bu isteklerini Makedonya'nın Ayastefonos Antlaşması ile dört aylık bir süre içinde olsa kendilerine verilmesi dolayısıyla hukuki bir temele de dayandırıyorlardı. Bu kısa sürede Makedonya'da yoğun bir "Bulgarlaştırma" faaliyeti

¹²⁰ Castellan (1995): s. 365.

¹²¹ Karal (1988): C. VIII, s.147.

¹²² Karal (1988): C. VIII, s. 147.

¹²³ Bayur (1991): C. I/II, s.164

başlatmışlar hatta bunu, Makedonya, Berlin Antlaşması ile ellerinden çıktıktan sonra da sürdürmüşlerdir. Bulgarlar'ın da amacı diğer Balkanlı devletler gibi Makedonya'yı ele geçirerek Ege Denizi'ne inebilmektir.

Makedonya'daki Ulahlar ise Romanya'dan destek görmekteydiler. Romanya'nın amacı ise stratejik önemi çok büyük olan bu toprak parçasını ele geçirerek sınırlarını genişletebilmek ve bölgede biraz daha söz sahibi olabilmektir.

b. Nüfus

Balkanlar bir çok kavmin yollarının kesiştiği, üzerinde savaşların olduğu bir bölgedir. Bundan dolayı da bölgenin demografik yapısı tarih boyunca sık sık değişimlere uğramıştır.

Osmanlı idaresinden önce devamlı iç savaşların yaşandığı bir yer olan Balkanlarda yaşayan halklar, perişan durumlara düşmüşlerdir. Savaşlardan umutsuzca kaçışlar, bir çok ölüme neden olmuştur. Kötü hava şartları, bitkinlik, kötü beslenme gibi faktörler ise ölümlerde artışa neden olmuştur. Bölge Osmanlı hakimiyetine geçtiğinde yeniden iskana müsait bir yer haline getirilmiştir. Toprakların değerlendirilmesi için bölgeye Türk yörükleri yerleştirilmiştir. Türk hakimiyetinden sonra Balkanlarda görülen maddi inkişaf ve huzur ortamı, yavaş yavaş hıristiyanları da etkilemiştir. Önemli şehirlerin nüfuslarında gözle görülebilir bir artış başlamıştır.

XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın başlarında Balkanlarda Edirne ve Selanik şehirlerinin nüfusu 25.000 civarındaydı ve Balkanlar'ın nüfus açısından en büyük şehirlerini oluşturuyorlardı. Atina'nın nüfusu 10.000 civarındaydı ve bu şehri nüfusları 10.000'den az olan Vidin ve Niğbolu şehirleri takib ediyordu. Diğer Balkan şehirlerinin çoğu 2000-4000 arasında bir nüfusa sahipti. Ancak XVI. yüzyılda şehirlerdeki nüfusun hızla arttığı görülmektedir. Eski adı Karayevo olan ancak Osmanlı hakimiyetine geçince ismi Saraybosna olarak değiştirilen şehir 1000 kadar nüfusa sahipken 16. yüzyılın ikinci yarısında 21.000 nüfuslu büyük bir şehir haline almıştır¹²⁴.

Nihayet XVII. yüzyılın sonuna doğru gelindiğinde hıristiyan nüfusun artışında gözle görülür bir hızlilik yaşanmıştır. XVIII. ve bilhassa XIX. yüzyıllarda değişen ekonomik şartlar ve savaşlar sebebiyle Balkanlar'ın demografik yapısında değişiklikler olmuş ve Balkanlardaki nüfus yapısı hıristiyan unsur lehine dönmüştür. Özellikle Osmanlı Devleti'nin bu yüzyıllar içerisinde toprak kaybederek giderek merkeze doğru çekilmesi bu bölgelerdeki gayri müslim nüfusun artması ile

¹²⁴ Castellan (1995), s. 134.

sonuçlanmıştır. Tanzimat (1839) ve bilhassa Islahat Fermanı (1856) ile hıristiyan halklara tanınan imtiyazlar, Batı himayesinde kuvvetlenmelerine yol açmış, ekonomik, sosyal ve kültürel imkanlardan yararlanan tüccar ve aydın sınıfları da milliyetçi akımlara öncü olmuşlardır¹²⁵.

Milliyetçi akımların yüzyılı olan XIX. yüzyılda ise Balkanlarda ve özellikle Makedonya da nüfus meselesi tam bir karmaşa halini almıştır. Ortodoks mezhebinde olan unsurların milli kiliselerini yeniden teşkilatlandırdıkları bu dönemde nüfus tahrirleri Osmanlı Devleti'nin uzun süre başını ağrıtmıştır. Rum Patrikhane'si ile Balkanlardaki diğer Ortodokslar (Bulgar-Sırp-Ulah) arasındaki kilise mücadeleleri burada yapılan nüfus sayımlarını oldukça önemli hale getirmiştir. Özellikle 1870 yılında Patrikhane'nin ve Rusya'nın nüfuzunu kırmak için Bulgar Eksarhanesi'nin kurulması dengeleri hassaslaştırmıştır¹²⁶. Patrikhane'ye veya Eksarhane'ye dahil olacak yerlerin tesbitinin, nüfus çoğunluğuna göre yapılması nüfus sayımlarını çok önemli kılmıştır.

Mezhep mücadelesi içerisinde bulunan taraflardan her birinin üstünlük kurmak amacıyla sayım sonuçlarıyla oynaması, meseleyi biraz daha açmaza sürüklemiştir. Taraflarca ileri sürülen birbirinden farklı ve yekdiğerini tezkib eden sayılar sıhhatli bir nüfus tablosu vermekten ziyade konunun karmaşıklığını ortaya koymaktadır¹²⁷.

XX. yüzyılın başlarına rastlayan 1905 sayımı, nüfus konusunda düşülen kargaşayı açıklamak bakımından iyi bir örnek oluşturmaktadır. Sayım Selanik, Manastır, Üsküp illerinden oluşan, Rumeli Müffettişliği'nde yapılmıştır. Merkezi Selanik olan Müffettişliğin başında ise o sıralar Hüseyin Hilmi Paşa bulunmaktadır. Sayımın sonuçları, tek tek raporlar halinde Müffettişliğe gönderilmiştir. Bulgarlar ile Rumlar arasında mezhep mücadelesinin en yoğun olarak yaşandığı döneme rastlayan bu nüfus sayımını önemli kılan nokta ise her cemaat temsilcisinin katıldığı komisyonların kurulmuş olmasıdır. Komisyonlara Türk yetkililerin yanı sıra bu temsilcilerinde dahil edilmesi, sayım sonuçlarına cemaatlerin yapacakları itirazları önlemek için alınan bir tedbirdir. Ancak alınan tüm tedbirlere rağmen cemaatleri temsilen katılan temsilcilerin kendi cemaatlerinin sayısını çok göstermek için hilelere başvurmaları engellenememiştir. Bu tür yanlışların önlenmesi için, sayıma tabi

¹²⁵ Kemal Karpat (1993) , "Balkanlar", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul s. 30.

¹²⁶ Stanford Shaw (1987):*Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 2, İstanbul s. 214.

¹²⁷Kemal Beydilli (1989): "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes'elesine Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, C. IX, s. 79.

tutulan karye ahalileri tarafından hangi cemaate mensup olduklarını bildirmek için merkeze çekilen telgraflardan yararlanmışlardır.

Komisyonlar karyeleri tek tek dolaşmışlar ve eski kayıtları esas tutmuşlardır. Bunu fark eden karye ahalileri ise sayım komisyonları kendi karyelerine gelmeden, daha önce hangi tabiyette olduklarını merkeze bildirmişler ve böylece bu konuda bir hata yapılması engellemeye çalışmışlardır. 21 Mayıs (1)321 tarihli Göminice Karyesi ahalisi adına Bulgar muhtarı tarafından Selanik Müffetişliği'ne gönderilen telgraf da bu hususun doğruluğunu ispatlamaktadır.¹²⁸

Alınan tüm tedbirlere rağmen komisyonların zaman zaman kasti olarak yaptıkları yazım yanlışlıklarından dolayı merkeze çeşitli cemaatlerden itiraz dilekçeleri gelmiştir. Karyelerden gelen bu itirazlar üzerine tekrar bir komisyon gönderilerek yapılan yanlışlığın düzeltilmesine çalışılmıştır. Ayrıca hemen hemen her karyeden merkeze gönderilen bu telgraflar komisyonların karyeleri tek tek dolaşmak suretiyle sayım yaptıklarını da göstermektedir¹²⁹.

Nüfus yazımlarındaki yanlışların bir başka nedeni ise karye halklarının büyük şehirlerde iş bulabilmek için kendilerini Rum olarak yazdırmalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle Manastır, Selanik, Tırnova gibi büyük şehirlerin ekonomilerini ellerinde tutan Rum tacirler, Rumlar'ın dışındaki Ortodokslar'ın bu şehirlerde iş bulmalarını engellemişlerdir. Bu suretle Patrikhane'nin asimile politikasına destek vermişlerdir. Bulgar, Sırp ya da Ulah milletine mensup olan Ortodokslar ise çareyi nüfus yazımlarında kendilerini Rum yazdırmakta bulmuşlardır. Ancak Bulgar Eksarhanesi kurulduktan sonra karye ve kasabalardaki kilise ve mekteplerin taksiminin nüfus çoğunluğuna göre yapılması esasının getirilmesi yukarıda belirtilen sebepten dolayı Rum olarak yazılan Ortodoksların yeni sayımlarda kendi milliyetlerinden yazılma arzusu doğurmuştur¹³⁰.

Rum millietinden olmayan Ortodokslar'ın kendilerini Rum yazdırmalarının bir diğer sebebi ise Rum din adamlarının bu hususta yapmış oldukları baskılardır. Görice Ulah cematı tarafından Manastır vilayetine gönderilen 3 Eylül (1)321 tarihli tahriratta da bu konu üzerinde durulmuştur. Belgeden anlaşıldığına göre Görice Rum metropoliti köy papazlarını bir araya toplayarak yapılacak olan sayımda tüm Ulah ve Arnavutlar'ın, Rum olarak yazılmasını aksi takdirde hepsinin aforoz edileceğini bildirmiştir. Patrikhane'den aldıkları emirler doğrultusunda hareket eden metropolitler

¹²⁸ BOA, *TFR I ŞKT* 66/6512.

¹²⁹ Selanik'e bağlı Menlik karyesi namına Menlik ve tevabii Rum Metropolidi tarafından 6 Haziran 1905 tarihinde Selanik Rumeli Müffetişliği'ne gönderilen telgraf BOA, *TFR I ŞKT* 66/6528.

¹³⁰ Toyran Bulgar Ahalisi namına Bulgar Muhtar tarafından Rumeli Müffetişliği'ne gönderilen tahrirat BOA, *TFR I ŞKT* 70/6944.

kendilerine bağı papazları da bu yönde teşkilatlandırarak etki sahalarını genişletmişlerdir¹³¹.

Sayım esnasında Rumelide Kara Kaçan ve Sarı Kaçan* namıyla ün yapmış olan iki Ulah topluluğu bulunmaktaydı. Sarı Kaçanların çoğunluğu Manastır vilayetinde ikamet etmekteydiler ve sayıları yaklaşık 150.000 civarındaydı. Kara Kaçanlar ise göçebe hayatı sürdürdüklerinden Yanya, Manastır, Selanik ve Kosova yaylalarında yaşamlarını sürdürmekteydiler ve 200.000 civarında nüfusa sahiptiler¹³² 350.000 civarında olan Ulahları Rum yazdırmak suretiyle üstünlük elde etmek isteyen Rum din adamları ve bunların güdümündeki Rum çeteleri de halka nüfus yazımı konusunda tehdite bulunmuşlardır Serfice Mutasarrıfı tarafından Rumeli Müffettişliği'ne gönderilen 25 Receb 1323 tarihli tahriratta böyle bir olaya rastlanmaktadır. 100, 150 kişiden mürekkeb Rum çeteleri Grebene Kazası'na tecavüz ederek kazadaki Ulahlar'ın Rum yazılmaları doğrultusunda tehditte bulunmuşlardır. Mutasarrıf'ta bu tür baskıların ortadan kaldırılması bölgedeki askeri birliklere takviye kuvvet göndermiştir¹³³.

Bu çok olaylı sayımın kesin sonuçlarının belirlenmesi oldukça geç tarihli olmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 5 Muharrem 1324 (1 Mart 1906) tarihli bir belge de Görice ve Siroz sancaklarına bağı kazaların sayım sonuçları verilmiştir. ki yaklaşık sayımın başladığı tarihten bir sene sonrasına tekabül etmektedir. Belgenin orjinalinde de verilen sayım sonuçları aşağıdaki gibidir:¹³⁴.

131 BOA, *TFR I MN* 74/7333.

* Çobanlıkla uğraşan Ulahların Sarıkaçan kolu yazlıklarına evler yapmak suretiyle yerleşik bir yaşama geçmişlerdir. Kara Kaçanlar ise eski alışkanlıkların devam ettirerek yazın yaylalara kışın kışlaklara gitmek suretiyle göçebe hayatlarını sürdürmüşlerdir.

132 Uzer (1979): s. 203

133 BOA, *TFR I MN* , 74/7396.

134 BOA, *TFR I MN* , 86/8569.

İslâm	Patrikhâneye Mensub		Eksarhâneye mensub		Kıptî Gayrimüslim		
	Kayd-ı atfıkî	Ortodoks	Tahrir-i Cedîdî	Kayd-ı atfıkî	Tahrir-i Cedîdî	Kayd-ı atfıkî	
Nüfus	Nüfus	Nüfus	Nüfus	Nüfus	Nüfus	Nüfus	
16559	15817	10519	8232	12694	15513	—	Esâmi-i kazâ
10202	8412	8641	7522	—	—	—	Merkeze mülhâk Kırcova kazâsı
24627	20687	3676	3498	—	—	—	Görice'ye tâbi Kolonya kazâsı
4780	4201	15840	14452	—	—	—	Görice'ye tâbi İstova Sancığı
21701	20098	14152	11014	—	—	—	Merkez Serfice
33494	32227	7797	8323	3377	3561	402	Serfice'ye bağı Kazana Sancığı
3803	3496	27179	25694	—	—	—	Serfice'ye bağı Kayalar Sancığı
9598	8953	20918	27791	—	—	—	Serfice'ye bağı Alasonya Sancığı
124864	113941	11872210	107529	16082	19074	402	Serfice'ye bağı Naylıc Sancığı
						321	yekun

Sayım işlemi biten Merkez Sancağı Avrethisarı, Lankaza(Landa), Tikveş, Toyran, Ustorumça, Gevgili; ve Siroz Sancağı'ndan Nevvakob, Cuma-i Balâ, Razlık, Menlik, ve Drama Sancağından Drama-i Sarıbaşan, Preştine, Kavala, Rebeuz kazalarında Rum Ortodoks nüfus 82930, Eksarhaneye bağlı Ortodoks 152454, Bulgar Katolik 4972, Bulgar Protestan 693 olarak verilmiştir.

Nüfus sayımı tamamlanmayan Merkez Kazası (Selanik), Aynoroz, Karaferye, Kesendire, Yenice-i Vodina; ve Siroz Sancağı,Siroz, Petriç, Zihna, Demirhisarı kazalarında şimdiye kadar yazılanların sayısı ise şu şekilde verilmiştir: Rum Ortodoks 219745, Eksarhaneye bağlı Ortodoks 68287, Bulgar Katolik 153, Bulgar Protestan 41 şeklinde belirtilmiştir*. Bu durumda Patrikhane'ye bağlı Ortodokslar'ın nüfusu toplam 202862, Eksarhaneye mensup Bulgarlar ile Katolik ve Protestan mezhebinde bulunan Bulgarlar'ın nüfusu toplam 226600'dür¹³⁵.

Rum milliyetine mensup olmayan Ortodokslar'ın hoşnutsuzluklarını belirttikleri ve çoğu Rumeli Müffettişliği'ne gönderilen belgelerin yanı sıra Patrikhane'nin rahatsızlığını belirten bilgiler de mevcuttur. Ancak Patrikhane bu konudaki rahatsızlığını direkt olarak Bâb-ı âli'ye bildirmiş hatta bunu ultiatom şeklinde göndermiştir. Adı geçen ultiatomda Patrikhane'nin istekleri şu noktalarda toplanmıştır:

1. Patrikhane"ye bağlı Rum teb'a Rum Ortodoks diye kaydedilecektir.
2. Kendi dillerinden başka Rumca'yı da konuşan halk ister Ulah, ister Arnavut vs. olsun kiliselerde ve okullarda Rumca öğretildiğinden bunlar da Rum-Ortodoks müşterek adı ile kaydedilecektir.
3. Eksiden Eksarhaneye mensup iken şimdi Sırp veya Rum olduklarını söyleyenler gene eski mezheplerine göre kaydedilecek fakat sayımdan sonra bunların cinsiyetleri (yani Bulgar, Ulah, Ermeni vs.) tesbit ve kaydedileceklerdir.
4. Öteden beri Patrikhane'ye mensup olup mezhepleriyle beraber cinsiyetlerinin (milliyetlerinin) de tesbitini isteyecek olan Sırp, Ulah ve Arnavutlar Patrikhane'ye mensup Ortodoks olarak kaydedilecektir. Sayımdan sonra bunların cinsiyetleri sonradan tahkik ve tesbit edilecektir.

Görüldüğü üzere Patrikhane'ye bağlı din adamları tarafından Rum olmayan Ortodoksları, baskı ile Ortodoks-Rum olarak yazdırmak tamamen Patrikhane'nin

* Bu nüfus sayımında sayım işlemi tamamlanan kazalarda Müslüman-Türk nüfus 337016, sayımı tamamlanmayan kazalarda ise 155705 olarak verilmiştir. Genel toplamda ise Türk nüfus 482721 rakkamı ile ifade edilmiştir.

¹³⁵ Turgut Işıksal (1973),, " Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (BTTD)*, S. 43, s. 15-17.

tertiplendiği bir oyundur. Bâb-ı âli'ye göndermiş oldukları tezkirenin 3. ve 4. maddeleri de bunu ispatlamaktadır.

Avrupalı devletlerin ve Rusya'nın bu konuda yapmış oldukları baskıdan bunalan hükümet tezkireyi incelenmek üzere Adliye ve Mezahip Nezareti ile İçişleri Bakanlığı'na göndermiştir. Gerekli tahkikatlardan sonra sonuç, Bakanlar Kuruluna iletilmiş ve burada Patrikhanenin istekleri ufak tefek değişikliklerle kabul edilmiştir. Bu değişiklik ise sadece tezkirelerinde kişilerin cinsiyetlerini (Rum Ulah, Bulgar) belirtmekten ibaret olmuştur. Sonuçta Rum Patrikhanesi'ne bağlı Ulah, Arnavut ve Sırp Rum -Ortodoks olarak yazılmışlardır. Bulgarlar ise Eksarhaneye mensup Ortodoks Bulgar Katolik ve Bulgar Protestan olarak kaydedilmiştir.

Bâb-ı âli 'nin bu kararı vermesinde bir başka etken ise başta Rusya olmak üzere diğer devletlerin işe karışma tehlikesidir. Üstelik Avusturya Komiseri'nin de takririn kabul edilmesi hususunda ısrar etmesi bu düşüncesini doğrulamıştır. Aynı zamanda bu takririn kabul edilmesi bir bakıma Bâb-ı âli'nin de çıkarlarına uygun düşmüştür. Çünkü her milletin ayrı ayrı belirtilmesi onları yeni bir takım isteklere sevk edebilirdi ve bu da Devletin işinin zorlaşmasına zemin hazırlayabilirdi.

c. Siyasi Süreç

Makedonya Meselesi'nin siyasi olarak gündeme gelmesi Ayastefonos ve Berlin antlaşmaları ile olmuştur. 1877 Ayastefonos Antlaşması ile Makedonya Bulgaristan'a dahil edilmiştir. Ancak bu antlaşma ile Rusya'nın Balkanlarda gereğinden fazla söz hakkı elde ettiğine inanan Avusturya ve İngiltere, Antlaşma'yı tanımayarak Berlin Antlaşması'nı imzalamışlar ve böylelikle Ayastefonos Antlaşması yürürlükten kalkmıştır¹³⁶. Ancak bu şekilde geçerliliğini yitiren Ayastefonos antlaşmasının sadece bir prensibine dokunulmamış ve aynen uygulanmasına karar verilmiştir. Bu prensip ise Makedonya'da yapılması öngörülen "Islahat Projesi" idi. Osmanlı Devleti "Islahatı" gerçekleştireceğini belirterek Makedonya'yı geri almış ve bu doğrultuda 1880 yılında Berlin Antlaşması'nın 23. maddesiyle Avrupalı Devletlerin garantisi altına aldığı ıslahatı gerçekleştirmek üzere bir proje hazırlamıştır. Ancak bu dönemde Avrupa Devletleri'nin Makedonya'ya ilgisi azalmış olduğundan nizamname yürürlüğe sokulmamıştır.

Bulgaristan ise bu arada boş durmayarak Rusya ile arasının açılması pahasına Makedonya'yı ele geçirmek üzere harekete geçmişti. Makedonya'yı elinde tuttuğu dört ay sürece papazları ve öğretmenler vasıtasıyla propagandalar yürüterek

¹³⁶ Tokay (1996);, s.33-35.

Makedonya'daki Bulgarlar'ı, Bulgaristan ile birleşmeleri yolunda teşkilatlandırmıştır. 1885 yılında ise Doğu Rumeli ile birleşerek bu yolda önemli bir adım atmıştır.

Bulgarlar Makedonya'daki faaliyetlerini sistemli bir şekilde sürdürebilmek için 1890 yılında Sofya'da "Makedonya Komitesi" kurmuşlardır¹³⁷. Komitenin ilk hedefi Makedonya'da muhtariyet elde edip daha sonra ise Bulgaristan ile birleşmesini sağlamaktı. Bu komiteyi Makedonya'nın özerkliğini ilke edinen ve 1893 yılında Selanik'te kurulan "Makedonya Dahili İhtilal Komitesi" takip etmiştir. Kısa bir süre sonra ise bu komiteler arasında liderlik mücadelesi başlamış ve bu mücadeleyi Sofya grubu kazanmıştır¹³⁸. Bununla birlikte Bulgarları örnek alan Sırp ve Rumlarda çeşitli komiteler kurmuş ve Makedonya 1890 yılında bu komitelerin faaliyetleri ile kaynamaya başlamıştır.

1897 yılı, Avrupa Devletleri ve Rusya'nın işe karışmasından dolayı Makedonya meselesi için bir dönüm noktasıdır. O dönemde İngiltere Girit ve Ermeni meseleleri yüzünden Osmanlı Devleti'nin üzerinde büyük bir baskı kurmuştu. Rusya ise İngiltere'nin bu ortamdan yararlanarak Boğazları ele geçirmesinden endişe etmekteydi* Bulgarlar'ın kendi himayesinden çıkararak tek başına hareket etmesinden de hoşnut olmayan Rusya Avusturya'ya bir ittifak teklifinde bulunmuştur. Bunun sonucunda Rusya ve Avusturya arasında 8 Mayıs 1897 tarihinde Goluchowski-Mouraviev Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Balkanlardaki var olan statikonun korunması kararlaştırılmıştır. Ancak bunu gerçekleştirmek mümkün olmazsa, en azından, başka devletlerin işe karışmasına müsaade edilmeyecekti. Şayet Makedonya üzerinde bir taksimat gerçekleşirse Bosna Hersek ve Yeni Pazar Sancağı Avusturya'ya verilecekti. Yanya ve İşkodra Gölü arasında bir Arnavutluk Devleti kurulacak geri kalan Osmanlı toprakları ise Balkan Devletleri arasında paylaşılacaktı.

Bu antlaşmaya Bulgaristan karşı çıkmıştır. Çünkü böyle bir taksimat Makedonya'nın Bulgaristan topraklarına katılmasını güçleştirecekti. Bu yüzden Bulgaristan, Makedonya'nın bölünmesi yerine muhtariyet verilmesini istiyordu. Bu doğrultuda Bulgaristan Komitesi'nin de baskısıyla Bulgaristan hükümeti 1899 yılında Osmanlı Devleti'ne bir muhtıra vererek Makedonya'da muhtariyet ilan edilmesini

¹³⁷ Temelkuran (1972): s.148.

¹³⁸ Tahsin Uzer (1997), *Makedonya Eşkiyalık Tarihi*, Ankara , TTK, s. 118.

* Rusya'nın İstanbul Elçisi Nelidov tarafından bu duruma karşı kendi ismiyle anılan bir proje hazırlanmıştır. Buna göre İngiltere'nin İstanbul'a bir çıkartma yapma ihtimaline karşılık Odessa'da 30.000 kişilik bir Rus kuvveti hazır tutulacak ve böyle bir olay vuku bulduğunda hazır bekletilen Rus kuvvetleri İstanbul'a kuzeyden çıkartma yapacaktı. Ancak plan askeri yetkililer tarafından incelenmiş ve hiç bir şekilde uygulanmasının mümkün olmadığı anlaşılacak vazgeçilmiştir.

istedi. Bu isteğe Osmanlı kadar diğer Balkan devletleri de itiraz etti. Çünkü Makedonya'nın muhtariyet kazanması Bulgaristan'la birleşmesi manasına geliyordu. Rusya ve Avusturya'da Bulgaristan'ın daha ileri gitmesinden endişe duyuyorlardı. Sınırlarını Selanik'e kadar genişletmek isteyen Avusturya bu düşüncesini ancak Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında kaldığı müddetçe gerçekleştirebilirdi. Makedonya'nın muhtariyet elde etmesi veya Bulgaristan'a bağlanması Avusturya'nın bu planından vazgeçmesine neden olacaktı. Bunun üzerine Avusturya ve Rusya Osmanlı Devleti'nin bölgede bir daha ıslahat yapmasını istediler. Bu sıralarda yukarıda sözünü ettiğimiz komiteler tarafından Makedonya da büyük huzursuzluklar çıkartılmaktaydı. Komiteler kendilerine para temin etmek için hırsızlık yapıyor ve özellikle Avrupalı Devletlerin vatandaşlarını fidye karşılığında kaçıyorlardı. Ödenen fidyeler Avrupa devletleri tarafından Osmanlı Devletinden talep ediliyordu. Bundan dolayı Osmanlı Devleti farkında olmadan Komitelerin silah ve mühimmat masrafını da karşılamış oluyordu. 1901 yılına gelindiğinde ise komitelerin tedhiş hareketleri önlenemez hale gelmişti. Rusya ve Avusturya'dan sonra İngiltere'nin de ıslahat talebinde bulunması üzerine Kasım 1902 tarihinde Osmanlı Devleti "Rumeli Vilayetleri Hakkında Talimat" başlıklı bir nizamname yayınlamıştır¹³⁹. Bu nizamname ile valilerin yetkileri genişletilmiş mahkemeler daha bağımsız hale getirilmiş, hem Müslümanların hem de hıristiyanların jandarma kuvvetlerine takılması kabul edilmiş, en az elli evi olan her köye okul yapılması kararlaştırılmış ve bütün bunları gözetmek üzere bir Genel Müfettişlik ihdas edilmiştir. Hüseyin Hilmi Paşa, Genel Müfettiş tayin edilerek Selanik'e gönderilmiştir¹⁴⁰. Hüseyin Hilmi Paşa'nın yönetimi başarılı olduysa da, komitacıları terörden ve saldırganlıktan vaz geçirememiştir.

Osmanlı Devleti'nin bu çabalarına rağmen, İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca tutumunu devam ettirmekte idi. Bunun sonucu olarak da 1902 yılı Aralık ayında yeni bir reform programı ortaya attı. Buna göre, Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri ile jandarma örgütüne özerklik ve mahkemelere bağımsızlık verilecek, Makedonya'ya hıristiyan bir Genel Vali tayin edilecek ve ayrıca devletlerin konsoloslarından meydana gelen bir kontrol komisyonu kurulacaktı. Rusya ise İngiltere'nin bu planını uygun görmemişti. 1903 yılından itibaren Makedonya Komitesi'nin tedhiş faaliyetleri yeniden canlandı. Bu sıralarda Ermeni sorunuyla uğraşan Osmanlı Devleti meseleyi kökünden halletmek üzere Bulgaristan ile savaş hazırlıklarına başladı. Bulgaristan'da da bu yönde hazırlıkları fark eden Avusturya ve

¹³⁹ Karal (1988): C. VIII, s. 156.

¹⁴⁰ Sina Akşin (1995): *Osmanlı Devleti 1600-1908*, C. 3, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 176-177.

Rusya Sofya'da bir toplantı düzenleyerek hem Osmanlı Devleti'ni hem de Bulgaristan'ı sert bir dille uyararak iki devleti savaştan vazgeçirdiler. Rusya ve Avusturya dışişleri bakanları Sofya'daki bu toplantının arkasından 30 Eylül-3 Ekim 1903 tarihlerinde Viyana'nın güneybatısında Mürzteg'de buluşarak Makedonya sorununu yeniden ele aldılar¹⁴¹. Sonuçta İngiltere' nin 1902 yılında ortaya koyduğu planın daha hafifletilmiş şekli olan "Mürzteg Programı" ortaya çıktı. Buna göre Genel Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın yanına Hıristiyan ahalinin haklarını gözetmek için bir Avusturyalı bir de Rus memur verilecekti. Jandarma örgütünün bir yabancı generale verilmesi idari taksimatta bazı değişiklikler yapılması, işlenmiş olan suçların incelenmesi için müslüman Hıristiyan komisyonların teşkil edilmesi gibi hususlarda kararlar alındı. Osmanlı Devleti programı kabul etmek istemediyse de Avusturya ve Rusya'nın Makedonya için Hıristiyan bir Genel Vali isteyecekleri tehditinde bulunmaları üzerine programı kabul etmek zorunda kaldı¹⁴².

Programın uygulanması ile bazı olumlu sonuçlar alındı. En azından jandarma ve memurlar bu programdan sonra daha dikkatli davranmaya başladılar ancak komitelerin tedhiş hareketinin önüne geçilemedi. Avrupalı Devletler 1905 yılında Makedonya'nın maliyesine de el atarak Osmanlı Devleti'nin hakimiyet sahasını daha da daralttılar. Bu arada Osmanlı Devleti'nde bir yönetim değişikliği olmuş 24 Temmuz 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edilmişti. II. Meşrutiyetin yarattığı dinamik siyasal ve sosyal yaşam Makedonya meselesinin gündem alevlenmesine neden oldu. Bu suretle II. Meşrutiyet yıllarında Balkanlarda İttihat ve Terakki Partisi'nden başka Bulgar Meşrutiyet Kulüpler Birliği (BMKB), Sırp Demokratik Birliği (SDB), Osmanlı Terakki Partisi (OTP), Rum, Arnavut, Ulah ve Yahudilerin; Meşrutiyet örgütleri ve Makedonya Fedaratif Halk Partisi kuruldu¹⁴³. Bu örgütlerin hepsi milliyetçi ve ayrılıkçı örgütlerdi. II. Meşrutiyetin getirdiği özgürlüklerden yararlanan ve Makedonya'da gözü bulunan her bir devlet bu dernek ve örgütleri vasıtasıyla Makedonya'yı bir kan gölüne çevirmişlerdi¹⁴⁴. Ancak aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde değinilen İttihat ve Terakki Partisi'nin Makedonya'daki bu karışıklığı gidermek için 1911 yılında kiliseler kanununun çıkartması bu küçük devletçiklerin hepsinin birleşmesine neden olmuştur. II. Meşrutiyet ile Osmanlı Devleti'nin yeniden doğduğu fikrine kapılan bu devletler uzun yıllardan beri

¹⁴¹ Tokay (1996): s.83-84.

¹⁴² Tokay (1996): s. 75-76

¹⁴³ Yusuf Hamza (1994): "1908-1912 Yılları Arasında Makedonya'da Kurulan ayrılıkçı Örgütler ve Osmanlı Balkan ve Doğu Federasyonu-Konfederasyonu Kurma Fikri", *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (5-9 Eylül 1990)*, C. V, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 2080-2081.

¹⁴⁴ Armaoğlu (1997): s. 589.

gerçekleştiremedikleri ittifakı biraz da kiliseler kanununun yardımıyla gerçekleştirmişlerdir. Neticede bu ittifak sonucunda 1912-1913 Balkan Savaşları ile Makedonya Osmanlı Devleti'nin elinden tamamen çıkmıştır.

II. BÖLÜM

MİLLİ KİLİSELERİN TEŞEKKÜLÜ

A. BULGAR KİLİSESİ

Bulgarlarda Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı

Bulgar milletin varlığı, dünya tarafından, ancak XVII. yüzyılın sonlarına doğru farkedilmiştir. Bu döneme kadar kaleme alınan seyyahnamelerde Bulgar'dan bahsedilmediği gibi, dil bilgileri de Bulgarca diye bir dilden söz etmezler. Bulgarlar bu kadar unutulmuşluğa rağmen XIX. yüzyılda büyük bir milli kalkınma yaşamışlar ve kendilerini dünyaya tanıtmışlardır. Bulgarlar'daki bu milli uyanışın sebepleri ise XIX. yüzyılda, Osmanlı idaresinin iyice bozulmasına, Fener Rum Patrikhanesi'nin asimile politikasına ve Rusya'nın tahriklerine dayanmaktadır.

a. Osmanlı İdaresinin Zayıflaması

İkinci Viyana kuşatmasında Osmanlı Devleti'nin uğramış olduğu mağlubiyet sonucunda, Balkanlardaki eyalet sisteminin yönetiminde bir takım aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle ekonomik sıkıntılar, beraberinde, asayişsizliği de getirmiştir. Ancak bu dönemde vuku bulan isyan hareketleri "hayduk" adı verilen ve milliyetçilikle yakından uzaktan bir ilişkisi bulunmayan bir kaç çapulcunun çıkarttıkları hareketlerdir. Liderlik vasfına sahip olmayan bu şahıslar büyük kitleleri peşlerinden sürükleyemedikleri gibi, yapmış oldukları faaliyetler ile kendi milletlerini de bıktırmışlardır¹⁴⁵. Aynı zamanda haydukların faaliyet gösterdikleri sahaların büyük bir kısmında müslüman Türkler de yaşamaktaydı. Asiler, daha bir isyanın hazırlık aşamasındayken, bu müslümanlar tarafından devlete bildiriliyorlardı. Devlet, bu ihbarları dikkate alarak, tedbirlerini arttırmış ve bu suretle, bir çok isyanı daha hazırlık aşamasındayken bastırabilmiştir.

XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise, Osmanlı Devleti'nin ekonomik, askeri ve idari konularda içerisinde bulunduğu sıkıntılar, Avusturyanın Balkanlar ve Doğu Akdeniz'deki askeri gücünün sağlanışması neticesinde, iyice içinden çıkılmaz

¹⁴⁵Hüdaî Şentürk (1992): *Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.44.

bir hal almıştır¹⁴⁶. Avusturya'nın ele geçirdiği bu üstünlük Osmanlı memleketinin hızla gerilemesine ve memleketin her yerinde ekonomik, askeri, idari buhranların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devletin son yıllarda aldığı ağır yenilgiler ve savaşlarda alınan ganimetlerin giderek azalması, eyaletleri idare eden beylerin, halktan, devletin öngördüğünden daha fazla vergi almasına neden oluyordu . Devletin bunları kontrol edecek mekanizmaları yetersiz kalıyordu. Bu durum ise halkta infiallere yol açıyordu. Devletin bu isyanları bastırmakla görevli olan garnizonları erimiş olduğundan bunlara yeterli müdahalelerde bulunulamıyordu. Özellikle müslüman ayanların teşkilatlandığı grupların başlattığı isyanlar devletin çok büyük zarar uğramasına neden oluyor bu da yetmezmiş gibi gayrimüslim tebaaya da örnek teşkil ediyordu¹⁴⁷.

Balkan milletleri Fener Rum Patrikhane'si'nin Balkanlarda yüzyıllardan beri uyguladığı asimile politikasına Osmanlı Devleti'nin bu bölgede sağlamış olduğu istikrar ile ses çıkartamıyorlardı. Ancak özellikle yukarıda da bahsettiğimiz üzere XVII. yüzyılın sonlarından itibaren devletin tüm memlekette düşmüş olduğu acizlik Balkan milletleri için uzun süreden beri beklemiş oldukları fırsatı doğurdu. İlk önceleri Fener Rum Patrikhane'sinin baskısından kurtularak bağımsız bir kilise kurmak için başlattıkları isyan hareketleri zamanla istiklallerini sağlamak amacıyla Osmanlı Devleti'ne yönelmeye başladı.

b. Rus Etkisi

Rusya, 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 7. ve 14.¹⁴⁸ maddeleri ile Osmanlı Devleti'nde bulunan Ortodokslar'ın, hamiliğini üstlenmiştir. Ancak Balkanlar'da Ortodoks mezhebine mensup olan Bulgarlar'ın varlığından, Osmanlı Devleti ile yaptığı 1828-1829 Savaşı'nda haberdar olmuştur. Ruslar bölgede kendileri ile aynı mezhepten olan ve Rusça'ya yakın bir dil konuşan Bulgarlarla karşılaşınca büyük bir şaşkınlık içerisine düşmüşlerdir¹⁴⁹. Bu savaşta Ruslar ile Bulgarlar'ın tanışmaları Balkanlar'ın Osmanlı'dan kopma sürecini başlatmıştır. Çünkü Ruslar, Bulgarlar ile yeni tanışmanın şaşkınlığını üstlerinden kısa sürede atarak Bulgarları Osmanlı Devleti'nin aleyhinde kullanmaya başlamışlardır. Rus Çarı işe Bulgar arasında bir ilan dağıtmakla başlamıştır. İlanda Bulgarlardan, Rus askeri ile

¹⁴⁶ İlber Ortaylı (1995): s.55.

¹⁴⁷ Karal (1988): C.VII. s.84.

¹⁴⁸ Nihat Erim (1953), *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih*, C.1, Ankara, s.123,126.

¹⁴⁹ Karal (1988):, C.VII, s.84.

iyi ilişkiler kurmaları, Ruslardan ve Rus ordusundan korkmaları için hiç bir sebep olmadığı ve Osmanlı Devleti ile yaptıkları savaş süresince, Bulgar halkın kendilerine mühimmat konusunda yardımcı olmaları hususlarına yer verilmiştir.¹⁵⁰

Rusya'nın Kırım Savaşı'nda yenilmesi, temelinde din birliğinin yattığı ideolojisini değiştirmesine neden olmuştur. Rusya bu yenilgiden sonra din birliğinin yanısıra ırk ve dil birliğine yani kısaca Slav Birliği'ne dayanan yeni bir ideoloji geliştirmiştir¹⁵¹. Yeni ideolojiye bağlı olarak kurulan ve asıl amacı Osmanlı Devleti ve Avusturya'nın bünyesinde bulunan Ortodoks-Slav unsurunu Rusya'ya bağlamak olan, Pan-Slav Cemiyetleri Rus subay, tüccar, papaz ve çeşitli mesleklerle uğraşan ajanları vasıtasıyla Bulgarlar arasında milliyetçilik fikirlerini yaymışlardır. Özellikle Rus papazları ve öğretmenleri Bulgarlar'ın zihinlerini karıştırmak için ikna yöntemini kullanmışlardır¹⁵².

Bulgarlar'ın içine Slav milliyetçiliğin tohumları bu cemiyetler sayesinde atılmıştır. Bu cemiyetlerin etkisinde kalan Bulgarlar küçük çapta ayaklanmalar çıkartmışlardır. Osmanlı Devleti ise bunları önlemek için nizamnameler hazırlamıştır. Ancak, tüm çabalara rağmen arkası arkasına patlak veren olaylara çözüm getirilememiştir¹⁵³.

Bu cemiyetlerin faaliyetlerinin yanısıra, her milletin uyanışında olduğu gibi Bulgarlarda da, yurtdışında, özellikle Rusya'da, özel eğitim almış olan Bulgar gençlerinin de büyük etkisi olmuştur. Rusya'da, Bulgar gençlerini bu doğrultuda eğitmek için açılmış özel okullar bulunmaktaydı. Bu mekteplerde eğitim görmek isteyen kız ve erkek öğrencilerde ailesinin fakir olması, Rusçayı bilmesi ve belli bir yaşın altında olması gibi özel şartlar aranıyordu.

Rusya'ya eğitim için giden gençler kısa sürede, dönemin demokrat ve ilerici Rus aydınlarının etkisinde kalıyorlar ve böylelikle de Çarlığın resmi ideolojisinden yani Slav Birliği düşüncesinden uzaklaşmış oluyorlardı. Dolayısıyla "Slav Birliği" fikri, daha çok Sırbistan'da eğitim gören Bulgar aydınlarının içine yerleşmişti. Buralarda eğitimini tamamlayan gençler, iyi birer Slav milliyetçisi olarak ülkelerine dönmüşler ve öğretmenlik yaparak bu fikirleri, Bulgar çocuklarına aşılamışlardır.

Bu durum Balkan Slavlar'ının, Yunanistan'ın aksine Rus ve Batı Avrupa'nın desteğinden ziyade kendi örgütlenmeleri ile milli hareketlerini ortaya çıkarmalarının sağlamıştır. XVIII. yüzyılda birkaç eşkiyanın bölgesel olarak çıkarttıkları

¹⁵⁰ Mahir Aydın (1996): *Osmanlı Eyaletinden III. Bulgar Çarlığı'na*, İstanbul, s. 37

¹⁵¹ Kemal Karpat (1979): "Türkler" mad, İslam Ansiklopedisi, MEB, Ankara, s. 362.

¹⁵² Ahmet Cevdet Paşa (1980): *Ma'rûzât*, (yay. haz. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul s.21

¹⁵³ *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (1994): C. I., s. 101.

huzursuzluklar yerini belli merkezler tarafından güdümlenen, planı yapılmış çete faaliyetleri almıştır¹⁵⁴. Böylece ilk önce Fener Patrikhane'sine daha sonra ise Osmanlı Devleti'ne karşı başlatacakları isyanın fikri temellerini hazırlamış oluyordu.

c. Eğitim

XIX. yüzyılın ortalarına kadar Bulgar eğitimi örgütlenmiş değildi. Bulgarlar Rum asimilasyonuna karşı koyabilecek milli bir kültürden ve faal merkezlerden yoksundular¹⁵⁵. Bulgarlar'ın kendilerine ait okulları son derece yetersizdi. Mekteplerde Bulgarca konuşmak, eğitim ve öğretim yapmak yasaktı. Buralarda Bulgar gençlerine verilen eğitim bir kaç duanın ezberletilmesinden ibaretti. İncili ezbere bilen birisi yeteri derece de alim sayılıyordu. Zengin Bulgar çocukları ise Rum Patrikhane'sine bağlı olan ve Rum milliyetçiliği yapılan okullara gidiyor ve buralarda hızlı birer Rum sempatzanı olarak yetişiyorlardı. Nitekim Bulgarlar'ın aldıkları bu yetersiz eğitim onların kendi asıllarını unutmalarına hatta kendi milliyetlerinden utanmalarına yol açmıştı. "Bulgar" kelimesi "kaba köylü" anlamına geliyor ve Bulgarlar gittikleri her yerde aşağılanıyorlardı.

Bu durum Fener Rum Patrikhanesi'nin işine yarıyor ve Rumlaştırma faaliyetlerinde büyük bir kolaylık sağlıyordu. Bulgaristan'da okullar da dahil olmak üzere bütün resmi makamlar Rumlar'ın elindeydi. Rumlar bu makamları ele geçirmek için rüşvette dahil olmak üzere tüm yollara başvuruyorlardı. Patriklik Bulgarlar'ın yegane varlık gösterebildikleri Ohrida Başpiskoposluğu'nu daha 1767 yılında kapatmıştı. İstanbul Patrik'i 1800'lü yıllarda metropolitlere gönderdiği bir tamimle Bulgar kilise ve mekteplerinin kapatılmasını, kiliselerde yalnız Yunanca yazılmış kitapların okutulmasını, emretmekteydi. Eski Bulgar edebiyatının kalıntıları büyük bir gayretle her yerde yok edilmekteydi. Hatta Rum Papazı Hillarion Tırnova katedralinin mihrabı arkasında bulunduğu eski Bulgar patriklerine ait eserleri törenle yaktırmıştı. Artık Bulgarlar Hilandar, Rila gibi küçük dağ manastırlarının içine sığınmış ve tamamen Rum boyunduruğunun altına girmiş bulunuyordu¹⁵⁶.

ca. Bulgar Din Adamlarının Rolü

Bulgar milletinin nerdeyse yokolma sınırına geldiği, Bulgar din adamları tarafından fark edilmiş ve bu tesbit, Bulgar milleti için dönüm noktasını teşkil

¹⁵⁴ Ortaylı (1995) s. 60.

¹⁵⁵Yavuz Ercan (1987): *XIX.Yüzyılda Balkanlarda Kiliseler*, Ankara, s.31.

¹⁵⁶Halil İnalçık (1992): *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s.18.

etmiştir. Bu şahıslar Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı giriştikleri ulusal hareketlerinin başarılı olması için alelacele örgütlenmiş isyanların ya da dış devletlerin yaptıkları yardımların yetersiz olduğunu anlamışlar ve işe ilk önce kendi halkların eğiterek başlamışlardır. Böylelikle Bulgarlar'ın Fener Rum Patrikhane'sine karşı başlattıkları hareketin asıl yönlendiricisi Bulgar din adamları olmuştur. Daha doğrusu Bulgarlar'ın kendi milli kiliselerini kurma isteği, din adamlarının çabaları sonucunda kuvvet kazanmıştır.

Din adamlarının öncülüğünde gerçekleşen bu ayrılışın başarı ile gerçekleşmesinin sebebi kilise mensuplarının çağın gereklerine uygun olarak modern eğitimi benimsemeleri ve halkı bu yönde eğitmeleridir¹⁵⁷.

Bu konuda ilk adımı atan 1722 yılında Bonsko'da doğan Otets Paisiy adlı bir Bulgar papazdır¹⁵⁸. Paisiy 1745 yılında Aynaroz'da, Hilandar Manastırı'nda münzevi bir hayata çekilmişti. Ancak burada diğer milletlerden olan papazlar ki özellikle Rumlar, Bulgarlar hakkında aşağılayıcı hakaretlerde bulunuyorlardı. Rum papazlara Sırp, Romen ve diğer milletlerden olan papazlarda katılıp, Bulgar papazları alaya alıyorlar ve tahkir ediyorlardı.

Bu durum Paisiy'nin Bulgar milletinin geçmişi hakkında araştırma yapmasına yol açmıştır. Paisiy devamlı olarak manastırın kütüphanesindeki kitapları karıştırıyor ve Bulgar milletinin geçmişiyle ilgili bilgi kırıntıları arıyordu. 1761 yılında manastırda ilgili bir takım işleri haletmek için Karlofça'ya giden Paisiy araştırdığı konu ile ilgili bir takım yeni kitaplar elde etti. Aynı zamanda Rus misyonerler tarafından kendisine milliyetçi fikirler aşılandı. Aynaroz'a geri dönen Paisiy Hilandar Manastırı'ndan ayrılarak Zağrof Manastırı'na gitti. Zağrof'ta, Hilandar Manastırı Kütüphanesi'nde öğrendiklerini Sırbistan ve Karlofça'daki bilgilerini ve notlarını biraraya getirerek Bulgar milletinin şanlı tarihini yazmaya başladı. İsimini "Slav Bulgar Halkının Çarlarının ve Azizerinin Tarihi" koyduğu kitabını 1762 yılında tamamladı. Bulgarlar'ın milli değerlerinin anlatıldığı bu ilk kitabı önemli kılan Mukaddimesi'ndeki şu ifadelerdir

"Ey Bulgar ecdadını öğren, dilini tanı! Ben bütün Bulgarlara, bizim milletimizin dahi şanlı bir millet olduğunu göstermek için bu tarihi yazma zahmetine girdim. Öyle Bulgarlar tanyorum ki şaşkınlıkları içerisinde kendi soylarını unutacak kadar ileri gidiyorlar ve bunu bilmiyorlar. Bilakis Yunanca okuma yazma öğreniyorlar, hatta kendilerini Bulgar saymaktan utanıyorlar. Ey akılsız millet Bulgar adını taşımaktan neden utanç duyuyorsun. Sen öz dilinde düşünmek ve okumak

¹⁵⁷Ortaylı (1995): s.54.

¹⁵⁸Ercan (1987): s.32.

istemiyorsun? Bulgar gaflete düşme, dilini ve nesilni öğren onları takdir ve tâzim et"¹⁵⁹.

Paisiy'nin bu sözleri Bulgarlar'ın iliklerine kadar işlemiş ve kaybettikleri benlik duygusunu yeniden kazanmalarına yardımcı olmuştur. Paisiy ayrıca kitabında Bulgarlar'ın, Rum kimliğinden çıkmasının da gerekli olduğunu işlemiştir. Zira o sıralarda Bulgarlar'ı pençesine almış olan en büyük tehlike Rum asimilasyonu idi. Henüz Bulgar matbaası kurulmadığı için kitabı çoğaltamayan Paisiy köy köy, kasaba kasaba dolaşarak eserini okumaya başladı. Rum mekteplerinde eğitim öğretim gören Bulgar çocukları yavaş yavaş bu okullarla olan ilgilerini kestiler. Tek amaçları Bulgarlığa hizmet etmek olan Bulgar gençleri, Rum mekteplerinde öğrendiklerini Bulgarca'ya çevirerek yeni yetişen Bulgar çocuklarına eğitmeye başladılar. Bulgarlar bu olaya "yeniden doğuş" anlamına gelen "Vızradje" ismini vermişlerdir¹⁶⁰.

Paisiy ile başlayan aydınlanma asıl adı Stayko Vladislavov olan Kazan (Koten)'lı Sofroni ile devam etmiştir. Kazan ve İmraca şehirlerinde öğretmenlik yapan Sofroni 1765 yılında Paisiy'nin kitabının örneğini çıkartıp okuyarak işe başlamıştır. Öğrencilerine, Rumca'nın yanısıra Bulgarca da ders vererek Bulgarlık fikirlerini aşılarmıştır. Böylelikle Bulgar milliyetçiliğini önderliğin yapan kişiler Sofroni'nin öğretmenlik yaptığı Kazan'dan çıkmıştır. Ancak bu durum Rum papazlarının hoşuna gitmemiş ve Sofroni bunların baskısı ile görevinden uzaklaştırılmıştır. Sofroni bunun üzerine Bulgaristan'ın çeşitli yerlerde dolaşarak Bulgar halkını aydınlatmaya çalışmış daha sonra ise Bükreş'e yerleşmiştir. Bükreş'te Rum ruhbanını aç gözlülüğünü, Pazvantoğlu Osman Paşa'nın valiliği sırasında Bulgar halkının içinde bulunduğu kötü durumu anlatan bir kitap yazan Sofroni, bunu çeşitli yollarla Bulgarlar'a ulaştırmayı başarmıştır¹⁶¹.

Sofroni'nin bayrağını, talebesi olan Kazanlı Neofit taşımıştır. Neofit köy köy, kasaba kasaba gezerek Bulgar milletinin içinde milliyetçilik duygularını uyandırmaya çalışmıştır. Gittiği her yerde Rumlaşmış veya Rum taraftarı olan çorbacıların dinlenmemesini, kilise idare heyetlerine milliyetçi Bulgarlar'ın seçilmesi salık vermiştir. Yine kiliselerde Rumca ayin ve ibadet yapılmamasını onun yerine kendi dilleri olan Bulgarca'yı kullanmalarını öğütlemiştir. Bu amaçla 1840 yılında Amerikalı bir misyonerin yardımıyla İncil'i Bulgarca'ya çevirmiştir. Aynı zamanda Bulgarların, çocuklarını Rum mektepleri yerine Bulgar mekteplerine göndermelerini ve anadilleriyle eğitim yapmalarının gerekliliğini savunmuştur. Neofit yaptığı bu

¹⁵⁹ Karal (1988): C.VII, s. 86.

¹⁶⁰ Aydın (1996): s. 19.

¹⁶¹ Şentürk (1992): s. 175, 176, 177.

çalışmalarla kısa zamanda İstanbul'daki Bulgar kolonisinde yaşayan milliyetçi Bulgarlar arasında da tanınıp ve sevilmiştir¹⁶².

Görüldüğü üzere İstanbul'un uzağında olan ve Bulgar halkını destekleyen Bulgar papazlar, Bulgar milliyetçiliğinin ortaya çıkışında çok önemli rol oynamışlardır. Özellikle eski tarihlerde Yunanca, Slovence ve Rusça kaleme alınan kitapları inceleyerek Bulgar tarihi hakkında ilk önce kendileri aydınlanmışlar daha sonra ise bunu halka yansıtmışlardır. Bunun aksine İstanbulda bulunan ve yüksek mertebede olan Bulgar din adamları, genellikle merkezin politikalarını uygulayarak milliyetçilik hareketlerinden uzak kalmışlardır¹⁶³.

cb. Bulgar Tacirlerinin Rolü

Bulgar eğitiminin inkişaf etmesi ve dolayısıyla milliyetçiliğin uyanmasında din adamları kadar önemli bir rol oynayan diğer bir grup ise Bulgar tacirlerdir. Bulgarlar milli aydınlanma dönemine kadar köylerde tarımla uğraşıyorlardı. İstanbul gibi büyük şehirlerde ise genellikle sütçülük, terzilik, abacılık, seyislik gibi işlerle yapmaktaydılar. Bulgar ticaretinin gelişmesi, Bulgar gençlerinin köylerden çıkarak kasabalar ve büyük şehirlere gelmeleri ve buralarda tüccar ve zenaatkarların yanlarında işe girmeleriyle başlamıştır. Azimleriyle ve çalışkanlıklarıyla kısa zamanda işverenlerinin gözüne giren Bulgar gençleri yavaş yavaş kendi işlerini kurmuşlar ve giderek büyük şehirlerin ticaret hayatında söz sahibi olmuşlardır¹⁶⁴.

Bu gelişme Bulgarlar arasında küçük sanayinin ortaya çıkmasına neden oldu. Küçük atölyelerde üretilen mallar, hızla pazarlara yayılıyor ve buralarda tüketiliyordu. Bu ise Bulgar tacirlerinin günden güne zenginleşmesini sağlıyordu¹⁶⁵. Bu zenginlik, toprak sahibi olmaları yasak olan Bulgarlar'ın, büyük toprak sahiplerinin yanında ortakçı olarak yer almalarını sağlamıştır. Ticaretin ve sanayinin büyük zenginlik getirdiğini gören Bulgarlar büyük bir hızla ticarete atılmaya başladılar. Böylelikle Bulgarlar arasında ticaret ve sanayi ile uğraşanların sayısı hızla artmış, bu da sosyal kalkınmayı beraberinde getirmiştir.

Gabrova, Kızanlık, Karlova, ve Samakov gibi şehirler Bulgar ticaretinin merkezleri olmuş ve bu merkezlerin sayısı günden güne artmıştır¹⁶⁶. Bulgarlar

¹⁶² Peremeci (tarihsiz): s. 181.

¹⁶³ Karpat (1979): s. 362.

¹⁶⁴ Peremeci (tarihsiz), s.184.

¹⁶⁵ Aydın (1996): s. 18.

¹⁶⁶ İncalcık (1992): s.17

bununla yetinmemişler ve dışarıya açılmak istemişlerdir. Ancak daha önce kimsenin, Bulgar diye bir milletin varlığından haberinin olmaması, onların dış dünya ile bağlantıların güçleştirmiştir. Bu durumda Bulgarlar dünya ticaretinde söz sahibi olan Rum tüccarları ile bağlantıya girmişler ve bunların yanında ortakçı veya ücretli olarak ticaret hakkında birçok bilgi edinmişlerdir.

Rum tacirler ise hiç farkında olmadan büyük bir yangının ilk kıvılcıklarının çıkmasına neden olmuşlardır. Çünkü Bulgarlar, Rum tacirler ile yaptıkları bu işbirliği sayesinde ticarete oldukça ilerlemişler ve Osmanlı ülkesinin Selanik, İstanbul gibi büyük şehirleri ile Viyana, Moskova, Petersburg gibi büyük Avrupa ve Rus şehirlerinde zengin Bulgar kolonileri kurmuşlardır. Özellikle daha önce Bulgar muhacirlerinin kaçıp sığınmış oldukları, Romanya'nın Bükreş ve Odessa şehirleri Bulgar kolonilerinin en büyüklerini oluşturmuştur. Kazan, Rusçuk, Varna ve Sofya şehirleri ise ticaret ve el sanatlarında Bulgarlar'ın büyük ün kazanmasını sağlamıştır. Bulgar tacirleri buralarda günden güne durumlarını kuvvetlendirmişlerdir. Öyleki artık çok büyük ihalelere girip, bunları kazanabiliyorlardı. Hatta İstanbul'da bulunan bir Bulgar taciri Osmanlı sarayı ve ordusunun kumaş ihalelerini kazanma başarısını göstermişti.

Bu kolonilerde yaşayan Bulgarlar'ın sosyal ve siyasi yaşantılarında da büyük değişiklikler meydana gelmiş ve Avrupa ile Rusya'da yavaş yavaş milliyetçi fikirler ile tanışmaya başlamışlardır. Bu şehirlerde Loncalar ve kulüpler halinde teşkilatlanmış Bulgar tüccarları Avrupa'da esen milliyetçilik fikirlerini de kendi milletlerine taşımaya başlamışlardır.

Odessa ve Bükreş'te bulunan Bulgar tacirler Avrupa ve Rusya ile daha sıkı temaslarda bulunuyorlardı ve buralarda yapılan kültür faaliyetlerini de çok yakından takip edebiliyorlardı. Nitekim Giorgi İvanoviç adında bir Rus filoloğunun yazmış olduğu, "Eski ve Yeni Bulgarlar'ın Rusya ile Siyasi ve Dini Münasebetleri" adını taşıyan kitap, Bulgarlar'ın, kısa sürede dikkatlerini çekmişti. Bu kitap aynı zamanda Ruslar'ın da Bulgarları fark etmelerini sağlamıştı¹⁶⁷. Kitabın her cümlesinde Slav milliyetçiliği işleniyordu. Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik fikirlerinden esinlenerek yazılmış olan bir çok eseri inceleyen zengin Bulgarlar'ın, içinde de kısa bir sürede milliyetçilik rüzgarları esmeye başladı. Ancak Bulgar tüccarlar bu rüzgarın tüm milletlerini sarmasını istiyorlardı ve bunu gerçekleştirmenin tek yolunun da eğitimden geçtiğini biliyorlardı.

¹⁶⁷ Karal (1988): C.VII, s. 86.

Zengin Bulgar tüccarları, hemen harekete geçtiler ve 1828 yılında Osmanlı Devleti'nden gizli olarak Samakov'da ilk Bulgar matbaasını açtılar¹⁶⁸. Burada Bulgar milliyetçiliğini işleyen, başta ders kitapları olmak üzere bir çok eser basıldı. Bunu takip eden yıllarda ise Gobrovalı zengin bir tacir olan ve yaşamını Moskova'da sürdüren, Vasil Evstatiev Aprilov, Avrupa usullerinde ders veren bir okul açmak için atılımda bulundu. Aprilov, Odessa ve Bükreş'te bulunan Bulgar tacirlerinden, açmayı tasarladığı mektep için para toplamaya başladı ve kendisi de tüm servetini bu yolda harcadı. Aprilov, nihayetinde, 2 Kanun-ı Sani 1835 yılında Gobrova'da, diğer Bulgar tacirlerinin de destekleri sonucunda, istediği gibi bir ilkokul* açmayı başardı. Batı tarzında eğitimi amaçlayan bu ilk Bulgar okulunun, başlangıçta 120 öğrencisi vardı. Böylelikle Bulgar milliyetçiliğinin temel taşlarından biri atılmış oluyordu. Gabrova'daki Bulgar okulunun başına hepsi birer ateşli Bulgar milliyetçisi olan genç öğretmenler getirildi. Bunlar çocukları kendi istekleri doğrultusunda yetiştirdikleri gibi, büyük bir çoğunluğu cahil olan Bulgar halkını da, Rum Patrikhanesi'ne karşı teşkilatlandırmışlardır. Bununla birlikte Rum papaz ve metropolitleri ile hala Rum sempatzı olan Bulgar çorbacılar karşı da uğraş vermişlerdir.

Gobrova'da açılan bu okuldun sonra Zıştovi'de Yunan emellerine göre eğitim veren bir okul da Bulgarlaştırıldı. Memleketin her yeri gözaçıp kapayınca kadar Bulgar okulları ile dolmaya başladı. Eğitimin Bulgarca yapıldığı bu okulların sayısı, 6 sene içerisinde 13'e yükseldi. Tanzimat Fermanı'nda yer alan hükümlerden yararlanan Bulgarlar 1845 yılında okulların sayısını 53'e çıkarmışlardır. Bulgarlardaki bu ani değişiklikler Bâb-ı âli'nin de dikkatini çekmiştir. Ancak Tanzimat Fermanı'nın hükümlerine ters düşmemek için bu gelişmeler karşısında sessiz kalmıştır.

Görüldüğü üzere köylerde tarlalarda işçilik yapan, şehirlerde ise ancak sütçülük, terzilik gibi işlerle uğraşan Bulgarlar'ın, ekonomide sağladıkları bu başarı, onların kendi milliyetlerinin fakına varmaları için bir basamak teşkil etmiştir. Kısa bir süre içerisinde Avrupa'da ve Rusya'da öğrendikleri milliyetçilik fikrini, tüm Bulgarlar arasında yayarak, bugünkü Bulgar milletinin çekirdeğini oluşturmuşlardır.

Din adamlarının ve tacirlerin bu gayretleri üzerine Bulgar eğitimi hızla yükselmeye başlamış ve buna paralel olarak Bulgar dili ve edebiyatı da inkişaf göstermiştir. XVIII. asırda Bulgarca basılmış olan topu topu üç tane kitap varken XIX. yüzyılın başlarında Viyana ve Budapeşte'de, temizlenmiş ve basit bir Bulgarca ile yazılmış olan hikaye kitapları ortaya çıkmıştır. Daha önce de adından bahsettiğimiz

¹⁶⁸ Peremeci (tarihsiz), s. 189.

* Açılan bu okullara Milli Okul anlamına gelen Narodno Ucilište adı verilmekteydi.

ve yine Kazanlı bir aydın olan Peter Baron (1795-1871) *Bukvar* yada *Balıkli Kitap* adı verilen Bulgar alfabesini yazmanın yanısıra, Batı Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik akımları ve özellikle Avusturya Slavları arasında gelişme gösteren Panslavizm düşünceleri ile ilgilenecek bu fikirleri kendi milleti arasında da yaymaya çalışmıştır. Baron ayrıca konuşma Bulgarcası ile tarih, coğrafya ve tabiat tarihi ile ilgili eserler vermeye başlamıştır. Bu eserler modern çağa uygun olarak Avrupa'da bir metodla yazılmıştır. Baron'un bu eserleri Bulgar mekteplerinde büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Bunu çeşitli ders kitapları, genel tarihler takip etmiştir. Samokov'un yanısıra Selanik ve İstanbul'da Bulgar matbaaları açılmıştır. 1844 tarihinde Samakov'lu Konstantin Fatinov İzmir'de "*Livboslavye*" adıyla ilk Bulgar dergisini yayınlamaya başlamıştır. Tamamen halkı eğitmek amacıyla çıkarılan bu dergi kısa sürede amacına ulaşmış ve halk arasında okuma isteğini arttırmıştır. Bulgarca kitapların binlerce kopyesi yapılarak süratle halk arasında yayılmıştır¹⁶⁹.

Kısaca Bulgar milletinin milli bir eğitim yaratabilmesi ve bunun sonucunda yeniden benliğini bulması, ancak Rumlar'ın uyguladığı ağır kültürel ve iktisadi baskıdan sonra gerçekleşebilmiştir. Bu mücadelede evvela yeni bir Bulgar brujuvazisi ile beraber yeni bir Bulgar eğitim sistemi oluşmuştur. Ancak başlangıçta Hellenizm karşısında ortaya çıkan bu hareket, Rum Patrikhanesi'ne karşı Bulgar kilisesinin kurulmasıyla dini kisveden çıkmış ve siyasi amaçlara bürünmüş ve Bulgarlar,, Osmanlı Devleti'nden ayrılana kadar sürmüştür.

2. Bulgar Eksarhanesinin Kuruluşu

İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in izlemiş olduğu dış politikaya bağlı olarak Patrikhane'ye dokunulmamıştır. Fatih bununla da kalmayarak tebaası içerisinde bulunan tüm Ortodokslar'ın kiliselerini Patrikhane'ye bağlamış ve bu kurumu Ortodokslar arasında tek güç merkezi haline getirmiştir. Bunun karşılığında ise Patrikhane'nin kendisine tam anlamıyla itaat etmesini sağlamıştır. Böylelikle Fatih Osmanlı Devleti'nin, Ortodoksları uzun yıllar tek bir elden yürütmesini sağlayacak bir girişim yapmıştır. Osmanlı Devlet idaresi zaafa uğrayıncaya kadar Patrikhane sadece bir dini kurum, Patrik ise Osmanlı Devleti'ne bağlı sıradan bir memur statüsünde olmuştur. Hatta Patrikler aynı sıradan insanlar gibi cezalandırılmışlardır.

Patrikhane, Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş gerilemeye başladığı 17. yüzyıldan itibaren gizliden gizliye klasik dönemdeki statüsünden farklı olarak, güçlenmeye başlamış ve neticede "Devlet içerisinde Devlet" haline gelmiştir. Öyleki

¹⁶⁹ İnalçık (1992): s.23.

1767 yılında Patrik Samuel, Bulgaristan'ın fethinden beri dokunulmayan ve Patrikhane'ye bağlı olmakla birlikte özel bir statüsü bulunan Bulgar Ohrida Piskoposluğu'nu kapatmıştır¹⁷⁰. Böylece Rum Patrikhane'si'nin baskısı altında olan ancak her şeye rağmen Hellenleşmeyen son Bulgar kalesi de yıkılmış ve Balkanlar tamamen savunmasız olarak Patrikhane'nin kucağına düşmüştür.

Patrikhane'nin kendisine bağlı tüm Ortodokslar'ı, Rumlaştırarak Bizans İmparatorluğu'nu yeniden ihya etme emelleri doğrultusunda Balkanlarda uyguladığı asimile politikası ters tepmiş ve Patrikhane'de bölünmelere yol açmıştır. Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı olan din adamları ve bunların güdümündeki Rumlar'ın, kendi milletleri dışında Ortodoks halka, Rum tabiyetine geçmeleri için yaptıkları baskı sonucunda, yokolmamak için, çoktan unutmuş oldukları benliklerine bir daha hiç kaybetmemek üzere sarılmışlardır.

Özellikle büyük şehirlere giderek ticaretle zenginleşen ve buldukları yerlerde zengin ve kültür seviyesi yüksek Bulgar kolonileri meydana getiren Bulgar tacirleri bu işte öncü olmuşlardır. İstanbul'da bulunan Bulgarlar ise merkeze yakın olmanın avantajlarından yararlanmaya çalışmışlar ve daha 1850'lerden başlayarak Bağımsız bir kilise için Bâb-ı âli'ye müracaatta bulunmaya başlamışlardır¹⁷¹.

Bu diplomatik girişimlerin yanı sıra dini liderlerin teşkilatlandırmalarıyla da düşüncelerini fiiliyata dökmüşlerdir. Örneğin yıllarca Aynoroz Adası'nda Hilandar Manastırı'nda sürgün olarak kaldıktan sonra halkının yalvarmalarıyla afedilerek İstanbul Metropolitliği'ne getirilen İllariyon bunların başında gelmektedir. Ancak İllariyon'un sürgün edilmesine neden olan düşünceleri, uzun sürgün yıllarında da değişmemiş ve bağımsız bir Bulgar kilisesi için çalışmalarını sürdürmüştür. 1860 yılı paskalyasında, kendine bir kaç taraftar bularak, her ayinde okunması gerekli olan Rum Patriğinin adını okumamış, Tuna vilayetlerinde bulunan bütün Bulgar metropolitleri de bu yolu takib ederek İllariyon'u desteklediklerin göstermişlerdir. İllarion ve destekçileri sadece patriğin adını okumamakla kalmamış, onun yerine Osmanlı Padişahı'nın adını zikr ederek, bir yandan da Osmanlı'nın tevecühünü kazanmaya çalışmışlardır. Ancak İllariyon'un bu hareketi de, daha öncekiler gibi sonuçsuz kalmış ve Patrikhane' tarafından tutuklanarak görevine son verilmiştir¹⁷². Ancak bu arada bir kısım Bulgar da Patrikhane ile bağlantılarını tamamen kesmek istemiyordu. Hatta 1862 yılında, mümkün olduğu kadar uzlaşmacı bir tavır takınarak, Patrikhane ile temasa geçmişlerdir. Bulgarlar bu görüşmelerde meselenin çözümü için,

¹⁷⁰Şentürk (1992): s.51.

¹⁷¹ Karpat (1979): s.356.

¹⁷² Peremeci (tarihsiz), s. 199.

Patrikhane'nin idaresinde, ortak temsil hakkı ve Patrikhane ile Bulgarlar arasındaki ilişkileri yalnız dini işlerle sınırlamak gibi tekliflerde bulunmuşlar ancak bu teklifleri kabul edilmemiştir¹⁷³.

b. Bulgarların Katolikliğe Geçmesi

Fener Rum Patrikhanesi'nin Balkanlarda izlemiş olduğu politika bölgede bulunan gayrimüslim unsurların zaman zaman değişik mezheplere yönelmelerine neden olmuş ve Osmanlı Devleti'nin, din konusunda gayrimüslimlere karşı izlemiş olduğu ılımlı politika da buna zemin hazırlamıştır. Özellikle Bulgarlarda bu mezhep değiştirme istekleri daha Hıristiyanlığı kabul ettikleri ilk dönemlerde (864-865) var iken XVII. ve XIX. yüzyıllarda had safhaya ulaşmıştır. Öyle ki Fransız elçisi Girondin, 13 Şubat 1636 yılında yazdığı bir raporda, kendisine bir Bulgar Ortodoks rahip tarafından Bulgarlar'ın Katolik Kilisesi'ne geçmek için hazır olduklarını fakat Fransa Kralı'nın himaye ve müdahalesinin gerekli olduğunu anlatan, bir dilekçe verdiğini belirtmiştir. Ancak bu girişim, dönemin Fransa kralı tarafından fazla ilgi görmediği için sonuçsuz kalmıştır¹⁷⁴. Buna rağmen Bulgarlar'ın Katolikliğe geçerek, kiliselerinin, ruhani ve kültürel bağımsızlığını, elde etmek istemeleri Roma Kilisesi'nin de işine gelmiş ve Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinde, katolik misyonerlerini faaliyete geçirmiştir.

Tüm katolik misyoner faaliyetlere rağmen Bulgarlar hala Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlıydılar. Kilisenin liturjisi kadar azizleri, bazı rivayetleri ve efsaneleri de ulusal nitelik göstermekteydi. Ancak ayinlerin Bulgarca yapılmasını istemelerine rağmen, Patrikhane'nin buna izin vermemesi ve bazı Bulgar papazları aforoz etmesi bardağı taşıran son damla oldu. 1860'lı yıllara gelindiğinde ise Bulgarlarda Patrikhane'ye karşı duyulan hiddetin iyice tırmandığı görülmektedir. Bulgarlar 1860 yılında da Bâb-ı âli'ye bağımsız kiliselerini kurmak için bir başvuruda daha bulunmuşlar fakat red cevabı alınca katolikliği bir kez daha düşünmeye başlamışlardır. İşte burada daha 1600'lü yıllarda Papalık tarafından temeli atılan katolik misyonerlerinin ve bunların bağlı olduğu merkezlerin yeniden devreye girdiği görülmektedir.

Bulgar ulusalcıları, kendi bağımsız kiliselerini kurmak için, en azından şimdilik Roma'ya bağlı özerk bir kilisenin kurulması taraftarıydılar. Bu hareket bir

¹⁷³ Eryılmaz (1996): s.62.

¹⁷⁴ Ortaylı (1995): s.55.

yandan da Patrikhane'yi protesto etmek anlamına gelmekteydi¹⁷⁵. Czaikowsky adlı bir Polonyo mütevellisi, Bulgaristan Katolik misyonunun başında bulunuyordu. Katolik misyonerlerin faaliyetleri ise ulusalcılar arasında taraftar toplamayı başarmıştı. Özellikle Selanik ve Manastır ilerinde bu misyoner faaliyetleri daha çok etkili olmuştur. Bulgarlar'ın oturdukları vilayetlerde, Avusturya tarafından desteklenen Katolik propagandası arttırılmaya başlanmıştır. Avusturya memurları, Bulgarlar arasında dolaşarak onları Katolik Kilisesi'ne bağlamaya çalışmışlardır¹⁷⁶. Katolik misyonerlerin harcadıkları çabalar, yavaş yavaş sonuç vermeye başlamış ve Edirne de bir grup Bulgar katolikliğe geçmiştir. Dönemin Edirne Valisi olan eski Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa hem Rusya'nın emellerine alet olmamak hem de Devletin o dönemde Balkanlarda kilise meseleleri için izlediği politikaya ters düşmemek için bu değişikliğe hoşgörüle yaklaşarak, izin vermiştir¹⁷⁷.

Bazı Bulgarlar, katolik misyonerlere yardımcı olmak üzere gönüllü olarak çalışıyorlardı. Bunlardan Dragon Zıştov adında ki bir Bulgar, "*Bulgarya*" adında bir gazete çıkarmış ve burada katolikliğin propagandasını yapmıştır. Ancak Bulgarlar, katolikliğe geçseler bile Patrikhane' tarafından rahat bırakılmayacaklarını biliyorlardı ve bunun için kendilerine hami aramaya başladılar. Bu sıralar Bulgarlar'ın arasında milliyetçilik fikirlerinin uyanmasında büyük pay sahibi olan Rusya'nın Avrupa üzerinde de Patrikhane' üzerinde de pek bir nüfuzu yoktu. Avusturya ise tek başına pek etkili olmazdı. Bulgarlar için tek çare Avusturya ve Fransa'nın desteğini almaktı. Çünkü Fransa Kırım muharebesine, Doğu'da ki katolikleri korumak için girmiş ve başarılı olmuştu. Yine 1860'larda Lübnan'da Dürziler ile Maruniler arasında patlak veren kargaşada Marunileri korumak için müdahalede bulunmuştu¹⁷⁸. Ancak Bulgarlara hami olmak için tek ve en güçlü aday olan Fransa, İmparator III. Napolyon'un olaya sıcak bakmaması yüzünden bu faaliyetlere destek verememiştir¹⁷⁹.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen 1860 yılının sonunda (20 Kanun-ı Evvel 1260) İstanbul'da bulunan 2000 Bulgar adına hareket eden 120 vekil, 2 arhimanderist, bir rahip, ve bir diyakos Papa'nın İstanbul'daki vekiline müracaat ederek Ermeni Katolik Ruhban Heyet Vekili ve Latin Manastırı'nın rahipleri ile temasa geçtiler¹⁸⁰. Yapılan müzakerelerde Bulgarlar'ın Katolik Mezhebi'ne geçiş şartları

¹⁷⁵ Ziya Nur Aksun (1994): *Osmanlı Tarihi* C.IV, İstanbul, s.49.

¹⁷⁶ Karal (1988): C.VII, s.91.

¹⁷⁷ Eryılmaz (1996): s.61.

¹⁷⁸ Karal (1988): C.VII, s. 93

¹⁷⁹ Ortaylı (1995): s. 94

¹⁸⁰ Karal (1988): C. VII, s.91

tartışıldı. Bulgar heyeti daha önce kendilerine hami olarak tayin ettikleri Fransa'nın, bu birleşmeyi desteklemesi konusunda ısrar ediyordu. Bundaki amaçları ise ileride meydana gelebilecek bir Rus-Yunan ittifakına karşı kendilerini güvence altına almaktı. Fakat Fransa her zaman olduğu gibi Rusya'ya karşı ihtiyatlı davranmaktan vazgeçmiyordu.

Bulgar Ruhban Heyeti'nin karşısında muhatab olarak Ermeni Patriği Hason Efendi bulunuyordu ve heyetin tüm sorularını da o cevaplamıştı. Hason Efendi, Bulgarlar Katolikliğe geçmeleri halinde, kesinlikle kendilerinin ruhani ve cismani hayatlarına karışılmayacağını, diğer Şark Katolik Kiliseleri ile Papalığın ilişkileri hangi düzeyde tutuluyorsa Bulgarlar da aynı seviyede tutulacağı garantisini verdi. Aynı zamanda ibadetlerini kendi dilleri ile yapabileceklerini ve papazlarının da Bulgar olacağını bildirdi.

Bu garantiyi alan Bulgar Ruhban Heyeti biri 2000 diğeri 145 imzalı Fransızca ve Bulgarca olarak hazırlanan iki senedi Emeni Patriği'ne verdiler¹⁸¹. Senedlerde Bulgarların eskiden Katolik Kilisesi tarafından kurulduğu halde Rum Patriği'nin çeşitli oyunları ile ortadan kaldırılan müstakil Milli Kiliseleri'nin yeniden kurulması için Katolik Kilisesi'ne geçtikleri belirtiliyordu. 1861 yılında Papa, Bulgar katoliklerinin başına Dragon Stokovski'yi tayin etti. Bu arada Edirne, Tulca, Selanik, İstanbul gibi merkezlerde özellikle tüccar ve şehirli Bulgarlardan katolikliğe giren oldu¹⁸².

Görüldüğü üzere Bulgarlar'ın bu hareketi sadece ve sadece özgür ibadet etme amacıyla değil milli ülkülerini gerçekleştirmek amacıyla da taşıyorlardı. Bulgar halkını Rum Patrikhanesi'nin elinden ve Ruslar'ın etkisinden kurtarmak istiyorlardı. Üstelik ibadetlerini kendi lisanlarıyla yaptıktan sonra, Papanın varlığı sadece bir isim olarak kalıyordu. Katolikliğe geçen Bulgarlar'ın bütün bu idialarına rağmen, Patrikhane'nin zincirlerinden kurtulmak için kendi bağımsız milli kiliselerini kurmak isteyen Bulgarlar'ın büyük bir bölümü Ortodoksluk'ta kalmıştır. Bu grubun tüm hareketleri Filibe tarafından yönetiliyordu. Filibe'de bulunan Bulgarlar tamamen Patrikhane'den ayrılmışlardı. O derece ki, o sıralarda Fener Patriği Grillos'tan boşalan makama gelecek yeni patriği belirleyen seçimi, hiç bir Bulgar daire-i ruhaniyesi kabul etmedi¹⁸³. Buna göre ortaya iki Bulgar cemaati çıkıyordu. Bunlardan bir kısmı Papa'ya bağlı Bulgar katolikler diğer kısmı ise Patrikhane'yi rededen fakat

¹⁸¹Eryılmaz (1996): s. 61.

¹⁸² Ortaylı (1995): s.94.

¹⁸³ Ahmet Refik Altınay (1341): "Osmanlı İmparatorluğunda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", *Tarihi Osmani encümeni Mecmuası (TOEM)*, No:8 (85) İstanbul 1925 s.83

Ortodoksluk'ta kalan Bulgarlardı ve artık tüm gayretlerini milli bir kilise kurmak için harcamaya başlayacaklardı.

Katolik Bulgarlar durumlarını iyice resmiyete dökmek istiyorlardı. Bunun için Katolik Kilisesi ile birleşmelerini, bir zabıtname ile Bâb-ı âli'ye bildirdiler. Bâb-ı âli Bulgarlar'ın ve diğer Ortodoks Balkan milletlerinin Fener Rum Patrikhanesi'nin yönetiminden hoşnut olmadıklarını biliyordu. Bu sebeple de Bulgarlar'ın İstanbul'da bir Papazevi açmalarına bile izin vermişti. Ancak Bulgarlar'ın katolikliğe geçmesi ve üstelik bu birleşmenin gizliden gizliye bile olsa Fransa tarafından desteklenmesi, olayın boyutunu önemli ölçüde değiştiriyordu. Bâb-ı âli bu birleşmenin altında milli emellerin birinci planda geldiğini ancak bunların dini kisve altında saklandığını anlamıştı. Bu da gösteriyordu ki Bulgarlara çok az bir dini hürriyet tanınması, onların komşuları Yunanistan gibi bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmalarının kolaylaştıracaktı¹⁸⁴.

Bununla birlikte Bâb-ı âli meseleyi sonuçlandırmak için çok kısa bir sürede nihaî karar vermesi gerektiğinin de farkındaydı. Aksi takdirde katolik olan Fransa ve Avusturya'nın işe karışması an meselesiydi. Üstelik Bulgarlar'ın katolikliğe geçmesi hem Rum Patrikhanesi'nin, nüfuzunun kırılması hem de Rusya'nın Balkanlar'daki faaliyetlerinin bir ölçüde de olsa ortadan kalkması demektir. Bu da Osmanlı Devleti için bulunmaz bir fırsattı. Bâb-ı âli görünürde ne Bulgarları ne de Fener Rum Patrikhanesi'ni rahatsız edecek bir politika belirlemişti. Bulgarlar'ın hallerinin ıslah edilmesine çalışılacağı gibi gerekli tedbirlerin de uygulanacağını belirtti. Sonuçta devletin menfaatleri doğrultusunda hareket edilerek, Bulgarlar'ın katolikliğe geçmesinin sessizlik içerisinde karşılanmasına karar verildi¹⁸⁵. Bâb-ı âli bu suretle yeni Bulgar Katolik cemaati'ni tanımış ve reisinin memuriyetini de onaylamış oldu (1861).

Başlangıçta milli ve bağımsız bir Bulgar kilisesinin kurulmasını isteyen Rusya, Bulgarlar'ın bunu, katolikliğe geçerek vucuda getirmek istemeleri üzerine rahatsızlık duymuştur. Üstelik katolikliğin tüm Bulgarlar arasında yayılması ve Bulgarlar'ın himayesinin, Fransa ve Avusturya'nın eline geçmesi fikri bu hoşnutsuzluğu had safhaya çıkarmıştı. Böyle bir duruma tahammülü olmayan Rusya, Bulgar kilisesinin Patrikhane'den ayrı, müstakil bir kilise olarak faaliyete geçebilmesi için Bâb-ı âli'ye müracaatta bulunmuştu.

Bütün bu gelişmeleri Fener Rum Patrikhane'si büyük bir şaşkınlık içerisinde izlemiştir. Özellikle Bâb-ı âli'nin takındığı sessiz tavır, Patrikhane için tam bir darbe

¹⁸⁴ Karal (1988): s.92.

¹⁸⁵ Altınay (1341): s. 84.

olmuştur. Ancak Patrikhane'yi bundan çok tüm Bulgarlar'ın katolikliğe geçmesi endişelendirmiştir. Rum Patrikhanesi, Bulgarlar'ın bu girişimine aforozla karşılık vererek Papa'nın saçma ve boş işlerle uğraştığını belirtmiştir. Bulgarlar ise Rum Patriğinin dinsiz olduğunu ileri sürerek cevap vermişlerdir. Patrikhane, Papalık için bir taraftan bunları söylerken bir yandan da doğuda nüfuzunu yeniden tesis etmek türlü yollara başvurmuştur. Hatta hemen hemen hepsi katolik olan Avrupa'dan bile medet ummuştur. Bütün bunlara rağmen Patrikhane Papalığın nüfuzunu kırmayı başaramamıştır.

Bulgarlar katolikliğe geçmekle Fener Rum Patrikhanesi'nin nüfuzundan bir nebze olsun kurtulabildikleri gibi, ayrıca biraz zorlamayla da olsa müstakil bir kilisenin kuruluşu için Rusya'nın da tam desteğini kazanmış oluyorlardı. Üstelik Bâb-ı âli'nin takınmış olduğu tutum, onların bağımsız kilise isteklerine bir adım daha yaklaştıklarını göstermiştir.

a. Eksarhane'nin Kuruluşu

Bulgarların bağımsız bir kilise kurmak için, 1850 yılından başlayarak 1870'lere kadar sürdürmüş oldukları müracaatlar, aslen Kazanlı bir Bulgar olan fakat Rum mutebaranından kabul edilen Stefan Bogorodi Bey'in yazmış olduğu 1265 tarihli dilekçe ile son bulmuştur. Stefan Bey, devlet katında itibar gören birisiydi. Özellikle 1856'da, Islahat Fermanı ilan olunmadan önce vermiş olduğu bir lahiya ile Ferman'ın sakıncaları hakkında Reşit Paşa'yı uyarması dolayısıyla oldukça takdir toplamıştı. Bu yüzden Mabeynin kendisine karşı güveni vardı. Stefanaki Bey'in vermiş olduğu dilekçenin metni şöyledir:

" Atabe-i ülya-i vekâlet-penâhîlerine ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Der-saadette ve gerek Tersâne-i âmire de ve gerek sair emâkin-i mîrîde müstahdem, seyislik ve abacılık ve terzilik ve arabacılık ve dülgerlik ve bağçevanlık ve çobanlık misillu nice amelîyyât-ı kesife ile meşgul rençberân ve bundan başka ticaretle dahi dersaadete aleddevam amed-i şud etmekden hali olmayan Bulgar reayası der-sadette mevcut olarak bu cins reâyâyı nasara meşlektâşları olan Rum lisânına adm-i fehm ve izanlarından nâşî anlayacakları lisânda icra-i ayinlerine mahsus müferriz bir kiliseye ve hesab'ü-ayin zenub-u beşeriyelerini bil-istimam kavânîni edebiye-i ruhaniyeyi kendilerine telkîn ve ıslah için Bulgar lisânlarına aşına iki üç nefer papaza dahi muhtaç olduklarını ve avâtıf-ı aliyye-i teba'-i pervane-i saltanat-seniyyeden Rum ve Ermeni Katolik tâife-i muhtelif ve reâyâ-yı nasaraya ve Yehud taifesine başka başka mabed ve mahal-i cemaât-ı mezhebiye tesvi buyurulduğu misillu Bulgar

reayasına dahi müsade-i aliyye-ibâderi ve sezavârfi buyrulmak emnaya ve istidâsında bulduklarını evvel emirde Rum patriki kullarına badehu çâkerlerine ifade ve tezellüm hal edip vaka Bulgar reâyâsı ve sınıf teba'yi saireye nisbetle raiyette ikdam bulunmuş idiğune ve hali sükûnet ve itaatleri beş yüz seneden beri muhakkak tecrübe ve imtihana darb ile ihvâniyyatleri gayrı müphem olduğuna nazaran bu misillu istidâları erbâb-ı insafın inzarında bir emr-i tabi hükmünde ve na kâbil tevil ve töhmet maruzunda kıyas olunmak lazım geldiği ve alehusus nasaranın büyük yortuları olan Milad ve Kıyam Min'e-l munakıd Hz. İsa günlerinde Rum Patrikhane'si ve Beyoğlu Kilisesi'ne ve sâir Rum kiliselerine Bulgarlar'ın dahi kalabalığı mûcib izdihâm olmakdan naşi ol kadar kalabalığın tefrîk ve tahkîki teba'en ve hükümeten dahi menafada hali olmadığı derkâr olup şu kadar ki işbu inâyeti adliye ve muallece-i hükümet-i cenab- cihânpenâhinin içine evvel be evvel bir habbe-i semûk adem-i hulûl müdahalesi dakikasına tarafı-ı çakeriden dikkati nazar tetkîk olunmakta ve İsam mahallatından baidece evvel emirde bir papazevi şeklinde bir mahal tedarik eylemeleri ruhsât-ı îmâ' buyurulmakta iken fi-l-asl Hazergrad reâyâsından olup Fransa ve Petersburg'a varıp gezmiş ve mefseded ile mecbur olmuş ve bazı mahallere intisâb etmiş olan Eksarihos namı kimse Bulgarlar'ın içine hulûl ederek Rusya sefâreti onlara bir kilise inşâ'sına mukadder olduğunu inandırarak Unkapanı İskelesi'nde bir yahudi hanesinin iştirasına ve o tarafda bir Bulgar Kilisesi inşâ'sına sevk ve teşvîk eylediği mesmû' çâkeri olacak Bulgarlardan bazısı nezd-i çâkeriye celb olunup inşâ'sına mütemennî ve muhtâç oldukları kilise Unkapanı İskelesi mevrûd ve mümerri halk kesr ve al'e-l husus iştirasına ragıp oldukları yahudihanesi üzerinde bir câmi şerif dahi derkâr olduğundan ol mahalde sarfı nazar ile Rum Patrikhanesi mahallesinde ve Fener ve Cibali'de bir mahal tedârik ve iştirası ehvân ve mahzurdan islim olacağını ve hatta çagerleri mutlaka saye-i merhametvayıye-i şahanede Arnavud köyünde müceddeden sayf ve şita için bir hane inşa ederek Fenerde vaki çakeranem ve civarda bulunan Ohan sarafın ve yahud Yenikapıda vaki Deli Petros namı sarrafın satılık olan yalılarında hangisini isterlerse değer pahasıyla satın alabilirler diye taraf-ı çakeriden teklif olunmuş ise de mersum Eksarhosun ifadesiyle behemehal Unkapanı iskelesinde bulunan Yahudi hanesinin iştirasına ısrar eylediklerini görecektir mefsedet-i mersumun hem fesad mazarrasını meydana çıkarmak ve hem de Bulgarları herifin muhalatasından bittefrîk and-ı çakeride mahzurlu ad olunan ve levazım-ı hazım ve ihtiyata ve ihtiyata mugayyir görülen iskele-i mezkurede kenise inşası rağbetlerinden tebrid ve teb'id ettirmek niyetiyle ben Fenerde olan hanemi sizlere hemcinsiyetim hasebiyle Bulgarlar'ın Papazevi olmak üzere parasız ve pulsuz teberru eylerim dahi diyeceksiniz kalur mu? diyecek mefsed-i mersum zabt olunup revac-ı fesadına kesad

verilerek Bulgarları hoşnud ettirildikten ve ol vechle Eksarhos mersûmun mefsedet merhûmesi def olunduktan sonra vak'a size hanemi teberrû ettim lakin yalnız araziyi teberru ederim yoksa ahşab-ı mevcûdeti ve enkazı Arnavut köyde metruk olmuş ve perişân ve üryân kalmış çoluk çocuk sahibi olan bazı uşaklarıma vermişimdir icab eden bahasını onlara eda etmelisiniz diyerek bir takrib tedricane ile elzem birle onlar dahi bu surete razı oldukları ve şiiimdilik arsa-ı mezkurenin kagiri içinde Bulgarlar'ın bir papazevi olmak üzere istihzar olunmayın bu Bulgar kilisesi için yevmen mineleyyam bazı mahalde resmen ısrar mahzurine vaktiyle sed çektilirmek ve hem cins olan bir kavm-i reâyâyı şaibe-i töhmetten vâreste ve siyânet eylemek niyeti sadakânesi ile ahur meyamen vefur maslahat-ı seniyye-i şahaneden suret-i meşruanın tercihinde mecaseret ve olvechle çâkirlerinin malâmat ve sekanât-ı acizânemi ağrayın inzarında Unkapanı İskelesi civarında Bulgarlar'ın inşâ'-ı kilise emel-i amâlinde teb'idleri hususunda tanda cüret-i meşmûr a'yını hükümet bin vekâletpenâhileri buyurulmakta olbabda emri fermân hazreti menlehü'l-emrindir

Bende Stafanaki"¹⁸⁶.

Dilekçede İstanbul'da bulunan ve genellikle sütçülük, terzilik, abacılık gibi işlerle uğraşan Bulgar halkının sayısının günden güne arttığını ve dolayısıyla İstanbul'da var olan Rum kiliselerinde özellikle yortu günlerinde yer bulamadıklarını belirtilmektedir. Ayrıca normal günlerde de Rum kiliselerinde yapılan ayinlerde Rumca'nın kullanıldığı ve Bulgar halkının bu dili bilmediği için dinlerinin gereklerini tam olarak yerine getiremediklerini ifade edilmiştir*. Bununla birlikte Stafanaki Bey, Osmanlı Devleti'ne tâbi' olan Ermeniler'in diğer katolik cemaâtlerin hatta Yahudiler'in bile, ayrı kiliselere sahip olmasının kendileri için de bu hakkı doğurduğunu ifade etmekteydi. Ayrıca Stafanaki Bey, Bulgarlar'ın nüfus yoğunluğundan da bahsederek, "Bağımsız Bulgar Kilisesi" kurmak için vermiş olduğu dilekçeyi haklı temellere oturtmak istiyordu.

Bununla birlikte Bulgar Kilisesi'nin kurulması için gerekli olan yer hakkında Bulgarlar arasında bir anlaşmazlık olduğu da göze çarpmaktadır. Hazergrad'da oturan ancak Fransa ve Petersburg'a giderek buralardaki yetkililerle görüşüp Bulgar Kilisesi'nin kurulması için destek toplamak isteyen Eksarhors isimli kişi aynı zamanda Bulgarlar arasında da ayrılık çıkarmaktadır. Bu kişi yaptığı çalışmalar sonucunda, Rus Sefareti'nden, Bulgar Kilisesi'nin kurulması için destek almış hatta

¹⁸⁶Altınay (1341): , s. 75, 76, 77.

* Bu sıralarda İstanbul'da oturan Bulgarların sayısı 400.000 civarındaydı. Bunların büyük bir çoğunluğunu Bulgaristan ve Makedonya'dan göç edenler ve Rum propagandasının asimile politikasının bir sonucu olarak Bulgar olduklarını söylemekten utanan kişiler oluşturmaktaydı.

Unkapanı'nda bir yer bile bulmuştur. Ancak burada bir cami olduğundan, bu isteği reddedilmiştir. Stefan Bogorodi Bey ise dilekçesinde bu kişinin hareketlerinden rahatsız olduklarını, Unkapanı yerine Fener'de kendisine, sarraf Ohan'a veya Deli Petro'ya ait olan arazilerden birisine, kilisenin kurulmasını istediklerini belirtmektedir. Hatta Eksarhos'un bu faaliyetleri hükümet tarafından önlendiği takdirde kendisinin Fener'de bulunan yalısını, bu iş için Bulgarlara vakf edeceğini belirtmiştir.

Stefan Bey'in yazmış olduğu bu dilekçede sık sık, Bulgarlar'ın, Osmanlı Devleti'ne sadakatini bildiren ifadeler olmakla beraber, Rusya'nın müdahale edeceği ima edilerek hafif bir tehdit ileri sürülmüştür. Stefanaki Bey'in Bulgar Kilisesi'nin kurulması yolunda bu kadar ısrarcı bir tavır takınması, Ruslar'dan gördüğü desteği açıkça ortaya koymaktadır. Gerçekten de Osmanlı Devleti'nin zararına olan her türlü hareketi destekleyen ve Bulgarların da başka bir devletin himayesi altında bulunmasına tahammül edemeyen Rusya Hükümeti'nin, hariciye memurları ile Panslavist cemiyetler gizliden gizliye Bulgarları destekliyor, maddi ve manevi her türlü yardımda bulunuyorlardı. Özellikle Kırım Muharebesi'nden sonra aldığı yenilgiyle Balkan politikasına daha bir ağırlık veren Rusya, Bulgarlar'ın milliyetçi duygularından da faydalanarak müstakil bir Bulgaristan kurmak ve Osmanlı'yı bu şekilde Balkanlardan atmak istiyordu¹⁸⁷.

Bâb-ı âli ise Bulgarlardan gelen bu dilekçe karşısında bir müddet tereddüte düşmüştür. Bulgarlar'ın İstanbul'da kilise kurmak istemeleri, Tanzimat hükümlerine uygundu fakat mevzuat hükümlerine aykırı idi. Çünkü İstanbul'da fetihten beri kilise yapılması şer' en men' edilmişti. Hatta Rum, Ermeni ve Yahudi mabedlerinden gerekli tamiratları yapılacak kiliseler için bile, ilgililerin divana resmen başvurarak hüküm ve ferman almaları usüldendi¹⁸⁸. Bâb-ı âli bu cihetleri gözönünde bulundurarak Bulgarlar'ın bir kilise değil fakat Fener'de bir papaz evi yapmalarına müsaade etti. Bu suretle İstanbul'da Bulgar Eksarhanesi'nin esası kurularak Bulgarlar'ın Rum Kilisesi'nden ayrılma hareketleri fiili bir değer kazandı.

b. Bulgar Eksarhlık Fermanı

Bulgar Eksarhlığı'na vucud veren Ferman'da ilk olarak, her biri Osmanlı Devleti'nin sadık teb'ası olarak kabul eden cemaatlerin, vatandaşlık şartlarına ve insaniyete uygun olarak yaşadıklarından bahsedilmektedir. Ancak her ikiside Ortodoks olan Rum ve Bulgar cematleri arasında ki derece-i tabiyet-i ruhaniyeden

¹⁸⁷Karal (1988): C. VII, s.89.

¹⁸⁸ Kilise Defterleri

dolayı meydana gelen sürtüşmeler, devleti rahatsız edecek boyuta gelmiştir. Bu yüzden Bulgar metropolit, piskopos ve papazları ile kiliselerinin Patrikhane ile ilişkilerinin ne derece olması gerektiği bir takım müzakerelerden sonra karar bağlanmıştır.

Ferman'ın birinci maddesi ile diğer maddelerde adı geçen metropolitlikler ile piskoposluklar ve diğer bazı mahalleri kapsam üzere Bulgar Daire-i Ruhaniyesi kurulmuştur. Bunlarla ilgili tüm idari işlerden Bulgar Eksarhanesi sorumlu olacaktır.

Bulgar Eksarhı'nın kim olacağı meselesi ise ikinci madde ile açıklanmıştır. Buna göre Bulgar Daire-i Ruhaniyesi içinde bilinen metropolitlerin rütbede en büyüğü Eksarh olacaktır. Maiyetinde bulunacak olan Bulgar Synod'unun başkanlığı da Eksarh'ın uhdesinde bulunacaktır.

Eksarh bu suretle seçildikten sonra Osmanlı Devleti'nin onayına sunulacaktır. Eksarh'ın devlet tarafından onaylanması için Ortodoks Kilisesi'nin mezhep kanunlarına göre bir nizamname hazırlanacak ve bu nizamname ile ataması yapılacaktır. Seçilen ve devlet tarafından onaylanan Eksarh ve metropolitlere, Fener Rum Patriği hiç bir suretle müdahale edemeyecektir. Patrik sadece Bulgar Synod'u tarafından kendine ismi bildirilen Eksarh'ın göreve başlayabilmesi için, mezhepçe lazım gelen tasdiknameleri geciktirmeden onaylayacaktır (madde 3).

4. madde ile de Bulgar Eksarhı, Ortodoks mezhebinin gereği olarak Fener Rum Patriki'nin isminin yâd etmekle zorunlu tutulmuştur. Eksarh'ın intihabı ruhaniyesinin meşruluğu ise ancak Osmanlı Devleti'nin onayından sonra olacaktır.

Eksarh, idaresi altında bulunan yerlere atama yaparken mahalli hükümetlerden ve Bâb-ı Âlli'den izin almak durumundadır. Özellikle kendi maiyetinde bulunacak rahiplere kendi imzası ile ber'at verebilir. Bu hususda beşinci madde ile çözüme kavuşturulmuştur.

Ortodoks mezhebini genel olarak ilgilendirilen sorunların çözümü ise altıncı madde de açıklanmıştır. Bu gibi bir durumla karşılaşıldığında Bulgar Synod Meclisi Patrikhane'ye ve cemaat metropolitlerine danışacak ve onlar tarafından da gerekli cevablar verilecektir.

Ortodoks mezhebince mukaddes emanetlerin temini Patriklik tarafından sağlanacaktır. Yedinci madde Bulgar Eksarhlık Synod'u da bu işle görevlendirilmiştir.

Sekizinci madde de ise Fener Rum Patrikhane'si ile Bulgar Eksarhanesine bağlı din adamlarının yetki sahaları çizilmiştir. Buna göre bir din görevlisi ister Patrikhane'ye ister ise Eksarhaneye bağlı olsun bir yerden bir başka yere giderken vilayet merkezlerinde ikamet edebileceklerdir. Ancak buralarda kendi daire-i

ruhanieleri içerisinde bulunmayan hıristiyanların işlerine müdahale etmeyeceklerdir. İcra-i ayin etmek için de şehrin piskoposundan izin almak zorundadırlar.

İstanbul'da bulunan Bulgar Papazhanesi'nin kime tabi olduğu da 9. madde ile açıklanmıştır. Buna göre Fener'de bulunan Küdsü Şerif Papazhanesi, nasıl Kudus Patrikinin tahtı nezareti altında ise, İstanbul Bulgar Papazhanesi de Bulgar Eksarhı'nın idaresi altında olacaktır. Bulgar Eksarhı İstanbul'a geldiğinde Bulgar papazhanesinde ikamet edecektir. İcra-i ayin konusunda ise Küdsü Şerif, Antalya, İskenderiye patriklerinin bu hallerde tabi oldukları kilise kanunlarına riayet edecektir.

Ferman'ın en önemli maddesi ise Onuncu maddedir. Bu madde ile Bulgar Eksarhanesine tabi olan yerler belirlenmiş bir bakıma Patrikhane'nin Balkanlar'daki hakimiyet sahası kısıtlanmıştır. Buna göre Bulgar Eksarhanesinin hakimiyet sahası Rusçuk, Silistre, Şumnu, Tırnova, Sofya, İvraca, Lofça, Vidin, Niş, Şehriköy, Köstendil, Varna, Samakov ve Velise şehirlerini içine alacaktır. Köstenceye kadar Bahri Siyah sahilinde kain olup ahali Bulgar olmayan takriben yirmi aded kurra ise Eksarhane dahilinde olmayacaktır. Varna, Ahyolu ve Misivri kasabaları ile İslimiye sancağı ve sevahilinde bulunan köylerden başka Süze Bolu kazası ve nefsi-i Filibe şehri ile İstanımaka Kasabası, Koklana ve Vodina Dirinbot köyü, Panoyo, Lovisli, Laso, Ahları, Bağgot, Vlastice ve Bağgova Ayos Anargiri, Ayos Braşgova, Ayos Yorgi manastırlarından mada Filibe metropolitleri ve Filibe merkezindeki Panoya mahallesi Bulgar Eksarhanesine dahil olacaktır. Bu mahalleden Bulgar Eksarhanesi'ne dahil olmak istemeyenler mezhep seçimlerinde serbest bırakılacaktır. Bu tür ayrıntılar Patrikhane ile Eksarhane arasında mezhep kanunlarına uygun olarak tasviye edilecektir. Bahsedilen bu yerlerden başka, Ortodoks mezhebinde bulunan ahalinin tamamı veya 1/3'ten fazlası Bulgar Eksarhanesi'ne geçmek isterler ise evvela bu istelerinde ciddi olup olmadıkları incelenecektir. İnceleme sonucunda istekleri sabit ve muayyen görülür ise geçişleri onaylanacaktır. Bunların arasına nifak sokmak isteyenler ise cezalandırılacaktır* .

* Bulgar Eksarhanesi ile Patrikhane'nin hakimiyet sahasının ayrılması uzun bir zaman almıştır. 4 Cemaziyelahir 1302 tarihli hükümde metropolitlerin atama sorunu gündeme gelmiştir. Ohri ve Üsküp Bulgar Eksarhanesine bağlı yerlerin dışında tutulmuştur. Belirlenen yerlerin dışında başka yerlerde Ortodoks mezhebinde bulunan ahalinin umumi ve 1/3 den fazlası Bulgar Eksarhanesine mensup olmak istemektedirler. Ahalinin bu isteği yapılan tahkikat sonucunda haklı bulunursa, değişiklik onaylanacaktır. Mahallerden gelen tahrirata göre Üsküp ve tevabiinde bulunan 8600 küsur hane hıristiyan ahalden 8100 küsur hane Eksarhaneye dahil olmak istemektedir. Ohri'de Eksarhane'ye dahil olmak isteyen ahali ise 1/3'ten fazladır. Bu yüzden Ohri ve Üsküp'e tayin olunan metropolitlerin, memuriyetleri 12 Safer 1291 tarihinde ısdar olunan berat ile onaylanmıştır.

Belgenin devamında Patrikhane tabiyetinde kalmak isteyenler ile Eksarhane tabiyetine geçmek isteyenlerin miktarı, dahil oldukları vilayetlerden gelen mazbatalar doğrultusunda belirtilmiştir. Adı geçen yerlerdeki ahalden Eksarhane'ye geçmek isteyenler 1/3'ten fazla bir çoğunluğu teşkil ediyorlarsa bunun kayıtlı olduğu evrakın ayrıntıları emri ali gereğince Evrak-ı

Patrikhane'ye bağı olan ancak Bulgar Eksarhanesinin nüfuzu altında alan manastırların durumu ise 11 madde ile çözüme kavuşturulmuştur. Bu manastırların eskiden beri devam eden statülerinin korunmasına karar verilmiştir¹⁸⁹.

Son maddeden de anlaşılacağı üzere Bulgar Eksarhanesi'nin kurulmasıyla Patrikhane'nin Balkanlardaki nüfuzu büyük ölçüde sarsılmıştır. Patrikhane'de kalmak isteyenler ile Eksarhaneye geçmek isteyenlerin miktarı karye karye tesbit edilmiştir. Bunun sonucunda ise önceden Patrikhane'ye bağı olan ahalinin büyük bir çoğunluğunun Eksarhaneye geçmek istediği anlaşılmıştır. Rum Patrikhane'si ise bu olup biten karşısında ne yapacağını şaşırmişti. Bâb-ı Âli'ye kararı kabul etmediğini bildirmiştir. Ancak, Patrik, Sadrazam Ali Paşa kabinesini almış olduğu kararı ısrarla sürdüreceğini anlayınca destek aramaya başlamıştır. Manevi idaresi altında bulunan diğer Ortodokslardan hiçbir şekilde destek görememesi, Patrikhane'nin, tüm Ortodoksları Rum yapma politikası doğrultusunda uyguladığı asimile faaliyetleri sonucunda duyulan nefretin ve hiddetin bir sonucudur.

Bulgar Eksarhı'nın seçimi Fermanında belirtilen şartlar çerçevesinde yapılmıştır. Eksarh ile birlikte görev yapan meclis, ilk önce eksarh adaylarını belirliyor, meclis'te yapılan seçimde en fazla oyu hangi metropolit alıyorsa ise, o eksarh olarak seçiliyordu. Seçilen yeni eksarhın göreve başlayabilmesi için padişahın onayını yanı eksarhlık beratını alması gerekiyordu. Eksarhın yasal bir kimlik kazanması buna bağıydı¹⁹⁰.

Bu suretle müstakil ve milli Bulgar kilisesi kurulmuş oldu. Bu kuruluş ile Bulgar Rum Patrikhanesi'nin nüfuzundan ve Rum papazlarının istismarından

Mezahip odasına gönderilmiştir. Yapılan incelemede Prizren Vilayet-i Meclis İdaresi'nin 8 Muharrem 1291 tarihli mazbatasında Üsküp mülhakatında bulunan Hıristiyan ahalinin 8698 haneden ibaret olduğu anlaşılmuştur. Bunlardan 567 hane halkı Patrikhane'ye, 8131 hane halkı dahi Eksarhaneye mensup olmak istemektedirler. O tarihte ulaşmayan Kalkandelen kazası mazbatalarının vurudunda takdim edilmesi kararlaştırılmıştır Selanik Vilayeti'nin 21 Muharrem 1291 tarihli tahriratında Ohri merkez ile mülhakatında bulunan kurralarda 139 neferin Patrikhane'ye ve 9287 neferin Eksarhaneye geçmeyi arzu ettikleri görülmektedir. Prespe, Resne, Demirhisar nahiyelerinde 2679 nüfusun Patrikhane'ye ve 3395 nüfusun dahi Eksarhaneye geçmeyi kendileri için gerekli gördükleri anlaşılmaktadır.

Manastır Sancağı Meclis-i İdaresi'den gelen mazbatadanda açık bir şekilde anlaşıldığı üzere bu mazbataya kurra mazbataları da eklenmiştir. Mazbatalar incelendiğinde bunların Üsküp ve Ohri Aparhiyaları dahilinde vaki her karyede Patrikhane ve Eksarhane idare-i ruhanîyelerin tanıyanlarının nüfuslarının muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından tanzim edildiği ve mühürlendiği anlaşılmaktadır. Üsküp mazbatalarından Palanga , Kumanova ve Luvanya Kazaları ve Üsküp, Niş sancakları ve Ohri mazbatalarının Resne ve Prespe nahiyeleri ve Ohri kazası ile Manastır Sancağı Meclisi idaresinden tasdik ve takdim olunmuştur (MHM. 263, s. 1, hkm: 1, trh: 4 Cemaziyelahir 1302).

¹⁸⁹ MHM. 263 s.7-8, hkm:7, trh: 8 Zilhicce 1286.

¹⁹⁰ Lofça Metropolitisi Yosif'in Bulgar Eksarhlığı'na seçildiğini belirten 7 mayıs 1877 tarihli tahrirat BOA *İ. Bulgaristan* 172/1.

kurtulmuş oldular. Fakat istedikleri bununla da bitmiş olmuyordu. Türk idaresinden kurtulmak, müstakil veya hiç olmazsa muhtar bir devlet haline gelmek esas ülküleri idi. Bulgarların bu istekleri Bulgarların yoğun olarak yaşadıkları yerlerde görev yapan devlet adamları tarafından anlaşılmış ve Bâb-ı âli bu konuda uyarılmıştır¹⁹¹. Bulgarlar bir taraftan müstakil ve milli bir kiliseye kavuşmak için Fener Patrikhane'siyle mücadele ederken diğer taraftanda isyanlarla Osmanlı hakimiyet sahasını sarsmaya devam etmişlerdir.

c. Yabancı Devletlerin Tepkileri

Bulgarlar'ın uzun süreden beri Rum Patrikhanesi'ne karşı başlatmış oldukları mücadele, sonunda meyvesini vermiş ve Bulgarlar bağımsız kiliselerine kavuşmuşlardır. Bulgarlarda milliyet fikirlerinin ilerlemesi, dini istiklal ile gerçekleşmiştir. Bâb-ı âli tarafından Bulgar Eksarhlığı'nı kurmak üzere yayınlanan ferman aynı zamanda bağımsız Bulgar Devleti'nin de anahtarı olmuştur. Dini istiklalini elde eden Bulgarlar yavaş yavaş Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir devlet olma yolunda ilerlemiştir. Bâb-ı âli'nin adeta kangrene dönüşen Bulgar-Rum çekişmesini çözmek için bulduğu yol ise kendisi için Balkanlarda sonun başlangıcını oluşturmuştur.

Eserlerinde o dönemi inceleyen Batılı yazarların düşünceleri bir bakıma Avrupa kamuoyunun da bu konudaki fikirlerini belirtmektedir. Osmanlı Devleti'nin aldığı bu karar hepsinin değişik yorumlarda bulunmalarına yol açmıştır. Rene Pinon'un ifadeleri de bu düşünceleri destekler mahiyettedir: "Bulgar kilisesi ile Bulgar kavmi yavaş yavaş dirilmeye başladı. Bu esnada ise Osmanlı sadveti zeval buluyordu. 1870'de Fener Patrikhanesi'ne karşı koymak için Türklerin müsadese ile müstakil Bulgar Eksarhlığı teşekkül edinceye kadar mücadele haricden gayri mer'i fakat gizli gizli devam etti. Dini teşkilat perdesi altında yavaş yavaş siyasi istiklal hazırladı"

E. Dirault ise bu hususta, Bâb-ı âli'nin takındığı tavır karşısında şaşkınlığını gizleyememekte ve şaşkınlığını "Halife-i müslimin Hıristiyan kiliselerinin hamisi olması kadar garip bir temaşa olamazdı" kelimeleri ile ifade etmektedir¹⁹².

Ancak Engelhart Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan Kilisesinin kurulmasına müsaade etmesinde en önemli faktörün Rusya olduğunu anlamıştır. Engelhart "o

¹⁹¹ Selanik Valisi tarafından 18 Şevval 1277 tarihinde Sadarete göndrerilen tahrirat BOA *İ. Bulgaristan* 72/1.

¹⁹²Aksun (1994): C.IV, s.50

sırada Osmanlı hükümetinin de yer yer kayalıklarla kaplı bir denizde pusulasız kalmış bir kaptan gibi takibi lazım gelen yolu aradığını filhakika iki fenalıktan birini seçmeye mecbur kaldığını" söylemekte ve "çünkü ya Patrikhane nüfuzunun azalmasını intac edecek ayrılığı kabul ederek, Rumlar'ı hiddetlendirecektir ya da Bulgarlar'ın emellerini tervec etmeyerek ecnebilerin nüfuzu altında kalmalarına ve hükümete büyük müşkilat çıkarmalarına razı olacaktı" demektedir. Ayrıca müellif dah sonra "Kat'î bir karar verememekten doğan tereddütler içinde kalan Osmanlı vükelası Girit isyanında Rum rahiplerinin mühim bir rol oynadıklarını Rumlar'ın asilere iane topladıkların gördükleri zaman Bulgarlar'ın taleplerine kabule mütemeyyil oldular ve Yunan unsurunun ruhani ve siyasi nüfusunu Bâb-ı âli maruz kaldığı tehlikelerden en büyüğü olarak telakki etmeğe başladılar"

Ona göre: "Bâb-ı âli gayet mühim bir karar vermişti. Rus panslavizminin temellerine alet olmaktansa Osmanlı ıslavizmini güçlendiriyor gibiydi. Bu iki meslek arasındaki fark aşikar olduğu gibi Sırpistan'ın Rus politikası aleyhinde hareket etmesi ikinci şikkın Osmanlı menfaatlerine uygun olması zannını hasıl ediyordu. " Bu doğru tesbit yanı sıra Engelhartın yanıldığı bir nokta vardır. Kendi düşüncesine göre "Panslavizm amali bir mesele olmaktan ziyade harisane bir nazariye" dir ve "idari muhtariyete nail olan Balkan slavlar'ının Rusya'ya düşman olacağını" söylemektedir¹⁹³. Ancak Engelhart bu noktada yanılmıştır. Çünkü birer birer Osmanlı hakimiyetinden çıkan Balkan Devletleri Rusya'nın pençesine düşmüş ve tam anlamıyla onun hegemonyası altına girmişlerdir.

Patrikhane ise bu durum karşısında ne yapacağını şaşırılmış ve Avrupalı katoliklerden bile yardım umar duruma gelmiştir. Müstakil bir Bulgar kilisesi kurulmasının aynı zamanda Bağımsız Bulgar Devleti kurulmasında ilk adım olduğunu bilen Rusya en başından beri Bulgarlardan yana bir siyaset izlemiştir. Hele Bulgarlar'ın katolikliğe geçerek Fransa ve Avusturya'nın güdümüne girme ihtimali Rusya'yı tamamen Bulgarlardan yana yapmıştı. Bu yüzden Patrikhane Rusya'dan beklediği desteği görememiştir

Fransa ise işin en başında olduğu gibi gayet temkinli hareket ediyor ve özellikle Rusya'nın şimşeklerini üzerine çekmek istemiyordu.

Patrikhane'nin destek arayışlarına sadece İngiltere'den olumlu cevap gelmiştir. Dönemin İngiliz diplomatlarının, Patrikle yaptıkları görüşmelerden sonra İngiltere'ye gönderdikleri raporlar bu konuyu aydınlatmaktadır.

İngiltere'nin Doğu Rumeli işlerine bakan diplomat, H.D. Wolf'un 30 Nisan 1879 tarihli raporunda patrik ile yaptığı görüşmeler sonucunda edindiği izlenimler yer

¹⁹³Engelhart (1328): s. 324-326.

almaktadır. Wolf bir çok noktada Patriğin haksız olduğu kanaatine varmıştır. Ancak İngiltere'nin yürüttüğü politikayla doğru orantılı olarak, Patrik'i destekler gözükmektedir. Özellikle Bulgar Eksarhı'nın Bulgaristan'da ikamet edilmeye mecbur bırakılması ile Makedonya, Trakya ve Avrupa Türkiyesi'nde bulunan kiliselerin denetiminin Patrikhane'ye verilmesi isteklerinin tamamen yersiz olduğunu savunmaktadır. Ayrıca Wolf, Patrikin desteklenmesi hususunda endişeleri olduğunu belirterek, İngiltere'nin Patrikhane'yi desteklemesinin, Bulgarları, Rusya'nın kucağına atacağını ilave etmektedir.

İngiltere'nin bir diğer diplomatı Mr. Wyndam ise Wolf'tan altı sene sonra bu konu üzerine görevlendirilmiştir. 1 Nisan 1885 tarihli raporunda Rusya'nın, Bâb-ı âli'ye Bulgar metropolitlerinin görevlerine başlayabilmeleri için gerekli olan beratların verilmesi hususunda, baskı yaptığını belirterek, Wolf'un, endişesinde haklı olduğunu ortaya koymuştur. Mr. Wyndam, raporunda bir noktaya daha dikkat çekmektedir. Ona göre Bulgar Eksarhanesine mensup din adamlarının kıyafetlerinin ve ayin tarzların Patrikhane'den farklı olması gerekmektedir. Çünkü Bulgar din adamları Patrikhane'nin görüntüsü altında hiç şüphe çekmeden panslavist propagandası yaparak rahatlıkla Rusya'ya çalışabileceklerini vurgulamıştır. Wyndam hükümetinden bu konuda Bâb-ı âli'yi uyarmasının istemiştir¹⁹⁴.

B.ULAH KİLİSESİ

Rumen milleti adını ve lisanını Daclar'la yapılan savaşın galibi olan Roma İmparatorluğu'ndan almıştır. Ancak bugünkü anladığımız manada Rumen milleti VI. ve VII. asırlarda eski ahalinin Slavlar'la lisan ve kültür bakımından ilişkiye girmesi ve X. XI. asırlarda ise bunların siyasi etkileri altına girmeleriyle oluşmuştur. Bizans, Bulgar ve Sırp egemenliklerini altında kalmalarına karşın Latin kökenli lisanların korumuşlar ve Roma kültürüne bağlı kalmışlardır. Romanya'da ilk Ortodoks metropolitlikleri ise Nicolea Alexandru zamanında (1352-1364) Curten de Argeş Ortodoks Metropolitliği'nin kurulmasıyla müesseseseleşmiş ve bu suretle VIII-IX. yüzyıllardan itibaren Ulahlar arasında yayılmaya başlayan Ortodoksluk resmen kabul edilmiştir. Eski Slavca ise ayin dili olarak benimsenmiştir¹⁹⁵.

Memleketeyn beylikleri üzerinde Rum etkisi, Rum tacirleri vasıtasıyla XVI. yüzyıldan itibaren hissedilmeye başlamıştır. Aynı zamanda belirtilen dönem yerli beylerin, Osmanlı Devleti ile yaptıkları görüşmelerde, tercüman olarak, Divan-ı

¹⁹⁴ Bozkurt (1996): s.191,192.

¹⁹⁵ Castellan (1995): s. 150.

Hümayun Başkatipliği'ni ellerinde tutan, Fenerli Rumlar'ın da seçilmesi ı bu etkiyi daha da arttırmıştır. Memleketeyn'e yerleşen Rumlar'ın sayısı da XVII. yüzyıl boyunca artış göstermiştir. Bu artış sonucunda beyliklerde Rum din adamları çoğalmaya başlamıştır. Ulahların dini merkezi sayılan Athos Dağı Manastırı'nın da Patrikhaneye bağlı olması Memleketeyn'in yavaş yavaş Rumlaşmasına yol açmıştır¹⁹⁶.

Divan-ı Hümayun Tercümanlığı'nı ellerinde bulunduran, Fenerli Rum aileler, bu fırsatı iyi değerlendirmişlerdir. Devletin üst düzey bürokratları ile iyi ilişkiler kuran Fenerli Rumlar Eflak ve Boğdan voyvodalarının kendilerine tevcihini sağlamışlardır. Boğdan Voyvodası Dimitri Cantemir'in Büyük Petro ile kurmuş olduğu dostluk, Memleketeyn'in yerli beyleri ile Rusya'nın ilişkisini, günışığına çıkarınca Divan-ı Hümayun başkatiplerinin oğlu olan Nikola Mavrokardato , 1711'de Eflak Prensiği'ne tayin olunmuştur. Fenerli Rumlar iktidarda kaldıkları müddetçe Eflak ve Boğdan'ı malikane olarak kullanmışlar ve Ulahlar'ı Rumlaştırmaya çalışmışlardır. Ayrıca Rum voyvodaların kökeni, Divan-ı Hümayun tercümanlarına dayandığı için, nüfus yazımında da Ulahları Rum olarak kaydettirmişlerdir¹⁹⁷. Rumlar'ın yaptıkları bu asimile politikası Ulahların nefretini uyandırmıştır. Hatta Yunan ihtilalinin lideri Aleksandr İpsilanti, Ulahlarda dahil olmak üzere diğer Balkanlı milletlerinde desteğini almak için isyanı Eflak'ta başlatmış ancak hiç birinden destek görememiştir. Bu da Ulahlar'ın Rumlar'a duyduğu nefreti ispatlamaktadır.

1821 Yunan isyanı sırasında asilere yardım ettikleri anlaşılan Fenerli Rumların elinden Divan tercümanlığının alınmasından sonra Boğdan boyarlarının Silistre Valisine Rum voyvodalarının ihanetini bildirmeleri üzerine Memleketeyn'deki voyvodalıklarına da son verilmiştir.

C.SIRP KİLİSESİ

Balkanlarda Osmanlı hakimiyeti ile Brankoviçler'in başında bulunduğu son Sırp Devleti de 1459 yılında tarihe karışmıştır. Bu tarihten sonra Sırp kilisesi diğer kiliselerden farklı bir gelişim göstermiştir. Kilise biri Peç diğeri Karlofça'da olmak üzere iki ayrı koldan varlığını sürdürmüştür.

1346 yılında kurulan Peç Patrikhane'si Fatih tarafından diğer Patrikhane'ler gibi İstanbul'daki Fener Rum Patrikhane'sine bağlanmıştır. Bundan itibaren İpek Patriği ya bir Rum ya da Fenerin amaçlarına hizmet eden biri olmuştur. Patriklik, 1557

¹⁹⁶ Robert Mantran (1995): *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C. I*, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 150-151.

¹⁹⁷ Kocabaş (1996): s. 174.

yılında Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa tarafından yeniden açılmış ve başına kardeşi Milesevo'yu getirmiştir. Böylelikle Sırlar için İpek Patrikliği Duşan tarafından ihdas edilen Sırp Patrikliğine denk kabul edilmiştir. Osmanlı hakimiyeti bu sırada Balkanlar'da hızlı bir ilerleme göstermiş bu ise İpek Patrikliğinin etki alanının genişlemesine yol açmıştır. İpek Patrikliği 1557'den itibaren Buda, İpek, Segedin, Arad Temeşvar, Vrsac piskoposlarını atamaya başlamıştır¹⁹⁸.

Sırp patrikliği de diğer Patrikler gibi padişah tarafından verilen berat doğrultusunda faaliyette bulunabiliyordu. Patrikin ve diğer kilise büyüklerinin seçimi bu berat sayesinde belgeleniyor ve böylece meşruiyet kazanıyordu. Onlar, berata dayanarak ve berat ile verilen yetki sınırlarının içerisinde din, medeni hukuk hatta ceza meselelerini de çözüme bağlayabiliyorlardı¹⁹⁹. Patriğin alt örgütler üzerindeki yetki ve sorumlulukları da yine bu berat ile tanımlanıyordu. Berat ile patriğin hukuki durumu güçlendiriliyor hatta daha yüksek bir düzeye çıkartılıyordu. Beratlar padişah tahta kaldığı müddetçe geçerli idi. Çoğu kez padişah değişimlerinde daha önce verilen beratların geçerliliğini aynen koruduğu görülmektedir. Bu beratlar kiliselerin maddi ve hukuki durumunu güvence altına almış ve iç yapılarına dokunmamıştır.

Türk yönetimine giren Sırp Kilisesi, kendi kiliselerine mensup insanların bir çok davalarına baktığı gibi, gayri müslimlerin kendi aralarındaki medeni hukuk, aile, miras mal ve borç ilişkilerinden çıkan anlaşmazlıkları çözüme bağlıyordu.

Kilisenin kendine ait taşınmaz malları da bulunmaktaydı. Manastırlar da kendilerine ait taşınmaz malların miktarını da dilediği gibi artırıyordu. Buna karşılık devlete vergi ödüyorlardı*. Bununla birlikte kilise görgü kurallarını, adetleri ve kendi hukuk kurallarını uyguluyor hatta gerektiğinde yeni hukuk kuralları da çıkarabiliyordu²⁰⁰.

Bu gelişmeler laik soylular, büyük manastır görevlileri ve piskoposların biraraya gelmesiyle oluşan bir "Ulusal Birlik" ortaya çıkarmıştır. Narodno-Crkveni Sabor (Dini Halk Birliği) adı verilen bu birlik kendi patriğini seçebilecek bir Sırp yönetim topluluğu idi. Sırlar'ın gözünde bu birlik, kaybolmuş hıristiyan otoritesinin yerini almıştır. İpek Patrikliği neredeyse bir Sırp Devleti olarak görülmeye

¹⁹⁸ Castellan (1995): s. 248-249.

¹⁹⁹İskender Muzbeğ (1996): "Türkün Dini Hoşgörüsü ve Sırp Kilisesi", *Erdem*, C. 8, S. 24, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 862-863.

* Vergi ilişkilerinden başka Türk yönetimiyle Daha bir çok ekonomik alanlarda ilişkiler kurulmuştur. Örneğin Deçan manastırı arazilerinde Sultan için özel şahinler yetleştiriliyordu. Rahipler bunun karşılığında da bir takım özel imtiyazlara sahip oluyorlardı.

²⁰⁰ İskender Muzbeğ (1996): s. 865.

başlanmıştır. Sırlar'ın büyük bir çoğunluğu, dini tören dili olan Slav Sırpçası olan, bir kilise altında toplanmıştır²⁰¹.

Köylü halkını büyük bir çoğunluğu ise Vidin, Kurusevac, Novi Pazar sancaklarında oturmaktaydı. Ancak Sırlar'ın merkezi olan ve adı daha sonra Belgrad (beyaz şehir) olarak değiştirilen Smederevo 18. yüzyılda Avusturya istilasından sonra boşaltılmıştır. 1718-1739 yılları arasında süren Avusturya hakimiyeti boyunca Osmanlı idare sisteminin yerini Avusturyalılar'ın oluşturduğu hiyerarşik sistem almıştır. Geniş aile toplulukları yani soylulardan (zadrugalar) meydana gelen bir kurul oluşturulmuştur. Osmanlı yetkilileri ile ilişkiler, vergi toplanması, genel düzenin sağlanması, adaletin sağlanması gibi işlerle uğraşan knezlerde bu kurul tarafından seçilmeye başlanmıştır. Belgrad'da Osmanlı hakimiyeti yeniden tesis edildiğinde ise Osmanlı idarecileri knezleri kontrolleri altına almışlar ve bu suretle bölge de kontrolü yeniden sağlamışlardır.

1756 yılına gelindiğinde ise mali açıdan zor günler yaşayan İpek Patrikliği'nin Fener Rum Patrikhane'si ile bir anlaşma yaptığını görmekteyiz. Fener Rum Patrikhanesi, İpek Patrikliği'nin mali sorunlarını üzerine alıyor ancak Patrikliği kendine bağlayarak saygınlığını ortadan kaldırıyordu. Fener Patrikliği İpek patrikliğinin başına bir Rum olan I. Kallinakos'u atamıştı. İpek artık bir metropolitlik olmaktan çıkmıştı. Yönetimine gelen kişiler adeta metropolitliği satın alıyorlardı. Bu diğer manastır ve piskoposluklara da yasıyordu. Hiyerarşide ki Rum etkisi dini adetlere de yansımıştır. Slav dili yerini Yunanca'ya bırakmıştır. Bunun sonucunda, Osmanlı topraklarında ki Sırp Kilisesi işlevini yitirmiş ve Sırlar'ın gözünden düşmüştür.

Sırp Kilisesi'nin diğer bir kolu olan ve 1756 yılında İpek Patrikliği'nin Fener'e bağlanmasından sonra dini anlamda Sırlar'ın kalbi sayılan Karlofça'da ise bambaşka gelişmeler yaşanmaktaydı. 1459 yılında Sırp Devleti'nin son bulmasıyla Sırlar'ın bir kısmı eski topraklarında kalmış, bir kısmı da Hapsburg hanedanının hakimiyetindeki, Kuzey Tuna bölgesine yerleşmişlerdir. Bundan iki yüz elli yıl kadar sonra ise 1690 yılında, Velika Seoba sayesinde Sav-Drav ile Tuna-Tisa nehirleri arasında Macar Sırbistanı kurulmuştur. Yeni Sırp ülkesinin iki merkezi bulunmaktaydı. Biri dini merkez olan Karlofça, diğeri ise eğitim ve ticaretin merkezi sayılan Novi Sad şehri idi. İmparator I. Leopold 1690 ve 1691 yıllarında verdiği beratlar ile Sırlara dini anlamda özgürlük tanımış ve kendi kiliselerini kendilerinin yönetmelerine izin vermiştir. Bu tarihten sonra Karadağ Eflak ve Boğdan ile

²⁰¹ Castellan (1995): s.250.

Bulgaristan'a göre Sırp manastır hayatı belirgin biçimde Hapsburg İmparatorluğu'nun kültürel baskısı altına girmiştir²⁰².

Hapsburg hanedanının etkisinde kalan Sırp kiliselerinin çevresinde birleşerek kendi kültürlerini koruyabilmişlerdir. Ancak hanedan tarafından, tüm Sırp kiliseleri, Rum Katolik Kilisesi altında birleştirmek girişimi Sırp kiliselerinin, bu sıralarda Ortodoks camiasının güçlü temsilcilerinden olan Rusya'ya yakınlaşmasına neden oldu. Bu yüzden Rusya'nın Balkan Slavları ile ilişkisi batı Avrupa'nın tersine ticaret ile değil kilise ile gerçekleşmiştir. 17 yüzyıldan beri Sırp Karadağ, Romen ve sonraları Bulgar rahipleri Rusya ile temas geçtiler. Sırpistan'da 1557-1766 yılları arasında özerk olarak faaliyet gösteren İpek(Peç) patrikliği yeterince mali ve idari güce sahip olmadığından Sırp manastır ve kiliselerinin yaşaması bir ölçüde Rusya sayesinde olmuştur. Sırp rahipler her sene Rusya'ya belirli miktarlarda yazma ve ikonalar götürürlerdi. Kısmen Moskova'ya kabul edilen ve kısmen sınırdan sadaka ve bağış verilerek geri çevrilen bu rahiplerin 18. yüzyıldan itibaren dini ve laik yayınlarında getirdikleri bilinmektedir.

1726 tarihinde Ruslar tarafından Karlofça'da Rus-Slav dilinde eğitim veren bir okul açıldı. 1733 yılında Kiev Akademi tarafından bu okula altı öğretmen gönderildi. Bu öğretmenler lisenin çekirdeğini oluşturarak okul kitaplarını yayınlamaya başladılar. Bazı din adamları da araştırma yapmak üzere Rusya'ya gitti. Kiev Dini Akademisi'ne öğrenci olarak giden Jovan Rajiç (1726-1801) bir tarihçi olarak yetişmiştir. Rusya'ya gidenlerin arasında Fruska Gora manastırı keşişleri de bulunmaktadır. Rusya'da Zagorsk ve Petcherskaia şehirlerinde eğitim gören bu şahıslar "Vadedilmiş Topraklar" fikirleriyle geriye dönmüşlerdir²⁰³.

Burjuva sınıfı sayesinde 1790 yılında Karlofçada ve 1810 yılında Novi Sad'da birer "Sırp Lisesi" kurulmuştur. 1791 tarihinde ise Viyana'da Sırp dilinde ilk gazete basılmıştır. Bunu 1765 yılında basılan Paulo Julinac'ın "Sloven Sırp Toplumunun Tarihi Gelişimine Kısa Bir Bakış" adlı eseri takip etmiştir. Bu suretle Sırp Kilisesi, Sırp kültüründe kalbi olmuştur.

²⁰² İnalçık (1992): s. 52-54.

²⁰³ Castellon (1995): s.249-252.

III. BÖLÜM

KİLİSELER ARASI MÜCADELELER

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra Balkanlar'daki tüm ortodoks kiliseleri Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlamış ve bu suretle ortodoks dünyayı tek elden yönetebilmiştir. Ancak bundan dolayı, Yunan kilisesi dokunulmaz ulusal bir kurum olarak toplum hayatını geniş ölçüde denetimi altına almış ve dini hakimiyet duygusu kısa bir sürede yerini Yunan milliyetçiliğine bırakmıştır. Balkan ulusçuluğunu büyük Devletlerin etkilemesi Balkan halkları arasındaki uzlaşmazlıkların başlıca nedenidir. Bu siyasal olduğu gibi kültürel alanda da görülmektedir ve XIX. yüzyıldan beri Balkan ulusları arasında sürtüşme yeretmiştir²⁰⁴.

Osmanlı Devleti'nin, XVII. yüzyıldan itibaren tüm topraklarında olduğu gibi Balkanlar'da da giderek güç kaybetmesi ise, Rum Patrikhanesi'nin Balkan milletleri üzerindeki emellerini gerçekleştirmeleri için uygun bir zemin hazırlamasına neden olmuştur²⁰⁵. Fener-Rum muhitinde, Eflak-Boğdan'da yahut büyük Rus şehirlerinde ticaretle zenginleşmiş mühim mevkilere çıkmış Rumlar arasında, Eski Bizans imparatorluğunu ihya etmek emelleri daha XVIII. asırda kuvvetle meydana çıkmıştır. Rumlar bu maksatla Balkanlardaki diğer kavimleri Rumlaştırarak yeni bir millet yaratmak için her türlü vasıtaya başvurmaktan çekinmemişlerdir²⁰⁶.

İşte bu yüzden, Balkan halkları bilhassa XVIII. asrın sonlarında varlığın tehdit eden büyük bir tehlike karşısında bulunuyordu. Rumlar, onların bütün tarihi ananelerini hatta konuştukları dili ortadan kaldırmak ve onları Rumlaştırmak gayesinde idiler. Rum Patriği daha 1800 tarihinde metropolitlere gönderdiği bir tamimde Bulgar kilise okullarının kapatılmasını, kiliselerde yalnız Rumca yazılmış dini kitapların okutulmasını emrediyor ve Bulgar lisanı ile ayin yapılmasını yasaklıyordu. Oysa Ortodoks Hıristiyan Kilise'nin tarihte misyonerlik çalışmalarının başarısı, Katolik kilisesinde tek dil olarak kabul edilen Latince'nin yerine, Ortodoks kilisesinin Yunancaya bir dini üstünlük ve tekel vermemiş olmasıydı. Ortodoks

²⁰⁴Ortaylı (1995): s.51.

²⁰⁵ Karal (1988): C. VII, s.84.

²⁰⁶ İnalçık (1992): s.17

kilisesinin ayinlerde mahalli dili kullandırma siyaseti misyonerlik alanında Doğu Hıristiyanlığını, Batı Hıristiyanlığı'na oranla daha avantajlı hale getirmişti²⁰⁷.

Osmanlı Devleti'nin Rum Patrikine verdiği geniş yetki ve selahiyetler Fenerli Rumlar'ın kitabet işleri ile Memleketeyn voyvodalıkları gibi devletin, kilit noktalarında görev yapmaları Patrikhane'nin Rumlaştırma işlerine büyük kolaylık sağlıyordu. Bulgaristan'da bütün mühim dini makamlar esasen Rumlar'ın elindeydi. Rüşvetle bu makamları ele geçirmiş olan papazlar ahaliden her fırsatta para sızdırmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı.

XIX. yüzyıl başlarına kadar Balkanlar'da modern eğitim büyük ölçüde Rum okullarında yapılıyordu. Rum olmayan Ortodokslar'ın nüfusunun hızla arttığını gören Patrikhane yetkilileri bunları kendi ideolojileri doğrultusunda yetiştirmek için, her yere Rumca eğitim veren güzel okullar açtıkları gibi bu unsurların çocuklarını başka mezheplerin kurduğu okullara göndermelerini yasaklamışlardır. Görice Metropoliti tarafından, kazada yaşayan Ulahlar aforozla tehdit edilerek çocuklarını protestan mektebine göndermekten alıkoymuşlardır²⁰⁸. Hem Rumca eğitim görmeleri hemde Rum yetkililerinin, bu unsurların çocuklarına yaptıkları kötü muamele sonucunda Rum olmayan ortodokslar kendi benliklerinden utanır hale gelmişlerdir²⁰⁹.

A.Fener Rum Patrikhanesi İle Bulgar Kilisesi arasındaki Mücadele

1. Mücadelede Din Adamlarının Rolü

Balkanlı milletleri, "Rumlaştırma" işinde en çok çaba harcayanlar, şüphesiz ki Patrikhane'ye bağlı olan Rum din adamları olmuştur. Özellikle İstanbul'dan uzak bölgelerde metropolitlik görevi yapan Rum din adamları, davaları uğruna tüm yetkilerini kötüye kullanmaktan geri durmamışlardır. Rum metropolitler mevkilerini rüşvetle satın aldıkları gibi bu giderlerini de Bulgar köylüsünden karşılamışlardır. Ahaliden her vesile ve vasıta ile para sızdırmaktan başka bir şey düşünmemişlerdir. Halkın piskoposa vereceği parası yoksa mahsulü ve eşyası toplanarak pazarda satılırdı. Vergi ve haraç adı altında toplanan bu paralar Patrikhane'ye bağış olarak

²⁰⁷ Eryılmaz (1996) s. 58.

²⁰⁸ 16 Eylül 1905 tarihli tahrirat, BOA, *TFR I MN*, 74/7333

²⁰⁹ Peremeci (tarihsiz), s. 179.

verilir ve Hellenizim yoluna harcanırdı. Manastırlar ve bunlara ait araziler Rumlar'ın mahiyetindeydi.

Hükümet bu mevkî alışverişini önlemek, hiç olmazsa azaltmak için bu mevkilerde bulunanları sık sık değiştirir fakat yine de bu durumu ortadan kaldıramazdı. Patrikhane'ye bağlı Rum metropolitler buldukları vilayetlerde büyük bir şatafat ve lüks içerisinde yaşıyorlardı. Bunlar İstanbul Patriğinin, Bulgaristan, Makedonya ve Doğu Rumeli'deki Slav halkı soymak için gönderdiği zalim haris açgözlü vergi toplayıcıları idiler. Dini vazifeleri için değişik adlarda vergi topluyorlardı. Slav din adamlarının ise eğitimleri, ve terfi şansları yoktu. Bunlar kendilerin üstün sayan Yunanlılar tarafından aşağılık hizmetkarlar olarak kullanılırlar efendilerini kızdıran bir hareket yaptıkları zaman kilise ayinlerini ortasında bile dövülürlerdi²¹⁰.

a. Mezhep ve Milliyet Değiştirme

Rum din adamlarının büyük bir çoğunluğu rüşvetle ve iltimasla tüm Balkanlardaki dinî makamları ele geçirmiş bulunuyorlardı. Osmanlı Devleti tarafından bunu engelleyebilmek ve Ortodoks cemaatin problemlerini halletmek üzere meclis kurulması için zaman zaman ferman çıkartılıyordu. Padişah tarafından verilen fermana göre kurulacak olan meclislerde Ortodoks cemaatine mensup olan her milletten temsilci bulunması gerekiyordu. Ancak, Patrikhane, padişah fermanının hilafına bunu engellemeye çalışıyordu. 15 Ocak 1860 tarihini taşıyan ve Tırnova Bulgar cemaati tarafından gönderilen dilekçe bunu en güzel örneklerinden biridir²¹¹.

Metropolitler emirlerindeki adamlarla Balkanlardaki diğer Ortodoks milletlere ait olan kiliseleri işgal edebiliyorlardı. Burada görev yapan din adamları veya halktan kişileri istediklerini yapmadıkları takdirde döverek cezalandırıyorlardı. Florina'ya bağlı Zeleniç ve Aydos karyelerinin kiliseleri bu tip baskınlara uğramış ve bu kiliselerde görevli olan Bulgar kocabaşları da kendi nasiplerine düşeni almışlardır. Ayrıca Rum din adamlarının emri altında çalışan çetelerde onlara, bu tür faaliyetlerinde yardımcı oluyorlardı²¹²

Baskına uğrattıkları karyelerin kiliselerine giderek, buralarda Rumca ayin yapıyorlar ve Rum milli şarkıları söyleyerek karye halkını tahrik etmeye

²¹⁰ Şentürk (1992): s. 51.

²¹¹ BOA, A DVN , 149/47

²¹² 5 Ağustos 1903 tarihli arzıhal, BOA, TFR I A.; 10/952; 8 Temmuz 1907 tarihli arzıhal, BOA, TFR I SL, 150/14916.

çalışıyorlardı. Eğer bu tehditler ve tahrikler işe yaramaz ve halktan birisi bu isteklerine karşı çıkarsa sonu ölüme kadar varabilen işkenceler yapıyorlardı²¹³. Bulgar halkı Rum din adamlarının liderliğindeki bu çetelere karşı koyabilecek silahlı teşkilattan da yoksundu. Bu tip olaylar üzerine genellikle Bâb-ı âli'ye arzuhal ile başvurarak karyelerindeki askeri gücün artırılmasını ya da yeni bir askeri müfreze gönderilmesini istiyorlardı. Bâb-ı âli ise olay yerinde inceleme yaptıktan sonra eğer gerçekten böyle bir olay varsa gerekli tedbirleri süratli bir şekilde alıyordu.

Metropolitler Slav halkı ezme için çete kurmaktan bile geri durmuyorlardı. Bilhassa Arnavutlardan maaş karşılığında adamlar toplayarak çeşitli yerlerde Rum olmayan unsurların öldürülmesinde kullanıyorlardı. Örneğin Drama metropoliti tarafından 4'er lire maaş karşılığında tutulan Arnavutlardan oluşturulan bir çete kurulmuş ve bu çete tarafından Pürsıçan nahiyesinin bazı karyelerinde ve Kavala Kasabası'ndaki Bulgarlar yaralanıp öldürülmüşlerdir²¹⁴.

Rum olmayan unsurlardan para karşılığında kurulmuş bu çetelerin yanısıra sırf Rumlardan teşekkül etmiş çetelerde mevcuttu. Bunlarda tamamen Rum metropolitlerin, dolayısıyla Patrikhane'nin güdümünde çalışıyorlardı. Bu çeteler halka gözdağı vermek için birkaç kişiyi kaçırıyorlardı. Kaçırılan kişilerin yakınları çaresizlik içerisinde şehrin dini yetkililerine başvurduklarında ise, Rum yetkililer tarafından eğer Rum tabiyetine geçmezlerse hiç bir şey yapılamayacağı ve yakınlarının öldürüleceği söyleniyordu. Metropolitler, bu ifadeleri devlet makamlarına bildirildiğinde ise çetelerle aralarında olan ilişkiyi red ediyorlardı.²¹⁵

Rum çetelerinin karyelere yaptıkları bu baskınlar genellikle katliamla sonuçlanıyordu. 30 Haziran 1906 tarihli belge Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bu konuyla ilgili belgelerden sadece bir tanesidir. Görice'ye bağlı Horpeşte nahiyesinin Ezreç Karyesi ahalisi Bulgarlardan oluşmaktaydı. Bir Rum çetesinin burada yaptığı baskında sekiz kişi katl edilmiş bir çok ev ve samanlık yakılmış köylülerin hayvan ve malları gasp edilmiş bununla da yetinilmeyerek birini yakarak diğerini ise parçalayarak iki çocuğu öldürmüşlerdi. Bütün bu katliamın Kesriye Piskoposunun plan ve tertibatı sonucunda ve Bulgar köylüleri korkutarak onların Rumluğa geçmelerini sağlamak amacıyla yapılmıştı. Piskopos her türlü ihtimali gözönüne alarak, bu katliamın yapılacağı sırada bir gezi düzenlemiş ve güvenliğinin sağlanması için Devletten asker isteyince burada bulunan asker-i şahanenin bir kısmı onun korumasında

²¹³ 30 Mart 1905 tarihli tahrirat, BOA, *TFR I SL* , 67/16671

²¹⁴ 6 Eylül 1906 tarihli tahrirat, BOA, *TFR I UM* 14/1384

²¹⁵ 28 Mayıs 1907 tarihli Taracaabad Kazası İborçka Karyesi ahalisi tarafından Filorina Kaymakamlığı'na çekilen telgraf, BOA, *TFR I SL*, 148/14733.

görevlendirilmişti. Böylelikle bölgede bulunan asker sayısı azalmış ve bu da Rum eşkiyalarının çok rahat hareket etmesine neden olmuştu.

Bu insanlık dışı olayı haber alan Bâb-ı âli ise hemen adı geçen metropoliti yakın takibe almış ve hakkında soruşturma açtırmıştı. Bununla da yetinmeyerek bu tip olayları engellemek üzere bölgedeki kuvvetlerini dört askeri mıntıkada toplayarak hepsini Manastır kumandanlığı altında birleştirmiştir²¹⁶. Fakat alınan bu tip önlemler Rum çetelerinin çokluğu karşısında yeterince etkili olamamıştır

Rum metropolitleri Ortodoks cemaatine mensup, fakat farklı milliyetlerden olan şahısların birbirleriyle iyi ilişkiler kurmasını da engellemişlerdir. Eğer bunlar arasında herhangi bir şekilde bir temasın olduğunu farkedelerse ticari ilişkileri kesmek, ambargo koymak gibi türlü yaptırımlar uygulamışlardır.. Ayrıca metropolitler tarafından kışkırtılan Rum halkı, kendi milletlerinden olmayan diğer Ortodokslar'ın Rum tabiyetine geçmeleri için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Örneğin aralarından birini öldürerek gözdağı veriyorlar ve böylelikle diğerlerinin ya korkarak tabiyet değiştirmeleri ya da buldukları yerlerden gitmeleri sağlamışlardır²¹⁷.

Rum din adamları asimile faaliyetleri çerçevesinde, Bâb-ı âli'yi yanlış bilgilendirmekten bile çekinmemişlerdir. Bulgar Eksarhanesi kurulduktan sonra Patrikhane'den Eksarhaneye geçmiş olan karyelerindeki kiliselerin Patrikhaneye ait oldukları iddia ediliyor ve mallarına Patrikhane tarafından elkonuluyordu. Ancak Rumeli Müfettişliği tarafından kayıtlar kontrol edilerek bu haksızlık engellenebiliyordu. Örneğin (1)322 yılında yapılan nüfus sayımında Terkos karyesinde tamamı Bulgar olmak üzere 502 kişinin yaşadığı tespit edilmiş, fakat Terkos Rum metropoliti tarafından Bâb-ı âli'ye yanlış bilgi verilerek Devlet yanıtılmak istenmiştir²¹⁸.

Cemaatler arasındaki mezhep mücadelesinde Rum din adamları kadar Bulgar din adamlarında önemli rol oynamışlardır. Bunlarda Rum meslektaşlarının Bulgarları uyguladıkları politikayı Rumlara uygulamışlar ya halkı tehdit ederek ya da para teklif ederek Eksarhane'nin tabiyetine geçmeleri için baskı yapmışlardır²¹⁹.

Rum Patrikhanesi'nin sistemli bir şekilde sürdürdüğü bu asimilasyon politikası kısa vadede işe yaramış gibi gözükse de, bu politika zaman içerisinde Bulgarları kendi benliklerini aramaya yöneltmiştir. Özellikle Bulgar din adamlarını

²¹⁶ 30 Haziran 1906 tarihli tahrirat, BOA ,*TFR I KV* ,163/16225

²¹⁷ 2 Şubat 1907 tarihli tahrirat, BOA, *TFR I SL* , 132/13153.

²¹⁸ 24 Ekim 1913, BOA ,*DH İD*, 162-2/15

²¹⁹ 3 Şubat 1904 tarihli Filorina Rum Metropoliti tarafından Selanik Müfettişliği'ne gönderilen tahrir, BOA, *TFR I MN* , 3/58.

Avrupa ve Rusya ile temasa geçmeleri sonucunda milliyetçilik fikirleri ile tanışmaları yıllardan beri Rum hegemonyası altında ezilen Bulgarlar'ın büyük bir içtenlikle kendi milli benliklerine sarılmalarını sağlamıştır ve bunun sonucunda Bulgar milli kilisesi kurulmuştur.

b. Kilise Kullanımı

Bulgar Eksarhanesi kurulduktan sonra Rumlar'ın ve Bulgarlar'ın bir arada yaşadıkları karyelerde sükun ortamının sağlanması oldukça güç olmuştur. Her iki tarafta, münavebe usulüne göre kullandıkları kiliselerin kendi ellerine geçmesini istediklerinden aralarındaki sürtüşme engellenememiştir. Ancak Rum din adamlarının bu konuda etkili oldukları ve özellikle Rum ahaliyi, kilise kullanımı konusunda da, Bulgarlar'a karşı kışkırttıkları görülmektedir. Tamamen Bulgarlara ait olan veya Bulgarlar ile münavebeli olarak kullandıkları kiliseleri kendi ellerine geçirmek için her türlü yola başvurmuşlardır.

Bulgar Eksarhlık Fermanı'nın 10. maddesi ile Eksarhane'ye dahil olan yerler belirlenmiştir. Bu bölgelerde, birden fazla olan kiliselerin taksimatının ise nüfus yoğunluğuna göre yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak Rum ve Bulgarların birarada yaşadıkları karyelerde bir tek kilise olması halinde ise bunun münavebeli olarak kullanılması şartı getirilmiştir. Fakat zamanla bu hususların uygulanmasında bir takım aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Örneğin 14 Şubat 1898 tarihli belgeye göre Manastır ve Selanik civarında bulunan karyelerde Bulgarlar yoğunluğu oluşturmakta iken kiliseler, mahalli hükümetin marifetiyle Rumlar'a teslim edilmiştir. Bununla birlikte Rumlar'ın, fermana yer alan, münavebe usulüne de riayet etmemeleri Bulgarlar'ın şikayetine yol açmıştır²²⁰. En az Bulgarlar kadar Rumlar da münavebe usulünden memnun kalmamışlardır. Eksarhane kurulduktan sonra Rumlara ait olan kiliselerin, Bulgarlar ile birlikte münavebeli olarak kullanılması bu hoşnutsuzluklarını arttırmıştır. Rum temsilcileri Rum ahalinin bu şikayetlerini Rumeli Umumi Müfettişliği'ne çektikleri telgraflar ile bildirmişlerdir²²¹.

Bulgarlardan gelen şikayetlerin bir kısmı da Rum din adamlarının maiyetleri ile birlikte Bulgarlara ait kiliseleri basmasından kaynaklanmaktadır. Karye karye dolaşan metropolitler Bulgar ahaliye ileri gelenleri bir araya toplayarak kiliselerin anahtarlarının kendilerine teslimi hususunda tehditte bulunmuşlar hatta ahaliye gözdağı vermek için bir kaç kişiyi dövdürmekten dahi kaçınmamışlardır. Anahtarları bu yolla

²²⁰ BOA, A MTZ 53/24.

²²¹ Siroz Kasazına tabi Kalendire karyesi ahaliye namına Rum ihtiyar heyetinin 28 Nisan 1907 tarihinde Selanik Rumeli Müfettişliği'ne çektikleri telgraf, BOA, TFR I ŞKT , 112/11142.

da elde edemeyen metropolitler kapıları kırdırtmak suretiyle kiliseleri zorla ele geçirmişler ve Bulgarlar'ın kiliseye girmelerini engellemişlerdir. Bulgar Eksarhlığı kendisine bağlı olan karyelerden gelen bu tür şikayetleri Bâb-ı âli'ye bildirmiştir. Bâb-ı âli bunun karşısında Rum din adamlarının bu tür faaliyetlerinin devlet tarafından kınandığını ifade etmiştir. Ayrıca Rumeli Müfettişliği'ne gerekli emirleri vererek kiliselerin gerçek sahiplerine iadesini sağlamıştır²²².

Bununla birlikte Rum din adamları tarafından, münavebe usulüne uygun olarak kullanılması gereken kiliselerin eşyaları zabt edilerek kiliseler zorla ele geçirilmeye devam edilmiştir. 20 Mayıs 1904 tarihli belgeye göre Manastır'a bağlı Ortaeğri karyesinde Rum ve Bulgar ahali bir arada yaşamaktadır. İki taraf arasındaki kilise kullanımından kaynaklanan anlaşmazlık karye muhtarı Hırsto Asposo ve İhtiyar Heyeti üyelerinden Kristo Dimitri tarafından Manastır Valiliğine bildirilmiştir. Aynı temsilciler kilisenin, münavebeli olarak kullanılması gereken kiliseler arasında olduğunu ve buna rağmen Rum papazın kilisedeki eşyaları zabt ettiğini de ilave etmiştir. Bunun üzerine adı geçen papaz hakkında tahkikat başlatılarak adliyeye sevk olunmuştur. Aynı papazın daha evvel de benzer bir suç işlediği de tesbit edilmiş ve bu yüzden bir karışıklığa meydan vermemek için gerekli askeri tedbirlerin alınması da bölge kumandanlığına bildirilmiştir²²³.

Rum din adamları bu tür faaliyetlerini gerçekleştirirken en büyük desteği Rum üyelerden müteşekkil olan mahalli hükümetlerden görmüşlerdir. Bu özelliği taşıyan mahalli hükümetler Rumlar ile herhangi bir Ortodoks cemaat arasında meydana gelen anlaşmazlığı genellikle Rumların lehine çözümlenmişlerdir. Hatta zaman zaman halka Rum olmaları yönünde kağıt imzalattırmışlar, şayet istedikleri gerçekleşmezse kiliseleri kapatmak ile tehdit etmişlerdir. Bu yüzden devletin kilise mücadeleleriyle ilgili yetkiyi mahalli yönetimlere bırakmayarak, kendi elinde topladığı görülmektedir. Bir kilisenin kullanımına veya kapatılmasına ilişkin kararlar, mahalli idarecilerin değil ancak valilik gibi tüm idari işlerin yürütüldüğü ve Rumeli Müfettişliği'nin kontrolü altında bulunan makamlardan verilebiliyordu. Mahalli yöneticiler herhangi bir suretle görevlerini kötüye kullanır ve bu konuda yanlış bir karar verirse azledilmeye kadar varabilen cezalar alıyorlardı ²²⁴.

Bulgar Eksarhanesi kurulduktan sonra Eksarhane'nin idare-i ruhaniyesine giren Bulgarlar'ın bir kısmı daha sonra tekrar Patrikhane'ye dönmüşlerdir. Ancak her

²²² 5 Ağustos 1903 tarihli Sadrazam Mehmet Ferit Paşa tarafından Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen tahrirat, BOA, TFR I A , 10/952.

²²³ BOA, TFR I MN , 5376.

²²⁴ 4 Ekim 1904 tarihinde Manastır Valisi tarafından Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen tahrirat, BOA, TFR I MN , 49/4873.

ne kadar Patrikhane'ye geçseler de kiliselerinin Rum papazlara teslim edilmemesini istemişlerdir. Bu durum kilise mücadelelerinde değişik bir boyutu oluşturmaktadır. 11 Ocak 1906 tarihli Manastır Valiliği'ne gelen tahriratta böyle bir duruma rastlamaktayız. Manastır Vilayetine dahil olan Rakova, Yetgoşa, Asveti Petka, Dragoş, Prekopan, Serebrenu, Piçenuşa, Palova ve Mevkoroni karyelerinin ahalileri Eksarhane'ye mensup iken Patrikhane'ye geçmek istemektedirler. Ancak bunların kiliseleri Rum papazlarına teslim edilmiştir. Ahali mezhep değiştirmek için dilekçelerini (1)319 senesinden önce verdiklerini iddia etmektedir. Manastır Valiliği ise dilekçelerin ne zaman verildiğini incelemiştir. İnceleme sonucunda, kiliselerin (1)319 senesinden önce hangi cemaatin papazları tarafından idare ediliyor ve hangi lisan ile ayin yapılıyorsa o tarafa verilmesini kararlaştırmıştır²²⁵.

Bulgar Eksarhlık Fermanı'nın yayınlanmasından sonra bu fermanın uygulandığı bazı bölgelerden şikayetler geldiğini görmekteyiz. Devlet bu şikayetleri yerinde incelemek için komisyonlar kurmuş ve haksızlığı azami surette engellemeye çalışmıştır²²⁶. Taraflar arasındaki kilise anlaşmazlıklarına kalıcı çözüm bulana kadar asayişin sağlanmasını Osmanlı askeri üstlenmiştir. 17 Mayıs 1907 tarihli belge Kesriye kazasına tabi Zilova karyesinden Setir İstoryan, Hiristo Tanaş ve Mila Koti imzalarıyla vilayete gönderilen arz üzerine kaleme alınmıştır. Ahalinin bir kısmı daha evvel Patrikhane'ye dahil iken Bulgar Eksarhlığına geçmiştir. Karyede bulunan iki kiliseden birinin taraflarına verilmesini istemişlerdir. Ancak dilekçelerine kısa sürede cevap gelmeyince Paskalya münasebetiyle bir kiliseyi kapısını kırarak ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine Filorina'nın Pasvadan karyesinde ki seyyar müfreze, olay yerine gönderilmiş ve asayiş sağlanmıştır²²⁷.

Rumların bu faaliyetleri karşısında Bulgarlarda boş durmamış ve Rumlara ait olan kiliseleri ellerine geçirmek için çalışmışlardır. Bulgarlar Rumların daha önce uyguladığı takdikleri kullanarak Rumların ayin yaptığı sırada kiliselerini basmışlardır. 9 Aralık 1897 tarihli belgede Bulgarların bu suretle İstanmiyaka Kasabası'ndaki Aya Taryada kilisesi ile, Dokvaklı ve Kofluna kasabalarındaki kiliseleri ele geçirdikleri anlaşılmaktadır. Durum Adliye ve Mezahip Nezareti tarafından sedarete bildirilmiştir. Bâb-1 âli ise Bulgaristan emaretinin uyarılmış ve Bulgarların bu yolla elde ettikleri kiliselerin Rumlara teslim edilmesini istemiştir²²⁸.

²²⁵ BOA, TFR I MN , 8480.

²²⁶BOA, TFR I ŞKT, 41/4072.

²²⁷ BOA, TFR I MN , 124/12352.

²²⁸ Adliye ve Mezahip Nezaretinden 9 Aralık 1897 tarihinde Sadarete gönderilen arz, BOA, A. MTZ , 51/38-2.

c. Eğitim

Fener Rum Patrikhane'si ile Bulgarlar arasında olan milli husumet eğitim alanına da yansımıştır. Rum din adamları kiliselerin kullanımında uyguladıkları politikayı mekteplerde de uygulamışlardır. Bulgarlara ait olan okulları kısmen ya da tamamen ele geçirmenin yollarını aramışlardır. Ancak zaman zaman da Rumlara ait olan okullar Bulgarlar tarafından ele geçirilmiştir. Yapılan tahkikatlar sonucunda okulun hangi tarafa ait olduğu anlaşılacak okul o cemaate teslim edilmiştir. Bununla birlikte, diğer tarafın mağdur kalmaması için devlet tarafından bir okul inşa edilmesi kararlaştırılmıştır²²⁹.

Mahalli hükümetlerin kilise kullanımında olduğu gibi okulların kullanımında da Rum din adamlarının yanında olduğunu görmekteyiz. Özellikle Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak Bulgar Eksarhanesi'ne geçen ahalinin, kendi öğretmenleri ve anadilleri ile eğitim öğretim yapmalarını engellemeye çalışmışlardır. Devlet tarafından anadilleri ile eğitim öğretim yapmak için izin alan karyeler, mahalli hükümetlerin bu tutumlarını arzıhallerle Rumeli Müfettişliği'ne bildirmişler bu tür faaliyetlerin engellenmesini istemişlerdir. Kilise kullanımını başlığında da ayrıntılı bir şekilde bahsedildiği gibi mahalli yöneticilerin bu konuda hiç bir yetkileri yoktu. Ancak devletin aldığı tüm tedbirlere rağmen, fırsatını bulduklarında, kendi çıkarları doğrultusunda bu tür kararlar almaktan da geri durmadıklarını görmekteyiz²³⁰.

4 Aralık 1904 ve 14 Aralık 1904 tarihli iki ayrı belge de bu konuyu ihtiva etmektedir. Selanik Kazası'na bağlı karyelerin ahali, mezhep serbestisi kanununa dayanarak, Rum Patrikhanesi'nden fekk-i irtibat ile Bulgar Eksarhanesi'ne geçmişlerdir. Ancak mahalli hükümet tarafından, kilise ve mektepleri kapatılmış, öğretmen Tariko Petro da karyede ikamet etmekten men edilmiştir. Karyede yaşayan Bulgar ahali ise, mahalli hükümetin bu hareketlerinin önlenerek mekteplerinin yeniden açılması ve anadilleri ile eğitim yapmaları için izin verilmesini istemektedirler²³¹.

Rumlar, eğitim konusunda da Bâb-ı âli'yi yanıltmaya çalışmışlardır. Ahalisi esasen Bulgar olan karyelerin, Patrikhane'ye bağlı oldukları ancak Bulgar çetelerinin

²²⁹ Zobofça karyesi ahali namına karye papazı tarafından, 15 Mart 1904 tarihinde, Selanik Rumeli Müfettişliğine gönderilen arzıhal, BOA, *TFR I ŞKT*, 33/3222.

²³⁰ 30 Kasım 1904 tarihli belge de bu husus üzerine kaleme alınmıştır. Boziç, Petagan, Rondonir, Pilvari karyeleri ahali tarafından Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen tahrirat, BOA, *TFR I ŞKT*, 56/5510; 1 Ağustos 1904 tarihli Vodine'ye tabi dört Bulgar köyü adına Manastır Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen arzıhal BOA, *TFR I ŞKT*, 47/4698.

²³¹ BOA, *TFR I ŞKT*, 56/5555; BOA, *TFR I ŞKT*, 56/5560.

zoruyla Eksarhane'ye geçtikleri hususunda, beyanatlar vermişlerdir. Bundaki amaçları ise Bulgarların yaşadığı karyelerdeki Bulgar öğretmenlerin görevden alınmasını ve yerlerine Rum öğretmenlerin atanmasını sağlamaktır. Bulgarlar ise Rumların bu iddialarını redederek, mezhep serbestisinin gereği olarak kendi dilleri ve öğretmenleri ile eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmek istemişlerdir²³².

Rum din adamlarıyla işbirliği yapan mahalli idarecilerin yanısıra, Bulgarlar ile aynı karyelerde yaşayan Rumlar da Bulgarların eğitimini engellemeye çalışmışlardır²³³. Özellikle Rum metropolitlerinin kışkırtmaları sonucunda, Rumlar ile Bulgarlar'ın aralarında zaten varolan nefret iyice büyümüştür. Bulgarlarla aynı karyelerde yaşayan Rumlar'ın Patrikhane tarafından desteklenmeler cesaretlerini arttırmıştır. Büyük çoğunluğunu Bulgarlar'ın oluşturduğu karyelerde bile Rumlar Bulgarlara karşı bu tür faaliyetlerini gündün güne şiddetlendirerek sürdürmüşlerdir. Hatta Bulgarların kendi paraları ile yaptırdıkları okulları bile zorla ele geçirmişlerdir. Çocukları açıkta kalan Bulgarlar ise çoğu kez içlerinden birinin evini okula çevirerek eğitim öğretim vermeye çalışmışlar ancak bu da Rumlar tarafından engellenmiştir²³⁴.

2. Rum Çetelerinin Faaliyetleri

Rumlar tarafından kurulan çetelerin, büyük bir çoğunluğu, Fener Rum Patrikhane'sine mensup din adamlarının güdümünde çalışıyorlardı. Onlardan aldıkları talimatlar doğrultusunda hareket ederek, Patrikhane'nin tüm Ortodokslar'ı Rum yapma ve sonuçta Bizans imparatorluğunu yeniden ihya etme düşüncelerine hizmet ediyorlardı.

Bu doğrultuda Rum çeteleri, özellikle katliam hareketlerine girişerek Patrikhane'ye bağlı olmayan Ortodokslar'ı, Patrikhane'ye tahvil etmek istiyorlardı. Arşiv belgeleri doğrultusunda diyebiliriz ki Rum çetelerinin, baskın yapmadığı hemen hemen hiç bir karye yoktur. Bununla beraber Patrikhane'ye dahil olmayan Ortodokslar da boş durmamışlar güçlerinin yettiği kadar karşı koymaya çalışmışlardır. Hatta oluşturdukları çetelerin faaliyetleri, Rum çetelerini aratmayacak derecede şiddetli olmuştur. Çetelerin birbirlerine karşı girişmiş oldukları katliam hareketleri, zaman zaman etkili olmuş taraflardan birinin isteği, geçici bir süre içinde olsa, kabul

²³² Manastır Bulgar Metropolitliği'nden Manastır Valiliği'ne gönderilen 18 Mart 1905 tarihli tezkire, BOA, *TFR I MN* , 59/5852.

²³³ Silistre'de oturan Atanaş Hirsto isimli şahsın arkadaşına yazdığı mektup (tarihsiz), BOA, *DH EUM* , 3. Şb.27/74.

²³⁴ 20 Aralık 1908 tarihinde Bulgar Eksarh Vekili tarafından Sadarete gönderilen dilekçe, BOA, *DH ID*, 124-1/71.

görmüştür. Ancak genellikle bu kabullenişlerin çok kısa sürdüğünü görmekteyiz. Çünkü bu tür olaylar karye veya kasaba halkından biri tarafından devlete bildirildiğinde Osmanlı Devleti gereken tedbirleri alarak haksızlığı önlemeye çalışmıştır. Fakat aşağıda açıklamaya çalışacağımız gibi aldığı hiç bir tedbirin Ortodokslar'ı ıslah etmeye yeterli olamadığını görmekteyiz. Çünkü, hem Rum hem de Bulgarlar Devlet sorunu hallettikten sonra bölgede bulunan askeri gücteki, en ufak bir azalmada çeteler eski yaptıkları katliamların daha da şiddetlisini yapmaktan ve dolayısıyla istediklerini kabul ettirmekten geri kalmamışlardır.

a. Katliamlar

29 Kasım 1904 tarihli Filorina Kazası 3. Ordu-yu Hümayun Kumandanlığı'ndan çıkmış olan belge de, Filorina Kazası'nın Zehlice Karyesi'ne Rum çetesi tarafından yapılan baskından sözedilmektedir. Ahalisi Bulgar olan karye de, aynı cemaate mensup Tripçe İstefan'ın düğün töreni basan Rum eşkiyası, taşıdıkları gra ve rovelver tüfeklerle, etrafa ateş açarak, içlerinde 1 müslümanın da bulunduğu 10 kişiyi öldürmüşler ve yine içlerinde bir müslümanın bulunduğu 6 kişiyi de yaralamışlardır. Olayın ayrıntıları Manastır Vilayeti'ne bildirilince, buraya bir müfreze gönderilmesi kararlaştırıldığı gibi ser'i bir şekilde ve ciddi tutulmak kaydıyla takibata başlanmıştır²³⁵.

26 Haziran 1905 tarihli belgede ise 40 kişilik bir Rum çetesi tarafından öldürülen Bulgarlardan bahsedilmektedir. Manastır Mıntıkası Komutanlığı'na gelen ilk telgrafta, odun kesmek üzere ormana giden Blaçi karyesi Bulgarlar'ından 6 şahsın Rum çetesi tarafından, önleri kesilerek 4'nün öldürüldüğü, ikisinin ise kaçtığı belirtilmiştir. Ancak yapılan tahkikat sonucunda, öldürülen Bulgarlar'ın sayısının 4 değil 7 olduğu anlaşılmıştır. Durum yetkililer tarafından müzakere edilerek Filorina ve Kesriye havalisinde hâlâ Rum çetelerinin var olduğu bunların faaliyetlerini önleyebilmek için merkezlerde belli bir kuvvet bırakılmak şartıyla 100-150 kişilik neferlerden oluşmuş seyyar müfrezeler oluşturmanın lazım geldiği anlaşılmıştır. Cinayetlerin engellenmesi ve yabancı devletlerden bu konuda baskı görülmemesi için alınan bu tedbirin çok hızlı bir şekilde uygulanması gerektiği görülmektedir²³⁶.

Kilise mücadelesinde özellikle çeteler tarafından takibe alınan ve sonuçta öldürülen kişiler, genellikle cemaatin önde gelen kişileri olmuştur. Bulgar Eksarhanesi kurulduktan sonra, Bulgarlar'ı, Fener Rum Patrikhane'sinden, Eksarhane'ye tahvil

²³⁵BOA, Y. MTV, 268/142.

²³⁶BOA, TFR I A , 25/2422.

etmek isteyen ve bu yönde çalışarak başarı sağlayan Bulgar din adamları Patrikhane güdümündeki bu çetelerin bir numaralı hedefleri olmuşlardır²³⁷.

Bu tür katliam faaliyetlerinin yoğun olduğu kasabaların, mülki idare amirleri bunların önünü almak için derin tahkikatlar yapmışlardır. Yapılan bu incelemelerin sonucunda, çeteler arasındaki bu çatışmaların altında, cemaatlerin birbirlerine karşı duydukları milli nefretin yattığı anlaşılmıştır. Tahkikatlar sonucunda elde edilen bu bilgiler raporlar halinde Bâb-ı âli'ye bildirilmiş ve gereken tedbirlerin alınması istenmiştir²³⁸.

Rum eşkiyaları yaptıkları bu baskınlar esnasında en büyük desteği kendi cemaatlerinden görmüşlerdir. Baskın yapacakları yerin tüm özelliklerini, kendilerine destek sağlayan kişilerin yardımı ile öğreniyorlardı. Bulgarlar'ın, Sırplar'ın veya Ulahlar'ın aralarına sızan işbirlikçi Rumlar, kısa sürede çetelerin istedikleri tüm bilgileri topluyorlar ve çetelerin rahat hareket etmesi için uygun zemini hazırlıyorlardı²³⁹.

Çetelerin yapısına baktığımızda ise herbirinin faaliyet sahalarının belli olduğu görülmektedir. Genellikle her çeteye bir kaç küçük karye düşmekte ve biri diğerinin hakimiyet sahasına karışmamaktadır. Birkaç kişiden oluşan küçük çeteler merkezden gelen direktifler doğrultusunda hareket etmektedirler. Merkezden, genellikle mektuplar vasıtasıyla gönderilen bu talimatlar çok gizli tutulmakta ve nereye, ne zaman baskın yapılacağı, hatta baskın sırasında kimlerin öldürülüp, kimlere sadece maddi zarar verileceği dahi ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.

21 Temmuz 1906 tarihli belge bir Rum komitecisinin üzerinde yakalanan mektubu esas almaktadır ve çetelerin yukarıda bahsedilen özellikleri hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgi vermektedir. Mektupta Manastır Vilayeti'ne bağlı 14 kurra'da komite tarafından öldürülmesi veya evleri yakılması gereken Bulgarlar'ın isimleri liste olarak verilmiştir. Mektupta tek tek hangi karyeye taarruzda bulunulması gerektiği ve hangi kişiyi öldürülüp hangilerini evlerinin yakılacağı ayrıntılı olarak bildirilmiştir. Mektubu yazan kişi tarafından, çetelerin baskına giderken, yanlarında, civar karyeleri çok iyi tanıyan ve Reniks Karyesi ahalisinden Kapudan Laki'yi yanlarında götürmeleri sıkı sıkı tenbihlenmiştir. Daha sonra ise Koçişe karyesine taaruz edilmesini istemiştir. Öldürülmesi istenen şahıslar ise şu şekilde listelenmiştir:

²³⁷ 21 Temmuz 1905 tarihli Vodine Kaymakamı Rauf Bey tarafından Selanik Müfettişi Umumiliği'ne çekilen telgraf, BOA, TFR I SL, 78/7746.

²³⁸ 16 Ağustos 1905 tarihli Gevgili Kaymakamı Tahsin Bey Selanik Müfettişliği'ne gönderdiği telgraf, BOA, TFR I. A , 26/2537.

²³⁹ 12 Kasım 1905 tarihli Filorina Kaymakamı Re'fet Bey tarafından Rumeli Müfettişliği'ne çekilen telgraf, BOA, TFR I A , 27/2674.

1. Altmış beş yaşında bulunan ve evinde gizli depoları olduğundan şüphe edilen Papa Tarpo'nun katli edilmesi ve hanesin yakılması

2. Papa Tarpo'nun damadı Sodraki
3. Bulgar muallimi Nikola Kalonofski
4. Yovani Palça
5. Andrea ve Kostantin Karçakof
6. Deleon Markofski
7. Dimitri ve Kosta Birofski
8. Atanas ve Kosta Pulaço
9. Petro Kiço
10. Gaki Kendan ve Petrofski'nin haneleri ihrak edilmelidir.

Bereonica karyesinde dahi :

1. Papa Hristo
2. Penco Dimitri
3. Yani Yoni Poti
4. Petro Zambani isimli şahıslar katli edilmelidir.

Statica karyesinin papazı ve Pozdeviş Karyesi'nde papaz ve Giorgi Çolak, Çarnolişte karyesinde Stavros, Naum Bakrakof ve Naum İlbeay isimli şahıslar katli edilecektir.

Aynı zamanda mektubu yazan şahıs planın uygulanacağı zaman, gerekli olan adamların da gönderileceğini, ancak komite üyelerinin silahları hazırlaması gerektiği talimatını vermiştir. Bu plandan kimseye söz edilmemesi gerektiğide sıkı sıkı tembihlenmiştir²⁴⁰.

Bulgarlık davasında iddia eden ve kendi kiliselerinde anadilleri ile ibadet etmek isteyen Bulgarlar, Rum çetelerinin insanlık dışı hareketlerine de maruz kalmışlardır. Rum eşkiyaları bunları öldürmekle yetinmeyip vucudlarından çeşitli parçaları keserek işkence etmişlerdir. 13 Şubat 1907 tarihli belge Siroz mutasarrıfı tarafından Rumeli Müfettişliği'ne gönderilmiş olan bir rapordur. Rapora göre Zihne Kazası'nın Eğridere Karyesi ahalisinden Bulgarlık iddialarında bulunan Papa İşteryo ile Papa Hristo ve a'zadan Angel veled-i Velço ve Andon Pasko ve ileri gelenlerden Atanaş Dimitri ve bekçi Pasko Nikola ve Kilise Mütevellişi Angel Niko karyelerinde bulunan kilisede anadilleri olan Bulgarca ile ayin etmek için müsade almak üzere Siroz Mutasarrıflığı'na gitmişlerdir. Aynı grup, Salı günü, karyelerine geri dönerken, ahali tamamen Rum olan Şilnoz karyesine beş dakikalık mesafede olan bir yerde, 10 kişilik bir Rum çetesi tarafından pusuya düşürülmüşlerdir. Rum çetesinin silahlı

²⁴⁰ BOA, TFR I A, 31/3002.

saldırıları sonucunda, kilise mütevellisi Angel Niko, sol memesi altına ve sağ böğründen vurularak alarak öldürülmüştür. Ancak bununla da yetinmeyen Rum eşkiyalar maktulun damağını bıçakla parçalayarak bir dişini çıkartmışlar ve sol kulağını keserek yanlarında götürmüşlerdir. Eşkiyaların kaçarak Şilnoz Karyesi'nde ki kilisenin yanına kadar gittikleri tespit edilmiş ancak Şilnoz Karyesi'nde yapılan tahkikat sonucunda karye azaları ve ahali olay hakkında hiç bir malumatları olmadıkları yönünde ifade vermişler ve bunda da ısrar etmişlerdir. Fakat gizlice yapılan araştırmada, katliamı gerçekleştirenlerin Safaça Karyesi papazıyla Hemandos karyeli Metroş ve Previšta kazasına bağlı olan Nikşan karyeli olup Nigrita hapisanesinden firar eden Atanaş ile Zihne Kazası'nın Klebuşte Karyesi Rum ahalisinden bazı şahısların olduğu anlaşılmıştır. Bu şahısların yakalanması için çok ciddi bir tahkikat sürdürülmüştür.²⁴¹

Araların da milli ve dini husumet bulunan Rum ve Bulgar çetelerinin birbirlerine karşı yaptıkları katliam faaliyetleri son dönemlerde o derece artmıştır ki öldürülenlerin sayısı kalabalık listeler oluşturmuştur. 29 Rebiülahir 1325 tarihinin taşıyan belge bu tür bir listeyi içermektedir. Rum ve Bulgar çetelerin Siroz, Zihne ve Demirhisar kazalarında öldürdükleri şahısların isimleri ve ne şekilde ve nerelerde öldürüldükleri tek tek kaydedilmiştir. Dokuzuncu Nizamiye Fırkası Kumandanı Müşir Said İbrahim Edhem tarafından Rumeli-i Şahane Umumi Müfettişliği'ne gönderilen raporda ayrıca bu bölgelerdeki Rum ve Bulgar ahalinin olayı tahkikata giden memurları yanlış yolda bilgilendirdikleri ve dolayısıyla adaletin tecelli etmesini engellediklerinden de bahsedilmektedir²⁴². Dokuzuncu Nizamiye Fırkası Kumandanlığı'ndan gönderilen ve bu çatışmalar esnasında öldürülen kişiler ile faillerinin isimlerini havi liste ise şu şekildedir:

Mart sene(1)323, Nisan (1) 323 Mayıs ayları zarfında Siroz sancağını merkez, Zibne ve demirhisar kâzalarında Bulgar ve Rumlar'ın yekdiğeri aleyhine ikâ' eyledikleri cinâyât

	Siroz Kazası	Maktûl	Mecrûh
6 Mart	Baraklıcum'a karyeli Tenekeci Rum İlyâ, karyelisi Bulgar Yorgi'yi kama ile katletmiştir. Fâ'ili de bi'l-âhire katledilmiştir	1	—
24 Mînh	Baraklıcum'a karyeli merkûm maktûl Yorgi'nin birâderi Bulgar Hristo rüfekâsıyla ve ahz-ı sâr kasdıyla mezkûr Tenekeci İlyâ'yı katl ve nişâne olarak kulağını kesip almışlardır.	1	—

²⁴¹ BOA, TFR I SL, 134/13312.

²⁴² BOA, TFR I. A , 34/3382.

7 Nisan	Karlıköy Karyeli Bulgar İstasyon tarlasında çift sürerken meçhûl bir Rum tarafından kurşunla cerh edilmiştir.	-	1
9 Minh	Sirozlu Bulgar kasap Petre, kasaba dâhilinde dükkânına giderken Sirozlu Rum Taki Dimitri tarafından katledilmiştir.	1	-
14 Minh	Ravna Karyeli Bulgar papaz Istoyo kurşunla katledilmiştir. Fâ'ili meçhûldür	1	-
18 Minh	Edremitli İstirati'nin riyasetinde on kişilik bir Rum çetesi, karyelerine avdet etmekte olan Dranova Karyeli kırk kadar Bulgara Kuruçeşme nâm mahalde pusu kurmuşlar ve attıkları kurşunlardan dört erkek maktûl ve bir erkek ile bir kadın mecrûh olmuşlardır. Mütecâsirlere Tapılan Karyesi'nde bir kişi meyyiten ve yedi kişi hayyen der-dest edilmişlerdir.	4	2
2 Mayıs Minh	Delihasanlı Mahallesi'nde Rum İsteryo Bulgar eşkiyası tarafından katil ve kendi hanesiyle biraderinin hanesi ihrak edilmiştir.	1	-
7 Minh	Nekerita Karyeli Rum Dimitri cerh edilmiştir. Fâ'ili meçhûldür.	-	1
12 Minh	Baraklıcum'a Karyeli Rum Taşko ve Kıbtı Velo Porsuk Karyesine girerlerken iki Bulgar şakîsi tarafından kurşunla katledilmişlerdir.	2	-
13 Minh	Baraklıcum'a Karyeli Bulgar papaz Dimitri, Kavas Arnavud Mehmed ile giderken karye Rum eşirrası tarafından katledilmişlerdir.	1	-
15 Minh	Siroz'da Sütçü Kalkandelenli Bulgar Pavli mandırasına giderken Sütçü Rum Naşo ve Vasil tarafından katledilmişlerdir.	1	-
19 Minh	Ortaköy karyesi Bulgar muhtarı Yovan tarlasında çift sürerken Rum komitecileri tarafından katledilmiştir.	1	-
23 Minh	Ortaköy Karyesi Rum kıptilerinden Kolo ve oğlu İlya diğer refikleri ile Merhale çiftliğinden odun kesip avdet ederlerken Simon nâm	2	1
(Yekûn)		16	5

İcmal

Siroz Kazası	Maktû Mecrû	
	l	h
Rumlar tarafından Bulgarlar aleyhinde	10	3
Bulgarlar tarafından Rumlar aleyhinde	6	2
Yekûn	16	5

Siroz, Zihne, Demirhisar kazâları	Maktû	Mecrû
	l	h
Rumlar tarafından Bulgarlar aleyhinde	15	6
Bulgarlar tarafından Rumlar aleyhinde	3	12
Yekûn-ı Umûmî	27	9

Der-dest olunan eşhâs	Meyyit	Hayyen
	en	
Rum	2	9
Bulgar	3	5
(Yekûn)	5	14

	Zihne kazâsı	Maktûl	Mecrûh
6 Mart	Ahsarat karyeli Bulgar Hristo Gi(y)orgi, Mandil karyesi civarında kama ile katledilmiştir. Fâ'ili meçhûldür.	1	-
16 Minh	Ahsarat karyeli Bulgar Çoban Gotsa Giryoğa, İspança çiftliği civârında koyun ra'y ederken, karyelisi Rum Hristo tarafından cerhedilmiştir.	-	1
21 Minh	Eğridere karyeli Rum Koço Bojika, rüfekâsıyla bağına giderken karyelisi Bulgar Angel tarafından cerhedilmiştir. Fâ'il-imerkûm 10 Nisan	-	1
28 Minh	Karlıkova karyeli Bulgar Pavli, karyesi civarında karyelisi Rum Yovan tarafından bıçakla cerh edilmiştir.	-	1
10 Nisan Minh	Eğridere karyeli Rum Vasil Manilher kurşunuyla Bulgar eşkiyesi tarafında katledilmiştir. Şakîlerden ikisi meyyiten istîsal edilmiştir. Eşkiyâyı hanesinde ihfâ eden komşusu Angel ile mu'în olan Dimitri de der-dest edilmiştir. Maktûlün geçen sene hânesi de ihrâk edilmişti.	1	-
13 Minh	Ahsarat Karyeli Bulgar Metroş, karyelisi Rum Gogo ve rüfekası tarafından kahvehânedede kurşunla katledilmiştir. Fâ'illerden biri der-dest edilmişdi	1	-
16 Minh	İskarçova Karyeli Bulgar Mita Dimitri tarlasında bulunurken meçhul bir Rum tarafından kurşunla katledilmiştir.	1	-
28 Minh	Kesriye Kazâlı Değirmenci Bulgar Mino Rum komitecileri tarafında kama ile katledilmiştir.	1	-

29 Minh	Karlıkova Karyeli Rum İsteryo, Gi(y)orgi, Nolço, Gi(y)orgi dobroyol Balkanda Bulgar eşkiyası tarafından kurşun ve kamalarla sûret-i fecî'ada katledilmişlerdir. Karlıkova karyeli Petre, Kosta, Ulah İsteryo meznûnen der-dest edilmişlerdir.	4	-
3 Mayıs Minh	İskarçova Karyeli Bulgar Ligor Mita gâ'ib olan esterlerini taharrîye giderken Mandil ve Ahsarat karyeleri arasında Rum komitecileri tarafından katledilmişlerdir.	1	-
21 Minh	Ahrasat karyeli Rum Yovan Todor, Karyesi civârında hayvân ra'y ederken Bulgar eşkiyası tarafından katledilmiştir.	1	-
(Yekûn)		11	3

İcmâl

Zihne kazâsı	Maktûl	Mecrûh
Rumlar tarafından Bulgarlar aleyhinde	5	2
Bulgarlar tarafından Rumlar aleyhinde	6	1
Yekûn	11	3

Demirhisar Kazâsı		Maktûl	Mecrûh
20 Mayıs Minh	Kırşova Karyeli Bulgar Kota Atanaş, hânesi havâlisinde koyunlarına bakarken komşusu Rum Barutçu Dimitri tarafından cerhedilmiştir. Fâ'il der-dest olunmuştur.	-	1

Demirhisar	Maktûl	Mecrûh
Rumlar tarafından Bulgarlar aleyhine	-	1

Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan Yunan konsoloslukları Rum çetelerinin faaliyetlerinin el altından mümkün olduğu kadar destekliyorlardı. Hatta Yunan Konsolosları bizzat çetelerin yaptıkları katliamları planlıyorlardı²⁴³. Yunan Konsolosları Rum çeteleri teşkilatlandırdıkları ve onlara gerekli maddi desteği de sağladıkları gibi saklanmaları hususunda da büyük destek vermişlerdir²⁴⁴.

²⁴³ 13 Kasım 1906 tarihli Saderet Mektubi Kalemi' çıkışlı tahrirat, BOA, Y.A. HUS, 507/67.

²⁴⁴ 11 Nisan 1907 Drama Mutassarrıfı Mehmed Ziya tarafından Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen tahrirat, BOA, TFR I SL, 140/13940.

b. Yangın

Rum çetelerinin istediklerini kabul ettirmek için takib ettikleri bir başka yol ise yangın çıkarmaktır. Gruplar halinde baskına gittikleri karye ya da çiftlik halkını öldürmekle yetinmeyip aynı zamanda evlerini ve samanlıklarını yakmak suretiyle büyük ölçüde maddi zararda veriyorlardı. Asıl amaçları Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak resmen Bulgar Eksarhanesi'ne geçen veya gizliden gizliye Patrikhane'nin aleyhinde çalışan Bulgarlar'ı bu şekilde korkutmak ve bu suretle Patrikhane'nin tabiyetine geçirmektir ki çoğu zaman geçici de olsa bu isteklerinde başarılı oluyorlardı. Bulgar asimilasyonunu gerçekleştirmek isteyen din adamları ve Rum çeteleri özellikle Bulgarlar'ın geçmişlerine ait olan, Bulgarlardan bir millet olarak bahseden kitapları ve bu tür evrakları yakma yoluna gitmişlerdir. Daha önce de bahsedildiği gibi ateşli bir Rum milliyetçisi olan Rum din adamı Hillarion, Tırnova Katedrali'nde bulunan ve Bulgarca yazılmış olan eserleri bir tören düzenleyerek yakmıştır. Rum çeteleri ise Hillarion'un açtığı yolu takib ederek yangın faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

2 Ağustos 1905 tarihini taşıyan ve Kesriye Kaymakamlığı'ndan çıkan belgeye göre Rum eşkiyaları, Temmuz ayının 17. pazar günü, Oşınçe Karyesi'ne giderek katletmek üzere Bulgar papazı Papa Yorgi'yi aramışlardır. Merhum papaz öldürüleceğini anlayınca, Tırnova taraflarına yaralı olarak kaçmayı başarmıştır. Bunun üzerine Rum çetesi tarafından Tırnova Karyesi'nde aramalar sürdürülmüş, ancak papaz bulunamamıştır. Eşkiyalar bunun üzerine Vernova Karyesi'ne giderek kilisenin kapılarını zorla açtırmışlar ve kilisenin içerisinde bulunan Bulgarca kitapları ve diğer evrakları yakmışlardır. Yaralanan papaz devlet tarafından tedavi altına alınmış ve Rum eşkiyası hakkında tahkikata başlanmıştır²⁴⁵.

Bu olaydan hemen hemen bir ay sonra 7 Eylül 1905 tarihinde yine Kesriye Kazası'na bağlı Oşpencani Karyesi'ne Rum eşkiyası bir baskın düzenlemiştir. Baskın esnasında 3 kadın ve bir erkek öldürülmüştür. Rum eşkiyaları bununla da yetinmeyerek dokuz haneyi ile oniki samanhaneyi yakmışlardır. Yunanistan sınırına yakın bir yerde meydana gelen bu olay üzerine seyyar müfrezelerin bir kısmı oraya kaydırılmış ve Yunanistan sınır kumandanlığı bu konuda uyarılmıştır²⁴⁶.

Rum eşkiyalarının faaliyetlerinden muzdarib olan Bulgar köylüleri bu şikayetlerini yazdıkları arzlar ile devlete ulaştırıyorlardı. Çoğu zaman eşkiyaların faaliyetlerinden zarar gören bir kaç karye birleşerek, bir şikayetname hazırlıyorlar ve sıkıntılarını maddeler halinde sunuyorlardı. 7 Nisan 1906 tarihli arz, Vodine

²⁴⁵ BOA, TFR I MN , 70/6918.

²⁴⁶ BOA, TFR I MN , 74/ 7348.

Kazası'na bağlı Golışan, Vişçe, Prangaya Karyeleri ile Karaferye Kazası'na bağlı Kopanova-i Bala, Monoşpita, İmerana, Pañçşte, Viçşte, Siroyhor, Lovişte Karyeleri ahali tarafından hazırlanmıştır. Belgeye göre Vodine Kazası'na bağlı Golşani Nahiyesi'nde yaşayan Bulgarlar aynı kazaya bağlı, Ağustos Nahiyesi, Rum cemaati tarafından karyelerine düzenlenen baskından bahsetmektedirler. Ağustos Karyesi Rumlarından oluşan 100 kişilik bir grup karyeye gelerek Bulgarlara ait olan kilisede Rumca ayin yapmışlardır. Rum milli şarkıları söyleyerek, karye halkını Rum olmaları hususunda tehdit etmişlerdir. Karyeleri daha sonra Rum çetesinin baskına da uğramıştır. Rum eşkiyaları, karye ahalisinden Giyori Litvak ve Papa Vangaicçe ve Giyorgi Yovan'ın evlerini, içlerinde bulunan hayvan ve zahire ile birlikte yakmışlardır²⁴⁷.

Selanik Umumi Müfettişliği'ne gönderilen bir başka belge de ise 16 Haziran 1906 tarihini taşımaktadır. Selanik'in Yaylacı Çifliği 15 Rum eşkiyası tarafından basılmıştır. Baskın esnasında Bojin Melo adlı şahsın evi, bombalanarak yakılmıştır. Aynı çiflikten Andon Papa Kostanti'nin samanlığı ise benzin dökülmek suretiyle yakılmıştır. Rum eşkiyaları giderlerken yanlarında zahire de götürmüşlerdir. Bu durum üzerine bir miktar asker çiftliğe gönderilmiş ve tahkikat başlatılmıştır²⁴⁸.

Rum eşkiyalarının çıkardığı yangınlar çoğu kez jandarmanın yetişmesi ile önleniyordu. Kesriyenin Moyaniç Karyesi'nde, Rum çetesinin çıkardığı bir yangının fark edilmesi üzerine Kesriye, Horpeşte ve Kilsura'dan müfrezeler gönderilmiştir. Ancak bu müfrezelerden evvel olay yerine gelen Zagoric müfrezesiyle nefsi Kumaniç Karyesi'nde bulunan birkaç jandarmanın gayretiyle yangın söndürülmüş ve Rum eşkiyasının başka bir zarar vermesi engellenmiştir. 10 Mart 1906 tarihinde vuku bulan Yangın esnasında altı Bulgar hanesi yanmış ancak can kaybı olmamıştır. Yangını çıkaranları takib için Nasliç'ten de müfrezeler gönderilmiştir²⁴⁹

Balkanlardaki tüm Ortodoksları Rum tabiyetine geçirmek isteyen Patrikhane taraftarlarının yine en büyük destekçisi Yunanistan olmuştur. Rum çetelerine lojistik destek sağladıkları gibi zaman zaman bilfiil kendileri de baskın faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Yunan sınırında bulunan ve ahali Bulgar Eksarhanesi'ne tabi olan Bulgar karyeleri, Yunan eşkiyasının sınır tecavüzatı sonucunda, bunların baskınları maruz kalmışlardır. Yunan eşkiyaları bununla da yetinmeyerek, Kesriye bölgesinde kendilerine itaat etmeyen karyeleri yakmakla tehdit etmişlerdir. Selanik, Manastır mıntıklarında ve Kesriye'deki askeri kuvvetlerin sayısının oluşturulan seyyar

²⁴⁷ BOA, TFR I SL, 101/10053.

²⁴⁸ BOA, TFR I SL, 110/10902.

²⁴⁹ BOA, Y MTV, 284/58

müfrezeler nedeniyle 1/3 nispetinde azalması Yunan eşkiyasının takibi ve cezalandırılması hususunda zorluk yaratmış ve bölgede kuvvetlerin ikmal edilmesi gerekmiştir²⁵⁰. Görüldüğü üzere mezhep çatışmaları Osmanlı Devleti'nin bölgedeki askeri gücünün oldukça zayıflamasına neden olmuştur. Birden fazla karyeyi koruyabilmek için oluşturulan seyyar müfrezeler merkezlerde bulunan askeri kuvvetlerin işlevlerini kaybetmelerine neden olmuştur.

Rum çetelerin bu faaliyetleri, Osmanlı askeriyesini zor duruma soktuğu gibi maliyesini de etkilemiştir. Devlet, çeteler tarafından yakılmak suretiyle tahrip edilen tüm yerleri, iskana müsait bir hale getirmek ve bu tür olaylardan dolayı evlerini terketmiş olan insanları geri döndürmek için büyük masraflar yapmıştır. Alınan tüm tedbirlere rağmen tahrip olaylarının önüne bir türlü geçilememiştir. Onarılan veya tekrar kullanılabilir hale getirilen meskenler, kilise ve mektebler çok kısa bir süre sonra tekrar çeteler tarafından harab edilip içlerinde barınılamaz bir hale getirilmiştir.

8 Temmuz 1907 tarihli belge, Osmanlı Devleti'nin bu çabalarını ispatlamaktadır. Mayıs ayı zarfında Rum eşkiyası tarafından Lugrad(a) karyesinde yirmi iki ve Onsiçani karyesine bağlı Mankele ve Marçişte mahallelerinde dokuz ailenin haneleriyle tüm eşyaları yakılmıştır. Evlerini ve tüm eşyalarını kaybeden ahali açıkta kalarak Horpeşte'ye göç etmişlerdir. Bunun üzerine Devlet tarafından sel felaketzedelerine ayrılan fondan 5000 guruşun bunlara harcanması uygun görülmüştür. Ayrıca mağdurların Rum eşkiyasının baskılarından korunmaları için de bir müfreze asker gönderilmiştir. Ancak yakılan evlerini tamir etmeğe hiç değilse içerisinde geçici bir süre barınabilecek şekile sokmaya kesinlikle muktedir olamayacakları anlaşılmıştır. Evleri yakılanlar, bu yüzden karyelerine dönemeyerek Horpeşte hanlarında sürünmektedirler. Eşkiya tarafından yakılan hanelerin, hükümet tarafından daha önce tamir edilemeyeceği söylenmiş ise de ahalinin gerçekten çok zor bir durumda olduğu anlaşılmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda yanan hanelerin taşlarının yerinde durduğu ve bu evlerin tamirâtı için gerekli olan kerestelerin civar ormandan sağlanabileceği anlaşılmıştır. Bu suretle, sel felaketzedelerine ayrılan fonun büyük bir kısmı da muhafaza edilmiştir. Fondan 30.000 guruşun Kesriye Kaymakamlığı'nın bu konuda harcanmak üzere tasarrufuna verilmesi ve yardımın dağıtılması için de bir fon oluşturulması kararlaştırılmıştır. Ayrılan paranın yeterli gelmemesi halinde ise durumun merkeze bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca yangında zarar gören ahalinin Horpeşte'de kalması devlete ayrı bir yük getireceğinden bunların çok kısa bir sürede yerlerine dönmeleri sağlanacaktır²⁵¹.

²⁵⁰ BOA, TFR 1 A , 34/3316

²⁵¹ BOA, TFR 1 MN , 139/13869

Rum çeteleri kendi mezheplerine geçmek istemeyen kişileri canlı canlı yakmaktan geri kalmamışlardır. 21 Mart 1908 tarihli belge böyle bir katliamı içermektedir. Manastır Vilayeti'nin Dragos Karyesi Bulgar ahalisi, önceden Eksarhaneye bağlı iken 1893(1319) senesinde tekrar Patrikhane'ye dönmüştür. Ancak karye halkından beş hane Patrikhane'ye geçmeyi reddederek Eksarhane tabiyetinde kalmışlardır. Bunun üzerine bu beş hane içlerindeki sakinleri ile beraber yakılmıştır. Yakılmadan önce çeşitli işkencelerle öldürülenlerin isimleri ve yaşları ise şöyledir:

İsmi	Yaşı
Resti Tase(Tale)	48
zevcesi Anna	45
oğlu Dime	12
oğlu Angele	1
Kızı Sofya	7
kızı Poya	5
biraderinin zevcesi İzvezda	40
İstefo İlyara	50
Zevcesi Minka	45
oğlu Pando	10
Gorgi Avram	40
validesi Kato	60
zevcesi Modo	35

Muhterik

İsmi	Yaşı
Bojin Tale	-
zevcesi Velika	58
Kerimesi Marov	27
Dafina'nın oğlu Dimitri	7
Dafina'nın oğlu Gorgi	4
Dafina'nın oğlu Aleksa	1
Restana kadın	30

oğlu Trayçee	11
oğlu Pando	3

Katl

İsmi	Yaşı
Karana kadın	40

Gaib

İsmi	Yaşı
Vasil Hırısto	30
İstefo İlyas (dağa kaldırılmış)	-

Tabloda bulunan rakkamlar orjinal belgede dağınık olarak bulunmaktadır.	Kadın	t Erkek	E Çocuk	Yekun	
Cerh ve katl edildikten sonra ihrak olunan kesen	5	5 3	3 5	5 13	1
Muhterik	4	4 1	1 5	5 10	1
Katl	1	1 0	0 0	1	
Gaib	0	0 2	2 0	0 2	2
Yekun	10	1 6	6 10	1 26	2

Yapılan tahkikat sonrasında ortaya ilginç bir durum çıkmıştır. Tahkikatın ilk aşamasında, katliamı yapanın, Dimitri Nikola olduğu zannedilmiştir. Görgü tanıklarının, Dimitri Nikola aleyhinde tutarsız olarak vermiş oldukları ifadeler, soruşturmayı sürdürenleri bu yanlışlığa düşürmüştür. Görgü tanıkları, merkumun kiliseye çeşitli zamanlarda gelerek kendilerini tehdit ettiğini ve Bulgarlıkta iddia edenleri kasıtlı olarak yakarak suçu kendi üzerlerine atmak istediklerini belirtmişlerdir. Ancak tahkikat derinleştikçe katliamı gerçekleştirenlerin Yunan eşkiyasından Kapudan Yorgi Konstantin Kamilakis olduğu anlaşılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda

Kamilakis ve çetesi yakalanmış ve yakalayanlar devlet tarafından birer kıta nişan-ı zişan ile ödüllendirilmişlerdir²⁵².

Rum milliyetini kabul etmeyen Ortodokslar'a karşı, her çeşit işkenceyi yapmaktan geri durmayan Rumlar kendileriyle işbirliği yapmayan ve bu yüzden hain olarak adlandırdıkları Rumlar'ı da cezalandırmaktan geri durmamışlardır. 14 Temmuz 1908 tarihli Siroz Mutasarrıfı Reşid Paşa tarafından Rumeli Umumi Müffettişliği'ne çekilen telgrafname bu tür bir olayı içermektedir. Siroz civarında faaliyet gösteren bir grup Rum eşkiyası, Nigrita Nahiyesi müdürü, Mina Zogrof Efendi'nin evine, civardaki hanelerden, iki yüz kadar silahla yarım saat kadar süren yaylım ateşi açmışlar ve bu sırada da eve üç bomba atmışlardır. Saldırı sonucunda nahiye müdürü kurtulmuş ancak karısı ağır yaralanmış, baldızı da ölmüştür. Yapılan tahkikat sonrasında Rum eşkiyalarının sadakatinden şüphe ettikleri için nahiye müdürünü bu şekilde cezalandırdıkları anlaşılmıştır²⁵³.

Eşkiyaların bu tür faaliyetlerini rahat bir şekilde sürdürmelerinin en büyük sebeperinden birisi de faaliyet gösterdikleri bölgelerdeki Rum karyelerinden aldıkları yardımdır. Ahalisi Rumlar'dan oluşan karyeler, gerek baskınların hazırlık aşamasında silah ve kıyafet temini için gerekse baskın tamamlandıktan sonra Rum çetelerinin saklanmaları için ideal yerler olmuşlardır²⁵⁴.

3. Mücadelede Sırpların Durumu

1346 tarihinde kurulan Peç Patrikhanesi, 1459 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Peç Metropolitliği'nin başına ya bir Rum ya da Patrikhane'nin dediğinden çıkmayacak bir Sırp Patrik atanmıştır. Böylelikle Sırp Patrikliği sadece isim olarak kalmış ve Sırplarda tamamen Patrikhane'nin güdümüne girmiştir. Rum din adamlarının sistemli bir şekilde sürdürdükleri asimile politikasına diğer unsurlar kadar sert tepki göstermemeleri, Sırpların daha rahat koşullarda yaşamalarını sağlamıştır. Bununla birlikte zaman zaman Patrikhane tarafından yapılan baskılardan yılan Sırplar, Patrikhane'ye karşı koymaya çalışmışlar ancak bunda başarılı olamamışlardır. Patrikhane tarafından bu ufak tefek başkaldırıları sonucunda cezalandırılmışlar bu ise onların Patrikhane'ye karşı olan zorunlu bağlılıklarının devam etmesine neden

²⁵² BOA, *TFR I MN* , 121/12084.

²⁵³ BOA, *TFR I SL* , 191/19040.

²⁵⁴ 20 Temmuz 1908 tarihini taşıyan Manastır'ın merkez ilçesi Kaymakamı Hakkı Bey tarafından Manastır Müffettişliği'ne gönderilen telgraf, BOA, *TFR I MN* , 174/17315.

olmuştur. Sırların bu tutumları ise Patrikhane'ye karşı büyük bir varolma savaşı veren Bulgarların ve Ulahların hoşuna gitmemiş özellikle Bulgarlar Sırları, kendilerine karşı, Patrikhane'nin yanında bir taraf olarak kabul etmişlerdir.

Bu çerçeve içerisinde Bulgarlar ile Rumlar arasında yaşanan mücadelelerin aynıları Sırlar ile Bulgarlar, arasında da yaşanmıştır. Bulgarlar Sırlar ile birlikte yaşadıkları karyelerde, Patrikhane'nin tarafını tutan Sırları kiliselerine sokmamışlardır. Hatta Sırp din adamlarını, zorla kiliselerinden çıkartmışlardır. Bu durum ise Sırların şikayetine neden olmuştur²⁵⁵.

Bulgarların, Sırları Rumlar'la eşit gördüklerini ifade eden bir başka belge ise 22 Nisan 1903 tarihini taşımaktadır ve Palanka Bulgar metropoliti tarafından Rumeli Müfettişliği'ne gönderilmiştir. Palanka'nın Rankofça karyesinde 120 Bulgar hanesi ve 1 Sırp hanesi bulunmaktadır. Burada bulunan Sırlar'dan dolayı, Metropolitliğe bir Rum atanmış ve bu da Bulgarların, tepkisine neden olmuştur. Ayrıca Eksarhane kurulduktan sonra kiliselerin kullanımında getirilen münavebe usulünün aynı sebepten dolayı bu karyede uygulanamayacağı da ilave edilmiştir²⁵⁶.

Patrikhane'ye mensup olan Sırlarda Bulgarlar'ın bu faaliyetleri karşısında boş durmamışlardır. Patrikhaneden aldıkları destekle kurdukları çeteler vasıtasıyla Bulgar köylerine baskın yapmışlardır. Bu baskınlar esnasında, Bulgar ahalinin, Patrikhane'ye dönmeleri hususunda tehditlerde bulunmuşlardır²⁵⁷. Sırlar özellikle Patrikhane leyhinde yaptıkları propagandalar vasıtasıyla münavebe usulünden yararlanmışlardır. Karyelerdeki sayılarının az olmasına karşın, karyede bulunan kiliselerin büyük olanını da ellerine geçirmişlerdir²⁵⁸.

29 Nisan 1907 tarihli belge ise Bulgarların Sırlar hakkındaki kuşkularının doğruluğunu ispatlamaktadır. Belgeye göre Sırlar Rumlara yardım etmişler ve Pirlepe kazasının ahalisi Bulgar olan bir çok karyesindeki kilise ve mektepler bu suretle Rumların eline geçmiştir. Sırlar bu yardımlarının karşılığında ise bir kaç karyedeki kilise ve mektebi kendi ellerine geçirmeyi başarmışlardır²⁵⁹.

²⁵⁵ Palanka Kazası Kaymakamı tarafından Rumeli Müfettişliği'ne 21 Ocak 1903 tarihinde gönderilen tahrirat, BOA, TFR I ŞKT, 2/198-3.

²⁵⁶ BOA, TFR I ŞKT, 8/7999

²⁵⁷ Pirlepe Kaymakamlığı tarafından, Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen 3 Haziran 1906 tarihli telgraf, BOA, TFR I MN , 96/9541.

²⁵⁸ Manastır Valiliği tarafından 19 Haziran 1906 tarihinde Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen tahrirat BOA TFR I MN 96/9587.

²⁵⁹ Manastır Bulgar Metropolit vekili tarafından 29 Nisan 1907 tarihinde Selanik Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen tahrirat BOA TFR I MN 124/12367.

FENER RUM PATRIKHANESİ İLE ULAHLAR ARASINDAKİ MÜCADELE

Ulahlar da diğer Balkan milletleri gibi, Fener Rum Patrikhanesi'ne tabi bulunmaktaydılar. Hatta bu bağlılık, bir çok yerde Ulahları lisan ve gelenekler bakımından da Rumlaştırmıştır. Örneğin Selanik'in en tanınmış tacirlerinden "Soilliler, Patariler" Ulah asıllı oldukları halde Yunanlı havasına bürünmüşlerdir. Rum papazları Uahlardan aidat toplamışlar ve hatta bir çok yönden onların ailevi işlerine dahi karışmışlardır. Böylelikle hepsini Rum Patrikhanesi'ne bağlamak için gayret sarf etmişlerdir. Ancak 1880 yılından itibaren, Uahlarda, Patrikhane'ye karşı bir direniş başlamıştır. Ulahlar Patrikhane ile ilişkilerini şu çerçevede tutmak istiyorlardı: Patrikhane'ye bağlı kalmak ile beraber ibadet lisanı olarak Ulahça'yı kullanmak ve ayinlerinin Ulah papazlar tarafından yönetilmesi. Ulahların bu isteği Bâb-ı âli'den de destek görmüştür. Özellikle Sadrazam Ferit Paşa, Ulahların bu görüşlerini onaylayarak, Patrikhane tarafından, Uahlara bir takım hakların tanınmasını istemiştir. Hatta bu teklifinden dolayı, Romanya tarafından kendisine en büyük şeref nişanı verilmiştir. Reşit Paşa'nın himayesine giren Uahlara, Romanya tarafından da büyük mali destek yapılmıştır. Uahlarla ilgili işlere bakmak üzere Romanya bünyesinde "İstirio Domo" adı verilen bir teşkilat kurulmuştur. Bu örgüt, büyük ölçüde paralar sarfederek; şölenler , nişanlar ve benzeri yollara başvurmak suretiyle geniş çapta propagandaya girişmiştir. Örgüte bağlı Ulah müfettişlerinden mürekkep bir komite ve yardım şebekesi faaliyete geçmiştir .Fener Patrikhanesi ise Uahlarda meydana gelen bu değişikliklere karşı çıkmıştır ve onların bu isteklerini bastırmak üzere din adamları ve çeteler vasıtasıyla faaliyete girişmiştir. 1907 yılına gelindiğinde Ulah-Rum çekişmesi had safhasına ulaşmış ve böylece Makedonya cinayetlerin, yangınların ve soygunların yaşandığı bir bölge haline gelmiştir²⁶⁰.

1. Din Adamlarının Rolü

Patrikhane'nin, tüm Balkanlar'ı Ortodoks yapma çabaları doğrultusunda, Rum din adamlarının eziyet ettikleri diğer bir unsur ise Uahlardır. Osmanlı Devleti nezdinde Ulahlar'ın, Sırlara ve Bulgarlara nazaran daha itibarlı bir yeri bulunmaktaydı Bu ise özellikle batılı devletlerin Osmanlı Devleti aleyhine hazırladıkları komploların, hiç birine katılmamış olmalarından kaynaklanmaktadır²⁶¹.

²⁶⁰ Uzer (1979): s. 203-204.

²⁶¹ BOA, 4 PRK UM , 80/97.

Balkanlarda sayıları Rum, Bulgar ve Sırp'lardan daha az olan Ulahlar'ın Rumlar'da dahil olmak üzere, diğer milletlerle aralarında fazla sürtüşme görülmemektedir. Ancak Rum din adamları, özellikle Rumlar'ı Ulahlar aleyhinde kışkırtmışlardır. Ulahları ağır hakaretlerle bezdirmeye çalışan Rum din adamları bununla da yetinmeyerek, çeteler vasıtasıyla, Ulahları dini ve kültürel baskı altında tutmuşlardır.

a. Mezhep ve Milliyet Değişirme

10 Ağustos 1905 tarihli belge Grebene Rum Metropoliti'nin Ulahlar'ın aleyhinde ki faaliyetlerini içermektedir. Avdela Karyesi'ne giden seksen kişilik Rum eşkiyası Avdela ve Simikis arasında ki ormanda üç kişiyi öldürmüşlerdir. Öldürülen üç kişiden birinin, Ulahlığı şiddetle himaye eden, Papa Yerikli olduğu anlaşılmıştır. Papa Yerikli, daha önce de Rum eşkiyasının saldırısına uğramış, çatışmada onu korumakla görevli iki nefer ölmüş kendisi ise kaçmayı başarmıştır. Fakat bu defa ki saldırıdan kurtulamamıştır. Rum çetesinin bu faaliyetini, bizzat, öldürülen papaza husumeti olan Grebene Rum Metropoliti'nin planladığı ortaya çıkmıştır.. Metropolitin faaliyetleri, bununla da sınırlı kalmamıştır. Metropolitten çekinen Provel (Perivoli), Kranya ve İzmikis (Simigi) gibi ahali Ulah olan karyeler, eşkiyanın tecevüzatından korkmuştur. Eşkiyanın takibine devam edilmesi Köprüyüz Kumandanlığı'na bildirilmiş ve Gerebene'ye bir müfreze asker gönderilmiştir.

Aynı belgenin 24 Temmuz 1321 tarihli ekinde ise Grebene Rum Metropoliti'nin gizlice Zalva Karyesi'ne gittiği anlaşılmıştır. Metropolitin, Rum eşkiyasının, Uahlara karşı faaliyete geçtiği bu sıralarda, karyeleri dolaşması devletin de dikkatini çekmiştir. Kasabada bir fenalık meydana gelmesinden ahali endişe etmiştir. Grebene Kaymakamlığı adı geçen hakkında ne yapılması gerektiğine karar veremediğinden Serfice Mutasarrıflığı'na danışmıştır. Adı geçenin meslekten alınması mümkün olmadığından en azından bulunduğu kazadan uzaklaştırılması Rumeli Müfettişliğinden istenmiştir. 28 Temmuz 1321 tarihli ekte ise Rumlar'ın Uahlara karşı bu faaliyetleri, Ulahlar'ın Osmalı Devleti'ne karşı olan sadakatlerini çekemedikleri için gerçekleştirdiklerinden bahsedilmektedir. Aynı tarihli bir başka ekte ise Avdela vukuatını araştırmaya giden tahkikat komisyonu, Rum eşkiyasının, Ulah ahaliyi, bir hafta içerisinde Gerebene Rum Metropoliti'nin elini öpmezlerse bütün Uahları katledecekleri şeklinde tehdit ettiklerini öğrenmiştir. Grebene Rum Metropolitinin bu faaliyetlerdeki rolü bilinmekle birlikte Vradonista Karyesi hududunda şüphe üzerine durdurulan bir hıristiyan üzerinde metropolitin mektubunun çıkması, bu konuda ki tüm şüpheleri ortadan kaldırmıştır. Yapılan sorgulamada

hıristiyanın daha önce Yunan eşkiyası tarafından yazılan bir mektubu metropolide götürdüğü ve üzerinde yakalanan evrakında ona cevap olarak metropolit tarafından yazıldığını anlaşılmıştır²⁶².

Aynı Metropolit Ulahlar aleyhinde, Rum çetelerini örgütlemekle kalmamış aynı zamanda sivil halkı da Uahlara karşı kışkırtmıştır. 30 Ekim 1905 tarihli Serfice Mutassarrıflığı tarafından hazırlanan belgede, metropolitin bu faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Belgeye göre; her sene 100 kadar Ulah hanesi Grebene'ye gelerek kiradıkları evlerde kalmaktadırlar. Ancak yerli halk Metropolit tarafından Uahlara ev kiralamaları hususunda uyarılmıştır. Hatta Uahlara ev kiralamak isteyen müslümanlar bile tehdit edilmiştir. Bununla da yetinmeyerek fırıncısından, fes kapçısına kadar tüm esnaf Uahlarla alışveriş yapılmaması hususunda uyarılmıştır. Kaza meclisi tarafından bu hareketlere mahal veren Belediye Reisi'nin azli ve ona yardımcı olanların tutuklanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca tüm hareketlerin başı olan metropolit efendi, Kumandan Paşa'nın ve Kaymakam'ın nezdine çağırılarak, kendisine nasihatlerde bulunulmuştur. Bununla da yetinilmeyerek reis ve metropolit hakkında tahkikat devam ettirilmiş gerekli deliler toplanmıştır.²⁶³

Grebene Rum Metropolitin Ulahlar aleyhindeki faaliyetleri devleti uzun bir süre meşgul etmiştir. Yukarıdaki belgeden hemen hemen iki ay sonra 20 Kasım 1905 tarihinde tekrar bu şahsın faaliyetlerini bildiren bir belgeye rastlamaktayız. Bu belgeye göre Rum ve Yunan çetelerinin, Ulahlar tarafından meskun edilen karyelere yapılan baskınlar ve katliamlar, Grebene Rum Metropoliti tarafından tertiplenmiştir. Grebene Rum Metropoliti, eşkiya ile münasebette bulunduğu gibi, sivil Rumları da Ulahlar aleyhinde kışkırtmış ve cesaret vermiştir. Metropolitin bu faaliyetleri, Manastır Vilayeti ile Serfice Mutassarrıflığı'ndan ve o bölge askeri kumandanlığından gelen yazılardan anlaşılmıştır. Ayrıca mûmâ-ileyhin, eşkiya reislerinden birine, el yazısıyla yazmış olduğu mektup da ele geçirilmiş ve mahalli hükümet tarafından Bâb-ı âli'ye gönderilmiştir. Bunun yanısıra civar yerlerde, bir kaç metropolitin de bu tür işlerle meşgul olduğu işitilmiştir. Fakat aleyhlerinde kullanılabilecek delil, bulunamamıştır. Bu arada Rumlar'ın, Ulah ve Bulgarlar tarafından kötü muameleye uğratıldığı haberlerinin tamamen kasıtlı olarak çıkarıldığı anlaşılmıştır. Hatta onların, Uahlara karşı yaptıkları hareketlere karşı, devletin yeterince sert davranmaması, diğer ecnebi devletler arasında yanlış düşüncelere de sebep olmuştur. Bu yüzden gerek Gerebene

²⁶² BOA, TFR I MN , 71/7051.

²⁶³ BOA, TFR I MN , 78/7706

Rum Metropoliti gerekse bu bölgedeki Rumlar için en kısa zamanda gerekli tahkikat yapılması kararlaştırılmıştır²⁶⁴.

18 Ocak 1906 tarihli bir başka belgede ise Manastır Rum Metropoliti'nin faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Ulah kavmine büyük bir husumet besleyen metropolit, Magarova Rum ahalisine Ulahlarla münasabatta bulunmamaları hatta selam bile vermemeleri hususunda tenbihlerde bulunmuştur. Metropolit, idaresi altında bulunan hastanede Rum eşkiyalarını da tedavi ederek, görevini kötüye kullanmıştır.. Metropolitin bu faaliyetlerinden haberdar olan Ulahlar ise, metropolite karşı düşmanlık beslemeye başlamışlardır. Bunun sonucunda, bölgede ki Rumlar ile Ulahlar arasında her an kötü bir olay meydana gelme ihtimali doğmuştur. Böyle bir olaya sebep vermemek için adı geçen metropolitin, derhal o bölgeden kaldırılması gerekmiştir. Bunun hem metropolit hem de bölge de bulunan Rum halkı için daha hayırlı olacağı düşünülmüştür²⁶⁵.

Görice Rum Metropoliti'nin asimile faaliyetleri ise, 18 Mart 1906 tarihli belgede belirtilmiştir. Metropolit, kilise kullanımından doğan bir anlaşmazlık üzerine Askapol Karyesi'ne gitmiştir. Buradaki kilisede ayin yaparken, Ulahlar'ın Rumlaştırılmaları ve Ulah papazına riayet ve itaat etmemeleri yönünde bazı telkinat ve ihtaratta bulunmuştur. Metropolit, aynı zamanda Görice'de ki kiliselerde ayin yaparken de hıristiyanların, çocuklarını Ulah ve protestan mekteplerine göndermemeleri hususunda da uyarmıştır²⁶⁶.

Metropolitlerin, Rumlar ile Ulahlar arasındaki münasebeti kesmek için yürüttükleri politikalar, çoğu zaman metropolitlerin istedikleri yönde sonuçlanmıştır. Rumlar Ulahlar ile alışveriş etmemeğe başlamışlar, hatta onlara ekmek bile satmamışlardır. Ancak 29 Rebiülevvel 1324 tarihli belgeden de anlaşılacağı üzere huzur ortamı sağlandığı vakit Rumlarla Ulahlar arasındaki münasebet tekrar başlamıştır. Grebene Metropolit Vekili Atanaş Efendi'nin telkinleri doğrultusunda, Ulahlar ile alışveriş kesen Rum ahali, Atanaş Efendi'nin merkeze çağrılıp uyarılmasından sonra, pazarda Ulahlar ile alışveriş yapmışlardır. Bu durum Rumlar'ın Ulahlar ile iyi ilişkiler kurmak arzusunda olduklarını göstermektedir. Ulahlar ile Rumlar'ın iyi ilişkiler kurmalarını engelleyen, Rum ileri gelenlerinden, Koşidi ve Yorgi Boşo'da, metropolit gibi vilayet merkezine çağrılıp, uyarılmış ve iki cemaat arasındaki dostane ilişkilerin daha iyi gelişmesi sağlanmıştır²⁶⁷. Bu belge

²⁶⁴ BOA, TFR I A , 27/2674.

²⁶⁵ BOA TFR I A. 28/2785.

²⁶⁶ BOA, TFR I MN , 88/9748.

²⁶⁷ BOA, Y. MTV., 286/179.

bizlere cemaatler arasındaki tartışmaların ortaya çıkmasında ve körüklenmesinde özellikle din adamlarının ve o cemaat ileri gelenlerinden bir kaç kişinin önemli rol oynadığını göstermektedir. Çoğu kez kendi cemaatleri de bu şahıslardan korktuklarından, isteseler de istemeseler de onların dediklerini yapmak zorunda kalmışlardır. Bu ise cemaatler arasındaki soğukluğu arttırmış hatta düşmanlığa dönüştürmüştür. Bu şahıslar devlet tarafından takibe alınıp sert bir şekilde uyarıldıklarında kendi cemaatleri de rahat hareket etme fırsatını bulmuşlardır.

Osmanlı Devleti, cemaatler arasında ki düşmanlığı bu derece de arttıran Rum din adamlarını görevlerinden azl ederek huzursuzluk çıkarttıkları bölgelere bir daha dönmelerini sağlamaya çalışmıştır. 7 Temmuz 1906 tarihli belge devletin bu yolda aldığı tedbirlerden birini göstermektedir. Sadrazam Ferid Paşa tarafından sadır olunan belgeye göre; Yunan çetelerinin, Gevgili civarında yaşayan, Ulahlar aleyhinde faaliyette bulunmaları, Rum metropolitlere bağlı papazların, Ulahlar hakkında yaptıkları menfi propagandadan kaynaklanmaktadır. Bu hareketleri had safhaya ulaşan Manastır ve Grebene metropolitlerinin bölgeye sokulmamaları her iki cemaat için daha hayırlı olacağı düşünülmüştür. Bu bâbda adı geçen şahısların bölgeye girişlerinin devlet tarafından yasaklanması istenmiştir. Ayrıca durum Adliye ve Mezahip Nezareti tarafından Rum Patrikine de bildirilmiştir²⁶⁸.

Cemaatler arasında ki bu tür gerginlikler özellikle Rum Patrikhanesi'ne karşı diğer tarafların ittifak yapmalarına neden olmuştur. Bu durum ise Patrikhane'nin daha sert tedbirler almasına yol açmıştır. Devlet bu durumun ortaya çıkmasını önlemek amacıyla mümkün olduğu kadar tarafgirane hareket etmeğe çalışmış ve taraflardan birini diğerine ezdirmemeye dikkat etmiştir Bununla da yetinmeyerek, kendi eksikliklerini de ortadan kaldırmaya çalışmıştır. 7 Eylül 1906 tarihli belge Rumlar tarafından kötü muammele gören ve bu yüzden Bulgarlara yanaşmaya meyilleri olan Manastır ve çevresindeki karyelerde yaşayan Ulahlardan bahsetmektedir. Yunan konsoloslarının, istediği doğrultuda hareket eden Rum metropolitler ve papazlar, Ulahları kendi cemaatlerine döndürebilmek için her türlü zulmu yapmaktan kaçınmamıştır. Amaçları Ulah ve Bulgar unsuru ortadan kaldırmak olan Rum din adamlarını bu faaliyetleri ise Karaferye'deki Ulahlar'ın nefretine neden olmuştur. O ana kadar hiç bir Ulah, Bulgar tabiyetine geçmediyse de onlara karşı meyilleri oluşmuştur. Bulgar çetelerinin, bundan istifade ederek, Ulahları kullanmamaları için hükümeti seniyyece gerekli tedbir alınmıştır. Her ne kadar devlet hiç bir şekilde Rumlar'ın ve Bulgarlar'ın bu fiillerinin arkasında değilse bile bu cemaatlere ait

²⁶⁸ BOA, Y. A. HUS, 504/59.

çetelerin takibi daha sıkı tutulmuştur. Bu konuda tarafgirane hareket edilerek Ulahlar'ın Bulgarlara karşı temayülleri engellenmeye çalışılmıştır²⁶⁹.

b. Kilise Kullanımı

Ulahların kendi din adamları ve kendi lisanları ile ayin yapmak istemeleride kilise kullanımını konusundaki sıkıntıları arttırmıştır. Rumlar ile birlikte yaşadıkları karyelerde Ulahça ayin yapabilecek bir kişinin bulunmaması üzerine bu ihtiyaçlarını civar kasabalardan karşılamaya çalışmışlardır. Ancak bu talepleri, Rumlar tarafından engellenmiştir. Rumların bu faaliyetleri üzerine Ulahlarda huzursuzluk çıkartmışlardır. Bu durumda Bâb-ı âli, Rumlar'la ile Ulahlar'ın ortaklaşa kullanmaları gereken kiliseleri, polis ile koruma altına almış ve iki cemaat arasında daha büyük bir huzursuzluğun çıkmasını engellemiştir²⁷⁰.

Rumlar ile Ulahların birarada yaşadıkları karyelerde, bazen birden fazla kilise bulunmaktaydı. Ancak bu kiliselerin her birini, çeşitli yollarla ele geçiren Rumlar, hiç bir surette bu kiliselerin kullanımında Ulahlar'a söz hakkı tanımıyorlardı. Hatta yeni doğan çocukların vaftizi, günah çıkartma gibi mezheplerinin temel gerekleri olan ihtiyaçlarını dahi bu kiliselerde gidermelerin engelledikleri gibi cenazelerini kiliselerin bahçelerine gömmek isteyen Ulahların bu isteklerine de Rumlar tarafından karşı çıkılmıştır. Rumların bu hareketlerinden rahatsız olan Ulahlar durumu Bâb-ı âliye bildirmişler ve adaletli bir taksimatın yapılmasını talep etmişlerdir²⁷¹.

Rum din adamları Bulgarlara uyguladıkları sindirme yöntemlerinin aynılarını Ulahlarada uygulamışlardır. Özellikle Ulahların ayin yaptıkları sırada kiliselerinin anahtarları zorla ellerinden alınmıştır. Rum din adamları Ulahları'n elinde bulunan yedek anahtarları da alarak kiliseye girmelerini engellemişlerdir²⁷².

c. Eğitim

Fener Rum Patrikhane'si Balkanlarda kendi milletine mensup olmayan Ortodokslar'ın ilim ve kültürel yönden ilerlemesini hiç bir zaman istememiştir. Bu

²⁶⁹ BOA, *TFR I A.*, 32/3103.

²⁷⁰ Pirlepe Kaymakamlığı'ndan Manastır Vilayeti'ne 18 Mart 1904 tarihinde çekilen telgraf sureti, BOA *TFR I MN* , 3518.

²⁷¹ Kesriye Ulah Cemaati namına 29 Ağustos 1905 tarihinde Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen arzihal, BOA, *TFR I MN* , 6888.

²⁷² Manastır Valiliği tarafından 25 Ocak 1909 tarihinde Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen tahrirat, BOA, *TFR I MN* , 184/18357.

unsurların eğitimini kendi açtığı okullarda yapmalarını istemiş ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur. Bu faaliyetlerinin sonucunda ise kendi milliyetlerinden neredeyse utanç duyan ve Rum olmakla övünen gençler yetiştirmişler ve bu suretle Balkanlı Ortodokslar'ı uzun bir müddet hakimiyetleri altında tutmuşlardır.

Patrikhane'nin uğraştığı milletler arasında olan Ulahlar da Patrikhane'nin uyguladığı bu politikadan nasiplerini almışlardır. Gerek Rum Metropolitler'ini gayretleri, gerekse çetelerin faaliyetleri sonucunda, bunların ana dilleri ile kendi okullarında eğitim öğretim görmeleri engellenmiştir. Bununla da kalmayarak, Ulah lisanıyla yazılmış olan ve çok az sayıda bulunan kitaplar da Patrikhane'nin gayretiyle yakılarak ortadan kaldırılmıştır.

5 Ağustos 1905 tarihli belge böyle bir olayı içermektedir. 70 kişiden mürekkep bir Rum çetesi, Görice Kazası'na bağlı ve Ulah ahali ile meskun Plas kulübelerine bir baskın düzenlemiştir. Kulübeleri abluka altına aldıktan sonra, kilisenin içine giren eşkiyalar, Ulahça yazılmış kitapları yakmışlardır. Ulah halkını da, bundan sonra ana dilleri ile ayin yapmamaları yolunda tehdit etmişlerdir. Ayrıca Rum tabiyetine geçmelerini söyledikten sonra, beraberlerinde Naşo Nikola ve Vangel Gaki adlı iki şahıs ile 70-80 kıyye değerindeki eşyayı da alarak kaçmışlardır. Bölgede bulunan müfreze çeteyi takip ile görevlendirilmiştir²⁷³.

Rum din adamlarının, Ulahlara, mezhep ve milleyet değiştirmeleri için yaptıkları baskılar kısmında da ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulduğu gibi, Görice Rum Metropoliti, mektep ve lisan hususunda Ulahları rahat bırakmamıştır. Grebene Rum Metropoliti'nin güdümünde olan bir Rum çetesi, Avdela Karyesi'ne bir baskın düzenlemiştir. Baskın esnasında, Ulah mektebinin müteveli muavini olan İsteryo Karayani'yi ve arkadaşlarını, Ulah oldukları için öldürmüşlerdir. Yanlarında bulunan Avdela Karyesi sakinlerinden, Toşo Beberi ve diğerlerine de Ulah lisanını terketmelerini tenbihlemişler ve Ulahlar'ın, bir hafta içerisinde tüm mektep ve kiliselerini Rumlar'a terkedip, Rum Metropoliti'nin elini öpmelerini istemişlerdir. Şayet bu istekleri yerine getirilmezse, tüm Ulahlar'ın parça parça edileceğini de eklemişlerdir. Provel, Samarina ve diğer Ulah karyelerinin de bu şartlara uymalarını istemişlerdir. Devlet bu sorunu çözmek için metropoliti buradan uzaklaştırma kararını almış ancak yukarıda da bahsedildiği gibi adı geçen şahıs uzun süre devleti uğraştırmıştır²⁷⁴.

Osmanlı Devleti, kendisine bağlı unsurların, okullarında anadilleri ile eğitim öğretim yapmaları hususunda, belli şartlar çerçevesinde, hiç bir zorluk çıkartmamıştır.

²⁷³ BOA, TFR I A., 26/2502.

²⁷⁴ BOA, TFR I MN , 71/7051.

Bilindiği üzere, XIX yüzyılda Osmanlı Devleti'nde, kendisine tabi olan unsurların açtığı okulların sayısı, Türk okullarından kat kat fazlaydı. Genellikle küçük gruplar halinde yaşayan bu unsurların, her birinin, karyelerinde hatta mahallelerde kendilerine ait okullar açmak istemesi bu sonucu doğurmuştu. Yüzyıllar boyu Patrikhane'nin tahakkümü altında kalan bu unsurlar, artık uyanmış ve çocukları anadilleri ile eğitmenin önemini kavramışlardı. Ancak bu durum devleti mezhep mücadelelerinin çok yoğun olarak yaşandığı bu dönemde sıkıntıya sokmuştur. 22 Ekim 1905 tarihinde Manastır Valiliği'nden, Rumeli Müfettişliğine çekilen telgraf bu karışıklığı ortaya koymaktadır. Manastırda ikamet eden, 14 hane Ulah, yaşadıkları mahallede, masrafını kendileri karşılamak kaydıyla bir mektep açmak istediklerini belirtmişlerdir. 16 hanelik bir Bulgar karyesi de aynı istekte bulunmuştur. Bu hususlarda daha önce, o cemaatin çoğunluğuna veya karye müdürünün dahil olduğu mezhebe göre müessese kurulmasına izin verildiğinden, ortada bir tereddüt hasıl olmuştur. Manastır Valisi bunun üzerine, Maarif Nezareti tarafından, bu konuya açıklık getirici bir emirnamenin yayınlanmasını istemiş ve problemin verilecek emirler çerçevesinde çözülmesine karar vermiştir²⁷⁵.

Rum metropolitlerinin teşvikleri ile hareket eden Rum ahali, Ulahlara karşı zaman zaman şiddete başvurmuştur. Özellikle Ulahlar ile Rumlar'ın birarada yaşadıkları karyelerde bu tür olaylara daha sık rastlamaktayız. 25 Aralık 1905 tarihli Üçüncü Ordu-yı Hümayun Müşirliği'nden çıkan tahrirat böyle bir olaya havidir. Dominik mıntıkasında bulunan Yani ve Çayhisar karyelerinde, Ulahlar ile Rumlar birarada yaşamaktadırlar. Burada bulunan Rumlar tarafından, Ulah mektepleri taşlanmıştır. Bununla beraber Ulahlar Rumlar tarafından tahkir edilmiştir. Durum Alsonya Kumandanlığı'na bildirilmiş ve bölgede asayişin sağlanması için iki müfreze gönderilmiştir²⁷⁶.

Rumlar'ın Ulahlar ve diğer Ortodokslar'la iyi ilişkiler kurmalarını istemeyen metropolitler, bu cemaatlerin aralarında en ufak münasebete bile izin vermemişlerdir. Özellikle eğitim konusunda, çok hassas olan metropolitler, Ortodoks hıristiyanların, çocuklarını gönderecekleri mekteplere dahi karışmışlar ve mümkün olduğu kadar farklı cemaatlerin çocuklarını birarada tutmamaya çalışmışlardır. 27 Muharrem 1324 (18 Mart 1906) tarihinde Manastır Valisi tarafından Rumeli Müfettişliğine gönderilen tahriratta, Görice Rum Metropolitinin bu tür bir faaliyetine yer verilmiştir. Görice Metropolit, karye karye dolaşarak verdiği vaazlarda, diğer hıristiyan halkı,

²⁷⁵ BOA, TFR I MN , 4999.

²⁷⁶ BOA, Y. MTV, 282/33.

çocuklarını, Ulah ve Protestan mekteplerine göndermemeleri için uyarmış hatta tehdit etmiştir²⁷⁷.

Rum din adamlarının güdümündeki çetelerin faaliyetleri, dönemin basınına da konu olmuştur. 2 Nisan 1906 tarihli belge, Rum çetelerinin bu tür faaliyetlerini konu edinen "Kırmızı Kitap" adlı risaleden bahseden Novye Vremya Gazetesi'nde çıkan makaleyi içermektedir. Makalede, eğitim hususunda Ulahlara yapılan baskıdan söz edilmektedir. "Makadonyalı Yunanlılar Müdafaa Cemiyeti" adı altında bir grup bütün Ulah mekteplerinin kapatılması hususunda, Veri Karyesi Kocabaşı'na tehditte bulunmuştur. Bununla da yetinmeyerek, Ulah dili ile yazılmış olan bütün kitapların yakılmasını da istemiştir. Şayet bu istekleri yerine getirilmezse bütün Ulahları öldüreceklerini belirtmiştir. Petersburg Sefiri tarafından, Hariciye Nezareti'ne gönderilen bu rapordaki bilgilerin, çok iyi bir kaynaktan temin edildiği ve bu yüzden bilgilerin sahit olduğu da yazılmıştır. Sefir, devletin bu konud üzerinde hassasiyet göstermesini istemiştir²⁷⁸.

Yunanistan, Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan Rumlar'ı, her vesile ile kışkırtarak, devlet içerisinde huzursuzluk çıkarmaktan geri durmamıştır. 17 Aralık 1907 tarihli belge, Yunanistan'ın Rum eşkiyelerinin kağıt ta dahil olmak üzere her türlü maddi ihtiyaçlarını giderdiklerin göstermektedir. Katrin'de iki otel duvarına asılan ve Yunan eşkiya çetesi Matepes imzasını taşıyan bildiri, Ulahça konuşmanın yasak olduğu ve konuşanların idam ile cezalandırılacağı, ifadelerini içermektedir. Yapılan tahkikat sonucunda, bildirin yazıldığı kağıtların, Yunanistan'da basıldığı ve gizlice Osmanlı topraklarına sokulduğu anlaşılmıştır. Kasaba da bir miktar Ulah yaşamakta ve bunlarda Ulahça konuşmaktadır. Bunların Rum eşkiyanın faaliyetlerinden korunabilmeleri için bölgedeki askeri kuvvetler takviye edilmiştir²⁷⁹.

4 Şubat 1907 tarihli bir telgrafname de Rum Patrikhene'sinin bu konuda diğer Ortodokslar'a yaptığı baskı tüm yönleriyle ortaya çıkmaktadır. Ulah ahalinin, anadilleri ile ayin ve eğitim yapmaları, Rumlar tarafından engellenmiştir. İhbarlardan anlaşıldığına göre, Rum ruhbanları da onları bu konuda desteklemiştir. 1307 tarihinde, Kamil Paşa'nın Sadrazam, Cevdet Paşa'nın Adliye ve Mezahip Nazırı bulunduğu sırada, Rum Patriki Desyopisyos Efendi ile yapılan müzakereler sonucunda Ulahlar'ın kendi lisanları ile ayin ve tedrisat yapmaları hususunda karar alınmıştır. Meydana gelen bu olaylar üzerine, Patrikhane'ye bu karar hatırlatılmıştır. Patrikhane ise "bu konuda kendilerine bir şikayet gelirse icabına bakılacağı" cevabını

²⁷⁷ BOA, TFR I MN , 88/9748.

²⁷⁸ BOA, YA HUS, 501/ 199.

²⁷⁹ BOA, TFR I SL, 129/12832

vermiştir. Bununla birlikte Patrikhane'den, bir çözüm bulununcaya kadar, Rum ruhbanının, taraftarlarına karar hilafına hareket etmemelerini telkin etmeleri istenmiştir. Rum ruhbanın bu hareketinin engellenmesi kadar, Ulah ilerin gelenlerinin Rumlar'ın tecavüz ve katillerinden de korunması gerekmiştir. Yanya'ya da Ulah muteberanından bazılarının, Rumlar'ın bu hareketlerine maruz kalması bu bölgede acil olarak alınan tedbirlerin arttırılması gerektiğini göstermiştir. Bu konuda yapılması gerekenler Selanik, Manastır, Kosova ve Yanya vilayetlerine bildirilmiştir²⁸⁰.

Osmanlı Devleti, bünyesinde bulunan unsurları, birbirine ezdirmemek için elinden gelen tüm çabayı sarfetmiştir. Zaman zaman bu konuda kararnameler çıkartarak, bunların karyelerde dahi hassasiyetle uygulanmasını istemiştir. 11 Mayıs 1907 tarihli tarihli belge de buna güzel bir örnektir. Görice Mutassarıfı tarafından Rumeli Vilayeti Müfettişliği'ne gönderilen tahriratta göre, 23 Mart 1323 tarihinde 143 numara ile gönderilen ve Kilsura nahiyesi'nde bulunan Ulahlar'ın hiç bir şekilde Rumlara ezdirilmemesi ve bu kararın aleyhinde hareket edenlerin şiddetle cezalandırılması hususunda ki emirname kendilerine ulaşmıştır. Durum Kesriye Kaymakamlığı'na da bildirilmiş ve bu emirnameye kesinlikle uyulması istenmiştir. Kaymakamlık cevaben, kendilerine daha önceden de merkezden bu doğrultuda bir emirname geldiğini ve buna harfiyen riayet edildiğini yazmıştır. Kaymakamlık tarafından yapılan tahkikatlarda, Rumlar'ın Ulahlara karşı açıktan açığa maddi bir zararları olmadığı ancak gizliden gizliye çocuklarını Rum okullarına göndermeleri hususunda tehditlerde buldukları anlaşılmıştır. Rum ruhbanları, kendi dilleri ile ayin yapan papazları ve çocuklarını Ulah mekteplerine gönderen aileleri aforozla tehdit etmişlerdir. Bundan dolayı, bazı Ulah aileleri aforoz edilme korkusuyla çocuklarını Ulah mekteplerinden almış ve Rum mekteplerine göndermişlerdir.²⁸¹.

2.Rum Çetelerinin Faaliyetleri

Hayvancılık ile uğraşan Ulahlar, genellikle küçük gruplar halinde yaylalarda yaşamışlardır. Bu yüzden Rum çeteleri için açık hedef oldukları gibi devlet tarafından korunmalarında da güçlük çekilmiştir²⁸².

²⁸⁰ BOA, *TFR I A*, 33/3207.

²⁸¹ BOA, *TFR I A*, 34/3348.

²⁸² William M. Sloane (1987); , *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, (Çev. Sibel Özbudun), İstanbul, s. 63-64.

a. Katliamlar

21 Mayıs 1905 tarihli Karaferye Kaymakamlığı'ndan çıkan belge yukarıda açıkladığımız durumu ispatlamaktadır. Belgeye göre Kayalar'ın Şabaniçe yaylasında Rum eşkiyası tarafından, Kicebayı ve Mitakola adlı iki çoban öldürülmüştür. Bunun üzerine Ulah Kosta Vaşil takımı kahyası Damo, eşkiyaların bu tür faaliyetlerinden korunmak üzere, bir müfreze asker talep etmiştir. Ancak bölgede bulunan asker miktarının az olması ve eşkiyanın bir çok yerde faaliyet göstermesi sonucunda bölgede yerleşik bir askeri müfrezenin bulundurulması imkansız hale gelmiştir.. Bununla birlikte Ulahlar'ın mağdur durumda kalmaması için, oluşturulan seyyar müfrezeler, bölgede de faaliyet göstermiştir. Kaymakam, Ulahlar ile Rumlar arasında varolan milli münaferetin önlenmesi ve asayişin sağlanması için daha fazla askeri güç istemiş ve bunun dışında alınması gereken önlemlerin biran önce devlet tarafından yerine getirilmesi talep edilmiştir²⁸³.

Yunanistan Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren, Rum çetelerinin en büyük destekçisi olmuştur. Bu desteğin yanı sıra, Yunan çeteleri, Osmanlı topraklarına sızarak, faaliyet göstermekten geri durmamışlardır. Yapılan tahkikatlar sonucunda, Yunan çetelerinin bu faaliyetleri tespit edilmiş ve Yunanistan hükümetine gereken tedbirleri alması sert bir dille bildirilmiştir. Yunanistan Hükümeti ise genellikle bu olaylardan habersizmiş gibi davranmıştır. 11 Kasım 1905 tarihli belge bu tür bir yazışmayı içermektedir. Serfice, Vodine, Karaferye, Görice, Kayalar, Manastır ve Yenice'nin muhtelif karyelerinde, Yunan çetelerinin, Ulahlara yaptıkları baskınlar sonucunda, Sadrazam Mehmet Ferit Paşa tarafından, Yunan hükümeti uyarılmıştır. Atina Kabinesi'nde olan Mösyö Ralli ise bu tür bir olayı hayretle karşıladıklarını belirtmiş ve topraklarında, çetelerin her türlü faaliyetlerinin, engellenmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Bununla birlikte, Selanik ve Manastır dahilinde Yunan çetelerinin baskılarına maruz kalan Ulahlar'ın isimlerinin, Yunanistan Hükümeti'ne bildirilmesini istemiştir. Mösyö Ralli devamla, Rumlar tarafından Ulahlar aleyhine vuku bulan cinayat harekâtının Ulahlar'ın anlattığı kadar büyük olmadığını ancak Rumlar'ın inkar ettikleri kadar da ehemmiyetsiz sayılamayacağını söylemiştir. Yunan hükümetinin bu tavrı üzerine 1321 senesi boyunca gerek Rum çeteleri gerekse Yunan çetelerinin Ulahlar aleyhinde işledikleri curümler liste haline getirilmiştir ki bu liste aşağıdaki gibidir²⁸⁴:

²⁸³ BOA, TFR I SL, 72/7173.

²⁸⁴ BOA TFR I A. 27/2675.

Mahal-i Hudûsü	Müte'addi	Nev'i Cürm			Hülasa-i Vakayi	Tarih
		katl	cerh	dağa kaldırılan		
Serfice	120 kişilik Rum çetesi	2	-	-	Kayaların Şa'bançe yaylağından Yorgi Kosta, Dimitri Nikola, kurşun ve kama ile itlaf edilmişlerdir.	9 Mayıs (1)321
"	15 kişilik Rum çetesi	2	-	-	Kayaların Gramatik kulübelerinde Yorgi ve biraderi Hiristo: katl edildi.	19 Haziran sene minh
"	80 kişilik Rum çetesi	3	-	-	Grebe'nin Avdela karye papazı ve mutebaramından iki kişi: Avdela ve Simigi karyeleri arasında itlaf edilmişlerdir.	22 Temmuz sene minh
Karaferye	Rum çetesi	2	-	-	Kayalar'ın Şabaniçe yaylağında Giçe Yano, Mita Kola, yaylak civarında katl edilmişlerdir.	7 Mayıs sene minh
"	16 kişilik Rum çetesi	-	-	2	Uzuncaova karyesinde iki Ulah: bilahare tahliye edilmişlerdir.	16 minh
"	kasabalı Rum Dimitri	-	1	-	Kasabalı Tolo Hacı Gogo: kasaba dahilinde münaferet-i milliye sebebiyle Rovolver ile cerh edilmiştir.	13Temmuz sene minh
Vodine	Rum çetesi	1	-	-	Govişan çiftliğinden Dimo: Bulgar eşkiyasına ihbaratta bulunduğu töhmetiyle katl edilmiştir.	14 Nisan sene minh
"	Rum çetesi	-	-	1	Ladova (Vladova) karyeli Giyorgi	24 mayıs sene minh
Kayalar	Rum çetesi	-	1	-	Gramatik kulübeleri papazının oğlu Mihal Yanaki	24 mayıs sene Minh
"	60 kişilik Rum çetesi	-	-	15	Gramatik kulübelerinden 25 şahıs ormana kömür i'maline giderken ve beş saat sonra tahliye edilmişlerdir	4 Ağustos sene minh

Görice	70 kişilik Rum çetesi	-	-	2	Plas kulübelerinden Našo Nikola, Vangel Gaki: itlaf ve kilisede mevcut Ulahça kütüb ihrak edilmiştir.	21 Temmuz sene minh
Manastır	Tırnova karyeli Rum	-	1	-	Manastırda mukim doktor Perikli Bacova; müsafireten Tırnova karyesinde bulunurken cerh edilmiştir	7 Temmuz sene minh
Yenice	Rum çetesi	2	-	-	Çernareyika karyeli sığırtmaç Yovan İço, Gono Dorço: karye haricinde Badaşda nam mahalde ipler ile bend edilerek baltalar ile katl edilmişler ve üzerlerinde Rumca varaka vaz olunmuştur.	22 Ağustos sene minh
		12	3	20 17 3	Dağa kaldırılanlardan onyedisi tahliye edilmiştir.	

Yukarıdaki tabloda sadece 1 sene içerisinde Manastır, Yenice, Görice, Vodine, Karaferye, Serfice vilayetlerinde Rum eşkiyası tarafından öldürülen, dağa kaldırılan ve yaralanan Ulahlar'ın sayısı verilmiştir. Öldürülüş şekillerine baktığımız ise Rumlar'ın gerçekten de insanlık dışı davranışlarda bulduklarını görmekteyiz.

Osmanlı Devleti'nin tüm uyarılarına rağmen Yunanistanının el altından veya doğrudan doğruya, mezhep mücadelesini körüklediğini görmekteyiz. Yukarıda ki belgede açıklanmaya çalışılan olaylardan yaklaşık iki ay kadar kısa bir süre sonra Yunan çetelerinin yine faaliyete geçtiğini görmekteyiz. 7 Ocak 1906 tarihli belgede 15 kişilik bir Yunan çetesinin, Karaferye'de Ulahlara karşı giriştikleri katl faaliyetinden bahsedilmektedir. Karferye'ye bağlı İsporlita karyesine gelen eşkiyalar olay gecesi, maktüllerin kulübelerine gitmişlerdir. Ulahlara dostça yaklaşarak onlarla yiyip içmişler ve bir şey sezdirmemişlerdir. Daha sonra kendilerine yol göstermelerini isteyerek onları dışarı çıkartmışlar ve yolda bağlayarak ormana götürmüşler ve katletmişlerdir. Öldürülenlerin isimleri ise Hristo Gake ile oğlu Yorgi, Yanako Paşole'dir. Kaçırılanlar arasında yer alan Nikola yaralandığı halde kaçmayı başarmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda eşkiyaların Yunanistan'a kaçmakta olduğu anlaşılmış ve yakalanmaları için tüm tedbirler alınmıştır²⁸⁵

²⁸⁵ BOA TFR I SL 92/9186.

Mezhep mücadelesi içerisinde bulunan Ortodokslar amaçları doğrultusunda Arnavutları da kullanmaktan geri durmamışlardır. Hatta Arnavutlar hiç bir şekilde olaya karışmadığı halde, onların adlarını da kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu suretle genellikle çiftliklerde, bir arada yaşayan Ulah ve Arnavutları birbirlerine düşürmek istemişlerdir. Ancak zaman zaman Ulahlarda, devletten daha fazla yardım görmek ve Rumlar'ın cezalandırılması için, iftira atmaktan da çekinmemişlerdir. 25 Mayıs 1906 tarihli belge, Manastır Valisi Ebu Bekir Hazım Paşa tarafından Rumeli Müffettişliği'ne gönderilmiştir. Kurşova'da, Rum cemaatinden olan Lazor Marko, Baroko, Vanço, Bograf, Kosti, Bajdivella ile kardeşi Yorgi ve Petro Kilişer ve Yenda isimindeki şahıslar, yanlarında Ulahları ve Arnavutları çalıştırmaktadırlar. Bu şahısların yanlarındaki Arnavutlar ile birlikte, Ulahlara saldırı da buldukları haberi alınmış ve olay yerine asker gönderilerek asayiş sağlanmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda ise bu şahısların yanlarında Arnavut çalışmadığı anlaşılmıştır. Bir süreden beri Kurşova'da Rum ve Ulah cemaatleri arasında var olan milli anlaşmazlıktan dolayı, her iki tarafta birbirlerinin aleyhinde, bu gibi iftiralarda buldukları anlaşılmıştır. Bunların önlenmesi için hükümet tarafından gerekli tedbirler alınmıştır²⁸⁶.

Rum din adamları, çetelerin için gerekli zemini de hazırlamışlardır. Zaman zaman devlet katında etkili olarak, karyeleri korumakla görevli olan müfrezelerin kaldırılmalarını sağlamışlardır. Bunu ise, daha çok bir yere giderken, koruma talep ederek başarmışlardır²⁸⁷. Bu vesile ile korumasız kalan Ulah karyeleri Rum çetelerinin saldırılarına uğramışlardır. Karaferye Kazası'nın, Dolyan Karyesi'nde ikamet eden, 4 Ulahın öldürülmesi de bu suretle olmuştur. Askeri müfrezenin, metropolitin mağrifetiyle bölgeden kaldırılması, Rum çetesine açık kapı bırakmış ve olanlarda bu fırsatı iyi değerlendirmişlerdir. 9 Kasım 1906 tarihli belge bu minval üzerine Dolyan Karyesi, Ulah halkı tarafından Selanik Müffettişliği'ne gönderilen tahrirattır. Ulah ahali, Rum metropolitin marifetiyle karyelerinden kaldırılan müfrezenin yeniden tesis edilmesini istemektedirler. Ayrıca metropolitin bu tür faaliyetlerinin önlenmesi için hakkında soruşturma açılmasını da talep etmektedirler Bunun üzerine Selanik Müffettişliği katliamı gerçekleştiren eşkiyaların yakalanması için tahkikat açılmış ve bölgeye yeniden bir müfreme gönderilmesini kararlaştırmıştır²⁸⁸.

²⁸⁶ BOA TFR I MN 85/8497.

²⁸⁷ BOA TFR I KV 163/16225.

²⁸⁸ BOA TFR I SL 125/12445.

Osmanlı Devleti tarafından, 1905 (1321) senesinde çıkartılan ve Yunan eşkiyasının ve bunların güdümündeki Rumların Ulahlara yaptıkları katliamları içeren listenin benzeri, 1906 (1322) senesinde de çıkartılmıştır. Bu ise Yunan Hükümeti'nin Osmanlı Devleti'nin tüm uyarılarına rağmen el altından Rumları yeniden örgütlediğini göstermektedir. 26 Kasım 1906 tarihli belge de Yunan eşkiyası tarafından Katrin, Karaferye ve Grebene kazalarına tabi karyelerde, Yunan eşkiyası tarafından Ulahlara yapılan baskıları içermektedir. Bu civarda hemen hemen tüm Ulah karyelerine, Rum saldırıları olduğu halde Görice Kazası'na bağlı Blaçi Karyesi'nde bu tür olaylara rastlanmamasının sebebinin burada bulunan bekçilerin fazlalığından kaynaklandığı belirtilmiştir. Rumlar'ın bu durumdan rahatsız olduklarını ve kısa bir süre sonra buradaki bekçilerin sayısının azlatılmasını isteyecekleri istihbar edilmiştir. Bunun engellenmesi için de gerekli tedbirler alınmıştır. Yunan eşkiyasının 1322 senesinde Ulahlar'ın aleyhindeki faaliyetlerinin listesi ise şu şekildedir²⁸⁹:

²⁸⁹ BOA TFR I A 32/3177.

12 Teşrîn-i Sâni (1)322 târih, 513 numaralı tahriât-ı sâmiyye-i

Kazası	Müte'addi	Müte'addiyü'n aleyh	Katı	Cerh	Dağa Kaldımları	Cürm-i Sarie	Meşrûhât	Târih-i Vekâyi'
Katrin	Dokuz Rum Şakisi	Kondorinçe Çiftliğinde Kosta'nın kerfimesi Vantine oğlu Mişo			1		Mezbure Vantine bi'l-âhire tahliye edilmiş birâdri Mişo içinde yüz lira fidye talep edilmekte bulunulmuştur. Merkumun da tahliyesi için ta'khibât icra edilmektedir.	30 Teşrîn-i Evvel sene (1)322
Karaferye	Kayalar Kazâlı Şakî Mecnûn ve rûfekası	Doplan karyeli Yani Çiço, Aleksî ve birâderi İsteryo, Konstantin Çaço	4				Karaferye'ye gelirken Loziçe-i Bâlâ hududunda katledilmişler ve fâ'illerden Ehadoba karyeli İdris der-dest edilmiş, diğerleri de şiddetle ta'kîp olunmaktadır.	18 minh
Karaferye	Karaferyeli Yorgi, Katrinli Nikola, Toma, Yanko, Mihal	Ulah Papası Tanaş ve Kavâs Hasan	1	1			Berây-i âyîn kiliseye giderken Ayandon Rum kilisesi civarında katledilmiş. Kavâs da boyundan cerfîdâr olunmuş mütecâsîrlet der-dest ve tahkîkât icrâ olunmaktadır.	15 Teşrîn-i Sâni sene minh
Gevgili	Oşan Karyeli Ulan Tano'nun firârî oğlu ve refiki	Karye-i mezkûreli Ulah Mitre, İstoyo	1			Darb	Hatab-ı kat'î için ormana giderlerken İstoyo'yu darb ve Mitre'yi Rum taraftarı olmasından katl ile firar etmişlerdir.	1 minh
Grebene	Kapudan Luka Kapudan Odela karyeli Çipira ve Papa Rizo'yu maddî zarara uğratan Grebene ve avanesi					ihrâk ve itlaf	Karyeye ik sâ'at mesafede Biga nâm balkanda iki yüzlere kıymetinde çiftçihâne ve samanhânesi ve ahûru ve iki öküzü itlâf edilmiştir	6 Nisan sene minh

b. Yangın

Rum çeteleri Patrikhane'nin verdiği emirler doğrultusunda hareket ederek, Bulgarlar'ı sindirmek için giriştikleri faaliyetlerin aynılarını Ulahlar'a karşıda ki bunlardan bir tanesi de çıkartmış oldukları yangınlardır.

10 Kasım 1905 tarihli belge, Rum çetesi tarafından Grebene'nin Avdela Karyesi'ne yapılan baskın ile ilgilidir. Durum karyede bulunan Ulah Mektep Müdürü İsteryo Perzik'in telgrafıyla Bâb-1 âli'ye bildirilmiştir. Müdür, telgrafında Avdela'da Ulahlara ait olan hanelerin, 30 kişilik bir Rum çetesi tarafından yakıldığını belirtmiştir. Bâb-1 âli ise Rumlar tarafından Ulahlara yapılan saldırıların önlenmesi için gereken tedbirlerin alınması hakkında Manastır Valiliği'ne gerekli emirnameyi göndermiştir²⁹⁰.

Manastır Valiliği tarafından, Rumeli Müffettişliği'ne çekilen 13 Aralık 1905 tarihli bir telgrafta ise yine bir Rum çetesi tarafından Ulahlar'ın yaşadığı Grebene Kazası'na bağlı Perul Karyesi'nde iki Ulah'ın evlerinin yakıldığına dair bilgiler vardır. Takriben onbeş kişiden oluşan Rum çetesi, Perul Karyesi'ne giden yolları keserek, karyeye giriş çıkışı engellemişlerdir. Daha sonra karyenin içlerine girerek Ulah Papaz Dimitri ile Ulah taraftarlarından Niko Yani ve Ponayot Perziko'nun ve Taşolo Ruzo'nun evlerini öğrenmişlerdir. Evlerin yerini öğrendikten sonra, Niko Yani ve kardeşlerinin oturduğu üç eve girerek, buldukları ufak tefek eşyayı yanlarına alıp, evleri ateşe vermişlerdir. Rum çetesi, bu mahallede işini bitirdikten sonra Papa Dimitri ve Ponayot Perziko'nun evlerini de ateşe vermiştir. Civarda bulunan Taşolo Rizo'nun da evini yakmak istemişler, ancak Grebene Rum Metropoliti'nin karyeye geldiği zaman kaldığı eve yakın olması ve karye sakinlerinin evleri yakmamaları için ricalarda bulunmaları üzerine bundan vazgeçmişlerdir. Rum eşkiyalarının sadece belli başlı şahısların evlerini yakmaları ve yangının diğer evlere sirayet etmemesi için diğer ahali ile birlikte çalışmalarını onların sadece gözdağı vermek istediklerinin göstergesidir.

Yapılan tahkikat sonucunda ise çeteninin Koniçe Karyesi'nden Kapudan Yapo, Grebene Kazası'nda Radoşençe Karyeli Loka veled-i Yorgi, Perul Karyeli Şolu Hamara, Yorgi Yani Hokarana, Terse Karyeli Goru Vangel, Yani Konstantin Kaldam, İspilo Karyeli Nökila Rimandi, Lavda Karyeli Kosta Boşo ve Mavronos Karyeli Naşo Yorgaki'den oluştuğu anlaşılmıştır. Üzerlerinde Yunan askeri efzun elbisesi olan şakiler, yine Yunanistan'dan temin ettikleri Gıra tüfeklerle saldırılar düzenlemektedirlerki bu da Yunanistan'ın, Rum şakileri açıkça desteklediğini

²⁹⁰ BOA TFR I MN 78/1905.

göstermektedir. Şakiler tanınmamak için Odala Karyesi'nde saklanmışlar ancak hepsi yakalanmıştır. Yapılan bir başka tahkikat ile Rum eşkiyası tarafından yakılan evlerin değerleri tespit edilmiş ve gerekli yardımın yapılması için çalışmalara başlanmıştır²⁹¹.

Rum eşkiyaları, kendi tabiyetlerinde bulunmayan diğer Ortodokslar'ın hiç bir şekilde işbirliği yapmalarına müsaade etmemişlerdir. Hatta kendi milletlerinden olan ve bir şekilde Ulahlar veya Bulgarlar ile ilişki içerisinde bulduklarını tespit ettikleri Rumlar'ı dahi cezalandırmışlardır. 10 Ağustos 1906 tarihli belge çetelerin bu faaliyetlerini açıkça ortaya koymaktadır. Vodine Kaymakamı tarafından, Rumeli Müffettişliği'ne gönderilen tahriratta bir Rum çetesinin, Ustrova Nahiyesi'nde Ulahlar tarafından meskun olan, Patocin Karyesi'ne ta'arruz ederek on haneyi yaktıkları belirtilmiştir. Bunun üzerine merkezden, bölgeye bir müfreze gönderilerek maddi ve manevi zarar tesbit edilmiştir. Bir başka Rum çetesi ise, merkez kazaya bağlı beş altı kulübe ve ve iki kuleden oluşan Vodine'de, Rum milletinden Novaskalı Vasil ve Vodinelî Rum milletinden Hirsto Dolile Hirsto Litro'nun sahip olduğu bir çiftliği de ateşi vermişlerdir. Çiftlik sahipleri, tahkikat sırasında kendilerinin Bulgarlara ekmek verdikleri için çiftliklerinin yakıldığını beyan etmişlerdir. Olay yerlerine müfrezeler gönderilerek, civarda bulunan Pirlepe, Filorina, Kayalar, Karaferye, Karacaabad, Yenice kaymakamlıklarıyla Ağustos Müdürlüğü'ne gerekli malumat verilmiş, mahallerinde hasar tesbiti yapmaları ve telefata gösteren cetvel ile zabt varakası hazırlamaları istenmiştir²⁹².

26 Kasım 1906 tarihli tahrirat Ulah cemaatinden gelen bir arz üzerine, Sadrazam Mehmet Ferit Paşa tarafından, Rumeli Müffettişliğine gönderilmiştir. Selanik'te ikamet eden Ulah cemaatinden Hristo Zega ile Filorina Kranos cemaati Mutasarrıfı Taşuli imzalı arz, Rumlar'ın çiftliklerini basmaları ve zahireleri yakarak maddi zarar vermeleri üzerine kaleme alınmıştır. Karaferye ve Katrin kazalarında Ulahlara ait İnekastro (Nekastro) ve Kranos çiftliklerini, Ulahlara duydukları milli husumetten dolayı basan Rumlar, Katrinli Gorki Çam, Hristo Vasil Kahya ve oğulları Yanaki ve Vasil'dir. Bunlar çiftlikleri basıp zahireyi yaktıkları gibi çalışanları da tehdit ederek çiftliklerden ayrılmasını istemişlerdir. Çiftlik komşularını ise yine tehdit ederek Ulahlar'ın çiftliklerini tecavüz ve zabt eylemelerini sağlamışlardır. Sadrazam Mehmet Ferit Paşa ise yazdığı tahrirat ile bu kişilerin yeniden mahkeme önüne çıkarılarak tutuklanmalarını istemiştir²⁹³.

²⁹¹ BOA TFR I MN 80/7968.

²⁹² BOA TFR I SL 116/11530.

²⁹³ BOA TFR I SL 130/12949.

Rumlar tarafından yapılan mezalime maruz kalan Ulahlar'ın en büyük kurtarıcıları yine Osmanlı askeri olmuştur. Aşağıda daha ayrıntılı olarak değineceğimiz gibi Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu seyyar müfrezeler olay yerine anında giderek gerekli önlemleri almışlardır. 6 Mayıs 1909 tarihli belgede bu tür bir olaya rastlamaktayız. Filorina kasabasına bir saat mesafede Ulahlarla mütemekkin olan Şoti yaylağında gece oniki sıralarında görülen bir ateş üzerine jandarmalar sevk edilmiştir. Yanmakta olan 30 Ulah hanesinden sadece beş tanesi jandarmaların marifetiyle kurtarılmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda yangını çıkaranların Klabasniçe karyesi Rum cemaatinden Naum ve arkadaşları olduğu anlaşılmıştır. Durum Filorina Kaymakamlığı'na bildirilmiş ve saldırganların tutuklanmaları istenmiştir²⁹⁴.

Taraflar arasındaki gerginlik zaman zaman kendileri için manevi değeri çok büyük olan kiliselerin yakılmasına kadar gitmiştir. Özellikle Rumlar diğer milletlere ait olan ancak terk edilmiş kiliselere dahi zarar vermekten geri durmamışlardır²⁹⁵. Tüm anlaşmazlığın çıktığı nokta olan, kilise ve mekteplerin kime ait olduğu sorunu, bu tür olaylar ile günden güne tırmanmıştır.

²⁹⁴ BOA, *TFR I MN* 189/18857.

²⁹⁵ BOA, *DH. MUI* 43-1/38.

IV. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN KİLİSE MÜCADELELERİNDE İZLEDİĞİ SİYASET

A. OSMANLI DEVLETİNDE CEMAAT YAPISI

Her milletin başında kendi cemaatleri tarafından seçilen ve devlet tarafından onaylanan birer dini şef bulunurdu. Dini şefler kayd-ı hayat ile makamlarında oturur ve vatana ihanet etmedikçe veya kendi topluluklarının kurallarına aykırı davranmadıkça görevlerinden alınmazlardı. Osmanlı Devleti yeni seçilen şefe dini ve hukuki yetkilerini içeren bir berat yollardı. Bu beratların içeriği yüzyıllar boyunca hemen hemen hiç değişmemiştir. Beratta dini şefin seçimi tasdik edilerek, topluluğun mallarını idarede, ayin ve din ile ilgili diğer işlerde tam bir serbesti içinde olduğu cemaatinden belli miktarda iane toplayabileceği, kendisinin ve din adamlarının vergiden muaf olduğu, kilise mallarından gümrük vergisi alınmayacağı, kilise mensuplarının yalnız patriklik aracılığıyla tutuklanabileceği, adi suçları işlemeleri halinde cezalandırılmaları için patriğin onların dini sıfatlarını kaldırması gerektiği, cemaate bağlı olanların evlenme, boşanma, miras gibi meselelerin patriğin yada onun seçmiş olduğu adamların kendi hukuk kurallarına göre çözüm getirecekleri yazılıydı. Patrikler kendilerine bağlı olarak çalışacak diğer alt rütbeli din adamlarını kendi geleneklerine göre tayin ederlerdi. Bunlar için de bir hattı humayun çıkartılırdı. Dini ibadetlerini kendi ev yada binalarında sesler dışarıya taşmadan rahatça icra edebilecekleri belirtilmekteydi. Metropolitlerin Patrikhane tarafından seçilerek beratla atanması kuralına zaman zaman uyulmadığı da çıkan bir fermandan anlaşılmaktadır. Rum metropolitlerin azil ve nasblarına dahil İstanbul Rum Patriği'ne verilen 1796 tarihli bir fermanda boş bulunan bazı metropolitliklerin usule aykırı olarak Patriğe şefaet ve rica eden, sonrada zimmi halka zulm eden kişilerce doldurulduğu halbuki metropolitlerin azl edilmeyip kaydı hayat şartıyla atandıklarını, ölüm halinde ve gerekli hallerde patrikçe azl edilenlerin de yerine atanacak ve Patrik cemaatince seçilecek olan yeni metropolitler, piskoposlar ve keşişlerin, keşişhane mühürüyle sunulan arzuhale dayanılarak berat çıkartılmasının şart olduğunu bildirmişlerdir. Bu din görevlilerine verilen berat ve emr-i aliler piskopos kaleminin bağlı olduğu maliye kaleminde tutulurdu.

Patrikler dini, hukuki, mali konularda giderlerini karşılamak üzer cemaatlerinden vergi toplarlardı. Her cemaatin yönetimine ve dini işlerine ilişkin giderler bu vergiler ile ödenirdi. Ancak kendi cemaatlerini ağır vergi yükü altına sokmamaları için tarifelendirilirdi. Patrikler eğitim, hastane, vakıf gibi kurumları tamamen özgürce idare ederlerdi. Bu nedenle her cemaat belli bir hiyerarşi içerisinde mahalle ve köylere kadar örgütlenmişlerdi. Azınlık mahallelerinde yönetimle sorumlu olan papaz ve kocabaşlar mahallenin mülki ve belediyeye ilişkin işlerinde kadının temsilcisi sayılırlardı. Bunlar ölüm, doğum gibi nüfus kayıtların da tutarlardı²⁹⁶.

1789'dan sonra Avrupa'da yayılan milliyetçilik akımı Osmanlı Devleti'nin yukarıda değinilen, cemaat sistemi ile bağdaşmamıştır. Milliyetçilik ilkesi belli bir toprak parçası ve tek bir hukuk düzenini gerektiyordu. Böylece bu akım Osmanlı Devleti'ne de bu akımların doğal sonucu olan "Milli Devlet İsteği"ni getirmişti. Osmanlı Devlet adamları bu tehlikeyi görerek milliyetçi akımları önlemenin onlara eşitlik sağlamakla mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir. Bunun için ilk çaba harcayan ve böylece Tanzimat döneminin başlangıcını oluşturan padişah II. Mahmut olmuştur. Babasının yolundan giden Abdülmecid'in, Mustafa Reşid Paşa'nın etkisiyle yayınladığı Tanzimat Fermanı bu yolda ilki teşkil etmiştir²⁹⁷. Tanzimat Fermanı kendinden önceki ıslahat ve reform teşebbüslerinden kapsam itibariyle daha geniş olmakla beraber temelde Batı standartlarını kabul etmektedir. Fermanın hemen başlangıç kısmında yer alan "bütün tebânın can, mal ve ırzının teminat altına alınması temelde kişi hak ve hürriyetleri ile ilgili bir kavramdır. Osmanlı Devleti'nin bu ilkelerden yola çıkarak eşitlik vaadiyle bağlamaya çalıştığı bağımsızlık isteği ile dolu Hıristiyan unsurlar, doğal olarak kendilerine tanınan haklarla yetinmediler ve Avrupa Devletlerinden kendilerine yardımcı olmalarını istediler. Böylece büyük Devletlerin doğudaki hareket noktalarını zimmiler teşkil etti. Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak için bahane bulan bu Devletler siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için bu toplulukları Osmanlı Devleti üzerinde bir baskı aracı olarak kullandılar. Ne Rumların hakimiyetindeki Patrikhane' yönetimini ne de Osmanlı yönetimini isteyen Slav ve Romen halkları kendi ulusal isteklerini gerçekleştirmek için ayaklandılar²⁹⁸.

Ananevi millet sisteminin değişmesi Ortodoks Kilisesine bağlı çeşitli din ve etnik grupların (Bulgar, Sırp) dil ve kültür özelliklerini esas tutan milli kiliseler şeklinde teşkilatlandırılmalarına yol açmıştır. Eskiden yalnız üç millete sahip olan

²⁹⁶Bozkurt 1996: 30-31.

²⁹⁷Bayram Kodoman-Ahmet Turan Alkan (1992): "Tanzimat'ın Öncüsü Mustafa Reşit Paşa", 150. *Yılında Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, s. 3-4.

²⁹⁸ Bozkurt 1996: s.40.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda dokuz milletli olmak zorunda kalmıştır ki bunlar kısmen din esasına bağlı siyasi devletlerdir.

Tanzimat'tan sonra Bulgarlar'ın bağımsız kilise taleplerini Bâb-1 âli kabul edebilirdi Ancak Ortodoksluğun parçalanmasından doğacak sorunlar kadar Rusyanın'da ilk anda Ortodoks kilisesinin parçalanmasını istememesi Bâb-1 âli'ye iç ve dış sorunların artacağını gösteriyordu ve bu yüzden konuya el atılmadı. Tanzimat Fermanı ile Ortodoks kilisesinin Hıristiyanlar üzerindeki yaygın ve üstün yönetimi ise protestanlar gibi yeni ortaya çıkan cemaatler yeni kurulan milli kiliseler arasında parçalanacaktı.

Tanzimattan sonrta cemaat yapısında büyük değişikliklerin meydana gelmesine neden olan bir diğer ferman ise 18 Şubat 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'dır. 1856 Islahat Fermanı'nda gayrimüslim tebaaya anayasal gelişme açısından üç önemli ıslahat vaad edilmiştir. Bunlardan ilki, vilayet ve belediye meclislerinde müslim ve gayrimüslimlerin makul oranlarda temsilci bulundurmaları; ikincisi ise Meclis-i Ahkam-ı Adliye'de gayrimüslimlerden de üye alınması; üçüncüsü ise gayrimüslimlerin "millet" örgütlenişlerinin yeniden düzenlenerek bunların meclislerine ruhanilerden başka halktan kimselerin katılmasıdır. 1839 Tanzimat Fermanı'nı müslümanlar için çıkarılmış kabul edersek 1856 Islahat Fermanı'nın da gayrimüslimler için çıkartıldığı sonucuna ulaşabiliriz. Müslim ve gayrimüslim tebaa arasında şahsi haklar ve vatandaşlık hukuku açısından eşitlikten sözeden ferman, bu haliyle islami temellerden ötürü böyle bir eşitliğe dayanmayan devletin ana nizamına ve ilk dönemlerden beri nihai şeklini almış olan cemaat yapısına yıkıcı bir darbe vurmaktaydı. Dolayısıyla 1856 Islahat Fermanı genel olarak gayrimüslim "milletlerin" anayasal gelişmelerinin başlangıcı ve milli bağımsızlık isteklerinin yasal dayanağı olmuştur²⁹⁹.

Osmanlı Hıristiyanları arasında 1856'dan sonra gelişmeye yüz tutmuş milliyetçilik akımının temel taşı dindir. Bunun üzerine milliyetçiliğin temelleri sayılan dil, tarih, kültür ve beraber yaşamak arzusu ve buna benzeyen diğer unsurlar ise dini hüvviyet etrafında yer alarak değerlendirilmiştir. Gerçi Balkan hıristiyanları, arasında ortaya çıkan bu dine bağlı milliyetçiliğin laik olduğu ilan edilmişse de bu laikliğin manası burada çok farklıdır. Balkan laikliğinin manası dinin miliyetçiliğe tabi olması ona hizmet etmesi demektir³⁰⁰.

²⁹⁹ Cevdet Küçük (1987): " Millet Sistemi ve Tanzimat" *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri*, S. 89, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 18-19.

³⁰⁰ Karpat 1979: s. 360.

Müslim ve gayrimüslim teba arasındaki çatışmalar bu devrin karakterini oluşturdu. Yabancı devletler kışkırtmaktan ziyade müdahaleye de başladılar. Müslim-gayrimüslim arasındaki çatışmalar Hıristiyanlar'ın kendi arasında arttı. Kadim ve yekpare Ortodoks kilisesi parçalanmaya başladı³⁰¹.

1856'dan sonra ülkenin bir çok yerinde kiliseler ve gayri müslim cemaat sayısı arttı. Islahat Fermanından gayri üslim teba memnun olmadı. Tanzimat Fermanının getirdiği haklardan da memnun olmamışlardı. Tanzimat Fermanı okunduktan sonra torbasına konduğunda Rum Patriği "İnşallah bir daha o torbadan çıkmaz" dediği söylenir. Bu meşhur rivayet bir yana, Fener Patrikhane'si Osmanlı Avrupası'nda yaşayan halkın büyük çoğunluğu üzerindeki ruhani, mali, hukuki egemenliğinin sonuna geldiğini anlamıştı³⁰².

Islahat Fermanı sayesinde çeşitli mezheplere bağlı Hıristiyan teba yirmi sene zarfında büyük bir iktisadi gelişme göstererek az zaman içerisinde etkisini sosyal kültürel ve siyasi alanlarda yapmıştır. XIX. yüzyılın II. yarısında Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Yahudiler hariç, Hıristiyan gruplar iç yapıları ve teşkilatları süratle değiştirerek eski etnik isimleriyle sosyal ve siyasi bakımdan yeni hüviyet ve isteklerle ortaya çıkmışlardır³⁰³. Avrupa ülkeleri ise kendi çıkarların sağlamak için icabında siyasi ve askeri güçlerini kullanarak bu gelişmeleri desteklemişler ve Hıristiyan tebaya üstün iktisadi bir mevki sağlamışlardır. Gayri müslim teba arasında kendini göstermeye başlayan milliyetçilik fikirleri bunların kendi statülerine bağlı bir gelişme göstermiştir³⁰⁴.

18 Şubat 1856'da okunan Islahat Fermanı'nda " her din ve mezhepte bulunan kaffe-i teba-i şahane hakkında bil istisna" bazı hakları tey' id ve kabul edilmiştir. Bir mezhebe bağlı olan zımmilerin sayıları ne olursa olsun, mezheplerin gereği olan ibadetlerini serbestçe icra etmeleri için luzumlu tedbirler alınacaktı. Kimse din ve mezheplerinin gereğini yerine getirirken engellenmeyecek; aynı şekilde din ya da mezhebini icra ederken zorlanmayacaktı. Patriklik makamına getirilen kişi ömrünün sonuna kadar bu makamda kalacaktı. Buna karşılık patriğin sadece dini yetileri olduğu belirtilerek dünyevi yetkileri elinden alınıyordu. Patrik artık sadece din sorunlarla ilgilenebilecekti. Cemaati yönetim din adamları ve laik üyelerden kurulu meclisler tarafından sağlanacaktı. Böylece eski millet sisteminde önemli bir değişiklik yapılıyordu. Zımmilere yüzyıllarca süren patriğin dini ve dünyevi işlerindeki bazen

³⁰¹ Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, s. 95.

³⁰²Ortaylı (1995): s. 72, 92-93.

³⁰³ Küçük (1987): s. 20-22.

³⁰⁴ Karpat (1979): s. 356

keyfiliğe kadar vara kesin otoritesinden sıyrılarak kendi cemaatlerinin yönetime katılma hakkı verilmişti³⁰⁵.

Özellikle 1862-1867 yılları arasında XV. asırda Fatih Sultan Mehmet tarafından hukuki temelleri atılmış ananevi millet sistemi köklü değişikliklere uğramıştır. Bu tarihlerde Ermeni ve Yahudi milletlerinin iç idarelerinde bir takım mühim değişiklikler olmuştur. Asırlar boyunca Synod, okullar, dini mahkemeler gibi, bu millet sistemine hakim olmuş, patrikler ve metropolitler yetkilerini esnaf ve yeni okullardan mezun olan aydınlarla paylaşmak zorunda kalmışlardır. Hatta Patrik ve Synod Meclisi'nin seçimleri demokratlaştırılarak seçme yetkisi cemaat üyelerine verilmiştir.

Devletin parçalanma döneminde sosyal gerilimleri arttıran bir başka amil de Hıristiyan din adamlarının kışkırtmalarıydı. Daha önce Osmanlı Devleti'ndeki millet sisteminin kendi dindaşları üzerinde sağladığı otorite sebebiyle milli ayaklanmalara şiddetle karşı çıkmış olan bu yöneticiler Tanzimatın getirdiği millet sisteminin demokratikleştirici reformu sonucu otoritelerini yitirmeye başlayınca ayaklanmaları destekler ve özellikle cemaatleri ayaklanmaları kışkırtır oldular. Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemine rastlayan bu Devirde içeride ve dışarıda ortaya çıkan büyük gaileler, harpler ve isyanlar devleti meşgul ederken diğer yandan da durumu fırsat bilen Hıristiyan etnik gruplar ülkeyi parçalamak yolunda dış tahriklerle gizliden gizliye temasa geçmişlerdir. Bilhassa Fener Patrikhane'si bu hususta bir fesad ve şekavet ocağı olması bakımında da dikkatleri üzerinde toplamıştır³⁰⁶.

B. YABANCI DEVLETLERİN ETKİLERİ

Osmanlı Devleti'nin bünyesinde bulunan tüm etnik grupların dini ya da siyasi bağımsızlıklarını kazanabilmeleri için ilk yaptıkları için nüfus yoğunluklarının fazla olduğu yerlerde kendi dilleri ile eğitim-öğretim veren okullar açmak olmuştur. Devletin tebası olan fakat çeşitli antlaşmalarla himayeleri Avrupalı devletlere geçen bu unsurlar XIX. yüzyıla gelindiğininde memleketin hemen hemen her yerinde okullar açmışlar ve bu konuda da hâmlerinden gerekli desteği görmüşlerdir. Bu okullarda müfredat milliyetçi esaslara dayandığından, buralardan mezun olan gençler ateşli birer milliyetçi olarak ileri saflarda yer almışlardır.

Devletin kuvvetsizleşmesinin tabii neticesi olarak Avrupa baskısı artmıştır. Hatta bu devletler himaye ettikleri unsurları bahane ederek devletin içişlerine

³⁰⁵ Bozkurt (1996): s. 55-56.

³⁰⁶Şentürk (1992): s. 49-50.

karışmaya başlamışlardır. Bununla da yetinmeyen Avrupalı devletler hiç bir zaman hükmünü dinlemedikleri Papalığın Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz tavrını desteklemişlerdir. Papalığın Ermeni Kilisesi'nin serbesti ve imtiyazlarını ilga etmesi üzerine Bâb-ı âli bunu reddetmiş ve Ali Paşa, Papa'nın bu hareketine karşı şöyle cevap vermiştir: "Cemaati gayri müslimler mezheplerini icra-i ayinde serbestiye sahiptirler. Buna karşılık cismani işlerde de devletin kanunlarına tabidirler. Bunların ruhani reislerinin devlet memuru mevkiinde bulunmaktadırlar. Memuriyetleri tarafı sahaneden tasdik buyrulmuştur. Tüm katoliklerin istemedikleri emirname bizim tarafımızdan da kabul edilemez"³⁰⁷.

XVIII. yüzyıl ortalarına kadar Batı Avrupa Balkan Slavları ile çok ilgili değildi. Geniş bilgili coğrafyacı, dilbilgini uzmanlar dışında geniş halk kitlesi hatta okur yazar tabakada Slavlar'ın varlığından adeta habersizdiler. Gerçekte Osmanlı egemenliğinin ilk üç yüzyılı boyunca Avrupada geniş bir kitle Yunanlı ile Türkü birbirinden ayıramıyordu. Kısacası Yunanlı ve Türklerin paylaştığı geniş bir bölge sayılıyordu

Avrupa aydınlanmasının etkileri de asıl bu gelişmelerden sonra hızlandı. 18. yüzyılda Voltaire, Rousseau, Diderot, Herder, Lessing gibi filozoflar Balkan aydınlarınca tanındı. Güney İtalya'da Arnavutlar Orta Avrupa şehirlerinde Sırlar Romanya ve Rusya'da Bulgar grupları Batıya dönük bir kültür ve eğitim hayatı yaşadılar.

Özellikle 18. ve 19. yüzyıllar boyu Avusturya, Balkan Slavları'nın kültür hayatında çok etkili oldu. Bu etkide Hapsburg İmparatorluğu'nun rolü büyüktür. Balkan Slavları Avusturya İmparatorluğu'ndaki Slav kardeşleri yanında Batı kültürünü ve ulusçuluğunu öğrenebildiler. 18. yy Avusturya ve Macaristanda ki Barok kültürünün edebiyat tiyatro ve Palstik sanatlarının Balkanlar'ın kültürel gelişimindeki etkileri gün geçtikçe dahaiyi anlaşılırmaktaydı.

Osmanlı Devleti 1699 yılında ilk defa savaşta yenik bir devlet olarak Karlofça Barış Antlaşması'nı imzalamış ve topraklarını bir bölümünü kaybetmiştir. Uzun süren başarılı ve parlak bir dönemden sonra böyle bir Antlaşmanın imzalanması Osmanlı Devleti'nin gururunu kırmıştı. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile nüfusunun çoğunluğunu müslümanların oluşturduğu Kırım terk edilmiş Rus İmparatoriçesi'nin Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks Hıristiyan teba üzerin bir himaye hakkı iddia etmesine imkan sağlamıştır. Rusya bu müdahaleyi Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 7.-14.. maddelerine dayanarak yapmıştır. Yedinci madde de : "Devlet-i Aliyyemiz taahüt eder ki Hıristiyan diyanetinin hakkına ve kenüsalarına kaviyyen

³⁰⁷Aksun (1994): s. 47-48.

siyanet ede ve Rus Devleti'nin elçilerine rahat vere ki her ihtiyaçta 14. madde zikr olunup Mahruse-i Konstantiniye de beyan olunan kilise-i mezkure ve gerek hademesinin siyanetine ibrazı tefhimatı mütemevvia eyliye ve elçi mummaileyhin bir güna uruşu Devlet-i Aliyyemin dostu saafı ve hemcivarı olan devlete mütealik adem-i mutemeti tarafından arz-ı tebliğ olunmakla Devlet-i Aliyyemin tarafından kabul eylemelerini Devlet-i Aliyyemiz teahhüt eder" ifadeleri yer almaktadır.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti bu maddelerde Hıristiyan dini ve kilisesi ile burada çalışanların hakların koruma sözü vermiş ancak Ruslara Ortodoks Zimmileri himaye hakkını vermemiştir. Yalnızca Rum Ortodoks dinin koruma, müdahale etmeme sözü vermiştir. Rusya'nı savaşta işgal ettiği Ege adalarını terk edeceği, burada bulunan Hıristiyanların dinlerine müdahale edilmeyeceği, kilise inşa ve tamirine engel olunmayacağı yolundaki maddeden de bu anlaşılmaktadır. 14. madde Rusya'nın Beyoğlunda kilise kurması için izin verilmiştir. Antlaşmada öngörülen kiliseye Greco-Russian adı verilmiştir. Rus kelimesi kilisenin Rus elçiliğinin himayesinde olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. İngilizce ve Fransızca metinlerde tercüme hatası olarak Rum şeklinde geçmiştir. Rusya hukuken elde ettiği İstanbul'da kilise kurma hakkını barış ortamının sağlanması ve padişahların böyle bir kilisenin halkın tepkisini çekeceğini düşünmelerinden dolayı pratikte kullanamamıştır. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Çariçe Katerine'ya tanınan İstanbul'da bir Ortodoks kilisesi kurma ve koruma hakkı bir yüzyıl sonra (1856 Çar I. Aleksandır) Rusya tarafından Osmanlı topraklarındaki tüm Ortodoks kiliseleri ve halkı koruma hakkı olarak yorumlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Ortodoks uyrukları üzerinde müdahale hakları olduğu sonucuna varmıştır.

Rusya'nın bu tavrının yanısıra, azınlık ve misyoner okulları da ulusçuluk fikirlerini yayılmasında önemli rol oynamışlardır. 19. yüzyıla kadar sırf dini karakter taşıyan milletler artık ulusçu ideallere bölünmüşlerdir. Önce Sırp ve Yuinan ayaklanmaları ve sonra 1870 yılında Bulgar Eksarhlığının ayrılışı bunu tipik örnekleridir. Ancak Bulgar Eksarhlığının ayrılma mücadelesi devlete karşı değil Rum Patrikhane'sine karşı yapıldı. Bu ayrılmada Bulgarlık bilincinin uyanması da büyük rol oynadı. Böylece imparatorluğu sonu yaklaşırken millet sistemi yerine ulus sistemi geçmişti. Bir başka deyimle dini temelli millet sistemini ulusçu duygular çökertmişti.

Ulusçuluk duygularıda ulusal devlet isteğini gündeme getirdi. Böylece Osmanlı Devleti'nde "millet" sözcüğü artık anlam değiştirerek bugünkü kavramı çizmeye başladı. Sırp Rum Romen Bulgar Ermeni Arnavut ve en son olarak da Araplar ulusal duygularla ayaklandılar ve "hümanizm" sloganına sığınan Osmanlı Devleti'nde eşitsizlikten yakınan Batılı devletleri, kendilerine yardıma hazır buldular.

Bu ülkeler kendi uyruklarına Osmanlı Devleti'nin tek yanlı bağış olarak verdiği kapitülasyonlardan ya da ikili antlaşmalardan doğan imtiyazlardan zimmileride yararlandırmaya başladılar. Fransa ya da Rusya'ya din adamları ve ya dini yerlerle ilgili olara verilen himaye hakları bu ülkelerin baskısı ile zimmilerede teşmil oldu. Zimmiler bu anlaşmalara dayanarak "millet" ya da uyruklarını değiştirmeye başladılar. 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla "Ortodoks Milleti" üzerinde himaye hakkı iddia eden Rusya'ya; Katolikleri savunan Fransa; Protestanları savunan İngiltere ve Amerika izlediler. Böylece sorun uluslararası bir görünüm aldı.

Osmanlı Devletinde zimmilere dayana hukuki ve kazai hürriyet uzun asırlar devletlerarası bir antlaşmanın sonucu değil bir içhukuk düzenlemesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştı. İlk defa 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti Ruslara kendi tebası olan Ortodokslar'ın din ve vicdan hürriyetlerini ve kiliselerin korumayı taahüt etmiş böylece gayri müslimlerin sahip oldukları haklar milletler arası bir mahiyet almaya başlamıştır. Tanzimat döneminde ise gayrimüslimlere verilen bu hak ve imtiyazlar gittikçe artan bir tarzda milletler arası münasebetlerin konusu olmuş özellikle 1856 Islahat Fermanında bu hukuki ve karai imtiyazlar Osmanlı Devleti'nin milletlerarası camiaya bir taahüdü olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim aynı yıl yapılan Paris Antlaşması'nda fermanla getirilen düzenleme takdir edilmiş dolaylıda olsa bu taanütlere milletlerarası bir mahiyet verilmek istenmiştir. Nihayet 1878 Berlin Antlaşmasıyla Zimmilere tanınan bu haklar dahada arttırılarak çok taraflı bir mukavelename sözkonusu olmuştur.

C. İTTİHAT VE TERAĞKİ İKTİDARINA KADAR İZLENEN SİYASET

Ortodoks Rumlar Osmanlı ülkesinde seçkin ve ayrıcalıklı etnik bir gruptu. Ortodoks kilisesinin de, devlet içerisindeki imtiyazı nedeniyle Yunan dili ve eğitimi bir engelle karşılaşmadan yapılabiliyordu. Ayrıca devlet bürokrasisinde, kitabet hizmetlerinde kullanılan tek gayrimüslim grupta Fenerli Rum aileleriydi³⁰⁸.

Fenerli Rumlar bu özellikleriyle Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler ile ilişkilerinde devlet tarafından yeterli bir alt yapı oluşturulana kadar kilit noktası olmuşlardır. Yine ellerindeki bu makamlar sayesinde devletin dış siyasetinin yönlendirilmesinde büyük rol oynamışlardır. Özellikle yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin işlerinde etkin rol oynamasının en büyük sebeplerinden birini teşkil

³⁰⁸Ortaylı (1995): s.50

etmişlerdir. XIX. yüzyılda ise Rum olmayan Ortodokslar üzerinde Fener Rum Patrikhane'sinin asimile çalışmaları bu kadroların daha önce hazırladıkları alt yapı sayesinde daha kolay olmuştur. Rumlar'ın 17. ve 18. yüzyılda Akdeniz ticaretinde etkin olmaları yine Batı ile kolay temasa geçmelerini sağlamıştır. Bu suretle Rumlar Osmanlı bünyesinde ki etnik gruplar içerisinde milli uyanışın en erken görüldüğü unsur olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Ortodoks gayri müslim teba'yı yönetmek için izlediği siyaset devletin merkezi otoritesinin durumuna göre çeşitlilik göstermiştir. Yukarıda da bahs ettiğimiz gibi Fatih ve gerileme dönemine kadar olan halefleri tüm Ortodokslar'ı Fener Rum Patrikhane'si'ne bağlayarak bir elden idare etmişlerdir. Ancak devlet otoritesinin zayıflamaya başladığı XIX. yüzyıldan itibaren devletin siyasetinde değişiklik başlamıştır. Özellikle II. Abdülhamit Ortodoks cemaatinin birarada olmasının Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırıcı bir unsur olduğunu farketmiş ve mümkün olduğu kadar bunlar'ın biraraya gelmemesini sağlamaya çalışmıştır. Tüm Ortodoks kiliseler arasında, Abdülhamit dönemine damgasını vuran denge politikası izlenmiştir. Ancak bu durumda da daha önce verilen kapitülasyonlar ve İngiltere Fransa ve Rusya devletleriyle zaman zaman yapılan ikili antlaşmalar sonucunda bu devletlerin himayeleri altında bulunan unsurları bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç politikasına karışmak istemeleri Osmanlı siyasetinde yine bir değişikliğe neden olmuştur. Bu defa Osmanlı Devleti Bulgar kilisesi örneğinde de görüldüğü gibi Balkanlarda yaşayan Ortodokslar'ın devletin elinden kopup gideceğini bile bile kendi milli kiliselerini kurmalarına izin vermiş ve böylelikle de bir nebze de olsun yabancı devletlerin özellikle Rusya'nın müdahalesini engellemeye çalışmıştır.

gerekmiştir. Böylelikle o sıralarda zaten göçmüş olan Osmanlı bütçesine yeni bir delik daha açılmıştır.

Sorunlu bölgelere müfreze gönderme genellikle taraflardan birinin şikayeti üzerine gerçekleşiyordu. Halkın yoğun olarak şikayet gelen bölgelerde Rum ve Bulgar çetelerinin yaptığı zulüm ve saldırıların engellenmesi için kasabaların merkezlerinde güvenliği sağlamak amacıyla belli bir güç bırakmak şartıyla seyyar müfrezelerin kurulması kararlaştırılmıştır

26 Haziran 1905 tarihli belgede Blaçe Karyesi Bulgarlar'ından yedi kişinin kırk kişilik bir eşkiya çetesinin saldırısı sonucunda öldüğü ve iki kişinin kurtularak karyelerine döndükleri haber alınmıştır. Rum ve Bulgar çetelerinin halka yaptığı mezalimin engellenmesi ve eşkiyanın takibi için kazalarda bir miktar asker bırakılarak ellişer -yüzer kişilik seyyar müfrezeler oluşturulacağı Manastır Mutasarrıflığı tarafından bildirilmiştir³⁰⁹.

21 Mayıs 1905 tarihli belgede de görüldüğü üzere kimi zaman ihtiyaç duyulan her yerde sabit müfrezeler kurmak mümkün olmamıştır. Kayalar'ın Şabançe yaylasında Yunan eşkiyasının iki Ulah çobanı öldürmüştür. Ulah Kosta Vaşil takımı kahyası Damo Yunan eşkiyasından korunmak ve Ulahlarla Rumlar arasında meydana gelebilecek çatışmalara engel olmak için, daha fazla Osmanlı askeri talep etmektedir. Bağlı buldukları Karaferye Kaymakamlığı ise böyle bir talebin karşılanmasının mümkün olmadığı cevabını vermiştir. Sabit müfreze kurulması için de mevcut askerin yeterli gelmediği, ancak herhangi bir olay vukuunda derhal o tarafa asker sevkedileceği belirtilmiştir³¹⁰.

25 Kasım 1905 tarihli Sadrazam Mehmed Ferid Paşa'nın Rumeli Müfettişliği'ne gönderdiği saderet tezkiresine göre, Yunanlılar'ın oluşturduğu çeteler bir müddetten beri Rumeli Vilayeti Selasesi'nde ikamet eden Bulgar ve Ulahlara tecavüzatta bulunmaktadır. Saldırıların önlenmesine ilişkin çıkartılan irade-i seniyyeye uygun olarak gerekli tedbirler alınmıştır. Buna göre Yanya ve Manastır civarında faaliyetleri görülen eşkiyanın, takibi ve yakalanması için gerekli komisyon kurulmuştur. Özellikle Avrupalı devletlerin bu konuda bir müdahalede bulunmasına fırsat vermemek için bir an önce uygulamaya geçilmiştir.

Görüldüğü üzere Kilise mücadelelerinde Osmanlı Devletinin attığı her adım sadece kendi iç sorunlarını çözmek için değil aynı zamanda yabancı devletlerin müdahalesini önlemek amacıyla da güdüyordu. Bu yüzden alınan tedbirlerde her şey en

³⁰⁹ BOA, *TFR I A.*, 25/2422.; Manastır Valiliği tarafından 25 Şubat 1909 tarihinde Rumeli Umumi Müfettişliği'ne gönderilen ve İslimiye kazasında Rum ve Ulahlar arasındaki münaferetten dolayı müfrezelerin artırılması gerektiğini bildiren tahrirat BOA *TFR IMN* 186/18528.

³¹⁰ BOA, *TFR I SL* 72/7173.

ince ayrıntısına kadar düşünülüyordu. Aynı zamanda bu konuda tarafgirane hareket ederek çeşitli bahanelerle Osmanlı tebaası olan gayrimüslümlerin, hamileri olduklarını ileri süren yabancı devletlerin müdahalelerini engellemeye çalışıyordu.

Rum Patrikhanesi ile amansız bir mezhep mücadelesine giren Bulgarlar fırsatını yakaladıklarında Patrikhane'den hiç de aşağı kalmıyorlardı. Patrikhane'nin elinin uzanamadığı ve Bulgar nüfuzunun çok olduğu bölgelerde Bulgar çeteleri Rum Patrikhane'sine mensup olan Ortodokslar'ı Eksarhaneye tahvil için her türlü yola başvuruyorlardı.

16 Mayıs 1904 tarihinde Serfice Kaymakamlığı'ndan Manastır Valiliği'ne gelen tahriratta, Nisan'ın 29. gecesini Naslıç Kazası'nın Neslima Karyesi'ne, Kesriye Kazalı oldukları anlaşılan yedi Bulgar gelmiştir. Hıristiyan mahallesindeki Papa Paniyi'nin hanesine giderek, hıristiyan ahalinin Bulgar Eksarhanesine geçmesi ve Bulgar çetelerine para yardımında bulunmaları için tehdit etmişlerdir. Bunula da yetinmeyerek Kesriye Bulgar Eksarhanesi idare-i ruhaniyesine gidip, ahalden Rum Patrikhanesi'yle ilişkilerini kestikleri hususunda zorla imza almışlardır. Durumun İhtiyar heyeti tarafından kaymakamlığa bildirilmesi ile hemen o civarda bulunan jandarma yüzbaşılığına gerekli emirler verilmiştir. Rumeli Umumi Müfettişi ile bölgeden sorumlu olan kumandan paşa arasında konu ile ilgili müzakerelerde bulunulmuştur. Müzakereler sonucunda mezkur Nestima Karyesi ve mülhakatının Bulgar eşkiyasının tecavüzatından korumak için kuvvetli bir müfreze gönderilmiş ve burada yerleşik hale getirilmiştir. Durum Naslıç kaymakamlığına bildirilerek bu gibi olaylara kesinlikle meydan verilmemesi tenbihlenmiştir³¹¹.

Filorina Kaymakamı tarafından Rumeli Vilayeti Umumi Müfettişliği'ne gönderilen 21 Safer (1)325 (4 Nisan 1907) tarihli tahriratta bir Rum çetesini Safer ayının 18. pazar gecesini Filorina Kazası'na bağlı Katori Bâlâ Karyesi'ne giderek halkı, bir hafta içerisinde Patrikhane'ye geçmeleri için tehdit etmiştir. Durum Bulgar reis-i ruhanisi tarafından kaymakamlığa bildirilmiştir. Bunun üzerine mezkur Rum çetesi takibata alınarak uzaklaştırılmıştır. Bölgeden sorumlu olan kumandan ile müzakerelerde bulunularak gerek Katoriye ve gerek civarda bulunan karyelere bu tür çetelerin tecavüzatta bulunmalarının engellenmesi kararlaştırılarak alınan bu karar Noska müdüriyetine de bildirilmiştir³¹².

Yine Filorina Kaymakamlığı'ndan Rumeli Vilayeti Umumi Müfettişliği'ne gönderilen 14 Mayıs 1907 tarihli tahrirata göre, Filorina Biç Karyesi halkının, Rum çetelerini baskısı sonucunda hazırladıkları tezkire ile Rum Patrikhanesi'ne geçmek

³¹¹ BOA, *TFR I MN* 3848.

³¹²BOA, *TFR I MN* 120/11905.

istediklerini vilayete bildirmişlerdir. Ancak, aslında Bulgar Eksarhanesi'nin idare-i ruhaniyesinde kalmak istemektedirler. Fakat Rum eşkiyasının saldırılarından korktukları için kendi mezheplerine dönememektedirler. Bu yüzden karyelerinde Rum eşkiyasının saldırılarından korunarak asayiş içerisinde yaşayabilmek ve istedikleri mezhepte ibadet edebilmek için kaymakamlıktan bir müfreze asker istemişlerdir. Karye halkının bu istekleri üzerine bölgeden sorumlu kumandan paşa ile durum değerlendirilmiş ve Vişetrin nahiyesi merkezinde bulunan kuvvetten bir miktar askerin geçici olarak Biç Karyesi'ne kaydırılmasına karar verilmiştir³¹³.

Özellikle Rum, Bulgar, Sırp çetelerinin yaptığı baskınlar sonucunda vukua gelen şikayetler doğrultusunda bu çeteler takibe alınmış ve büyük bir kısmı yakalanarak cezalandırılmışlardır. Ancak bu çeteler ilk devirlerde olduğu gibi bir kaç çapulcudan oluşan çeteler değil bizzat örgütlenmiş ve genellikle Fener Rum Patrikhane'sine bağlı ve Yunanistandan destek gören çetelerdir. Dolayısıyla alınan tüm askeri tedbirlere rağmen çetelerin önüne geçilmesi zor olmuştur.

b. Münavebe Usulü Kilise Kullanımı

Hükümetin başvurduğu bir diğer tedbir ise kiliselerin münavebe usulu kullandırılması, boş tutulması veya tamamen kapatılmasıdır. Ancak tamamen kapatılan kiliselerin daha sonra genellikle Fener Rum Patrikhanesi lehinde açıldığı görülmektedir. Bu ise Patrikhane'nin hala devlet içinde gücünü hissettirdiğini göstermektedir. Osmanlının bu hareketinin bir sebebi de Balkan Ortodoks Slavlar'ını kendi emelleri doğrultusunda kullanan Rusya'ya karşı Fener Rum Patrikhanesi'ni denge unsuru olarak kullanmaktır.

Münavebe usulü kullanılan kiliselerde taraflar arasında hiç bir zaman tam bir uyum görülmemiştir. Genellikle kullanım sırası diğer tarafa geçtiğinde diğer taraf onların bu hakkına saygı duymamış ve kilise yahut manastırı zorla ele geçirmiştir.

1 Şubat 1893 tarihli Adliye ve Mezahip Nazırı tarafından Sadarete gönderilen tahriratta bu tür bir olaya rastlanmaktadır. İstanmiyaka Kasabası'ndaki Bulgarlar ile Rumlar arasında münavebeli olarak kullanılan Aya Taryada Kilisesi kullanım sırası Rumlarda iken Bulgarlar tarafından başlarında papazları olduğu halde işgal edilmiştir. Ayin yapmakta olan Rumlar kiliseden dışarıya çıkarılarak Bulgarlar tarafından icra-i ayinedilmiştir. Daha öncede Dokvıklıda ve Koflana da böyle olaylar olmuş durum rumlar tarafından bildirildiği halde başvuruları sonuçsuz kalmıştır. Rum Patriği'nden gelen bu şikayet üzerine Adliye ve Mezahip Nazırı durumun Bulgaristan Emareti'ne

³¹³ BOA, *TFR I MN* 124/12313

sadrazam tarafından bildirilmesini ve bu hususta gerekli tedbirin alınmasını istemektedir³¹⁴.

14 Şubat 1898 tarihli belgede ise bu dönemde münavebeli olarak kullanılan kiliseler hakkında çıkan sorunların, Adliye ve Mezahip Nezareti tarafından çözüme ulaştırıldığını görmekteyiz. Bulgar Kapı Kethüdalığı tarafından, Sadarete sunulan tahrirde belirtildiğine göre Selanik Manastır ve Edirne vilayetlerinde aslında Bulgar Eksarhanesi idare-i ruhanisi altında bulunan kiliselere Rum patriki tarafından müdahale edilmektedir. Gerçekte Bulgar Eksarhanesi'ne ait olan kilise ve manastırlar Rum Patrikhanesi'ne teslim edilmiştir. 135 Bulgar hanesi bulunan Ortaköy Kazası'na tabi Drabişko Karyesi'nde sadece 10 hane Rum bulunmasına rağmen kilise Rumlar'ın elinde bulunmaktadır. Bulgar ahali ise bu durum da ya ağaç altında ibadet etmekte ya da çevre karyelerdeki kiliselere gitmek zorunda kalmıştır. Afaya Karyesinde de durumun aynı olduğu bildirilmiştir. Bu tahrirat üzerine Sadaret, devlet tarafından alınan kararda ahali Rum ve Bulgarlardan oluşmuş olan karyelerdeki kiliselerin, taraflar arasında münavebe usulu kullanılması gerektiğini özellikle mahalli memurların bu konuda hassa davranması için gerekenin yapacağını bildirmiştir. Aynı zamanda bu gibi konularla ilgilenen yetkili makamın Adliye ve Mezahip Nezareti olduğu ve bu tür şikayetlerin, bu makama yapılması gerektiği beyan edilmiştir³¹⁵.

Devletin, kilise mücadeleleri hakkında kesin bir çözüm buluncaya kadar geçici bir tedbir olarak uyguladığı bu yöntem, zaman zaman çare olmaktan ziyade yeni problemlere neden olmuştur. 15 Rebiyülevvel 1323 tarihli Siroz Sancağı, merkez Siroz Kazası'na bağlı Rondi-i Bâlâ Karyesi'nde görülen anlaşmazlık da bu doğrultudadır. Rondi-i Bâlâ Karyesi Rum Ortodoks cemaati tarafından, Rumeli Müfettişliği'ne yazılan arzıhale göre, Rondi-i Bâlâ Karyesi'nde "Pera Kilisesi" olarak adlandırılan iki küçük ibadetgah ve iki büyük kilise bulunmaktadır. Bu kiliseler Rum Ortodoks cemaati tarafından yaptırılmıştır ve onların malıdır. Ancak Bulgar Eksarhanesi kurulduktan sonra karyede bulunan bir kısım ahali Rum Patrikhane'si'nden ayrılarak, Bulgar Eksarhanesi'ne geçmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti tarafından çıkarılan emirnameler doğrultusunda, iki küçük kilise, -Devlet kiliseler sorununa kesin bir çözüm bulana kadar- Bulgar Eksarhanesi'ne verilmiştir. Ancak daha sonra çıkartılan bir başka emirname ile iki küçük kilisenin Rumlar'a iadesi ve büyük kiliselerden birini Bulgarlara verilmesi emr buyurulmuştur.

³¹⁴ BOA, A.MTZ. 51/38-2

³¹⁵ BOA, A.MTZ.53/24.

Ancak Bulgarlar iki küçük kiliseyi vermek yerine büyük kiliseyi de ele geçirmeye çalışmaktadır³¹⁶.

28 Temmuz 1906 tarihinde Filorina Kaymakamı tarafından Rumeli Umumi Müfettişliği'ne çekilen telgrame de yine münavebeli kullanım sırasında, Rumlar ve Bulgarlar arasında çıkan anlaşmazlıktan bahsedilmektedir. Filorina Kazası'na bağlı Devn-i Poliçar Karyesi'ne de Rumlar ile Bulgarlar arasında 1 er hafta müddet ile münavebeli olarak kullanılan kilesede ayin sırası Bulgarlarda iken, karyeye gelen Filorina Rum Metropoliti tarafından, hakları gasp edilmiştir. Rum metropolitinin kilisenin anahtarlarını, Bulgarlara vermemesi ve kendisinin ayin yapacağını söylemesi üzerine, iki ahali arasında tartışma başlamıştır. Durum Kaymakamlığa karyede bulunan jandarma karakolunun bekçisi tarafından bildirilmiştir. Bunun üzerine kaymakam ve bölge kumandanı müzakerelerde bulunmuşlardır. Müzakerelere sonucunda ayin sırası hangi tarafta ise kilisenin anahtarlarının onlara verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak müffettişlikten kesin karar gelene kadar, Rum Metropoliti'nin teşvikleri sonucunda, iki taraf arasında bir kavganın çıkmasını önlemek amacıyla, kilisenin geçici olarak kapatılması kararlaştırılmıştır. Bu süre içerisinde, kilisenin muhafazası ise karye jandarma karakolundan iki bekçi tarafından sağlanmıştır³¹⁷.

Yukarıda ki belgeden de anlaşılacağı üzere bazen kilisenin kapatılması en iyi çözüm olmuştur. Her iki tarafta kiliseye sokulmayarak aralarındaki tartışma kısa bir süre için de olsa önlenmiştir.

c. İkna- Cemaat Liderlerini Etkileme

Devlet askeri önlemlerin dışında genellikle mahalli idarede sözü geçen ve halk tarafından sevilen kişilerin vasıtasıyla nasihat yoluyla ikna ederek sorunları haletmeye çalışmıştır. 5 Zilhicce 1327 tarihinde Kırçova Kaymakamı tarafından Selanik Rumeli Müffettişliğine çekilen telgraf, bunun en güzel örneklerinden biridir. Kırçova Kaymakamı Remzi Bey, telgrafta Kırçova'da Sırp ve Rumlar arasında birlikte kullandıkları kilise yüzünden, tartışma çıktığını bunun üzerine taraflardan, Rum metropolit vekili ile Sırp papaz Mihail ve ve Rum ileri gelenlerinden Rofça ve Sırp'lardan Yankola'yı makamına çağırarak, hepsinin Fener Rum Patrikhanesi'ne tabi olduklarını ve bu gibi hareketlerden uzak durmalarını tenbihlemiştir. Tarafları temsilen gelenler ise kaymakamın sözlerini dinleyeceklerini ve bir daha böyle bir olayın vukua

³¹⁶ BOA TFR I ŞKT 65/6436.

³¹⁷ BOA TFR I MN 100/9911.

gelmeyeceğini vaad etmişlerdir. Ancak bu olaydan bir gün sonra taraflar arasında yeniden kavga çıkması üzerine üçü kadın olmak üzere 13 kişi tutuklanmış ve bir gece nezarete tutulmuştur. Kaymakam yaptığı tahkikatta Rum metropolit vekilinin tezkiresine dayanarak, meselenin bu kadar basit olmadığını ve özellikle Sırp muallim ve muallimler hususundaki yapılacak olan atamalarda dikkatli olunmasını, çünkü bunların asıl amacının Devlet-i Osmaniye'yi yıkmak olduğunu belirtmiştir³¹⁸.

Belgenin bize çok güzel gösterdiği gibi gayri müslimler her ne kadar kendi içlerinde birbirlerini yiyor olsalar bile bir yandan da Osmanlı Devleti'ni zarara uğratmak için her türlü yolu denemekten de vazgeçmiyorlardı. Özellikle gayrimüslim öğretmenlerin, yönetimi altında bulunan okullar, adeta gayrimüslim Ortodoks çocukların Osmanlı'ya karşı asker olarak yetiştirildikleri, birer ocak haline gelmişlerdi.

Osmanlı Devlet adamları, meseleleri mümkün olduğu kadar askeri tedbirlere baş vurmadan çözmeye çalışmalarına rağmen, çoğu kez nasihat ve tavsiyelerin işe yaramadığı ve sonuçta muhakkak askeri tedbirin alınması zaruri hale gelmiştir. 28 Ekim 1907 tarihli Zihne Kaymakamı Halil Rıfat'ın, Rumeli Umumi Müfettişliği'ne çektiği telgrafta, bu tür bir olaya rastlamaktayız. Zihne Kazası'na bağlı Kelebuşte Karyesi'nde 6 Bulgar, Rumlar tarafından öldürülmüştür. Olay üzerine burada tahkikata başlayan kaymakam, hazırladığı raporda mezkur karyede, aslında iki üç aydan beri hiç bir olayın meydana gelmediğini, ancak Bulgar cemaatine mensup Prako isimli şahsın öldürülmesinden, sorumlu tutulan ve karye ahalisinden üç Rum müfsidi ve Doviştalı Tedoş'un ifadat ve ihbaratına binaen mahkemeye sevk edilen Şiltoz(Şilor) ve Anaştaya karyeleri Rum fesadlarının daha sonra salıverilmesiyle bu tür eşkiyanın cesaretini arttırdığını ve saldırıların yoğunlaştığını belirtmektedir. Karye halkının son olaylar yüzünden daha önce salıverilen Rum eşkiyasını sorumlu tuttuklarını, ancak ihbar ve ifadatlarının nazar-ı dikkate alınmayarak katillerin salınmasından dolayı, artık ifade vermekten kaçındıklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine kaymakam, kendilerine, bir iki eşkiyanın bazı sebeplerden dolayı kanun pençesinden bu defalık yakayı kurtardıklarını ancak ümitsizliğe düşmenin gereği olmadığını, çünkü bu kişilerin devlet tarafından sürekli gözlem altında tutulduğunu ve haklarındaki tahkikatların devam ettiğini bu yüzden herkesin bildiklerini ve gördüklerini söylemesini uygun bir dille nasihat etmiştir.

Kaymakam raporuna Rum çetelerinin merkezi haline gelen Şiltoz (Şilor) Karyesi'nde daha fazla istenmeyen olaya mahal vermemek üzere bir müfreze ve bir iki nefer jandarma bulundurulmasını söyleyerek devam etmiştir. Rum eşkiyasının bu

³¹⁸ BOA, TFR I MN 5451.

kazaya geçiş yolu olan Nahyonos (Hayanas) Gölü civarında bir kaç noktanın tutulmasının, burada huzuru sağlamak için en iyi çözüm olduğunu belirtmektedir. En nihayetinde kaymakam, bu tür olayları önlemek ve özellikle eşkiyanın zahire ihracını engelleyebilmek için, gece gündüz çalıştıklarını ancak 33.000 nüfuslu kazada jandarma gücününü yetersiz geldiği belirterek takviye kuvvet istemiş ve adliye memurlarının görevlerini daha iyi yerine getirmeleri için gerekli emirlerin verilmesini istemiştir³¹⁹.

Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki belgeler doğrultusunda, taraflar arasında sürtüşmeyi körükleyen kişilerin -özellikle din adamlarının- zaman zaman başka yerlere gönderilmesinin Osmanlı Devleti'nin mezhep mücadelesinde aldığı tedbirler arasında olduğunu söyleyebiliriz.

14 Ekim 1907 tarihli Selanik Valisi Mehmet Rauf Şerif tarafından Rumeli Umumi Müfettişliği'ne gönderilen tezkirede Ulahlar'ın diğer cemaatler tarafından yapılan baskılara karşı korunmasından bahsedilmektedir. Ulahlar'ın Rumeli Vilayeti'nde sayıları Rum ve Bulgardan azdır. Ancak hiç bir zaman civar devletlerin Osmanlı Devleti'ne aleyhinde yürüttükleri hiç bir siyasete alet olmayarak diğer gayr-i müslimenin cümlesinden fazla devlete sadakat ve bağlılıklarını ispatlamışlardır. Selanik Valisi devlete bağlı olan Ulahlar'ın diğer cemaatler karşısında korunmamaların devlet aleyhinde olacağını düşünmektedir. Karaferye'de bulunan Ulahların liderlerinden kabul edilen Hacı Gogo'nun, saldırılardan korunması ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınması hususu da Drama Mutasarrıflığı'na tebliğ edilmiştir. Rumlarla Ulahlar arasındaki münaferet-i mezhebiyyenin süre gelmesinde tesirleri olan ve bu konuda teşvikatta da bulunan merhum Hacı Gogo'nun Karaferye'den uzaklaştırılması kararının yerinde ve tesirli bir tedbirdir. Fakat sadece Ulah ileri gelenlerinden bir kişinin uzaklaştırılmasının Rumların küstah hareketlerini arttıracığı şüphesi doğmuştur. Karaferye'de, mezhep mücadelesini, Hacı Gogo kadar belki de ondan daha fazla teşvik ve tertib eden bir çok Rum ileri geleni olduğu ve Karaferye'de asayiş ve sukunun sağlanabilmesi için Hacı Gogo gibi Rum teşvikçilerinin de en azından bir ikisinin sürülmesinin rumlar'ın cesaretlerini kıracağı bildirilmiştir³²⁰.

³¹⁹ BOA, *TFR I SL* 163/16240

³²⁰ BOA *4 PRK UM* 80/97.

d. Tahrip Edilen Bölgeleri Yeniden Şenlendirme

Rum din adamlarının ve bunların güdümündeki çetelerin baskılarından kaçarak karye ve kasabaları terk eden yahut bu çeteler tarafından evleri çiftlikleri yakılan, hayvanları ve ürünleri telef edilen köylülerin zararlarını da devlet ödemiştir. Bu durum ise devletin bütçesinde yeni delikler açılmasına sebep olmuştur.

8 Temmuz 1907 tarihli tahriratta Kesriye Kazası'na bağlı LUGRADA Karyesi'nde yirmi iki, OSNIÇANI Karyesi'nde dokuz, İSTIRAÇANI Karyesi'nde bir hanenin Rum eşkiyası tarafından yakıldığı belirtilmektedir. Bunun üzerine Kesriye ve mülhakatında bulunan ahaliyi Rum eşkiyasının yeni saldırılarından korumak için karyelere birer müfreze asker yerleştirilmiştir. Karyelerini terk etmiş olan ahali muhterik evlerini inşa veya geçici bir şekilde barınabilmek için bile tamir etmeye muktedir değildirler. Bu yüzden karyelerine dönemedikleri gibi bu süre içerisinde HORPEŞTE hanlarında perişan oldukları yapılan tahkikat sonucunda anlaşılmıştır. Eşkiya tarafından yakılan evlerin hükümetçe tamir edilemeyeceği ibraz olunmuşsa da mezkur nüfusun içerisinde bulunduğu durumun dikkat çekicek derecede kötü olduğu anlaşılmıştır. Bu yüzden taşları yerinde duran ve ahşap ihtiyacı da civar ormanlardan karşılanacak olan muhterik hanelerin bu hesaba göre biner guruh derecesinde sarfiyat ile inşa ve tamir olması mümkün olduğundan aslında selzedeler için ayrılmış olan fonun hepsinin bu konuda harcanmasının gerekli olmadığı şimdilik otuz bin guruhun Kesriye Kaymakamlığı'na gönderilmesi ve kaymakamın başkanlığı altında münasib kişilerden oluşacak bir komisyon marifetiyle mezkur otuzbir hanenin bir an evvel inşasına karar verilmiştir. Eğer ayrılan para yeterli gelmez ise gerekli olan paranın miktarının bir an evvel bildirilmesi halinde yeniden gönderileceği ve tamir işlerinin süratle tamamlanarak HORPEŞTE'de ikamet eden ahalinin bir an önce yerlerine geri döndürülmeleri istenmiştir³²¹.

Bu konularda devlete ulaşan şikayetler doğru olabildiği gibi çoğu zamanda tamamen yanılmak amacıyla yapılabiliyordu. Devlet bu yüzden gerekli olan işlemleri yapmadan önce ilk önce bir komisyon kurarak olayın sahilliğini araştırıyordu.

21 Şevval 1320 tarihinde Palanka Kaymakamı tarafından Kosova Rumeli Umumi Müffettişliği'ne gönderilmiştir. Palanka Kazasına tabi Rankofça Sırp ahalisinin Bulgarlar tarafından zulme uğratıldığı Papaz Gorgi ile Daskal Petruh ve Dimitri tarafından kaymakamlığa şikayet edilmiştir. Bunların ifadelerine göre Papaz Gorgi kilisede icra-i ayin yaparken kilisede İstomanka isimli bir bayan da olmasına rağmen şiddete başvurarak çıkartmışlardır. Yapılan tahkikatta Bulgarlar kendilerine ait

³²¹ BOA, TFR I MN 139/13869.

olan kiliseye Papa Gorgi'nini girmesini istemedikleri hususunun doğru olduğu ancak karyedeki Sırp ahalisi zulmettikleri ve kiliseden zorla çıkarttıkları iddialarının doğru olmadığı anlaşılmıştır³²².

Bu minval üzerine bir başka belge ise 7 Mayıs 1320 tarihli Rondi-i Bala karyesi Bulgar ahalisi tarafından Rumeli Müffettişliğine gönderilen bir tahrirattır. Rondi-i Bala karyesinde 900 hane halkını Bulgarlar oluşturmaktadır. Buna rağmen Rumlar tarafından kilise ve mektepleri zaptedilmiştir. Bu durum karye ahalisi tarafından yetkili makamlara bildirildiğinde ise iki kişiden oluşan bir komisyon oluşturulmuş ve karyedeki Bulgar nüfusunun ne kadar olduğu araştırılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda karyedeki çoğunluğu Bulgarlar'ın oluşturduğu ve isteklerinde haklı oldukları anlaşılmıştır³²³

D. İTTİHAT VE TERAKKİ DÖNEMİ

Osmanlı Devleti'nin, kilise mücadelesinde sergilediği tutum Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülhamid Han dönemlerinde devletin lehinde olmuştur. Ne Fener Rum Patrikhanesi'nin ne de Patrikhane ile mücadele halinde bulunan Sırp, Bulgar ve Ulahlar'ın yanında yer almamışlar mümkün olduğu kadar tarafgirane hareket etmeğe çalışmışlardır. Ancak bu arada işe karışan Rusya ve Avrupalı devletleri kontrol altında tutabilmek ve müdahalelerini en asgari seviyede kalmasının sağlamak için zaman zçaman ağırlık bir tarafa verilmiştir. Bulgar Eksarhanesi'nin kurulması tamamen bu siyasetin ürünüdür. Osmanlı Devleti Bulgarlara kendi milli kiliselerini kurmaları için izin verirken bir yandan da Rusya'nın Balkanlardaki panslavist faaliyetlerini önlemeye çalışmış bir yandan da Fener Rum Patrikhanesi'nin nüfuzunu kırmıştır. Kendi aralarında dini ve milli sebeplerden dolayı devamlı bir mücadele içerisinde bulunan Balkan ulusları ve bunları hiç bir zaman rahat bırakmayan Fener Rum Patrikhanesi, II. Abdülhamid'in izlediği denge politikası sonucunda bir bakıma Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ömrünün uzamasını sağlamıştır. Abdülhamid'in izlediği siyaset Ortodoks milletin bir çatı altında birleşmesini engellemiş ve bunların devlet aleyhinde birlikte hareket etmelerini önlemiştir³²⁴. Ancak siyasi dehayı gerektiren bu ince politika 1876 yılında I. Meşrutiyeti'nin ilan edilmesi ile Türk siyaset hayatına resmen giren ve 28 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ile

³²² BOA, *TFR I ŞKT* 2/198-3

³²³ BOA, *TFR I ŞKT* 41/4072

³²⁴ Süleyman Kocabaş (1991): *Jön Türkler Nerede Yanıldı*, Vatan Yayınları, İstanbul, s. 340-341.

birlikte iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakkiciler tarafından anlaşılammıştır³²⁵. İttihat ve Terakkicilerin Makedonya'daki "anasır" sorununu çözmek amacıyla ve iyi niyet ile yola çıktıkları düzenleme Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda sonunu hazırlamıştır

Kilise Kanunu'nun çıkarılmaya çalışıldığı esnada Meclis-i Mebusan'da çok şiddetli tartışmalar meydana gelmiştir. Mecliste yapılan tartışmalarda azalar Rumlarla Bulgarlar'ın ayrı ırklardan oldukları ve her birinin kavmiyetinin muhafaza etmek istemelerinin normal olduğu ancak zamanında Bulgar Eksarhanesi'nin kurulmasına izin verilmesinin büyük bir hata olduğuna karar vermişlerdir. O zaman için bu iznin hatalı bir siyaset olduğu vurgulanırken, Bulgar ırkının varlığının inkar edilemeyeceği ve fermanın çok önce Bulgarlar'ın Rumlardan ayrı olduklarını iddia ettikleri ifade edilmiştir. Bu arada Rumlar'ın, Bulgarların, Sırların ve Ulahların hepsinin Osmanlı teb'ası oldukları ve birbirlerine saygılı olmaları gereği üzerinde durulmuştur.

Tartışmalar esnasında en çok üzerinde durulan konulardan bir tanesi de Balkanlardaki kiliseler meselesinin sadece hukuki değil aynı zamanda ictimai bir mesele olduğudur. Problem dünyanın ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu şartlar doğrultusunda değerlendirilmelidir. Mesele önceleri cemaatlerin kendi aralarında çözebileceği boyutta görülmüştür ancak cemaatler tarafından uzlaşmacı tutum sergilenmemesi konuyu uzun yıllar sürüncemede bırakmıştır. Bu durumda da Rusya'ya ve Avrupalı devletlere Osmanlı'nın içişlerine karışmak için bekledikleri fırsat doğmuştur. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin birliği tehlikeye girmiştir. Mesele bu raddeye gelince devlet tarafından müdahale kararı alınarak müzakere yapmak üzere Meclise taşınmıştır.

Özellikle Mecliste bulunan Rum ve Bulgar azaların dikkatleri meselenin sıradan bir "mesele-i ruhani" olmadığı yönünde çekilerek milli hayata taalluk eden bir sorun olduğu izah edilmiştir. Azalardan sorunun çözülmesi için gerekli olan uzlaşmacı tavrı takınmaları istenmiştir. Bununla birlikte azalara çıkartılması düşünülen kanunu yeterli görmüyorlarsa ve çözüm getirecek daha iyi bir teklifleri varsa sunmaları gerektiği ifade edilmiş ancak İttihat-ı Osmanî'yi tehlikeye düşürecek hiç bir harekete müsaade edilmeyeceği önemle vurgulanmıştır³²⁶.

Mezhep Antlaşmazlığını çözmek için hazırlanan nizamnameye daha hazırlık aşamasındayken cemaatler tarafından olumsuz tepkiler gösterilmiştir. Sorunun kendi lehleri doğrultusunda çözülmesini isteyen taraflar istedikleri şartların nizamnameye yerleştirilmemesi halinde devlete karşı zararlı faaliyetlerde bulunacaklarına değin

³²⁵ Karpat 1979:., s. 381; Sina Akşin (1983), "II. Jön -Türk Hareketinin Dönemlendirilmesi", VIII. Türk Tarih Kongresi, (11-15 Ekim 1976), C. III, Turk Tarih Kurumu, Ankara, s.1789-1796.

³²⁶ B. Kamil "Kiliseler Kanunu", *Şura-i Ümmet Gazetesi*, S. 211.

tehditlerde bulunmuşlardır. Manastır valisi tarafından Rumeli Umumi Müfettişliği'ne gönderilen 26 Şubat 1909 (5 Safer (1)327) tarihli tahriratta böyle bir durumu örnekleyen bir belgedir. Bulgarlar hazırlanan nizamname'de tartışmalı olan kilise ve mekteblerin çoğunluk kimde ise ona devredilmesi hususunda bir maddenin olmasını istemektedirler. Şayet bu istekleri nizamname'ye dahil edilmezse tartışmalı müessesatı yakmaya karar vermişlerdir. Manastır Valiliği tarafından bu durum haber alınmıştır. Manastır valisi bu tür olayların önüne geçmek için nizamname yayınlandıktan sonra herhangi bir şekilde tahrib edilen müessesatın bedelinin yangını çıkaran cemaat tarafından, müessesatın aid olduğu cihete ödenmesi şartının nizamnameyi eklenmesini istemektedir³²⁷.

Meclisteki bu yoğun tartışmalardan sonra, 3 Temmuz 1910 tarihinde İsmail Hami Danişmend'in deyimiyle tarihi bir hamakat abidesi olan Kiliseler Kanunu çıkartılmıştır. Kanunun tam adı "Rumeli'de Kain Münâzaun -fih Kilise ve Mektepler Hakkında Kanun"dur³²⁸. Altında dönemin Dahiliye nazırı Talat Paşa ve sadrazam İbrahim Hakkı'nın imzaları olan bu Nizamname toplam 11 maddeden oluşmaktadır. Nizamnamede sorunun çözümünde nüfus yoğunluğunun esas tutulduğu görülmektedir. Kilise ve mekteplerin teslim ve tesellüm muameleleri de devletin eliyle gerçekleşmiştir.

Nizamnamenin birinci maddesinde Rum Patrikhane'si ile Bulgar Eksarhanesine mensub olan ahalinin kilise ve mekteplere ait çekişmeleri bu kanuna uygun olarak hal edilecektir hükmü yer almaktadır.

Mekteb ve kiliselerin nüfus yoğunluğuna göre ayrımı ikinci madde de açıklanmaktadır. Buna göre; bir çiftlik, karye ve kasabada Patrikhane veya Eksarhaneye bağlı olan ahalinin nüfusu hangi tarafta fazla ise kullandıkları kilise ve mektebler o tarafta kalacak ve kendilerine teslim edilecektir. Ancak çiftlik sahibi tarafından yapıлып ortakçılara tahsis edilen hususi mabedler bundan müstesna tutulacaktır.

Tartışmalı bir mekteb veya bir kilise bulunan bir karye, çiftlik veya kasaba da ahaliden bir kısmı Patrikhane"ye diğer kısmı Eksarhaneye mensub oldukları halde o kilise ve mekteb esasen hangi taraf namına yapılmış ise o tarafa verilecektir. Ancak Kilise veya mektebi yaptıran tarafın nüfusu genelin salis derecesinden yani üçte birinden az ise adı geçen müesseseler diğer tarafa verilecektir. Bu durumda diğer tarafın mağdur durumda kalmaması için çoğunluğun oluşturduğu tarafa verilen

³²⁷ BOA, *TFR I MN* 186/18532.

³²⁸ İsmail Hami Danişmend (1979), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV., Ankara , s. 333.

müessesatın benzeri yapıların inşası için gerekli olan nakid para nizamnamenin beşinci ve altınca maddelerine uygun olarak hükümet tarafından karşılanacaktır (madde3).

Dördüncü madde de ise bir çiftlik, karye ve kasabada birden fazla kilise ve mekteb varsa bunların nasıl paylaşılacağı hususuna açıklık getirilmektedir. Bu maddeye göre Ahalisi kısmen Patrikhane'ye ve kısmen Eksarhane'ye mensub olan çiftlik karye veya kasabada anaşmazlığa sebebiyet veren kilise ve mekteb yalnız bir taraf adına ise müesseseleri ilk olarak kim kurduysa terci hakkı ilk onda olmak üzere kilise ve mektebden birini seçecek diğerini öteki tarafa teslim edecektir. Eğer kiliseyi yaptıranlar, çoğunlukta, üçüncü dereceden aşağı bir sıraya düştüyse tercih hakkı çoğunluğu oluşturan tarafa verilecektir.

Sorunun çözümüne ilişkin maddi konular ise beşinci ve altıncı maddelerde açıklanmıştır. 5. madde de hükümetin yeni bir kilise veya mekteb inşası için gerekli olan nakdi yardımı emsallerine uygun olarak yapacağı açıklanmakta ayrıca bu yarımının hangi şartlarda yapılacağı ve inşaatın hızlı ve kolay bir şekilde tamamlanması için lazım olan tedbirlerinde yine hükümet tarafından alınacağı belirtilmiştir. 6. madde ise bu maddenin kapsamına nizamnamenin yayın tarihinden önce tartışmalı olan müessesatın dahil olduğunu yayın tarihinden sonra meydana gelen herhangi bir anlaşmazlık için geçerli olmadığını belirtmektedir.

Münazaün fih kiliseler hakkındaki nizamname'nin neşr tarihinden sonra kısmen veya umumen tebdil-i mezhep yapanların durumuna yedinci madde de açıklık getirilmiştir. Buna göre mezhep değiştirenler masraflarını kendileri karşılamak koşuluyla serbestçe kendilerine ait müessese kurabileceklerdir.

Osmanlı Devleti'nin kilise mücadeleleri sırasında sorunun çözümü için bir çare olarak gördüğü ancak beraberinde daha büyük problemler getiren kiliselerin münavebe usulu kullanımı ise nizamnamenin sekizinci maddesi ile kaldırılmıştır.

Dokuzuncu madde de ise kilise ve mekteblere aid gelirlerin kullanımında çıkacak olan sorunları Nizamiye Mahkemeleri'nce hal edileceği belirtilmektedir.

Nizamname'nin getirdiği köklü değişikliklerden en önemlilerinden biri de 10. madde de yer alınmaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı tebası olan herhangi bir gayri müslüm unsur ibadetgah inşa etmek hatta var olan ibadetgahlarında bir takım değişiklikler yapmak için Divan-ı Humayun'un dolayısıyla padişahın iznini almak zorundaydı. İşte 1910 Kilise Nizamnamesi ile bu gelenek ortadan kaldırılarak padişah fermanı yerine Meclis-i İdare-i Vilayetin kararı yeterli kabul edilmiştir. Bununla birlikte kilise veya mektebin kurulması için lazım olan gelirin düzenlenmesi arazinin çeşidine göre tayin ve tahsis edilecek ve muammele ilgili bakanlıklarda yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

11. madde de ise nizamnamedeki hükümlerin yerine getirilmesinde Dahiliye ve Mezahip nezaretleri görevlendirilmiştir.

28 Cemaziyelahir 1328 tarihinde Takvim-i Vekai Gazetesi'nde 328 numarayla neşr edilerek yürürlüğe konmuştur³²⁹. Uygulamaya geçebilmek için tahkikatlara başlanmıştır. Karyelerde 2. 3.ve 4. maddeler doğrultusunda hangi cemaatin yoğunlukta olduğu ve varolan müessesatın kadimden beri hangi tarafa ait olduğu tesbit edilmeğe çalışılmıştır. Ayrıca devletin yeni inşa edeceği kilise veya mektep için masrafın ne kadar olacağı hesaplanmıştır.

21.7.1328 tarihli belge bu çalışmalardan birinin ürünüdür (Ek IV). Tahkikat 7 vilayette yapılmıştır ve bunun sonuçları genele teşmil edilirse kilise meselesinin oldukça büyük bir bölgeyi kapsadığını göstermektedir. İnceleme Manastır (Floboçište, Nevak, Ferakline, Ortaeğri, Dihova karyeleri), Filorina (Beşreti, Gornçova,Beşvice, Biç, Palma, Armançika, Frapiştine, Laken, Nert, Setine karyeleri), Kırçova (Nefs-i Kırçova, Permaka, Orlanca karyeleri), Ohri (Radohojda, Porgoyerçe, Labunişne, Duhaçan karyeleri), Pirlepe (, Dolnan, Nikodim, Virbeeyan), Kesriye (Gurinçe, Çaplova, Holişna, Filandurub, Aposkipo, Rakopaništa, Perliš, Çetruk, Zelhuş, Granç, Çuka, Radogoş, Alişmen, İstiraçati, Kokalad, Eseruş, Kopanç, Nestram, Brezince karyelere), Bihişte (Veretin karyesi), Kesriye (Osıçati, Yüzbolişna, Jilova) vilayetlerinde yapılmıştır. Bu illerde ve mülhakatında nüfus sayımı sonuçları oldukça ilginçtir. Patrikhane'ye bağlı olan nüfus 11822; Eksarhaneye bağlı olan nüfus ise 24637'dir. Görüldüğü üzere Eksarhane nüfusu, Patrikhane nüfusunun iki katından da fazladır. Bu da Patrikhane'nin yıllardan beri kendi tabiyetine geçirmek için yaptığı zulmün sonuçsuz kaldığını göstermektedir. Üstelik Patrikhane nüfusuna Sırplar ve Ulahlarda dahil edilmiştir.

Bu illerde tartışmalı kiliselerin sayısı 57, mekteplerin sayısı ise 42'dir. Nizamname'nin ikinci maddesine göre nüfusları 1/3'ten fazla olan tarafa verilmesi gereken kilise ve mektepler Patrikhane ve Eksarhaneye göre iki gruba ayrılmıştır. Patrikhane'ye teslim edilmesi gereken kilise sayısı 15, mektep sayısı ise 13'tür. Eksarhaneye teslim edilmesi gereken kilise sayısı 19, mektep sayısı ise 21'dir. Bu durumda 2. maddeye göre Eksarhaneye bağlı olanlar kârlı çıkmışlardır. Ancak müessesatın üçüncü maddeye göre taksimatı, yani eskiden hange cemaat tarafından yapılmış ise o cihete verilmesi usulüne göre Patrikhane' kârlı çıkmaktadır. Buna göre Patrikhane'ye iade edilecek kilise sayısı 21, mektep sayısı ise 14'tür. Eksarhaneye teslim edilecek kilise sayısı 4, mektep sayısı ise 9'dur. Patrikhane'nin nüfus olarak çok aşağılarda seyretmesi bu taksimatta onların zararına olmuştur ancak

³²⁹Dustur (1330): C I/II. Tertip, Dersaadet s.431-433.

Nizamnamenin üçüncü maddesinde yer alan "diğer tarafın mağdur kalmaması için müessesatın benzeri yapıların inşası için gerekli olan nakid para nizamnamenin beşinci ve altınca maddelerine uygun olarak hükümet tarafından karşılanacaktır" ibaresi bu durumda maddi açıdan en büyük zararın Osmanlı Devleti'ne geldiğini göstermektedir. Bu maddeye göre Patrikhane mensubiyeti için inşa edilecek kiliselerin sayısı 19 mekteplerin sayısı ise 21'dir. Eksarhane mensubiyeti için yeniden inşa edilecek kilise sayısı 15, mektebin sayısı 14'tür. Devletin bu mabed ve mekteplerin inşası için yapacağı masraf ise toplam 1.571.342 guruştur³³⁰ ki bu meblağ Osmanlı bütçesi için oldukça büyük bir kalemdir.

Kangren haline gelmiş olan sorunun çözümü için yapılan bu düzenlemeler her iki tarafıda rahatsız etmiştir. Özellikle yasanın yürürlüğe konmasından kısa bir süre sonra Rum Patrikhane'sinden olumsuz tepkiler gelmiştir. Bu tepkiler dönemin basınında da yansımıştır.

28 Ağustos 1910 tarihli İkdâm Gazetesi'nde Rum Patriki tarafından Dahiliye Nazırı'na gönderilen dilekçe hakkında, nazırın görüşüne geniş yer ayrılmıştır. Rum Patriki, Kiliseler Kanunu tartışmak üzere Patrikhane meclislerin ve metropolitlerden seçilecek vekillerin oluşturduğu bir meclisi toplamak istediğini belirtmiştir. Dilekçe normal şartlarda yazılamayacak noktalara havi iken, Dahiliye Nazırı tarafından kabul edilmiş ancak böyle bir konu resmi yazışmalarda geçemeyeceği için red cevabı elden gönderilmiştir. Dahiliye Nazırı, Patrikhane'nin ve buraya bağlı olan görevlilerini yetki ve sorumluluklarının beratlarında belli olduğunu ve bu beratlarında bu tür bir meclisin kurulması hakkında hiç bir hüküm bulunmadığını da ilave etmiştir.

Gazete ayrıca, Patrikhane'nin bu tür bir istekte bulunmasının asıl sebebinin, memleket aleyhinde çalışmak olduğunu belirterek ayrıca Patrikhane'nin, taşralarda milletvekili seçmesinin de usullere aykırı olduğunu eklemiştir³³¹.

Aynı gazete mütakip günlerde bu konu ile ilgili yayınlarına devam etmiştir. 24 Ağustos 1910 tarihinde çıkan bir yazıda ise Sen Sinod Meclis'inde Dahiliye Nazırı'nın aldığı karar doğrultusunda yapılan tartışmalara yer verilmiştir. Dahiliye Nazırı'nın Adliye ve Mezahip Nezareti vasıtasıyla Patrikhane'nin toplayacağı vekillerin meclise katılmamaları için emir vermesi hususunda müzakerelerde bulunulmuştur. Toplantının içeriği gizli tutulmaya çalışılmıştır ancak haber alındığına göre Patrik Yovakim ve Meclis azaları Bâb-ı âli'nin bu kararı üzerine kiliselerin kapanması için vilayet metropolitlerine emir göndereceklerdir. Yazının Devamında Patrikhane'nin Kilise ve Mektebler Kanunu'nu çıkması üzerine Osmanlı Devleti'ne

³³⁰ BOA, *DH. SYS.*, 29/1.

³³¹ *İkdâm Gazetesi*, 23 Ağustos 1910, S. 162.

karşı takındığı tavrın hatalı olduğundan bahs edilmiştir. Patrikhane'nin bu siyasetini Devam ettirmesi sonucunda bundan kendisinin zararlı çıkacağına çünkü devletin aldığı kararda ısrarlı olduğu ve yabancı kamuoyu'nun da Osmanlı Devleti'nin desteklediği belirtilmiştir³³².

25 Ağustos 1910 tarihli yazıda ise Patrik Yovakim'in, Bâb-ı âli'nin kararlı tavrı üzerine meclis toplamaktan vazgeçtiği görülmektedir. Patrik bu şartlarda toplanacak Meclisin fayda yerine zarar getireceği hükmüne varmıştır. Ayrıca Patrik 1859 ve 1870 yıllarındaki müsaadenin verilmesi ile ilgili programı yapmış ancak bu da Sen Sinod Meclisi tarafından kabul edilmemiştir³³³.

Görüldüğü üzere II. Abdülhamid'in Balkanlardaki Türk hakimiyetini devam ettirmek için sarf ettiği çabaların hepsi İttihat ve Terakki Partisi'nin çıkarmış olduğu Kiliseler Kanunu ile boşa gitmiştir. Çıkarılan bu kanun ile , XIX. yüzyıl boyunca milli ve dini sebepler dolayısıyla birbirine düşman olan Balkanlı milletlerin kendilerinin vucuda getiremediği "İttihad-ı Anasır"ın oluşması sağlanmıştır. Bu ittihat kısa sürede meyvesini vermiş ve 1912- 1913 yılları arasında vukubulan Balkan savaşları neticesinde yaklaşık 500 yıldan beri Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Balkanlar kaybedilmiştir.

³³² *İkdam Gazetesi* , 24 Ağustos 1910, S. 163.

³³³ *İkdam Gazetesi* , 25 Ağustos 1910, S. 164.

SONUÇ

Osmanlılar Balkanlara hâkim olduktan sonra takip ettikleri hoşgörü (istimalet) politikası sonunda, bölgede birkaç asır süren bir huzur ortamı meydana gelmiştir. Ancak milliyetçilik akımları ile Batılı devletler ve Rusya'nın kışkırtmaları sonucunda başlayan çete ve isyan faaliyetleri, Balkanlar'ı huzursuz bir ortama itmiştir.

Balkanlarda yaşayan gayrimüslimlerin ekseriyetini Ortodokslar teşkil etmektedir. Bunlar 19. asra kadar Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı iken bu asırdan itibaren kendi millî kiliselerini kurmaya çalışmışlardır.

Ancak Fener Rum Patrikhanesi kendi hâkimiyet sahası ve gücünün azalacağı endişesiyle buna karşı çeşitli faaliyetler içerisine girmiştir. Bu faaliyetlerde Rum Beyleri sayesinde idareye yakın olduklarından Bâb-ı âli nezdinde çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bununla beraber 1870'de Bulgar eksarhlığının kurulmasına izin verilmesiyle Balkanlar'da millî kiliselerin oluşma süreci başlamıştır.

Fener Rum Patrikhanesi bu milli kiliselerin teşekkülüne şiddetle karşı çıkmıştır. Bu amaçla Balkanlarda yaşayan Rumları diğer Bulgar, Sırp ve Ulahlar üzerine saldırmaya teşvik etmiştir. Bu yönde silahlı çeteler oluşturulmuş, kiliselerin kullanılmasına engel olunmaya çalışılmıştır. Aynı kilise talebinde bulunan Bulgar, Sırp ve Uahlara karşı son derece şiddetli bir yıldırma politikası yürüten Rumlar, pekçok kişiyi katletmiş, mallarını yağmalamış, kiliseleri yakma ve tahrip faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Bütün bu gelişmeler Balkanları huzursuz bir ortama itmiştir. Osmanlı idarecileri, çeşitli önlemler alarak bu şiddet hareketlerinin önüne geçmeye çalışmıştır. Ancak bölgenin genişliği etkili olarak müdahale edilmesine mani olmuştur.

Özellikle II. Abdülhamit cemaatler arasındaki bu mücadeleden faydalanarak onların birlik oluşturmalarını engellemiştir. Abdülhamit'in bu denge politikası Balkanlar'da Osmanlı'ya karşı etkili bir gücün oluşmasını önlemiştir.

Ancak Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve İttihat ve Terakki Partisi'nin idareyi ele geçirmesinden sonra, bu partinin hazırladığı Kilise Nizamnamesi ile Balkanlar'da Kiliseler arası mücadeleler ortadan kalkmıştır. Bu nizamname ile kiliselerin münavebe usulü ile kullanılması ve çoğunluğun oluşturan cemaate kiliseleri kullanma hakkı verilmiştir.

Balkanlarda yaşayan gayrimüslimler arasındaki çekişmelerin sona ermesi ile Balkan ülkeleri kendi aralarında ittifaklar yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmiş ve neticede 1912-1913 Balkan Harbinde Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket ederek Osmanlıları önemli toprak kayıplarına uğratmışlardır.

KAYNAKÇA**1. ARŞİV VESİKALARI****DAHİLİYE TASNİFİ**

DH EUM , 3. Şb.27/74,

DH İD, 124-1/71, *DH İD*, 162-2/15,

DH. MUI 43-1/38,

DH. SYS., 29/1.

EYALET-İ MÜMTAZE TASNİFİ

4 PRK UM , 80/97, *4 PRK UM* 80/97, *A DVN* , 149/47, *A MTZ* 53/24, *A. MTZ* , 51/38-2, *A.MTZ.* 51/38-2, *A.MTZ.*53/24 .

RUMELİ MÜFFETİŞLİĞİ TASNİFİ

TFR I A : 34/3316, 10/952, 25/2422, 27/2674, 27/2674, 34/3348, 32/3177, 31/3002, 33/3207, 27/2675, 28/2785, 10/952, 25/2422, 26/2502, 32/3103, 26/2537, 34/3382.

TFR I KV : 163/16225, 163/16225

TFR I MN : 3/58, 49/4873, 59/5852, 70/6918, 71/7051, 71/7051, 74/ 7348, 74/7333, 78/7706, 88/9748, 88/9748, 96/9541, 121/12084, 124/12352, 139/13869, 174/17315, 184/18357, 186/18532, 3518, 4999, 5376, 6888, 8480, 74/7396, 78/1905,

80/7968, 85/8497, 86/8569, 96/9587, 100/9911, 120/11905, 124/12313, 124/12367,
139/13869, 189/18857, 3848, 5451, 186/18528

TFR I SL 67/16671, 110/10902, 132/13153, 191/19040, 72/7173, 92/9186,
116/11530, 125/12445, 130/12949, 163/16240, 72/7173, 78/7746, 101/10053,
129/12832

134/13312, 140/13940, 148/14733, 150/14916

TFR I ŞKT , 112/11142, 2/198-3, 41/4072, 65/6436, 66/6512, 66/6528

TFR I ŞKT 70/6944, 2/198-3, 8/7999, 33/3222, 41/4072, 47/4698, 56/5510,
56/5555, 14/1384, 56/5560.

YILDIZ TASNİFİ

Y MTV , 284/58, 504/59, 268/142, 282/33,

Y. A. HUS, 286/179, 507/67 501/ 199

İRÂDE-İ BULGARİSTAN KATOLUĞU

İ. Bulgaristan 72/1, 172/1, 175/3.

MÜHİMME DEFTERİ

No: 263

2. YAYINLANMIŞ VESİKALAR

Düstur II.Tertip II. Kısım, *İkdam Gazetesi*, *Şura-i Ümmet Gazetesi*,

3. KAYNAK ESERLER

ABDURRAHMAN ŞEREF EFENDİ (1996): II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909), Türk Tarih Kurumu Yayınları (TTK yay.), (haz. Bayram Kodaman, Mehmet Ali Ünal), Ankara.

AHMED VASIF EFENDİ (1978): Mehâsinü'l- Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, (yay. Mücteba İlgürel), İstanbul.

AHMET CEVDET PAŞA (1980): *Ma'rûzât*, (yay. haz. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul s.21

AHMET CEVDET PAŞA (1984): *Tarih-i Cevdet*, C. 6, (sadeleştiren Uğur Günday), İstanbul ,

AHMET CEVDET PAŞA (1991): *Tezakir 1-12*, (haz. Cavid Baysun), TTK yay., Ankara.

AHMET CEVDET PAŞA (1984): *Tarih-i Cevdet*, C. VI, Üçdal Basımevi, (sad. Dündar Günday), İstanbul.

AHMET LÜTFİ EFENDİ (1989): *Tarih* C. XI., (haz. Münir Aktepe), TTK, Ankara.

AHMET REFİK ALTINAY (1341): "Osmanlı İmparatorluğunda Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", *Tarihi Osmani encümeni Mecmuası (TOEM)* , No:8 (85) İstanbul .

KRİTOVULOS (1328): *Tarih-i Sultan Mehmed Hân- ı Sâni*, İstanbul

MAHMUT CELALEDDİN PAŞA (1983): *Mirat-ı Hakikat*, (yay. İsmet Miroğlu), İstanbul

MUSTAFA NURİ PAŞA (1987): *Netayic ül Vukuat*, C. III-IV, (sad. Neşet Çağatay), Ankara.

4. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

AKŞİN, Sina (1983), "II. Jön -Türk Hareketinin Dönemlendirilmesi", VIII. Türk Tarih Kongresi, (11-15 Ekim 1976), C. III, TTK yay., Ankara.

AKŞİN, Sina (1995): *Osmanlı Devleti 1600-1908*, C. 3, Cem Yayınevi, İstanbul.

AKTEPE, M. Münir (1953): "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul.

ALP, İlker (1998): "Balkan Yarımadasındaki Gelişmeler", *Askeri Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE), Ankara.

ARMAOĞLU, Fahir (1997): *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

AYDIN, Mahir (1996): *Osmanlı Eyaletinden III. Bulgar Çarlığı'na*, İstanbul.

BAŞTAV, Şerif (1989): *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

BAYUR, Yusuf Hikmet (1991), *Türk İnkılap Tarihi*, Cilt I Kısım I, TTK yay., Ankara.

BENLİSOY, Yorgo (1996): *Fener Rum Patrikhanesi*, Ankara.

BEYDİLLİ, Kemal "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Mes'elesine Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, C.IX, TTK, Ankara.

BOZKURT, Gülnihal (1996): *Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK, Ankara,

CASTELLAN, Georges (1995): *Balkanların Tarihi*, (çev. Ayşegül Yaman Başbuğ), İstanbul.

DANIŞMEND, İsmail Hami (1979), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV., İstanbul.

DARKOT, Besim (1979): "Balkan" maddesi, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C.II, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Ankara.

DİRİMTEKİN, Feridun (1973): "Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeli'ye Geçiş ve Yerleşimleri, VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (25-29 Eylül 1970), TTK yay., Ankara.

EKREM, Mehmet Ali (1993): *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I*, TTK yay., Ankara.

ENGELHART (1328): *Türkiye ve Tanzimat*, İstanbul.

ERCAN, Yavuz (1987): *XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ortodoks Kiliseleri*, İstanbul

ERİM, Nihat (1953), *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.1, TTK yay., Ankara.

GIURESCU, C.C. (1973): "Sur les Relations Entre le Pueple Roumain et L'Empire Ottoman a travers les siecles", VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (25-29 Eylül 1970), C. II, TTK yay., Ankara.

GUBOĞLU, Mihail (1981): "Romen Ulusunun Eski Türk Kavimleri İle İlişkileri Hakkında" VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (11-15 Ekim 1976), C.II, TTK yay., Ankara.

HAJEK A. (1988): "Sırbistan" mad. İA, C. 10, MEB, Ankara.

HALAÇOĞLU, Yusuf (1992): "Bulgaristan" (Osmanlı Dönemi) mad. *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. VI., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDİA yay.), İstanbul.

HAMZA, Yusuf (1994): "1908-1912 Yılları Arasında Makedonya'da Kurulan Ayrılcı Örgütler ve Osmanlı Balkan ve Doğu Federasyonu-Konfederasyonu Kurma Fikri", XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (5-9 Eylül 1990), C. V, TTK yay., Ankara

HİKMET, Mustafa Ali (1994): Romanya'da Yayınlanan Belgeler Külliyyâtında Osmanlı Tarihine ve Türk-Romen Münasebetlerine Dair Malumat Hakkında Bazı Mülahazalar", *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (5-9 Eylül 1990)*, C. III, Ankara.

IORGA, N. (1948): *Osmanlı Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, (Çev. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara.

İŞIKSAL, Turgut (1973), " Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı", *BTTD*, S. 43., TTK yay., Ankara.

İNALCIK, Halil (1992): *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul.

KARAL, Enver (1988): *Osmanlı Tarihi C.V, VI, VII, VIII*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara.

KARPAT, Kemal (1979): "Türkler" mad, *İslam Ansiklopedisi*, MEB, Ankara.

KARPAT, Kemal (1992): "Eflak" mad. *DİA*, C. 10, TDİA yay., İstanbul.

KARPAT, Kemal (1993), "Balkanlar", *DİA*, C. 5, TDİA yay., İstanbul.

KARPAT, Kemal, (1992): "Balkan" maddesi, (*DİA*), C. V, TDİA yay., İstanbul.

KOCABAŞ, Süleyman (1991): *Jön Türkler Nerede Yanıldı*, Vatan Yayınları, İstanbul.

KODOMAN, Bayram -ALKAN, Ahmet Turan (1992): "Tanzimat'ın Öncüsü Mustafa Reşit Paşa", *150. Yılında Tanzimat*, TTK yay., Ankara.

KUYUCUKLU, Nazif (1993): "Bulgaristan (Osmanlı Öncesi Dönem)" mad., *DİA*, C. 6, TDİA yay., İstanbul

KÜÇÜK, Cevdet (1987): " Millet Sistemi ve Tanzimat" *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri*, S. 89, TTK yay., Ankara.

MANTRAN, Robert (1995): *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. I, Cem Yayınevi, İstanbul.

MAXİM, Mihai (1973): XVI.Asrın II. Yarısında Eflak Boğdan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı İktisadi ve Mali Mükellefiyetleri Hakkında Bazı Düşünceler", VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (25-29 Eylül 1970), C. II, TTK yay., Ankara.

MEHMET, Mustafa Ali , "Romanya'da Yayınlanan Belgelere Göre 77/78 Osmanlı Rus Savaşı'ndan Önce Türk Romen İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", Uluslararası Mithat Paşa Semineri", S. 86, TTK, Ankara.

MUZBEĞ, İskender (1996): "Türk'ün Dini Hoşgörüsü ve Sırp Kilisesi", Erdem, C. 8, S. 24, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

ORTAYLI, İlber (1995): İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul. Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi (1994), C. I, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul.

OSTROGORSKİ (1995) Bizans Devleti Tarihi, (çev. Fikret Işıltan), TTK yay., Ankara.

OTETEA, Andrei (1970):, *The History of The Romanian People*, Bucharest.

ÖZCAN, Abdülkadir (1992): "Boğdan" mad., DİA, C. VI, TDİA yay. İstanbul.

PEREMECİ, O. Nuri (tarihsiz), *Tuna Buoyu Tarihi* .

RADU, Florescu (1978): "The Romanian Impact Upon The Ottoman Tanzimat", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 6-7, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

SÜRGEVİL, Sabri (1997): "Çağdaşlaşma Sürecinde Milliyetçilik Kıskaçında Balkanlar" *Tarih ve Milliyetçilik I. Ulusal Tarih Kongresi*, Mersin

SHAW, Stanford (1987): *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 2, İstanbul.

SLOANE, William M. (1987): , *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, (Çev. Sibel Özbudun), İstanbul.

ŞAHİN , Süreyya (1996): *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınevi, İstanbul.

ŞENTÜRK, Hüdai (1992): *Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

TANSEL, Selahattin (1971): *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetiler*, MEB, İstanbul.

TEMELKURAN, Tefvik (1972): *Makedonya Meselesi'ne Dair Bir Lahiya*", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

TOKAY, Gül (1999), *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, AFA Yayınevi, İstanbul.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat (1987): *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye*, C. I, TTK yay, (yayına haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara.

UÇAROL, Rifat (1985): *Siyasi Tarih*, Filiz Yayınevi, İstanbul.

UZER, Tahsin (1997), *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, TTK yay., Ankara.

İNDEKS

-A-

Akkerman Mukavelenamesi 26

Aleksandr .i.İpsilanti 17

Aleksandr İpsilanti 15, 16

Almanya 39

Assen 10

Avusturya 14, 19, 21, 22, 23, 24, 25,
29, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 49,
50, 51, 52, 54, 55, 63, 66, 68, 77, 81,
132

Avusturya 23

Avusturya 31

Ayastefonos Antlaşması 39, 40, 42

-B-Balkanlar 1, 33, 36, 38, 39, 40, 42,
43, 49, 50, 52, 54, 55, 64, 65, 66, 72,
75, 76, 80, 84, 85, 86, 103, 109, 114,
132, 135, 144, 145, 150

Berlin antlaşmalar 49

Berlin Antlaşması 28

Berlin Antlaşması 12, 36, 40, 41, 49,
134

Berlin Memorandumu 39

Bizans 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
14, 15, 41, 64, 78, 84, 93Boğdan 14, 16, 17, 28, 29, 30, 31,
32, 33, 34, 35, 37, 82, 84

Boğdan 16, 29, 31, 34

Bulgar 16, 34, 36, 37

Bulgar Eksarhanesi 45, 72, 74, 75, 78,
88, 89, 91, 92, 95, 101, 103, 137,
139, 144, 145, 146

Bulgar Eksarhı 73, 74, 75, 78

Bulgaristan 9, 10, 12, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 49, 50, 51, 52, 57, 59, 64, 65,
66, 72, 77, 78, 82, 85, 86, 92

Bulgaristan Emareti' 139

Bulgaristan Prensliği 40

Bulgarlar 6, 7, 8, 9, 10, 37, 38, 42,
44, 48, 49, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 60,
61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
72, 76, 77, 78, 87, 88, 89, 90, 91, 92,
93, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 102,
107, 108, 109, 111, 113, 114, 125,
129, 136, 137, 138, 139, 140, 143,
144, 145, 146

Büyük Bulgaristan Devleti' 40

-C-

Couza 35, 36

-D-

Dimitri Cantemir 79

-E-Eflak 14, 16, 17, 27, 28, 29, 30, 31,
32, 33, 34, 35, 37, 82, 84

Etniki Eteryaya 16

-F-

Fenerli Rum 79

Fransa 14, 18, 19, 20, 24, 28, 30, 31,
32, 33, 34, 37, 39, 65, 66, 67, 68, 70,
72, 78, 134, 135

-G-

Grebene Rum Metropoliti 109, 110, 111,124

-H-

Hurşit Paşa 16, 17, 25, 38

-I-

Islahat fermanı 129, 130

-İ-

İgnatief 38

İngiltere 12, 13, 18, 19, 20, 21, 28, 33, 34, 39, 40, 49, 50, 51, 52, 78, 134, 135

İpsilanti 16, 17, 18

İtalya 11, 39, 132

İttihat ve Terakki 52, 144, 145, 150

-K-

Kara Yorgi 22, 23, 24, 25, 26, 27

Kosova 41, 45, 51, 117, 143

-M-

Mahmut Nedim Paşa 38

Makedonya 12, 40, 41, 42, 43, 49, 50, 51, 52, 53, 78, 86, 109, 145

Makedonya' 50

Makedonya, 40, 42

Manastır 41, 44, 45, 51, 58, 66, 90, 91, 94, 95, 103, 104, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 124, 136, 137, 139, 146, 148

Mehmet Ali Paşa 18, 19

Mora 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20

-N-

Namenya 7

Nikola Mavrokardato 79

-O-

Obranoviç 26

Osmanlı Devleti 1, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 60, 61, 63, 66, 69, 70, 74, 82, 83, 84, 91, 94, 100, 106, 112, 113, 117, 119, 122, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 140, 141, 143, 144, 146, 148, 149

-P-

Paisiy 58, 59

Paris Antlaşması 27, 32, 33, 34, 35, 134

Paris Konferansı 35

Paris Kongresi 32

Paris Konvensiyonu 35

-R-

Romanya 12, 34, 41, 42, 61, 78, 108, 132

Rumeli Müfettişliği 44, 48, 107 88, 90, 96, 115, 116, 121, 124, 125, 136, 137, 139, 142, 144

Rusya 2, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 40, 49, 51, 52, 82, 89,

129, 132, 133, 134, 135, 138, 144,
145

-S-

Selanik .i.Rumeli Müffetişliği 140
Selanik 15, 39, 41, 42, 44, 45, 48, 50,
51, 61, 63, 66, 67, 89, 108, 117, 119,
125, 139, 142

Selanik Müffetişliği 122

Selanik Müffetişliği 122

Selanik Umumi Müffetişliği 102

Sırbistan 7, 11, 19, 21, 22, 24, 25,
26, 27, 28, 36, 37, 41, 56, 58

Sırlar 6, 7, 10, 12, 16, 17, 21, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 28, 42, 49, 50, 80,
81, 82, 95, 107, 108, 109, 132, 141,
145, 148

Sofroni 59

Stefan Bey 69

Stefanaki Bey 69

Stephan Nemanya 7

Sturdza 17, 30

Yunanistan 12, 15, 18, 19, 20, 21, 34,
41, 56, 68, 102, 103, 116, 117, 118,
119, 121, 124, 138

Yunanistan'ın 19

-T-

Tanzimat Fermanı 62, 128, 129, 130

Tepedelenli Ali Paşa 16

Tirnova 44

-U-

Ulahlar 5, 6, 8, 42, 45, 79, 85, 95,
107, 108, 109, 110, 111, 112, 113,
114, 115, 116, 117, 118, 119, 121,
122, 124, 125, 126, 136, 142, 144,
145, 148

-Y-

Yanya 117

Yenice-i Vodina 48

EKLER

